

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

15e jaargang, nr. 56

januari 1985

Redaktie : Streekarchief /tad)osi Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5(,88 ()irschot
telefoon 04P) / s

INHOUD

De prijs van een ubounrnu nl bedraagt j" 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te vol-
doen op pomi git ta druilig .1/.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te
Findhovrit, taidei vei melding van "Campinia".

1)e pi IIN van It hm· nait tinei s bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voor-
gaande laai gaitpri **laal** nor in beperkte aantallen bij de redaktie te bestellen.

Istilleit 14'1,10·111r itini wit] i [lelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende
iiitf , 1111i til 1111 di tij II inenten(automatisch met een jaar verlengd.

aivi tplit ,(ieekat Adel'Zuid-Oost Brabant.
I in **iiimil ril ibnk** weik : Maras Drukkerij, Middelbeers.

I kei name van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel
von ie wielt %ebiilielijk aan te vragen bij de redaktie.

Stamlijst Van Hout
door N. van Cuijck

- II. 650 jaar Beerse gemeijnt
door H. Vera
- III. Oirschotse gedichten
De oude kiosk
door Toke van de Ven - Lommers
- IV. Antwerpse poorters afkomstig uit
Zuid-Oost Brabant
m.m.v. H. Vera
- V. Huizen en hun bewoners te Oirschot
van de 17e tot de 20e eeuw
54. Rijkessluisstraat 54
door C. Scholten
- VI. Oirschotse zoen-accorden
A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 52 - 55
door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden

WIN Illhh n'119

Silt4iitm ik. kam(I)ucatus Brabantiae
k bb oh kAlI I)(weider, uit 1558.

I. ————— **STAMLIJST VAN HOUT**
 door N. van Cuijck

1. **Van Hout, Walterus**
 z.v. **Reijnerus**
 ged. **Strijp**
 geh. Oirschot 29-10-1671 met Anna, d.v. Joannes Hobbelen en Gertrudis
 Jan Moescops, ged. Oirschot 18-2-1650
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Maria, ged. 19-1-1673
Egidius, ged. 16-12-1678 (geh. met Maria Willebrordus van der Heijden)
 Reijnerus, ged. 16-12-1678 (geh. met Joanna Willem van Beirs)
 Joanna, ged. 25-5-1681
 Gertrudis, ged. **16-10-1684**
Wilhelmus, zie 2
Agnes, ged. 20-2-1689
Antonius, ged. 8-12-1695 (geh. met Joanna Francis de Croon)

2. **Van Hout, Wilhelmus**
 z.v. Walterus en Anna Hobbelen
 ged. Oirschot 25-12-1686
 geh. Oirschot **26-11-1713 met Maria, d.v. Jacobus Bressers en Marie Adriaen**
Melis, ged. Oirschot 5-1-1686
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
 Maria, ged. 21-9-1714
 Petrus, ged. 2-8-1715
 Franciscus, ged. 4-4-1718
Franciscus, zie 3
Anna Maria, ged. 14-4-1724
Jacobus, ged. 29-6-1727 (geh. met Maria Franciscus de Roij)

3. **Van Hout, Franciscus**
 z.v. Wilhelmus en Maria Bressers
 ged. Oirschot 2-6-1720
 geh. **Oirschot 26-4-1750 (met dispensatie 4e graad) met Aldegonda, d.v. Joannes de Croon en Anna Joannes Verheijen, ged. Oirschot 21-4-1726**
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Wilhelmus, ged. 3-4-1752 (geh. met Maria Anne van Heerbeek, 2e maal geh. met Johanna van de Kerkhof)
 Anna Maria, ged. 10-6-1754

4. **Van Hout, Joannes**
 z.v. Franciscus en Aldegonda de Croon
 ged. Oirschot 17-8-1767
 geh. (1) Oirschot 24-11-1793 **met Anna Maria Leijtens (geen kinderen)**
geh. (2) Oirschot 18-2-1798 met Joanna, d.v. Jan Pijnenburg en Maria van de Laak, ged. Oirschot 7-9-1769, overl. Oirschot 8-2-1840
 overl. 29-5-1829
 kinderen (allen gedoopt Oirschot):
 Francois, ged. 30-11-1798
Johanna, ged. 14-6-1800 (geh. met Gerardus van de Ven)
 Aldegonda, ged. 7-12-1802
Petrus Thomas, zie 5
Joannes, ged. 8-6-1806
 Hendrik, ged. 27-2-1809 (geh. met Johanna van Lieshout)

5. **Van Hout, Petrus Thomas**
 z.v. **Joannes en Johanna Pijnenburg**
ged. Oirschot 29-12-1803
overl. Oirschot 21-10-1869
 geh. Oirschot 1-3-1840 met Cornelia, d.v. Henricus van Cuijck en Maria
 Nicolaas Otters, ged. Oirschot 13-8-1809, overl. Oirschot 18-12-1871
 kinderen (allen geboren Oirschot):
Johannes, zie 6
Hendrik, geb. 6-6-1843
Maria Cornelia, geb. 8-3-1846 (geh. met Jan de Kroon)
Hendrik, geb. 25-11-1848 (geh. met Clara Cornelia van Collenburg)
 Johanna, geb. 16-4-1851 (geh. met Joannes van Heerebeek)

6. **Van Hout Johannes**
 z.v. **Peter Thomas en Cornelia van Cuijck**
geb. Oirschot 13-11-1840
overl. Oirschot 12-4-1918
geh. Oirschot 25-8-1878 met Johanna Maria, d.v. Adriaen Essens en Johanna Maria van der Meulengraaf, geb. Oirschot 29-1-1844, overl. Oirschot 24-2-1912

Petronella, ged. 5-2-1756
 Joannes, ged. 4-9-1758
Anna, ged. 17-4-1762
Petrus, ged. 6-11-1764 (geh. met Wilhelmina van den Heuvel)
Joannes, zie 4
Jacobus, ged. 30-6-1770 (geh. met Catharina Jan Heesters)

kinderen (allen geboren Oirschot):

Peter, zie 7

Marie, geb. 7-1-1881 (geh. met Hendrikus van Doormalen)

7. Van Hout, Peter

z.v. Johannes en Johanna Maria Essens

geb. Oirschot 13-8-1879

overl. Tilburg 22-10-1968

geh. Oirschot 14-4-1913 met Wilhelmina, d.v. Antonij der Kinderen en Helena Habraken, geb. Oirschot 16-10-1879

kinderen (allen geboren Oirschot):

Anna Maria, geb. 28-4-1914 (geh. met Joannes van den Akker)

Antonia, geb. 13-4-1915 (geh. met Wilhelmus Jacobus Spijkerboer)

Joannes Josephus, geb. 19-3-1916 (geh. met Theodora Henrica Fabrie)

Antonius Martinus, geb. 1-10-1917 (overl. 7-3-1918)

Antonius Martinus, geb. 29-8-1918 (overl. 26-11-1918)

650 JAAR BEERSE GEMEIJNT

door H. Vera, Nieuwegein

(slot)

6. De processen

De processen werden voor 1648 gevoerd voor de soeverijne raad van Brabant te Brussel. Na de vrede van Munster tot 1795 kwamen de zaken voor de Haagse raad van Brabant. De processen waren vanaard communicatoir, d.w.z.: ze werden schriftelijk gevoerd. Wilde de raad ter plekke informatie inwinnen, dan werden commissarissen afgevaardigd. Middels een toon of designatie werd aan dezen de betwiste plekken gewezen. Een en ander kostte natuurlijk handen vol geld en de voortdurende procesgang zal een fikse last voor de gemeenschap hebben betekend. In de 19e eeuw werden processen gevoerd voor rechtbanken in Eindhoven en Den Bosch.

Daarnaast hebben in de loop der tijd verschillende instellingen getracht te bemiddelen. Voor 1795 was dit vooral de leen en tolkamer en in de 19e eeuw waren het gedeputeerde staten.

6.1. De Beerzen versus Oirschot

De verhouding tussen de Beerzen en Oirschot is lange tijd nogal tweeslachtig geweest. Enerzijds voerden ze samen strijd tegen Oisterwijk, anderzijds bevochten ze elkaar om en op het Beersveld. Bevochten, inderdaad, de strijd werd in de eerste helft van de 17e eeuw met alle mogelijke middelen gevoerd. Naast de gewone processen kwam het hier tot allerlei gewelddadigheden over en weer.

Men nam elkaar onder bedreiging met "roeren" de omstreden turf af en de een sloeg de ander met turfschoppen e.d. om de oren. De verwaarloosde -Oirschotsekapel van de H. Eik werd door die van Beers vervangen door een nieuwe. Duidelijk niet uit Godsvrucht, maar om de revenuen van het offerblok en om de rechten op de onderliggende grond aan te tonen. Om diezelfde rechten op de grond te benadrukken, heeft men in 1604 een heel stuk weg, dat anders ten laste van Oirschot viel, gerepareerd.

De moeilijkheden beginnen in 1586, toen die van Beers op het Beersveld gingen turven. Daarvoor hadden zij dat vermoedelijk op het Hadelt gedaan. Daar was echter sinds 1576 nogal wat woeste grond verkocht aan particulieren.

Die van Oirschot werden door deze nieuwigheid beperkt in hun weiderechten en protesteerden daar uiteraard tegen. Op 27-6-1599 werd ten overstaan van notaris Thomas Diercx van Vessem een accoord getekend. Maar dit hield niet lang stand.

In 1604 speelde het verhaal van de weg en de kapel. De Beerse kapel werd overigens weer door Oirschot afgebroken en in de plaats daarvan werd een stenen bedehuis gebouwd. Op 9-8-1607 vond er een kleine veldslag plaats op het Beersveld.

Vervolgens kwam het tot een serie processen voor de Raad van Brabant, die onderbroken door vonnissen tot 1620 duurde. Met het vonnis van 20-7-1620 werd door beide partijen genoegen genomen. Echter niet zonder eerst nog samen een kleine wijziging in de door de Raad bepaalde grenzen, aangebracht te hebben. Deze uitspraak en een notariële overeenkomst over de Vrouwerijt hebben de grenzen en het wederzijds gebruikt van de gemeijnt bepaald tot 1802. In dat jaar kwam een nieuw accoord van dezelfde strekking tot stand. Deze overeenkomst werd tenslotte in 1819 uitgebreid met het graven van een greppel langs de grens. Deze lijn wezen de burgemeesters van Oirschot en de Beerzen in 1826 aan als de grens van hun gemeentes.²⁷⁾

6.2. De Beerzen versus Oisterwijk c.a.

De problemen met Oisterwijk betroffen niet de Beerzen alleen. Een brede strook tussen Oirschot en Oisterwijk was kwestieus. Noord-zuid strekte deze zich uit van Boxtel tot de Beerzen. Voor de Beerzen, waartoe ik mij hier beperk, betrof het de z.g. Vrouwerijt. Over het algemeen echter procedeerden de Beerzen t.z.m. Oirschot en de uitspraken in de Oirschotse zaken hadden ook gevolgen voor de Beerzen.

Bij de uitgifte van de Beerse gemeijnt anno 1334 werden als grenzen, de palen van de omliggende gemeijntes genoemd. Maar de grenzen van de Oisterwijkse gemeijnt waren in de uitgiftebrief van 1300 nauwelijks gespecificeerd. Zodoende viel moeilijk vast te stellen, wat de uiterste paal van Oisterwijk was. Beide gemeentes claimden daarom de Vrouwerijt. Of het oudst bekende conflict ontstaan is, doordat die van Oisterwijk een aardbrief eisten van de abdij van Tongerlo voor het gebruik van de Vrouwerijt of dat Tongerlo zich in de loop van het conflict heeft zeker gesteld door van Oisterwijk ook toestemming voor het gebruik van de kwestieuze gemeijnt te vragen, is niet duidelijk. In ieder geval, omstreeks 1382 waren er moeilijkheden.

In 1385 kwam er een eerste regeling; de grenzen werden nader bepaald. Voor de Beerse gemeijnt was de grens, de lijn van de Huijgevoirt naar het Bekerbergje. Tot aan die grens mocht er door de partijen (ieder aan de eigen kant) turf gestoken en heide gemaaid worden. Over de grens mochten ze beiden vee laten weiden. De regeling was kennelijk niet voldoende. Want in 1390 kwam het tot een nieuwe paling. De nieuwe grens lag een stuk oostelijker. De grenspalen van de Beerzen waren nu de Huijgevoirt, de Steenvoirt en de Baast. De lijn zette zich noordwaarts voort tot op het molenrad van Spooronk. Dit scheelde honderden hectares. Niet duidelijk is of Oisterwijk hierop exclusieve rechten had of dat deze lijn de limiet

was van het Oisterwijkse weiderecht. Oisterwijk kreeg in ieder geval het recht hier te schutten.²⁸⁾ Om de partijen aan deze overeenkomst te binden, werd tevens een boeteclausule opgenomen. Iedere -ongefundeerde- oppositie werd bestraft met de verbeurte van 2000 oude schilden. Of dit bedrag werkelijk heeft afgeschrikt of dat de oplossing voor beide partijen bevredigend was, is niet duidelijk. Maar uit de eerstvolgende 157 jaar zijn geen processen bekend.²⁹⁾

Op 3 mei 1547 liet Oisterwijk enige beesten van Oirschot schutten, omdat men het alleengebruik van deze gemeijnt zou hebben. De Raad van Brabant handhaafde echter bij vonnis van 23-6-1559 beide partijen in het gebruik. Een Oisterwijkse eis van deling t.o.v. de Oirschotse gemeijnt werd op 2-7-1575 door dezelfde raad niet ontvankelijk verklaard.

Oisterwijk verkocht in 1579 twee velden in de Vrouwerijt. De koper Jacob Beijhaerts verkocht de helft daarvan, ca 20 bunder, door aan de bisschop van Den Bosch. Het werd aan het goed "de Baast" toegevoegd. De grond bleef in eerste instantie woest liggen en verschillende inwoners van de Beerzen staken hier turf en maaiden er vlaggen. Daarom werd in 1604 door de pachters van de Baesterhoeven een greppel om de percelen heen geploegd, om deze t.o.v. de omliggende gemeijnt te onderscheiden. Dit weerhield die van Beers niet om daar te turven. Men stelde, dat er van particuliere erven geen sprake was, want men had de grond niet uitgegeven. De Oisterwijkse uitgifte werd niet erkend. De bisschop wendde zich daarop tot de Raad van Brabant, maar werd bij vonnis van 10-2-1605 in het ongelijk gesteld. Daarentegen verwierf Oisterwijk van dezelfde Raad van Brabant op 9-9-1605 een akte van terrier voor de gemeijnt tot op de Steenvoirt.

Of deze akte van terrier alleen maar een super-aardbrief was of net zoals een akte van terrier uit 1681 ook het recht van cijnshewing inhield, is niet duidelijk. Volgens -onbevestigde- Oisterwijkse gegevens zou er op 23-2-1617 nog een negatief vonnis in de zaak van bisschop Masius gebannen zijn. In 1632 hadden Oisterwijk ter eenre en Oirschot en de Beerzen ter andere zijde zich onderworpen aan de uitspraak van de arbiters. In 1642 was daarvan nog niets gekomen. Toen sloten Oirschot en de Beerzen maar vast een accoord, waarin ze onderling het gebruik van de Vrouwerijt regelden. Een uitspraak in dit conflict heb ik niet gevonden. Maar in 1670 procedeert men weer.

Bij vonnis d.d. 26-7-1679 van de -Haagse- Raad van Brabant werd Oisterwijk weer teruggewezen binnen de grenzen van de gemeijnt van 1390. In de gebruiksrechten wel te verstaan, van andere rechten is geen sprake. Inmiddels had Oisterwijk op 27-2-1669 weer een nieuwe akte van terrier verworven. Weer is de inhoud onbekend.

Maar op 23-6-1681 kreeg men een akte van terrier, waarvoor expliciet gesteld was dat men het "wildercijnsboek" wilde vernieuwen.³⁰⁾ In het wildercijnsboek werden de bedragen gesteld, die sommige ingezetenen van Oisterwijk en anderen buiten Oisterwijk moesten betalen voor de gemeijnt. De akte van terrier werd gegund

voor het omstreden gebied. Cijnsrecht gaat verder dan gebruiksrecht. Oisterwijk zou hiermee dus meer rechten hebben gekregen, dan alleen het gebruik. Hier-tegenover staat, dat er geen inwoners van de Beerzen in het wildercijnsboek voorkomen. Ten opzichte van hen zou Oisterwijk dan geen "eigendomsrechten" hebben?

Moeilijkheden tussen Oirschot en Oisterwijk in 1736 resulteerden op 10-11-1739 in een scheiding van zowel jurisdictie als gebruiksrechten. De Beerzen waren hier niet bij betrokken.

In 1787 verzoeken de ingezetenen van de Beerzen, die van Oisterwijk, hun rechten op de Vrouwerij te bewijzen en wel middels een jongere brief, dan die van 1385. Oisterwijk komt natuurlijk prompt met de brief van 1390 op tafel. De Beerzen stellen daarop, dat de brief van 1385 de jurisdictie betreft en die van 1390 de gebruiksrechten. Hoewel de tegenpartij dit ontkende, werd het argument op zich niet als ridicul van de hand gewezen. Een poging van de Leen en Tolkamer om te bemiddelen mislukte (9-3-1790). Wel verkocht de Leen en Tolkamer in 1791 ca 36 lopense woeste grond aan Beerse ingezetenen. De zaak bleef onbeslist en de politieke veranderingen droegen niet bij tot een snelle afwikkeling. Mogelijk heeft de la Court er zich mee bemoeid,³¹⁾ maar in ieder geval kregen de Beerzen in 1802 de steun van het Departementaal Bestuur om de gronden te verkopen. Vermoedelijk ook onder druk van dit bestuur werd in 1806 tot een overeenkomst gekomen. Daarbij werden ook de grenzen van de jurisdictie bepaald. Opmerkelijk daarbij was, dat deze grens een flink stuk westelijker lag dan de jurisdictiescheiding van Oisterwijk en Oisselot in 1739.

De Beerse grens werd feitelijk die van de scheiding van 1385.³²⁾

6.3. De Beerzen versus de ingezetenen van de Grote Aard van Oerle

Nu nog prijkt het schepenzegel van Beers aan een accoord van 1623, tussen Zeelst, Blaerthem, Gestel, Zonderwijk en Meerveldhoven ter eenre en Oerle, Wintelre, Knegsel, Hoog-Casteren, Vesseem en Oostelbeers ter andere zijde. Het betrof de grenzen van de respectieve gemeijntes omtrent de Lantvoirt.

Enkele jaren later liggen de verhoudingen anders. In 1630 is Oostelbeers in proces met de rest van de ingezetenen van de Grote Aard van Oerle over wie van Oostelbeers gerechtigd is in de aard. Oostelbeers pretendeert het hele dorp, of in ieder geval het Neereind en het Hoogeind. Echter alleen het Hoogeind viel binnen de palen van de aard van Oerle. Daarentegen zouden de inwoners van het Neereind ook meegeholpen hebben met zandstoppen en daarvoor rechten als turfsteken e.d. genoten hebben.

De Raad van Brabant bepaalde 17 maart 1636, dat die van Oostelbeers, behalve enkele particulieren (d.w.z. het Hoogeind), niet gerechtigd waren in de Grote

Aard van Oerle. Oostelbeers nam genoegen met deze uitspraak en daarmee was het geschil afgedaan.

De oorzaak van de plotselinge verslechtering van de verhouding is m.i. het feit, dat in deze tijd grote stukken van de gemeijnt „t Hadelt" werden verkocht aan particulieren en dat de oude gebruikers daarvan uitweken naar de Grote Aard van Oerle. De gerechtigden in de aard van Oerle waren ook geregeld in conflict met andere buurdorpen, maar dat valt - hoewel het Hoogeind hier ook bij betrokken was - buiten dit bestek.³³⁾

6.4. De Beerzen versus Vesseem en Oerle (betreffende het Molenbroek)

Ook het Molenbroek bleef niet gevrijwaard van conflicten.

Over het Hoogbroek, toen nog Schildersbroek genaamd, waren in 1469 moeilijkheden. Dit Schildersbroek was op 12-5-1466 heruitgegeven aan de abt van Tongerlo, nadat liet eerst door de rentmeester van de Hertog in beslag genomen was. De abt kwam op 3-1-1469 met de heijmrader en de meest gegoede ingezetenen van Oerle overeen, dat hij 'A van het Schildersbroek aan Oerle zou afstaan, waarvoor hij het onbetwiste eigendom van het resterende zou genieten.

Ook over het Laagbroek waren meningsverschillen. Omstreeks 1624 werden er commissarissen gesteld in een conflict tussen Vesseem en de Beerzen. Het lijkt hier al om de zaak over het Laagbroek te gaan, die ook nog of alweer speelde in 1627, 1630 en 1642. Of dit geschil bijgelegd werd, is onduidelijk. Als dat niet het geval was, escaleerde het zeker verder, doordat "schutvorsters" van Oerle in 1644 runderen schutten, die toebehoorden aan de bewoners van de 28 huizen van Oostel- en Middelbeers, die vanouds in het Molenbroek gerechtigd waren. Bij uitspraak d.d. 3-3-1644 werden die van Beers in hun rechten gemainteneerd en Oerle in de kosten veroordeeld.

Op 7 september 1659 schutte Peeter Boogers als gezworene van de Beerzen, maar liefst 115 schapen op het broek. Slechts 45 daarvan werden door de eigenaars gelost. De andere werden met toestemming van de Leen en Tolkamer in Den Bosch verkocht. Dit conflict, dat daarna voor de Raad van Brabant was gebracht, werd uiteindelijk bezworen door een onderling vergelijk op 19-2-1661. Voor de Beerzen, d.w.z. de 28 huizen, was dit een kostbare affaire. Ze schoten er uiteindelijk f 200,— mee in.

Niet iedereen was bereid om daaraan mee te betalen, zodat de Raad van Brabant er toch aan te pas moest komen om de onwilligen te manen.

Bij de verdeling van de Grote Aard van Oerle in 1854 was geen rekening gehouden met de 28 huizen. Deze stonden immers in de Loonse Aard. Dus bleven de bewoners daarvan hun weiderechten uitoefenen over het hele Laagbroek. In tegenstelling tot Vesseem en Oerle, die door de opdeling aan het hun toegewezen stuk gebonden waren.

In een brief van Middelbeers aan Gedeputeerde Staten stelde men het zelfs zo scherp: "dat indien thans de regthebbende ingezetenen van Middel- en Oostelbeers hun vee uitsluitend op dat deel van het Molenbroek welk aan Vessem is toebedeeld lieten weiden, deze evenmin iets met grond daartegen zouden inbrengen als genen buiten hun regt gaan, het regt kleeft op de geheele uitgestrektheid van het laag Molenbroek".

De verhoudingen lagen toen al slecht. Dit was doorgedrongen tot Gedeputeerde Staten en deze formeerden een commissie om met de partijen tot een vergelijk te komen. Een op 7-8-1865 in het gemeentehuis van Vessem gehouden samenkomst, kon echter de partijen niet tot overeenstemming brengen. Oerle, het gekibbel beu, verkocht haar aandeel in het Molenbroek in 1867 aan de Beerse weidgerechtigden. Vessem gaat dan dwarsliggen. In 1868 gaat men op het broek turven (beschadigen van de aard) en in het volgende jaar plaatst men, achter waar men geturfd heeft een schutting. Waardoor de toegang tot het grasland wordt afgesloten. Dionysius Fiers, landbouwer in Middelbeers en bewoner van een van de 28 huizen voelt zich in zijn recht verkort en spant een proces aan tegen de burgemeester van Vessem, H. Tasset. Hoewel Fiers pro forma alleen optreedt, vertegenwoordigt hij in feite ook de andere 27 gerechtigden.

Doordat Fiers niet kan aantonen, dat hij op titel van zijn huis inderdaad in het Molenbroek is gerechtigd, verklaart de Arrondissementsrechtbank in Eindhoven op 22-7-1872 zijn eis niet ontvankelijk. Fiers ging daarop in hoger beroep. Voor het Bossche Gerechtshof kon hij zijn rechten beter waarmaken en dit stelde hem op 25-5-1875 in het gelijk. Vessem werd veroordeeld in de kosten ten bedrage van f 1254.87^{1.} ³⁴⁾

6.5. Westelbeers versus Netersel

Al in de 15e eeuw werd een proces over de grenzen van de gemeijnt gevoerd tussen Hilvarenbeek c.a. en Netersel. Bij de uitspraak van 13-5-1497 werd Netersel teruggevoerd tot binnen de huidige grenzen. Toen inwoners van Westelbeers binnen die grens op 15-7-1617 58 stuks Netersels rundvee schutten werden zij op hun beurt teruggewezen. De Raad van Brabant herstelde Netersel op 2-1-1620 in haar recht, ondanks het feit dat zij de uitgiftebrief van hun gemeijnt niet konden tonen. Deze was nl. in de "binnenlandse oorlog" verloren gegaan. De kosten van het proces waren hoog opgelopen. De ingezetenen van Westelbeers moesten f 400,— lenen om ze te kunnen voldoen.

In 1807 was er nog enige wrijving tussen de Beerzen en Netersel over enige broekvelden. De uiteindelijke beslissing hierover valt pas bij K.B. in 1833. ³⁵⁾

6.6. De Huijgevoirt (Westelbeers) versus Diessen

Omstreeks 1740 hadden de bewoners van het Westelbeerse gehucht "de Huijgevoirt" met **hun** Diessense bureu een afspraak gemaakt over een. voorraad. Een particuliere aard, waarop alleen ingezetenen van de Huijgevoirt mochten turven. Ze zou begrensd worden door de erven van de Raeckerhoef, de limietscheiding van Oisterwijk en de weg van het Diessense gehucht Baarschot naar de Beerse molen. Over die weg heen zouden die van Diessen het alleenrecht hebben. Deze overeenkomst werd vermoedelijk nooit door daden geëffectueerd.

Op 7-6-1768 betrapte Cornelis van Eeten, rotmeester van de Huijgevoirt, de Diessense Jan van Spreuwel op turfsteken aan de Huijgevoirtse zijde van de molenweg. Dus in de voorraad. De turf werd in beslag genomen en de overtreder kreeg de raad zich voortaan te hoeden. Van Spreuwel nam daar geen genoegen mee. Hij mobiliseerde zijn dorpsgenoten en die van Hilvarenbeek. Die daarop **hun** Haagse agent inschakelden. Het gevolg was een proces voor de Raad van Brabant.

Van Eeten negeert eerst nog een mandement van maintenue en wil zich verdedigen. Maar al snel blijkt dat hij geen enkel bewijs kan leveren, niet van een afspraak met Diessen en niet van zijn eigen autoriteit. Een poging om aan de verdere procesgang te ontkomen, door aan de Staten Generaal te verzoeken het geschil door de Leen en Tolkamer te laten regelen of in ieder geval als vertegenwoordiger van de gemeenschap erkend te worden, mislukte. Daarbij zal meegespeeld hebben, dat men een eerdere verzoeningspoging had versmaad.

Het proces eindigde in een toewijzing voor van Spreuwel c.s. en de veroordeling in de kosten van Cornelis van Eeten d.d. 24-2-1772.

De kosten kon Van Eeten niet opbrengen en op 7-8-1772 werden zijn goederen in het openbaar verkocht. De kopers waren overigens zijn kinderen, er werd geen misbruik van de situatie gemaakt. ³⁶⁾

7. De ontginningen

Al in de uitgiftebrief van de Beerse gemeijnt anno 1334 was de clause opgenomen, dat de kosten gedekt mochten worden met de verkoop van stukken gemeijnt aan particulieren. In welke mate dit werd gerealiseerd is niet duidelijk. In de 16e en 17e eeuw verkreeg men geregeld octrooi tot verkoop of uitgifte van woeste grond om de door de oorlogen geplunderde dorpskassen aan te vullen en de economie te stimuleren. Om de ontginningen aan te moedigen werden in de 17e, de 18e en de 19e eeuw geregeld vrijdommen van belastingen en tienden voor tien tot vijftien jaren verleend.

VERKOPEN VAN WOESTE GROND TOT 1811

Jaar	Oost- en Middelbeers			Westelbeers
	lopense	roeden	voet	
1576/82	76	23	10	
1609/28	124	44	15	
ca 1619				ca 240
1661	78	43	16	
1791	36	30	15	
1802	598	5	10	44
1806	64	34		
1808	44	3	15	

37)

Indachtig de opmerking van Van Heurn, dat door het gebrek aan boerderijen de huwelijken moeten worden uitgesteld, etc. werden de volgende vragen gesteld:³⁸⁾

- wat was de burgerlijke staat van de kopers?
- hebben de kopen het stichten van gezinnen versneld?
- werden de gekochte gronden werkelijk ingegraven (gecultiveerd)?
- op welke wijze werden ze dan gebruikt?
- wat was de kwaliteit van de grond?

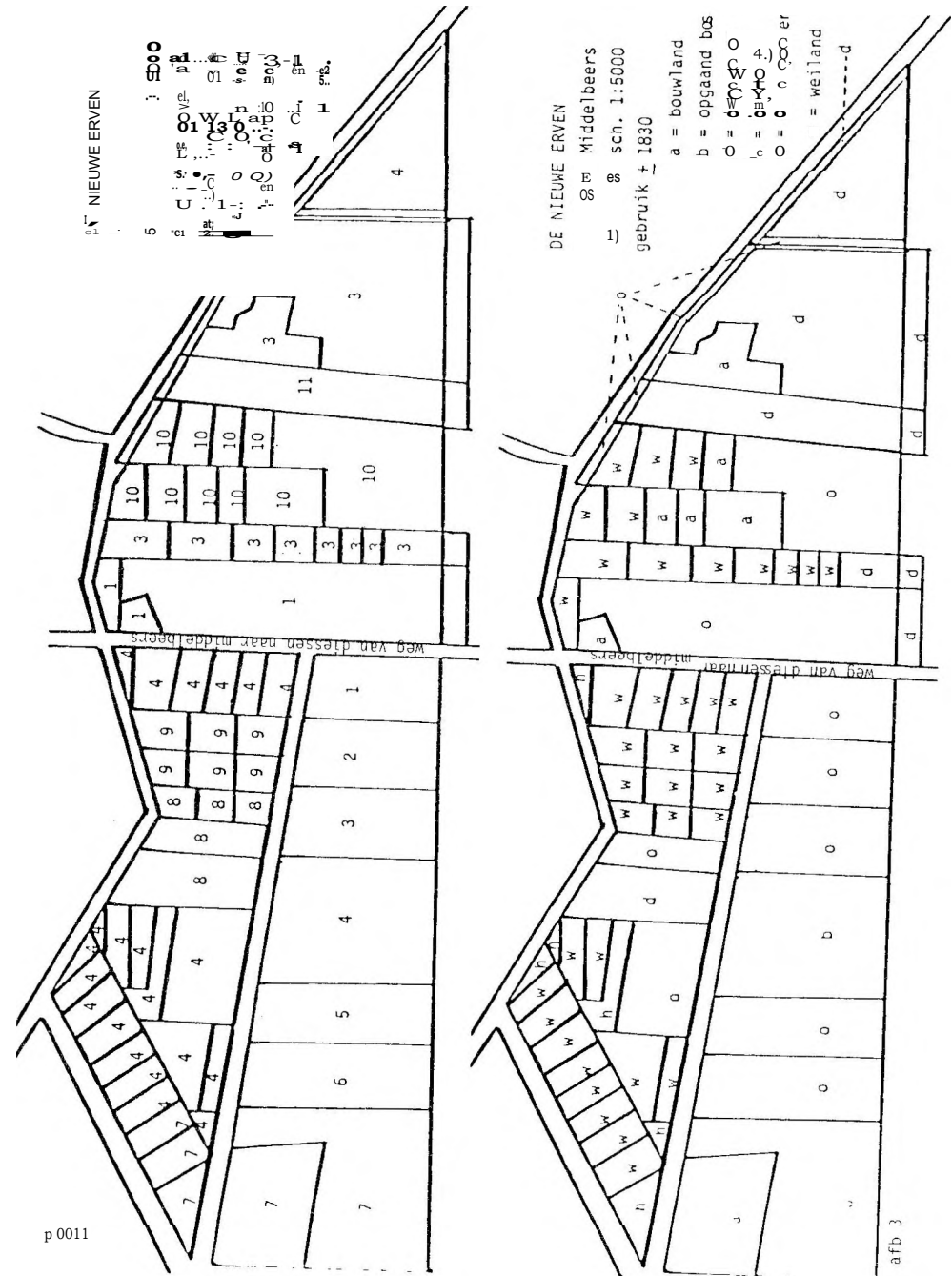
De verkoop van 1802 werd aan deze vragen getoetst.

Voor de bijna 600 lopense (ca 100 HA) die Oost- en Middelbeers op 19 maart 1802 verkochten, waren 43 gegadigden, te onderscheiden in:³⁹⁾

- weduwe	2
- groepen kinderen	3
- gehuwde mannen of weduwnaars	23
- ongehuwde mannen, niet huwende binnen 5 jaar	8
- ongehuwde vrouw	1
- mannen, preciese status onzeker/onbekend	2
- mannen huwende binnen 5 jaar	4

Met dit overzicht wordt behalve de eerste vraag, ook al de tweede beantwoord. De uitgiftes leidden niet tot rush op de gemeijnt door huwelijkskandidaten. Toch is de status van de vier huwendes nog eens doorgelicht aan de hand van de vraag of zij ook zonder aankoop van steriele gronden op dat moment een gezin zouden hebben gesticht. Is daarvoor plaats, door het openvallen van een boerderij door het overlijden van de ouders en het meerderjarig zijn van mogelijke andere kinderen. Dit ging voor drie kandidaten op.

Zij bezaten vermoedelijk al een boerderij en hadden geen concurrentie meer van broers of zusters. Alleen van Jacobus Klessens bleek de moeder nog in leven te zijn, de boedel was onverdeeld.⁴⁰⁾

Jacobus Klessens was ook de koper van een groter stuk, nl. 10 lopense 18 roeden. Voor hem kan de verkoping dus wel van invloed zijn geweest. Secundaire invloed, doordat de vader de grond koopt en de zoon of schoonzoon een "nieuwhuis" bouwt (dat hun later bij de boedelscheiding dan wordt toegedeeld), kon niet worden nagegaan. Duidelijk is evenwel, dat hiervan geen sprake was op de z.g. Nieuwe Erven.

Bij de verkoop van 1802 werd aan weerszijden van de weg van Middelbeers naar Diessen ca. 30 HA woeste grond uitgegeven (ca. 34% van de totale uitgifte). De kavels stonden later bekend als "de Nieuwe Erven".

Omstreeks 1830 was de toestand daarvan als volgt:⁴¹⁾

- heide	41.32%
- weiland	21.32%
- dennenbos	18.95%
- bouwland	8.63%
- opgaand bos	7.05%
- hakhout	2.73%
- totaal	100.00%

Op afbeelding 3 worden de eigenaars en het gebruik per eigenaar weergegeven. Geen van de 11 eigenaars heeft enige opstal op zijn nieuw verworven land geplaatst. Minder dan 10% is bouwland, iets meer dan 20% is weiland. Deze cijfers zeggen op zich niet zoveel omdat hier bouw- en weiland van gelijke kwaliteit waren, weiland werd na verloop van jaren gescheurd en bouwland ingezaaid.

Opmerkelijk is dat ondanks de agrarische hausse, de eerste 15 jaar na de uitgifte, 2/5 van de grond überhaupt niet gecultiveerd is. Hierbij moet natuurlijk genoteerd worden, dat de heide op zich niet waardeloos was. Op het grootste deel van de Beerse gemeijnt mochten geen vlaggen gemaaid worden voor strooisel, vandaar dat men er meestal zelf enige woeste grond op nahield.

Wanneer de "Nieuwe Erven" typerend zijn voor de hele verkoping van 1802 dan kan geconcludeerd worden, dat deze verkoop niet of nauwelijks heeft geleid tot stichting van nieuwe boerderijen en grotere huwelijkskansen. Overigens geeft ook de bevolkingsontwikkeling geen aanleiding dit te veronderstellen.

Wanneer we de uitkomsten van de kadastrale schattingen van de "Nieuwe Erven" vergelijken met naburige velden, zoals "de Huijgevoirt", "de Heijakkers" en "het Voorteind", dan valt op, dat heide overal in kwaliteit gelijk wordt geschat, dennenbosch en hakhout ook, maar dat weiland en vooral akkerland in de "Nieuwe Erven" van een veel mindere kwaliteit zijn, dan op de andere drie velden. De vraag blijft of het werkelijk een structureel verschil is of dat deze oudere velden verbeterd zijn door de langdurige bemesting en bewerking.

Was er aan het eind van de 18e eeuw nog nauwelijks belangstelling voor bebossing (uitgezonderd het landgoed de Baast),⁴²⁾ in de loop van de 19e eeuw werd dat snel anders.

BOSBOUW IN OOST-, WEST- EN MIDDELBEERS

jaar	HA
1794	91
1830	357
1851	398
1865	557
1925	1325

43)

De bebossing vond in de eerste helft van de 19e eeuw grotendeels plaats door particulieren. Na 1860 ging ook de gemeente bebossen. Men schakelde hiervoor werklozen in en ontlastte op deze wijze de armenkassen. Na verloop van tijd waren de opbrengsten ruim voldoende om het systeem zichzelf in stand te laten houden.

GEMEENTEBOSSEN OOST-, WEST- EN MIDDELBEERS

jaar	HA
1833	63
1862	17
1866	21
1904	170
1923	355
1935	341

44)

Het verschil tussen de cijfers van 1833 en 1862 zou op een grote terugloop van het areaal gemeentebos wijzen. Het is inderdaad mogelijk, dat er veel bos verkocht is. Anderzijds is ook mogelijk dat hier sprake is van een andere berekeningsmethode. Een renteloos rijksvoorschot voor 201 HA heeft in het begin van de jaren '20 de bebossing enorm gestimuleerd.

In 1863 werd 25½ HA vloeiveerde aangelegd. Op zich was het verschijnsel niet nieuw; men had er b.v. reeds in 1795 in Diessen mee geëxperimenteerd. In 1863 trok echter de bemesting "op groote schaal met guano" ook buiten het dorp de aandacht. Initiatiefnemers waren jonker de la Court, eigenaar van de Baasterhoeven, en W. Heuvelmans, stammende uit een geslacht van molenaars en brouwers.

Beiden bezaten grote oppervlaktes grond in de Beerzen. De eerste had 22 HA ontgonnen, de andere 3 1/2. Deze kapitaalsintensieve methode heeft vermoedelijk weinig navolging gevonden. We horen er in ieder geval niets meer over. Bijna 50 jaar later, in 1907 en in de volgende jaren, blijkt de gemeente "natuurweiden" aan te laten leggen, o.a. aan de Langrijt.⁴⁵⁾

In de 19e eeuw schijnt de gemeente zich ook bezig gehouden te hebben met het stichten van nieuwe boerderijen. Dit gebeurde op kleine schaal en is waarschijnlijk niet helemaal aan een weldadigheidsbeleid toe te wijzen. In ieder geval werd een van die boerderijen aan de al eerder genoemde familie Heuvelmans verkocht.⁴⁶⁾

Een grootscheepse ontginning tot landbouwgrond kwam pas na 1924 op gang. Van 1926 tot 1929 werden 13 kavels verkocht groter dan 10 HA. Merendeels tot stichting⁴⁷⁾ van een boerderij. Van twee van de kavels was de koper dezelfde. Wat dan opvalt is, dat slechts 3 van de 12 kopers uit de Beerzen komen. Twee komen er uit Hilvarenbeek, drie uit Oirschot, een uit Haaren, 1 uit Steenberg, 1 uit Doornenburg en de laatste koper was de Maatschappij tot Welstand van Landlieden.⁴⁸⁾ Een aanvraag van een koper uit Rozendaal werd afgewezen.⁴⁹⁾ In augustus 1927 stemde de gemeenteraad in met de voorlopige verhuring van 300 HA heidegronden aan N.V. MIJRO te Amsterdam.

Wat daar verder van geworden is en hoe de ontginningen na 1935 zijn voortgezet, is door het ontbreken van geschikt bronnenmateriaal jammer genoeg onduidelijk. Hieronder volgt nog een overzicht van het afnemen van het gemeentebezit en de woeste grond daarin.

TERUGGANG AREAAL WOESTE GEMEENTEGROND

jaar	totaal gemeentegrond	daarvan woest
1833	2246 HA	2183 HA
1862	1971	1842
1863	1916	1785
1864	1791	1660
1865	1713	1590
1904	1624	1286
1923	1439	1087
1926	1400	1075
1929	1339	1045
1935	1170	825
1983	807	253

50)

NOTEN

(voor de verklaringen van de gebruikte afkortingen, zie Campinia no. 54, juli 1984, blz. 118)

27. A.A.O-MB, nr. 16 (19-10-1772, 13-9-1792), nr. 17 (18-9-1802), en nrs. 43, 51 en 54 A.A. Oirschot, nrs. 7709, 7769, 7770 en 7772. R.R.G., nr. 162.
28. **Oisterwijk pretendeerde soms het exclusief gebruik en schutrecht te hebben, maar feitelijk blijkt dat nergens uit. Het werd ook niet erkend door de buurdorpen. Deze verzetten zich met succes tegen deze pretenties. Ook in verder beheer en verantwoordelijkheid voor onderhoud bleek Oisterwijk niet alleen verantwoordelijk. In 1439 kwamen de gezworenen van de Beerzen, Haaghorst, Oisterwijk en Spoorndonk overeen geen schapen meer te weiden op de plaatsen waar het zand gestopt was. De gezworenen hadden dus kennelijk autoriteit op deze tussengelegen -kwestieuze-gemeijnt. Er werd niet vanuit Oisterwijk gedicteerd. Van eigendomsrechten en jurisdictie is in eerste instantie geen sprake. De keur van Oisterwijk die bepaalde dat het vee in rechte lijn naar de Baast moest gaan, regelde het gebruiksrecht. Zoals ook het schutten in de akte van 1518 (zie volgende noot) tot de gebruiksrechten behoorde, waarvan de "breuken" in keuren geregeld zijn. Tot 1679 is in de uitspraken alleen het gebruiksrecht aan de orde.**
Ook het uitgeven, feitelijk het afstand doen van gebruiksrechten, van woeste grond door de gemeente valt nog onder gebruik. De kooppenningen, afkoopgeld van de gebruiksrechten, vloeiden in de dorpskas. In het geval Masius had Oisterwijk wellicht recht tot uitgifte, maar men had dit recht in ieder geval niet alleen, niet zonder overleg en consent van medegerechtigden. Executies vanwege het niet voldoen van belastingen waren de aanleiding van het proces van 1736. Een zaak van jurisdictie. Door de traditie van problemen met de gemeijnt hier, werd deze er ook weer bij betrokken en het kwam tot een dubbele uitspraak: scheiding van jurisdictie, ergens in het midden en het handhaven van de gebruiksrechten van beide partijen op het hele kwestieuze terrein. Omdat geen van beide partijen had gewonnen, was men aan beide zijden ontevreden over deze uitspraak en het zou tot in de 19e eeuw duren voor er een eind aan dit conflict kwam. De Beerzen waren er sinds 1679 niet meer bij betrokken.
29. De heer Lijten veronderstelt in zijn verhaal "de Clute werd een drama" (Campinia, 12e jrg. nr. 47, blz. 181-190), dat hij de bron heeft gevonden van een volkslegende en dat de inhoud ervan historisch een feit is. Het is inderdaad een oud verhaal en de inhoud heeft betrekking op bestaande geschillen tussen de Beerzen en Oirschot enerzijds en Oisterwijk anderzijds. Toch moeten er m.i. bij een aantal aspecten vraagtekens gezet worden. Waarom werd zijn verhaal niet serieus genomen door tijdgenoten? Waarom bedelde hij? Waarom werd hij later door derden verzorgd i.p.v. door zijn kinderen? Was hij soms zwakbegaafd, psychisch gestoord of geestelijk gehandicapt, kortom "innocent"? Waarom werd er op basis van deze verklaring niet geprocedeerd? Mocht het tot een proces gekomen zijn, waarom is dan niets overgeleverd, niet in Oirschot, niet in Oisterwijk en niet in de Beerzen, terwijl -blijkens dit artikel- er over andere zaken wel materiaal bewaard is gebleven. De boete van 1390 vormde in 1547 voor Oirschot geen enkel bezwaar om in een veel vagere zaak te stappen. Wat hadden de Merodes hier in te roeren? Waarom werd de verklaring voor hen opge maakt? Hadden zij soms iets te regelen met Oisterwijk? Typisch is ook, dat ik de beschuldiging niet rechtstreeks tegen Oisterwijk gebruikt heb gezien. Maar ze wordt wel geciteerd in de zaak van Oirschot tegen de Beerzen. Mag men aannemen dat in een zo ernstige zaak als in 1390 waarin beschikt werd nadat "alle tarten bethoen ende wairheden aen biden siden dat sij bijbrengen en thonen woude", één verklaring van één zijde de doorslag heeft gegeven? Buiten de vragen over de inhoud valt nog op te merken, dat ook dit verhaal (cf. het Molenbroek) elders verteld wordt. Droesen noemt het voor Venraij. Wat mij betreft, voorbehoud bij de waarde en intentie van deze akte!
30. Wildercijns: cijns over de gemeijnt of "wildernis".

31. Ze werden al eerder door De la Court gesteund. De la Court, a.w., blz. 57.
Voor de functies van Paulus E.A. de la Court, zie J.C.M. Andrik, a.w., blz. 67 e.v.
32. J. Lijten, De clute werd een drama (in: Campinia, 12e jrg. nr. 47, blz. 181-190).
A. Fasel, a.w.
F.W. Smulders, a.w.
A.A. 0-MB, nr. 51.
A.A. Oirschot, nrs. 7705, 7706, 7707, 7708, 7709, 7710, 7717, 11718, 11721, 7776.
A.A. O'wijk, nrs. 117, 118, 121, 139, 143, 144, 149.
R.A. 0-MB, nr. 6 s.f. (2-12-1788, 3-3-1790).
N.A., nr. 5104 s.f. (5-3-1666).
R.v.B., nrs. 323, fol. 417 e.v., 429 e.v. (25-8-1670) en 788, dossier 1750.
33. A.A. Oirschot, nr. 7770.
A.A. Oerle, nrs. 21, 23, 45.
N.A., nr. 5103 s.f. (28-3-1662).
C.P., nr. 516.
34. A.A. Oirschot, nrs. 7706, 7707.
A.A. Oerle, nrs. 23, 44.
N.A., nrs. 5142 s.f. (14-9-1660, 9-9-1660, 10-9-1660), 5136, fol. 70, 73-76 (24-8-1660).
L.T., nr. 166.
G.S., nr. 191.6.
Gem. 0-W-MB, oud dossier Molenbroek (code 2.07.351.511).
35. Th.Ign. Welvaarts, Geschiedenis van Bladel en Netersel (Eindhoven, 1890), blz. 186.
A.A. 0-MB, nr. 436 (27-8-1807).
R.A. H'beek, nr. 43, fol. 143 (28-6-1620).
Kad., processen verbaal van grensscheidingen.
Koninklijk Besluit d.d. 14-11-1833, no. 88.
36. R.A. 0-MB, nr. 26, fol. 126 (19-8-1772).
R.v.B., nr. 778, dossier 3706.
37. A.A. 0-MB, nr. 412.
R.A. 0-MB, nrs. 30, fol. 42V e.v. (10-10-1791) en 31.
N.A., nr. 5069, fol. 41 (2-8-1663).
R.R.G., nrs. 162 en 165.
38. J.H. van Heurn, Historie der stad en meierije van 's-Hertogenbosch (Den Bosch, 1776), blz. 6.
39. R.A. 0-MB, nr. 31.
40. Doop-, trouw- en begraafboeken, R.A., etc. passim.
41. Kad., minuutplan 1830 en oorspronkelijk aanwijzende tafel 0-W-MB.
42. Collectie van de Mortel-de la Court, nr. 1309.
43. Historia Agricultura, 8 (Groningen, 1965), "Beschreeve staat der Meijerij".
P.G., nrs. 3401 (schattingen t.b.v. opmaak van het kadaster) en IV, 212 (gemeenteverslagen 0-W-MB, 1851, 1865, 1925).
44. Drogen, a.w., blz. 103.
P.G., IV, 212, gemeenteverslagen 0-W-MB 1862, 1866, 1935.
Kad., perceelsgewijze legger 0-W-MB.
45. W.J.D. van Iterson, a.w., blz. 90.
P.E.A. de la Court, a.w., blz. 81.
P.G., IV, 212 (gemeenteverslagen 0-W-MB, 1863, 1907 e.v.).
46. Kad., oorspronkelijk aanwijzende tafel, gemeente 0-W-MB.
47. Waarschijnlijk met rijksvoorschot.
48. Zie ook W. de Vries, 150 jaar welstand (Tilburg, 1972), blz. 390.
49. P.G., IV, 212 (gemeenteverslagen 0-W-MB, 1924-1935).
50. P.G., IV, 212 (gemeenteverslagen 0-W-MB).
Kad., kadastrale legger 0-W-MB.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN
door Toke van de Ven - Lommers

**HERINNERING AAN DE OUDE KIOSK MET DE RONDE LINDJES, DIE
 TOT 1958 DE OIRSCHOTSE MARKT SIERDEN.**

Na aan mijn hart lag d' oude markt
 Zo'n vijftig jaar geleden
 'k Zie in mijn geest ---- hoe z'is geweest
 't Was niet zoals op heden.

Als kind gespeeld ---- mijn vreugd gedeeld
 Aan d'voet van d'oude toren
 Het was een lust ---- die stille rust
 Die sfeer, kon zo bekoren.

De grond van zand ---- schepte een band
 Tussen natuur en mensen
 Want eeuwen oud ---- was dat vertrouwd
 Men zou niet anders wensen.

Wat dacht je van ---- die pompen dan?
 Twee stonden er te prijken
 Het water nat ---- gaf een gespat
 Om haastig terug te wijken.

En menig paard ---- heeft uiteraard
 Zijn dorst geleest, daar even
 De boerenman ---- met paard en span
 Werd zo wat rust gegeven.

Kiosk centraal ---- voor allemaal
 Een oude kunst, zo prachtig
 En daar rondom ---- bekend alom
 De ronde lindjes, machtig!

Het was een ring ---- het was een kring
 Die lindebomen-schare
Hun loverkroon ---- was wonderschoon
 Gevlochten door elkare.

De harmonie ---- vol energie
 In zomeravonduren
 Speelde zo blij ---- muziekpartij
 Een mars of ouverture.

't Oirschots publiek ---- door die muziek
 Van klanken overladen
 Van klein tot groot ---- ja, dat genoot
 Bij 'n zomerserenade.

Ja, die muziek ---- vlot of klassiek
 Ik kan er nog van dromen
 Romantisch licht ---- uniek gezicht
 Kiosk met lindebomen.

Kiosk zo oud ---- van edel hout
 Voor ons van grote waarde
 Maar op een keer ---- was z'er niet meer
 Wat **iedereen bezwaarde.**

Het was een pech ---- kiosk was weg
 Maar ook de lindebomen
 En met een traan ---- zag men dat aan
 Wat ons was overkomen

Bomen geveld ---- men was ontsteld
 Was het niet om te treuren?
 Die linden och ---- moest het dan toch?
 Hoe kon zo iets gebeuren.

Leeg was de markt ---- leeg was ons hart
 Wij, dorpelingen gisten
 Naar het waarom ---- moest alles om
 Omdat wij dat niet wisten.

Ja, zei men toen ---- dat moest men doen
 Want alles was versleten
 Dat kon wel zijn ---- maar 't deed zo'n pijn
 We zouden 't nooit vergeten.

Maar kom, allee ---- niet treuren, nee!
 Want zie, in onze dagen
 Nog staat ten toon ---- een loverkroon
 Die de kastanjes dragen.

De oude markt ---- is nu verhard
 Gegroeid is de kastanje
 In lentetijd ---- één zaligheid
 Van groen met witte franje.

Een pomp ook weer ----- zoals weleer
 Op d' oude plaats herrezen
 Heel sierlijk staat ---- zij weer paraat
 Die wond is wel genezen.

En weer centraal ---- voor allemaal
 Is er een ster verweven
 Van mozaïek ---- heel magnifiek
 Om toch iets terug te geven.

REGISTER

14e jaargang 1984

CAMPINIA - REGISTER - 14e JAARGANG 1984**Inhoudsopgave 14e jaargang 1984**

Gijnen, J.F.C.M.	
- Het kleine godsdienstige monument in Veldhoven-Meerveldhoven-Zeelst-Oerle	4-8; 52-56; 100-105
Cuijck, N. van	
- Stamlijst Walravens	9-11
Lijten, J.	
- Een verloren tekst hervonden	18-25
- De oudst herkenbare revolutie in Oirschot (waarin opgenomen een lijst van schepenen tot 1400)	57-65
- Een pastoorinventaris uit 1549	156-164
- Oirschotse zoen-accorden (m.m.v. L. van der Mierden)	
A. Zoenen wegens doodslag nrs. 35-51	38-48; 67-78; 137-152 190-204
Mattheeuwse, J.M.A.G.	
- Stamlijst Mattheeuwse	165-167
Mijland, H.	
- De strijd van Oirschot om een trein- of tramverbinding	123-136
Nuinen, W.C.M. van	
- De afscheiding van België van de Nederlanden 1830-1839 en de geschiedenis van de familie Grimm	12-16
Toirkens, J.	
- Stamlijst Toirkens	106-110
Ven-Lommers, T. van de	
- Oirschotse gedichten	
Opdat wij niet vergeten	17
Het Rederijkersgilde van Sint Catharien	66
D'n krommen errem	122
Het Rozenhoedje	181-182
Vera, H.	
- 650 jaar Beerse gemeijnt	111-121; 168-180
Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw	
52. Liempdsedijk 3	26-30
53. Deken Frankenstraat 7 (waarin opgenomen Sint Odulphusstraat 12-14, 21)	183-189
door M. van Roosmalen	
Archivalia aangaande oude Kempische gilden	
26. Het Sint Jorisgilde te Middelbeers door H. Vera	31-37
Hulpmiddelen bij archiefonderzoek	79-94

Overzicht van gebruikte afkortingen

B.	Best	secr.	secretaris
e.v.	echtgenote van	top.	toponiem
H'beek	Hilvarebeek	V.	Veldhoven
kerkm.	kerkmeester	wed.	weduwe
M'beers	Middelbeers	W'beers	Westelbeers
O'beers	Oostelbeers	Z.	Zeelst
Oe.	Oerle		
Di.	Oirschot		
rentm.	rentmeester		

Aelbrechts	
- Goyart	162
- Willem Henrick	zie Willem Aelbrechts van Liempdt
Aelst, van	
- Jan Willemssoen	160
- Jannen Willem Wouterssoen	160
- Martenen	161
Aarle, van	
- Dideric Willemszoen -, schepenen 62 van Oi.	
- Heinric -, schepenen van Oi. 59;62-63	
- Henric Gerits Bertensoen	63
schepenen van 01.	
- Jan Henrickxsoen	63-64
schepenen van Di.	
- Willem -, schepenen van 01.	63-64
- Wouter -, schepenen van Oi.	63
Aarle, herdgang	161;202
Achelse Kluis	6
Acht	101
"Achtsche Steenfabriek", N.V.	129
After, Ardt Corstenssoen van der	163
Albert, aartshertog van Oostenrijk	175
Alberta (Canada)	53
Ameijden, van der	
- Agnes Artdochter	70
- Anthonis Henrick Thomas-zoon	67
- Arden Henrickxsoen	162
- Godevaert	62
- Roeland -, secr. van Oi.	191
Anton van Duinkerkencollege	6
Antwerpen, J. van	36
Antwerpen	13
Aldenhoven, Maria Louisa -, e.v. Peter Grimm	16
Alphen en Riel	15
Ansems, Ansem Jacop -, schepenen van Oi.	200
Artdszoon	
- Corsten Willem	71-72
- Lambert	195-198
Audenhoven (Oudenhoven), van	
- Jan Rutgerssoen -, schepenen van 01.	63
- Wouter -, schepenen van Oi	63-64
Beest, top. O'beers	114;170;173-174
Bakker, W. de	137
Baks, Maria Antonia Johanna -, wed. A.J.H.M. Nuijens	188
Balsfoort (Balsvoirt), top. Oi.	20;170
Bantmans, Jan	141;193
Beelaerts	
- Anna -, e.v. Goris Wouters-zoon van Kuijk	151
Beelaerts (vervolg)	
- Henrick -, priester	151
- Henrick Rutgerszoon	151
schepenen van Oi.	
- Joost -, priester	149;151;192-193
- Maria -, religieuze	151
Beelaertshofje (Oirschot)	151
Beerze, rivier	20
Beersveld, 112-113;115-116;172-173 top. O'beers	
Beerzen	zie Oost-West-Middelbeers
Bekerbergje, top.	173-174
Oisterwijk	
België	12-14;16;57
- koning van	zie Leopold van Saksen-Coburg 127;131
Beliën, J.J.	
Belmakers, Claus Ardt Clauszoon	75
Berenbank, Jannen	161
Bergeijk	15
Kerkel, Ingrid van	57
Berlaer, van	
- Jan -, heer van Helmond en Keersbergen	20
- Walraven	20
Bern (Zwitserland)	13
Bernaerts (van Runde), 69-74;147-148	
Jacop vorster in 01.	
Berse, van	
- familie	145
- Henrick	160
- Claeus Willemszoon	137-138
- Peter Henrickszoon	144
- Philips Willemszoon	138
Bertensoen, Danel Voren -, schepenen van Oi.	62
Best	29;40;45;71;79;124-131 140;150;196
- rector van	zie Jan van Esch
Best, van	
- Jan Heijnen Aelbrechts schepenen van Di. (=Jan Henricksoen Jans)	64
- Mr. dr. J. -, lid van de Tweede Kamer	128;131
"Beste Boter", molkerij	129
Beugen	15-16
Bichgelaar, P. van de	34;37
Bierkens, Hubrecht	161
Binnenlandse Zaken, minister van	123
Bisschopsbroek	zie Hoogbroek
Blaerthem, Johan van -, schepenen van Oi. (=Jan die Moelner)	62
Blaarthemseweg (Zeelst)	53
Bladel	77;178
Bolomeij, E.L.F. dir. Ginnenkensche Tramweg Maatschappij	125

Bont, n.n. de -, past. van Oe.	101	Bullens, P.L.	34;37
Bo(o)gaert, Willem van den -, deken van O1.	40;44	Daesdonck, Jan van der	160
Boirt, Jan van -, schepen O1.	64	Damen, Jan -, priester	195-196
Boot, Amelrijk	164	Danels (dochter, -zoon)	
Bosch, Lou ten	7-8	- Dircxken Peter	160
Boterwijk, top. Di.	45	- Henrick Peter	161
Bouches du Rhin, departement des	12	- Heylwichen Daniel Ardt	160
Boxmeer	14-16	- Katalijnen	161
Boxtel	61;75;77;123-124;134 140;195-196; 203	- Peteren	161
Boxtel, Jan van	160	Dankers, familie	101
Brabant	31;203	Deenen, Johannes	34;37
- hertog van	zie Jan II en Karel V	Deken Frankenstraat	189
- hertogin van	zie Johanna	(Oirschot)	
- Raad van	18;172	Deliën, Godevart -, schepen van O1.	64
Brabants Lanschap, stichting	177	Diessen	76;178
Braken, van der		- vorster van	174
- Arnt -, schepen van O1.	62-64	Diessen, Petrus Joh. van	188
- Joerden -, schepen van O1.	63-64	Diest (België)	192-193
Brans, familie	56	Dirk van der Ameijden- straat (Oirschot)	184
Brant		Dircxsoen	
- Godevaert	zie Godevaert van de Meerven	- Elisabetten, wed. Jan	161
- Henrick -, schepen van O1.	62-63	- Henrick Ardt	163
- Jorden -, schepen van O1.	63-64	- Jan Ardt	160
Brants,		Dommel, Departementaal van de	173
- Adriana	27		75-76
- Laureijs	27	Dommelen	
- Willem	27	Dongen	124;127;134
Brantsoen, Henric Jordens schepen van O1.	62	Doeren, van den	
Brauwier, Jannis de	162	- Goyart Janssoen	162
Brauwierssoen, Jan Dirck	160	- Philips -, vorster in O1.	46-47;70
Breda	15;123;125;129	Doornboom, top. M'beers	172;177
Bressers		Dormalen, Dirck Willems- zoon van	74
- Jan Dirck	137	Dorpstraat (Veldhoven)	5-6
- n.n. lid van Gedeputeer- de Staten van Noord-Brabant	134	Dreef (Veldhoven)	5
Breton van Lith, J.C.H. -, burg. van O1.	127	Driehoek, top. M'beers	172
Breugel, Peter Willemszoon	69-70;200	Eersel	175
van -, (president) schepen van O1.		Eindhoven	13;56;123-134
Brink (Oerle)	105	Eindhovensebaan (Veldhoven)	6
Broeck, Daniël van den	203	Eckermans (Ackermans)	
Broek, top. Ve.	5	- Godevaert (-van Best) -, schepen van O1.	63-64
Broekeind, top. W'beers	117	- Jan -, schepen van Di.	62-63
Brussel	12-14;21;125 202-203	Engel, den -, huis te Di.	141
Bruijnaers, Jacobus -, veldwach- ter te Riethoven	14	Engeland	12
Bruijnincx		Erffoort, van	
- Anthonis -, Kanunnik	141;157; 160-162	- Adriaen Jans	185
- Protionellen	164	- Anna Maria	185
Bruijsten, Jan -, schepen van Di.	64	- Jan	185
		- Joseph	185
		- Catharina	185
		- Maria	185
		Erven	
		- Willem	161
		- Wouter Henricx	139

Esch (Essche), van		Grimm	
- Henrick	45;160	- familie	14-16
- Jacob -, schepen van Oi.	64	- Elisabeth -, e.v. Jacobus Verst appen	14-16
- Jan -, rector van B.	43;45;47;146	- Maria Catharina Paulina e.v. Adrianus van Rossum	15-16
- Jaspas (president)	43-45;67;69;	- Maria Sophia	15
schepen van Di	75-76;139-140; 144-145;147-149;197	- Peter	13-16
- Peeter	36-37	Grote Aard, top. Oe. 112;116-117;170 172-173;175-176	
- Willem	36-37	Gruijter van Roederyghen,	64
Eijnde, Jacop van den	45;139;141	Jan die -, schepen van O1.	
Eijndhoven, Jaspas van -, schutter van H'beek	117	Gruijters, Dirck Martens	195
		Gunterslaer, Wouter van -, schepen van Di.	64
Falise, August	53	Gijssels, Jan Bauwen	197
Frankrijk	12	Haarden, top. O'beers	172
Frenken, A.M.	72;151	Haaren	24;173-174;188
		Hadelt, top. O'beers	112;170;172
Geel (België)	47;75;77	Haghorst	114
Geld, H. van der	56	Hagelaer, van den	
Geldrop, Jacopen van	161	- familie	145-146
Genderstraat (Veldhoven)	5-6	- Henrick Janszoon	143-144
Geraardsbergen (België)	69	Hagen, Jan van der -, kanunnik	156;160
Gerits (dochter, -zoon)		Hacken, Gijsbrecht	46-47
- Luytkenen (Luytgarden)	161-162	Halle (België)	202-203
- Peter		Halverstraten, convent van	161
- Peter Adriaen	201	Harmoniezaal, Oirschot	127
- Philip	75	Harnismekere, Claeus den	67-68
Gevaerts, Joost -, secr. van Di.	190	Haspel, top. Di.	184
Ghenen (soen)		Heerbaan (Eindhoven)	56
- Arnt Heylwich -, schepen van Oi.	64	Heesterbeek, van	
- Henric -, schepen van Di.	64	- familie	43;45;47-48
Gieliszoon		- Ardt	38-39;42-42;46;48
- Gielis Jan	160	Heesters, Henrick	163
- Henric	69-70	Heidemij	177
Gilze	125	Heilige Eik, kapel	170;173
Ginhoven, van		Helmond, heren van	20-21; zie Jan van Berlaer
- Andries Hendricks -, (de Lubber)	142	Henekeler, F.E.	130
- Ard Hendricks	142	Herlaer, Willem van -, meier van Tienen, ka- merheer van de her- tog	20-23;25
- Henrick Andries Hendricx	142	Hersel (Heersel), van	
Ginneken	125	- Danel -, kanunnik	157
Ginnekesche Tramwegmaat- schappij	125	- Henric -, schepen van O5.	62
Goch	16	- Joost	157;159;162
Godertssoen, Rutger Henricxs schepen van Di.	64	- Willem -, schepen van Oi.	64
Goethals, P.M.F.	18-20;23	Hert, Ghijsbrechten van der 's-Hertogenbosch	161 13;18;31;75-77; 80;160-164
Goirle	124	- bisschop van	175
Gonij, L.A.	125	- leen en tolkamer in	116-117
Goor, 't -, top. Netersel	117	- notaris te zie Gerard van Kelst	
Goossens, G.	127	Hest, J. van	34
Goeswijnszoon, Heijn (Henric) schepen van Di.			
Goyarts, Henrick	7;168		
Grave	16		
's-Gravenhage			
Grimbergen, abdi van	53		

Heumen, Jan Gerits van	184
Heurn, J. van	169
Heuvelmans	
- A.W.	34-35
- Anthonij	35
- P.J.	34;36
Heijden, Jan van der	163
Heijlghenen, Arnt -, schepen van 01.	64
Hilvarenbeek 112;116;124;134;178	
- bank van -, Diessen, Riel 76;114;	
en Westelbeers	168
- halve heerlijkheid	112
- half heer van	115
- leenhof van	115
- schutter van ————— zie Jasper van Eijndhoven	
Hoefialis, jonker	161
Ho(e)vel, van den	
- Art -, schepen van 01.	62
- Goyard Goyardszoon	71-72
schepen van Oi.	
Hof fstat, Jan van der -, schepen van 01.	63-64
Hoof, Johannis van	14
Hoog-Casteren	175
Hoogbroek (Bisschopsbroek), top. Oe.	175
Hoogeind, top. O'beers 112;116;1172;	
175-176	
Hoogeloon	177
Hooghees, top. Eersel	175
Hoppenbrouwer, Thomas de -, 40;44-45	
stadhouder van de 73-76;143-145	
schout van Kempenland	164;193
Hoppenbrouwers	
- Dirck (Gijsbrechts)	204
schepen van Oi.	
- Gijsbrecht Dirck	140;204
- H.A.F. -, notaris te 01.	125;127
- (Henrick Diens) -, schepen van 01.	164
- Henrick Gielis -, (president) 139-141	
schepen van Gi.	
- Joost Dirck	203
- Willem	27
Houdt, van	
- Adrianus	27
- Maria -, wed. Laureijs	27
Brants	
Hoze(n)	
- Dionijs —————	162
- Henrice	160
Huijgevoirt, top. W'beers 116;172-173;	
177-178	
Huijghs Kijnts, geslacht	21
Huijskens, Jan -, schepen van 01.	195-196

Jacopssoen	
- Philips Henrick	163
- Peter	75
Jan II, hertog van Lotharin- 22-23;25;	
gen, Brabant en Lim- 112	
burg	
Jans, Jan Hendricksoen zie Jan Heij- nen Aelbrechts van Best	57
Johanna, hertogin van Brabant	57
Joris, Sint -, gilde te M'beers	31-36
Kalken, D. van	127
Kamer van Koophandel, Eindhoven	129
Camps, dr. H.P.H.	18;20
Canada	53
Capellen, van der	
- Heinric Janssoen	62
schepen van Di.	
- Maes (=Maes van der Snepscoet) -, schepen van Oi.	62
Karel V, keizer	139;141;190
Casteren	177
Cate, J.A. ten	79
Keersbergen, heer van zie Jan van Berlaer	
Keersp, Uman van	75
Kelst, Gerard van -, 18-20;24	
notaris te Den Bosch	
Kempen	77
Kempenland	
- kwartier	40;76
- kwartierschout 39-40;72;193;zie Karel Hermanszoon Cleijnael; Jan Koenen; Korstiaan Koenen; Natael Vos stadhouder van de 72;75;193; zie schout van Thomas de Hoppen- brouwer; Marcelis Walravens	
Kemps (Keymps)	
- familie	151
- Lenaert Jacopszoon	150
schepen van Oi.	
- Paulus Lenart	149
Kennis, Leonard	16
Kerkhof, herdgang	73;172;184
Kerckoerle, van	
- Anthonis Jan Gijsbrechts- zoon	69
- Jan Rutgers van -, secr. 190-191; van Oi.	203

Keulen (W. Duitsland)	47
Chaam	14-16
Clabbarts	
- familie	148
- Jan Mathijszoon	147
- Willem Mathijszoon	146
Cleijnael	
- familie	200
- Franck Carelszoon	197-200
- Herman (nen)	161
- Jan Carelszoon	40;44
- Karel Hermanszoon	40;45;198
kwartierschout van Kempenland	
- Karolo	160
Clercx, Tielemannen	161
Kluijtmans, Johannes Josephus	54
pastoor van Z.	
Knegsel	175
Koenen	
- Jan -, kwartierschout van 192-193 Kempenland	
- Korstiaen -, kwartier- 39-40;45;193 schout van Kempenland	
Col, lewannen van	161
Koldewelj, Hans	7
Colen, Bartholomeus Adriaens- 141;193 zoon	
Collenborgh (Collenburgh), van	
- Aelbert Martens.	27
- Anna Maria	28
- Jan Laureijsse	27-28
- Jenne Maria -, e.v. Johan- nes van der Vleuten	28
- Johannes	28
- Johannes Jansse	28
- Laureijs Aelbers	27
Koningshof (Veldhoven)	6-8
Koninklijke Landmacht, sectie Militaire Krijgsgeschiedenis	15
Cornelissen, Jan	191
Cort, de	
- Aert	157
- Anthonis Willem	197
- Elisabeth	157
- Gijsbrecht	156;162
- Jan -, pastoor van Oi. 156-157;159; 162-164	
- Cornelis	157
- Lijsken	156
- Willem -, schepen van Cl. 139;141	
:ortensoen, Sijmon Dircx	160
oulon, Maria Ida	13-16
'oud, P.E.A. de la	114;170
ouwenberg, familie	6
remel, Peter Jan Henrick	149
Pauwelszoon de	
reijte Camp, top. Oi.	27
ring Oosterhout, streek archi- verlaat	15

Crom(me), die	
- Ardt	161
- Goyard	203-204
- Jan -, schepen van Di.	63-64
- Corstiaen -, schepen van 01.	63-64
Crommen (zoen)	
- Danel Henrics -, schepen van 01.	62
- Diederic (Henricssoen) schepen van 01.	63
- Jan Henricssoen -, schepen van 01.	62-63
Kroon, W.B. -, dir. van Tram- wegmij. De Meijerij	131
Kruisberg, huis te Oe.	101
Kruijff, L. de	79
Kuik, Theodorus J.J. van	29
Cuijck	16
Kuijck, van	
- Goris Woutersoen	151
- Wouter -, vice-deken van het kapittel van 01.	151
Kuijkseind, top. M'beers	112;172;177
Kultens, Jacop (Goyaert- soen)	38-39;46-47
Lusters, Jan	103
Laagbroek, top. Vessem	175-176
Laeck, Andreas van den	164
Laer, top. 01.	161
Laarhoven, Theodora -, e.v. Peerke van Roij	101
Lage-Zwaluwe	127
Lambrechtssoen (dochter)	
- Elisabeth Henricks	161
- Henrick	161
Land van Cuijck, archief- dienst	15-16
Landschotse Heide, top. Vessem	177
Langenau (Zwitserland)	13;15
Langenneep, Goyard Henricks- soen van den	201
Langrijt, Cornelis Mathijszoon 38-39; van de 42-43;47	
Langrijt, top. O'beers 170;172;175	
Lely, ir. C. -, minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid	130
Lemans, Dirck	161
Leenmens, n.n.	5
Leuven (Loven) (België)	161-162
Leijten, Peteren	163
Liebrechts, W.H.	105
Liebrechts, commissie	176-177
Liempde	198
Liempdsedijk (Oirschot)	26

Liernpdt, Willem (Henrick)	197-198	Mengelen (vervolg)	
Aelbrechtssoen van -, schepen van 01.		- Elisabeth	157
Lier, P.A. van	189	- Gerard -, rentm. van het	156-157;
Lieveld (Liefvelt), van		kapittel	160-164
- familie	200	- Jan -, priester	157;161
- Ansem	161	- Jan -, vorster van 01.	44-45;69-70;
- Frans Ansemzoon	199-200		73-74;143-145
- Jacop Ansemzoon sche-	200	- Jan	147-149
pen van 01.		- Cornelis	157
Limburg (België)	13	Mercx, Bartholomeus	160
Limburg, hertog van	zie Jan II	Merks, n.n.	101
Licht (Veldhoven)	6	Merode	
Loeff		- familie	40;47
- P. -, procureur	18;25	- Rijcalt IV	141
- Philippus -, deken van	45	Mertens, C.A.M. -, notaris te 01.	127;129
01, kanunnik		Meulenbroek	zie Molenbroek
Loect, Peter van den -, sche-	62-64	Meijerij	31;57;59;61;77;114
pen van 01.		Meijerij, Tramweg-	124-125;128;
Lockhorst, n.n. van -, dir. van de	134	maatschappij	130-131;133.-135
Tramwegmij. De Meijerij		Middelbeers	zie Oost-West
Loonse aard, top. Hoogeloon	112;116	Middelbeers	
	172-173;175;177	- pastoor van	zie Johan Oudart
Loijensoen		Midden-Brabant, N.V.	127
- Goyarden Goyart	162	Locaalspoorweg-	
- Joirdanen Jan	162	maatschappij	
Lotharingen, hertog van	zie Jan II	Mierde	76
Lubber	zie Andries Henricks van Ginhoven	Moelner, Jan die	zie Johan van Blaerthem
Luik (België)	13-14	Moerdijk	7
Lulsdonck, Hendrick van der -,	46-47;161	Moergestel	18;124-125;127;130
schepen van 01. -,		Molenbroek (Meulenbroek) -,	112;116-117
(=Heijn de Verwer)		top. Vessem	170;172;175-177
Mairslaer, van de		Montenaken (België)	13-14
- Goyartken Jansdochter	157	Moonen, A.	34
- Goertkenen	160		
- Jan Janszoon	157;159	Napoleon Bonapar te	12-13
- Kathelijin Jansdochter	156;159	Nederland	12-13;57;111
Maastricht	13;123	Neereind, top. O'beers	172
Malsen, Robbrecht van	160	Neggens, Jan Jan	115
Manche, Lou	6	Nelen, Marten	117
Marcq, L. de -, secr. van Di.	18;24	Netersel	178
Mattheeuwsen, stamlijst	165-167	Neterselsbroek, top. Netersel	170
Meere (Mere), Goeswijn van	63-64	Nevenzoen, Diderick Goeswijn	62-64
der -, schepen van 01.		Didericxs -, schepen	
Meerveldhoven	4;53	van 01.	
Meerven (Merevenne), van de		Nijkercken, Thomas van	143-145
- Godevart -, schepen van 01.	63-64	Nistelroij, Arnd Henrickszoen	199-200
- Govaert Govaerts sche-	63	van	
pen van Di.		Nieuw erf, top. 01.	27
- Jan	161	Nieuwstraat (Oirschot)	156;160
- Wouter Wouterszoon	67	Noord-Brabant	79;111;123-124
Mellincrode, Gherart van -,	62	- gedeputeerde staten	14-15;128-129;
schepen van Di.		van	131;134
Mengelen		- provinciale staten	124;129;131
- Aert	157	van	
- Art	157	- rijksarchief in	31;79
		Noord- Kempenland, streek-	79
		archief	

Notel, herdgang	69;73;160-161;202	Oosterwijk	18;24;54;112;114;
Nuijens			124-125;137;169
- Anna Maria Leonarda	189	- kwartier van	76
- Arnoldus Johannes	188	Olislegers, Jan Gijsbrechts-	75
Hendrikus Maria		zoon	
- H.A.	127	Ons Middelbaar Onderwijs,	6
- Johannes Theodorus	188	vereniging	
- Leonardus Julius Antonius	189	Onser Lieve Vrouwenkapel,	160
Nijmegen	16	Oirschot	
Oekel, van		Oomen, Jenne Maria Hen-	27
- Annamarij, wed. Joost	184	dricks -, wed. Laureijs	
- Hendrien Joost -, e.v.	185	Aelbers van Collen-	
Adriaan Jans van Erffoort		burgh	
- Hendrik Johan	184	0 ort, n.n. van -, kapelaan in	56
- Jenneken, wed. Hendrik	184	Strijp	
- Joost	184	Oost-West-Middelbeers	
Oerle	4;101-102;105;111	(Beerzen)	
	117-118;170;172	- gemeente	31;113;168;175-177
	175-176	- dingbank Oost-	38-41;43;48
- pastoor van	105; zie De Bont en	Middelbeers	111-117;168-175
	Suetens	- Middelbeers	31-39;47;75-76
Oerle-Meerveldhoven, dingbank	80		114-115;168-178
Oirschoren, top. 01.	160;172	- Oostelbeers	35;38-39;43;45;75
Oirschot	18;22-26;29;38-39;		114-115;168-178
	42-48;57-61;68-76	- Westelbeers	36;76;112;114;116
	79-80;101;112;123-135;		168;170;173;176-178
	138-151;156-164	- richter van de Beerzen zie Frede-	
	170;173;184;190-204	rik Adriaanszoon	
- burg. van	zie J.C.H. Breton	Vos	
	van Lith	Oostenrijk, aartshertogin van	zie
- secr. van	zie Roeland van der	Oosterhout	Isabella
	Ameijden; Joost	Ostaden, Gevarden van	127;203
	Gevaerts; Jan Rutgers	Oudart, Johan -, pastoor	161
	van Kerckoerle; L. de	van M'beers	31
	Marcq	Oude Grindweg (Oirschot)	186
-ëchout van	zie Karel Hermans-	Oude Kerkstraat (Veldhoven)	102
	zoon Cleijnael en	Overleer, Diederick van -,	62
	Adriaan Vos	schepen van Di.	
- vorster in	die Jacop Bernaerts;		
	Philips van den Doeren	Paap, n.n. -, rector	7
	en Jan Mengelen	Peeters, Paul	56
- pastoor van	zie Henrick Adriaens-	Pelt (Overpelt en Neerpelt,	147-148
	zoon van Vught en	België)	
	Jan de Cort	Peterszoon	
- kapelaan in	zie Thomas van de	- Ard	139
	Snepscheut	- Louis Goy aert	38
- kapittel van	164	Peterssoen (van Breugel),	199
- deken van het kapittel van	zie	Peter Wilhem	
	Philippus Loeff	Petershem, Wilhem van -,	40;44-47
		priester	
- vice-deken van het	zie Wouter	Postelse Hoeven (Stensel)	175
kapittel van	van Kuljok	's Princen, Henrick	75
- rentm. van het kapit-	zie Gerard	Provincialeweg Meerveld-	53
tel van	Mengelen	hoven)	
- notaris te	zie H.A.F. Hoppen-		
	brouwers en C.A.M.		
	Mertens		
)irschotsedijk (Oerle)	101		

Raad van State	114	Sc(h)oet, van der (vervolg)	
Raffendonck, Jan van den -, schepen van Oi.	63-64	- Peter Henrickszoon	157;159
Rebecque, Constant -, generaal	12-13	Schrijvers-Van Loon, wed.	5
Regina Pacis-school	6	Zeelst	4;6;53
Riel	76	- pastoor in	zie Johannes
Riemslegers, Henrick Goyaerts- zoon	73		Josephus Kluijtmans
Riethoven	13-15;75	Zeelst-Veldhoven-Blaarthem, dingbank	79
- burgemeester van	zie n.n. Verhoeven	Zegherszoon, Gijlis schepen van Di.	63
Roermond	123	Serraris, TH.E.	127;129-131
Rombouts, Fijken	164	kantonrechter	
Rome	68;150	Sichem, Corstiaen Willems- zoon van	143-145
Rooij, H. de	34	Sint Job in 't Goor (België)	71;137-138
Rossum, Adrianus van	16	Sint Odulphusstraat	184;186;188;189
Rotterdam	123	(Oirschot)	
Roij, Peerke (Petrus) van	101	Sint Oedenrode	124;134;203-204
Runde	zie Jacop Bernaerts	Scoerop, Jan	75
Rut(te), Godevaert van -, schepen van Di.	62	Sliffertsestraat (Meer- veldhoven)	4;56
Rijth, van der		Smetsersdochter, Jutken Daniel	161
- Franck	76	Smeijers, Claues Willems	191-193
- Peter	75-76	Smit, Henric -, schepen van Di.	63
Saksen-Coburg, Leopold van -, koning van België	12	Smitz, H.B.	123
Sande, van de		Smulders, - Antonius	31;34
- Augustinus	186	- Egidius	31
- Franciscus Hermanus	187	Snepscheut, top. Di.	27
- Hermanus Wilhelmus	188	Snepscoet (Snepscheut), van de - Maes	zie Maes van der Capellen
- Augustinus -, priester		- Thomas -, priester	44-45;67-68;146
- Hermanus Peeters	185	Snijders(zoen), Henric	63
- Jan	185	Arts -, schepen van Di.	
- Wilhelmus Maria	188	Soeterbeek, convent van	151
Zandoerle	105	Sondervick (Veldhoven)	5-6
Sant, Dircken van 't	161	Spanje	31
Santiago	150	Spoordonk, herdgang	44-45;47;114;156 163;170;172-173
Sasse van Ijsselt, A. van	48;143	Spoorwegen, raad van	129
Schaut, Gerard van den -, kanunnik	144	toezicht op de W'beers	
Scheers, Gijsbert -, schepen van Di.	64	Spreuwelse Heide, top. W'beers	117
Sc(h)epens, Goessen (Claus) -, schepen van 01.	44;46-47 147-148;195-198	Spijker, Jacob van den	157
Scheveningen	12	Staessen, Jan	75
Sc(h)oenmaker, Diederick die -, schepen van Oi.	64	Staats Spoorwegen	134
Sc(h)oet, van der		Stans, familie	146
- Henrick -, schepen van Di.	64	Stadecker, van de	
- Henrick Janssoen -, schepen van 01.	64	- Danel -, schepen van 01.	62
- Henrick Philipsoen	71-72	- Jan -, schepen van 01.	63
schepen van Di.	139-140;143-145	Stans	
- Jan (Jan Lucaszoon)	67;143-145	- familie	146
schepen van Oi.	195-198	- Jan Dirckszoon	143-144
- Peter -, schepen van Di.	63-64	Staten-Generaal	31
		- Eerste Kamer der	123
		- Tweede Kamer der	123

Stauthamer, Cephas	53	Vereniging tot behartiging van Oirschots ver- keersbelangen	127-134
Steensel	175	Vereniging tot behartiging van Oosterhouts ver- keersbelangen	127
Steenvoirt, top. O'beers	172-173	Verhoeven	
Stevens, Fransus	33	- A. -, pastoor van V.	5-6
Stockelmans, n.n.	169	- Henrick	195
Stockelmanszoon, Dirck Jan	160	- Rutgeren Henricxzoon	161
Stoepkens, Peteren	163	n.n. -, burg. van Riet- hoven	14-15
Straten, herdgang	26;69	Verstappen, Jacobus	15
Straten, Willem Andrieszoon van-, schepen van Oi.	62-64	Verwer, Heijn de	zie Henrick van de Lulsdonck 75;175-177
Strijp	56	Vessem	
Suetens, n.n. -, pastoor van Oe.	103	- vorster van	174
Zuatrix, Henrick	161	Vicinaux-Hollandais, S.A.	125;128
Zuid-Oost Brabant, streek- archief	79	Vissers, n.n.	5
Zwitserland	13;15	Vleuten, van der	
		- Adrianus	28-29
Taertwijk, Peter Peters van	185	- Anthonius Joannes Maria	29
Teijnden (Teinden), Jorden van -, schepen van Di.	62-64	- Gerard Janszoon	73-74;164
Theresiawijk (Strijp)	56	(president) schepen van Di.	
Tienen, meier van	zie Willem van Herlaer	- Henrica Elisabeth	29
Tilburg	123-130;134	- Jacobus	28
Timmermans		- Jan	28
- Cornelis Hend.	35	- Theodorus	28
- Louis	34	- Wilhelmus Joannes	29
Toirkens, stamlijst	106-110	Vlierden, Jannen van	162
Tongerlo, abdij (België)	175	Vloetbeempd, top. Di.	172
Trier (W. Duitsland)	42-43;47;68;73 150;197	Vocht, Jos. de	127
Turnhout (België)	196	Voorraad	
		- Casteren	177
Uten Hove		- Vessem	175;177
- Elisabeth -, e.v. Walraven van Berlaer	20	Voorsteind, top. M'beers	172
- Jan - van Vilvoorde	21	Vos	
		- Adriaen -, schout van Oi.	40
Velde, van de		- Frederik -, richter van de Beerzen	38-45;48; 70-72;143;145; 192-195
- Anthonis (Dirck Corstiaens) -, schepen van Di.	148	- Natael kwartierschout van Kempenland	40-41;44; 48;71-72; 192-194
- Bartholomeus (Dirck Corsti- aens)	147-148	Vos (van Beerse), Henrick schepen van 01.	62-64
- Joirdaen Dirck Corstiaens- zoon	73	Vrouwenrijt, top. O'beers	112;172-174
Veldhoven	4-6;53;101	Vucht, Henrick Adriaens- zoon van -, pastoor van Di.	46-47;67-70
- pastoor van	zie Verhoeven		
Ven, van de		Waerden, van der	
- Thomas -, priester	75;139-140;192	- Henrick Joost Michiels- zoon	71
- Willem Hendricks- zoon	69	- Joost Michielszoon	72
- (Wouter Thomaszoon)	164	schepen van 01.	
- N.N.	53	Wageningen	53
Veraghtert, K.F.E. -, prof. dr.	57		
Verbrande Paal, top. O'beers	170;173;175		
Verdijck, Peter Jacobszoon	137-138		

Walravens,	
- stamlijst	9-11
- Marcelis -, stadhouder	40;44-45;
van de schout van	143-149;
Kempenland	192-193
Waisch(e), Jan die -, sche-	63
pen van 01.	
Waltmans en Co., fa.	125
Waterstaat, departement van	129
Westelbeers	zie Oost-West-
	Middelbeers
Westelbeerse, Diederick van -,	62
schepen van 01.	
Westerhoven	16
Wetaskiwin (Canada)	53
Wetering, van de	
- Jan	37
- Wilbort	34
Wetten, Johannes Franciscus	53
van -, pater	
Wezemaal (België)	147
Wilhelminakanaal	129
Willem I, koning	12-13
Willem III, koning	123
Willemszoon, Frans Willem	71
Henrick	
Wilsenaken	71;73
Wintelre	101;150-151;175
Wippenhout, top. Di.	20;23;25
Witten, Marten Gerits	195
Witven, top. W'beers	117
Woensel	125;127-131
Wouters(zoon)	
- Thomas	117
- Wouter Mathijs	146
Wuest, Alaert -, schepen van	63-64
01.	

Weer een kiosk ---- maar die staat los
Om bij gebeurtenissen
Van een festijn ---- present te zijn
Men hoeft dus niets te missen.

Dus, harmonie ---- uw melodie
Zal ons nog steeds bekoren
Het doet ons deugd ---- het geeft ons vreugd
Om uw muziek te horen.

Maar, zie ik dan een foto van
Die ronde-lindjes-glorie
Den denk ik: "Kijk, ---- toen was men rijk
Want nu is het historie!

IV. **ANTWERPSE POORTERS**
AFKOMSTIG UIT ZUID-OOST BRABANT
m.m.v. H. Vera

In het archief van de Vierschaar van Antwerpen bevinden zich de rolregisters van de Hogere Vierschaar, het hogere justitiële apparaat van de Scheldestad. Achterin deze registers staan lijsten van nieuwe inwoners van de stad, die de status van poorter hebben verkregen. De reeks begint in 1533 en eindigt in 1795. Alleen in het register over de periode 1571 - begin 1576 ontbreekt een dergelijke lijst.

Met name in de periode tot 1585, het jaar waarin de Schelde werd afgesloten, oefende Antwerpen een grote aantrekkingskracht uit. De stad was in die tijd het economische centrum van de toenmalige Westerse wereld. De 16e eeuw wordt voor Antwerpen ook wel de "Gouden Eeuw" genoemd.

Niet iedereen die in de stad zijn geluk kwam zoeken, werd ook daadwerkelijk poorter. Vaak woonde men al jaren in de stad, voordat men poorter werd. Om het poorterschap te verkrijgen diende men in de Vierschaar een eed van trouw aan de stad af te leggen. Bovendien, en dit was voor velen een struikelblok, moest men ook een bepaalde som geld betalen om de gewenste status te verwerven. Sinds het midden van de 16e eeuw werd daarnaast nog een verklaring geëist, dat men bij financiële problemen geen beroep op het Antwerpse armbestuur zou doen. Deze verklaring moest door twee getuigen ondertekend zijn.

Het waren vooral de ambachts- en kooplieden die aan de bovengenoemde eisen konden voldoen. De minder kapitaalkrachtigen, die zich in Antwerpen vestigden, waren veelal niet in staat om het "inkomgeld" te betalen en zij staan dan ook niet in de poortersboeken vermeld.

Door de economische achteruitgang na 1585, wordt Antwerpen steeds minder aantrekkelijk en loopt het aantal nieuwe poorters sterk terug.

Medewerkers van het Stadsarchief hebben de poortersboeken in chronologische volgorde afgeschreven, met naast de vermelding van de nieuwe poorter, de naam van de vader, de plaats van herkomst en de datum van inschrijving. Een alfabetische index op de namen van de poorters completeert de publicatie. De heer H. Vera heeft, bij gebrek aan een toponymische index, die poorters bij elkaar gebracht die uit verschillende Kempische plaatsen afkomstig waren en naar plaats van herkomst gerangschikt. De redactie van Campinia heeft deze aangevuld met de overige plaatsen, die tot het werkgebied van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant behoren (+ de Beerzen). In deze en volgende afleveringen van Campinia zullen we de namen van de poorters per plaats en daarbinnen in chronologische volgorde, publiceren.*

**Publicatie geschiedt met toestemming van het Stadsarchief Antwerpen.*

In de Antwerpse poortersboeken zijn de persoons- en plaatsnamen in de huidige spelling weergegeven. De interpretatie van vooral plaatsnamen, geeft soms een aantal varianten in schrijfwijze voor dezelfde plaatsnaam. Voor zover mogelijk is dit in de hierna volgende lijsten gelijk getrokken. Klaarblijkelijk zijn er ook enkele transscriptiefouten ingeslopen, hoewel we dit niet met het origineel hebben kunnen controleren. Een en ander is uiteraard te verklaren door het feit dat bepaalde zeer moeilijk te lezen namen door de onbekendheid bij de medewerkers van het stadsarchief foutief werden geïnterpreteerd, terwijl diezelfde namen hier ter plaatse wel bekend zijn.

Voorts dient nog opgemerkt te worden, dat bij gelijkkluidende namen voor verschillende plaatsen, niet altijd duidelijk is welke plaats er bedoeld wordt. Het kan dan ook voorkomen dat een poorter niet uit de genoemde Kempische plaats afkomstig is, maar uit een elders gelegen plaats met (bijna) dezelfde naam.

Tenslotte gaat onze waardering uit naar de medewerkers van het Stadsarchief van Antwerpen, die verantwoordelijk zijn voor het gigantische karwei om de tienduizenden namen op een dergelijke manier voor de onderzoeker toegankelijk te maken.

HERKOMST NAAM	BEROEP	DATUM INSCHR.
AALST	Gaspar Kouwenberg	knecht 9- 5-1795
BERGEIJK	Helyas Jan van Gelderop	kleermaker 26- 6-1534
	Jan Willem Loeijen	tapper 6-11-1534
	Dirk Godevaert Tops	smid 11-12-1534
	Hendrik Jan Cants	korenkoper 24- 9-1535
	Rutgeert Peter van Valen	arbeider 17- 1-1539
	Hendrik Simon Willem	tongaarder 25- 7-1539
	Willem Celen	schoenmaker 26- 7-1539
	Jan Cornelis Kenens	hoenderman 8- 8-1539
	Wijnant Gielis Hanckraets	zager 12- 5-1542
	Peter Jan Celen	timmerman 29- 9-1542
	Willem Elooi Eijsschen	hovenier 10-11-1542
	Peter Theeuwen Goossen	hovenier 12-10-1543
	Peter Jan Witvents	handwerker 26-12-1544
	Jan Kersten Wellens	zager 14- 8-1545
	Jan Klaas Volders	zager 14- 9-1545
	Jan Peter Back	korenmeter 9-10-1545
	Jan Jan Wouters	zager 5- 2-1546
	Willem Dirk Henricx	slager 9- 4-1546
	Peter Aert Covenaraets	arbeider 5- 8-1547
	Hendrik Kerstiaan Loijts	kardrijver 16- 3-1548
	Merten Hendrik Druckers	hovenier 20- 9-1549
	Jasper Plattijns	zager 18-10-1549
	Hendrik Peter Back	speelman 25-10-1549
	Joris Jan Zele	turfdrager 29- 8-1550
	Merten Klaas Bennen	linnenwever 17- 6-1552
	Wouter Woutersone	kordewagenkruier 11-11-1552
	Geert Peter Ansems	hovenier 2- 6-1553
	Jan Klaas Pape	hovenier 21- 6-1555
	Peter Anthonis Valckener	kardrijver 30- 8-1555
	Jasper Jacob Schotels	kuiper 14- 2-1556
	Jan Simon de Cock	hovenier 21- 2-1556
	Willem Peter Truijens	droogscheerder 19- 6-1556
	Joris Willem Perre	hovenier 11- 2-1558
	Joest Michiel Joessen	pasementwerker 13- 1-1559
	Hendrik Jansone	linnenwever 16- 9-1559
	Jan Willem Rons	hovenier 3- 5-1560
	Jan Jans Back	droogscheerder 6- 8-1560
	Peter Antonis Eelens	hovenier 31- 1-1561
	Willem Jorissone	bruneerder 23- 5-1561
	Hans Jacob Gijsbrechts	goudsmid 4- 7-1561
	Arnout Dirk Nachtegael	straatwerker 25- 7-1561
	Hendrik Ruts Michielsoone	straatwerker 15-12-1564
	Aert Jan Theus	hovenier 25-10-1566

	Merten Bertelmeus van Bruessel	graanverkoper 20- 6-1567
	Simon Simon Cock	arbeider 28-11-1567
	Matthijs Wouter Swagers	hovenier 6- 8-1568
	Hendrik Jasper Haesdonck	smoutslager 17-12-1568
	Wouter Jan van Hove	kardrijver 22- 4-1575
	Jan (Antonis) Antonis	hovenier 13- 5-1575
	Simon Simon de Geloone	hovenier 9-12-1575
	Hendrik Matthijs Verhoeven	droogscheerder 23- 6-1580
	Jan Hendrik Wijnants	grauwpapierverkoper 2- 6-1581
	Niklaas Claessen	
	Pauwel (Stoffel) Stoffels	molenaar 7- 2-1586
	Jan Geraert Nijs	droogscheerder 13-11-1587
	Willem Goosen Jan Smolders	linnenwever 17-12-1604
	Hendrik Woestenberchs	linnenwever 24-12-1604
	Hendrik (Hans) Janssens	
	Hendrik Michielsens	schaliedekker 3-10-1709
	Everardus van Poppel	koopman in kant 15-12-1784
BLADEL	Jan Pauwel Mertens	volder 19- 1-1537
	Jan Herman Woijten	arbeider 25- 1-1538
	Hendrik Hendrik Boots	buideldrager 20- 9-1538
	Meerten Willem Maes	volder 17- 1-1539
	Gielis Jan van Hove	volder 25- 7-1539
	Hendrik Peter Nijs	wagenman 26- 7-1539
	Reinier Willem Roes	zeepzieder 20- 6-1542
	Janneken Mattheus Wouters	
	gesepareerde huisvrouw van Geert Diericxz	
	Aart Willem Roos	zager 29- 8-1544
	Wouter Jan van Hove	volder 29- 8-1544
	Daniel Jan van Hove	timmerman 12- 9-1544
	Peter Jan van Hove	zeepzieder 7- 5-1546
	Michiel Willem Roefs	verver 1- 7-1547
	Hendrik Jan Ooms	metserdienaar 11-10-1549
	Cornelis Hendrik Theeus	droogscheerder 12- 1-1554
	Nijs (Peter) Peeters	straatwagenvoerder 7- 6-1555
	Willem Jan Costers	wagenman 14- 8-1556
	Aart Huibrecht de Bie	straatwerker 3- 6-1558
	Dielis Jan Costers	straatwerker 29- 9-1559
	Hans Willem Peelmans	straatwerker 9- 2-1560
	Wijnant Matthijs Wijnants	
(Uacdele ???)	Joost Jan Philipszone	hovenier 15- 8-1561
	Jan Jan Costere	bakker 13- 7-1565
	Christoffel Cornelissone	droogscheerder 22- 2-1566
	Peter Govaart van Hove	kordewagenkruier 11- 6-1568
	Aart Aart Roomans	brouwer 13- 1-1576
	Joost Huibrecht van Westervijk	smid 18- 9-1579
	Willem Dircx	winkelier 17-10-1670

Laureis Leppens	bakker	26- 4-1717
Henricus Janssens	winkelier	25- 2-1730
Peeter Verpannen	winkelier	21- 3-1731
Guillelmus Smolders	bakker	10- 5-1731
Henricus Janssens	winkelier	25- 8-1734
Anna Daenen	winkelierster	12- 4-1736
Wouter Daenen	metser	30- 8-1741
Gisbert Lievens	winkelier	9-11-1769
Arnoldus Hoeckx	winkelier	9- 4-1781
Johannes Lievens	herbergier	1- 3-1784
Arnoldus Hertoghs	timmerman	12- 1-1795
Joannes Tempeleers	metsersgast	20- 1-1795
Petrus Maenendonkx	knecht	17- 2-1795
Adriaen Hertogs	metsersgast	2- 7-1795

CASTEREN Jacob Wouter Fruick koopman 18- 6-1563

DOM- Willem Jan van Brouwhezen stadsbode 19- 2-1546
MELEN Peter Adam Daems wever 19- 6-1556
Merten Meeussone straatwerker 12-11-1563
Martin van Herssel 24- 3-1587
Francois Aert Aertssen linnenwever 15- 9-1606
Jan Gij sbrecht Janssens linnenwever 17-12-1627
Artus Janssens lijndraaier 23- 7-1632
Walterus Snelders wever 11- 2-1769
Franciscus Verhoeven wever 17- 5-1770
Henricus van den Broeck metser 5- 3-1787

DUIZEL Thomas Elooi Hillekens arbeider 19- 9-1544
Ancelmus Hendrik Rommens volder 9- 8-1549
Jan Willem van Leen zegelaar 13- 1-1571
Henricus van Hoof schrijnwerker 28- 2-1795

EERSEL Jan Meeus smid 21- 8-1534
Jacob Dirk Haengreefs droogscheerder 24- 5-1538
Gijsbert Pauwels kordewagenkruier 13-12-1538
Mathijs Jan Baers handwerker 25- 7-1539
Jan Peter Beeckman droogscheerder 21- 1-1541
Wouter Jan van Linth timmerman 4- 4-1544
Hendrik Willem Wijns smoutslager 6- 2-1545
Jan Henricxsone volder 5- 8-1550
Jan Adriaan Cortvriend brouwer 24- 4-1551
Cornelis Laureis van Eijssen moesmeier 21- 6-1551
Jan Geerts hovenier 3-11-1559
Pauwel Cornelis Wijnants straatwerker 27- 9-1560
Everart Jan Loopmans metser 3- 1-1561
Hubrecht Stof felssone straatwerker 23- 5-1561

Marten Aal van Beeck timmerman 4- 7-1561
Dionijs Wouterssone hovenier 22- 5-1562
Hans Joost van Hove hovenier 15- 1-1563
Hendrik Laureis Eijssens paardenverhuurder 18- 6-1563
Hans Laureis Eijssen kuiper 30- 3-1565
Mattheus Aart Bastiaens horlogemaker 16- 1-1568
Jan Andries van Geloone hovenier 27- 1-1570
Everaart (Stoffel) Stoffels hovenier 16-12-1575
Jan Jan Cornelissone hovenier 20- 6-1578
Rombout Jan Verdonck schoolmeester 7- 7-1581
Guillaume Christiaan Wijnants bakker 28-10-1583
Hendrik (Steven) Stevens timmerman 16-12-1583
Huibrecht Huibrecht Janssone herbergier 28- 6-1596
Adriaan (Antonis) Anthonis zager 16- 5-1608
Karel Kerstiaenssen molenaar 22- 2-1613
Jan Wouter Dielis meerse en
graanverkoper 25- 5-1629

Jacques de Maets waard 28- 4-1645
Antonis Adriaenssens vettewarier 6- 6-1653
Adriaen Cornelis van den Boer 22- 9-1673
Lenaert Janssens voerman 29- 3-1662
Joannes Franciscus van der Heijden winkelier 20- 4-1723
Cornelis van Braeckhuijsen winkelier 19- 6-1725
Egidius Wouters tapper 30- 4-1740
Cornelis Schellens witwerker 6- 6-1763
Christianus Schellens timmerman 11- 5-1792
Ant Markelbach schoenmakersgast 5- 3-1795

EIND- Jan Gielis handwerker 22- 1-1534
HOVEN Adriaan Hemeleers timmerman 25- 6-1535
Philip Oeyen linnenwever 5- 1-1537
Wijnant Jan Hendrik Wouters arbeider 8- 3-1538
Hendrik Wouter van Ghoorle boekbinder 3- 1-1539
Lambrecht Hendrik Platvoets slootmaker 6- 6-1539
Merten Kerstiaan Henricx timmerman 25- 7-1539
Dirk Gielis Jans arbeider 27- 7-1539
Jan jan van Melyas linnenwever 4- 6-1540
Elsken Rooner Verbeke 29- 6-1543
Ludolf Jan Mechelmans koopman 1- 2-1544
Antonis Geert Peters timmerman 26- 9-1544
Jan van Oeren linnenwever 18-10-1549
Joost Ghoort de Coninck arbeider 1- 6-1554
Herman Mesenbrinck goudsmid 26- 4-1560
Adam Willem van Eijndhoven slager 14- 3-1561
Jacop Willem van Taterbeeck koopman 10-10-1561
Jan Wouter Wielmans kleermaker 19- 3-1563
Geraart Cornelis Verkoyen timmerman 4- 6-1563

Herman Franssoen	straatwerker	30- 7-1563
Marcelis Janssens	linnenwever	1-10-1563
Jan Gevaert Stevens	linnenwever	7- 4-1564
Jan Willemssoone	"viersloetmaker"	2- 6-1564
Peter Willem van Dorne	droogscheerder	20- 4-1565
Drik Goeijvaerts	metser	29- 6-1565
Hans Willem Bijnen	linnenwever	15- 6-1571
Dominicus Govaert Mertens	kleermaker	19- 7-1577
Hans Geert Gheerts	linnenwever	16- 3-1582
Dirk Jacob Lemmens	wever	22- 8-1586
Aart Willem Bijns	stij fselmaker	8-12-1589
Willem Dirk Bogaarts	wever	26- 6-1592
Lambrecht Jansen	wever	28- 9-1602
Niklaas Janssen	linnenwever	26- 9-1603
Jan Hermans	linnenwever	22- 9-1617
Peter Peter Geerts	landman	26- 2-1627
Simon van Volach	kleermaker	13- 4-1674
Andries Govaerts	wever	2- 3-1700
Mathijs Bradefeer	winkelier	14-12-1718
Theodorus Sledden	koopman	25- 4-1720
Joannes Lucas Annen	loodgieter	6- 7-1730
Clara Maria van Lieshout	winkelierster	10- 9-1734
Cornelis Wouters	winkelier	15- 7-1735
Servaes Verbraecken	linnenwever	20-11-1738
Joannes van Beirenbrouck	koopman	7- 3-1747
Albertus van Eupen	bakker	27- 9-1757
Fransiskus Goetmakers	broekenmaker	14- 7-1763
Arnoldus Simons	horlogemaker	17- 7-1771
Mattheus van Eupen	schrijnwerker	25- 5-1781
Josephus Tournoy	wever	13-12-1787
Sebastiaan Verberne	bakker	6- 5-1788
Henr. van Ruijl	schrij nwerkersgast	21- 5-1795
Petrus Sledsens	zijdewerker	23- 6-1795
GELDROP Aert Willem Jan	vetwaier	6- 6-1544
Reinier Jan Verbeke		2- 5-1550
Peter Dirk Bemelmans	korenmeter	14- 2-1556
Michiel Jan van Son	ko ffermaker	21- 6-1577
Hendrik Antonis van Sonne	poelier	17- 7-1592
Jan Wouter Wouters	linnenwever	12- 3-1593
Klaas Wouter Wouters	linnenwever	7- 5-1599
Hendrik Adriaan Janssen	verver	18- 4-1603
Christiaan Jan Verdonck	huidevetter	29- 6-1607
Hendrik Willems		20-10-1628
Joannes Corij n	linnenwever	3- 3-1651
Antonis Weelen	chirurgijn	10- 1-1765

WORDT VERVOLGD

V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW door C. Scholten

54. RIJKESLUISSTRAAT 1 (sektie F 2847)

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft dit perceel als volgt:

"Gebosseerd grijsgepleisterd woonhuis".

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

- A. HENRICUS MICHIEL BERNAERTS VAN ACHEL ± 1650
(overl. 28-09-1728)
"huijs en hoff"
grootte: 8 roijen; aanslag 2 g. 10 st. 8 p.
(verpondingsboek I, fol. 118v^o)
1689 verkoop.
- B. PETER HENDRICKS VAN ACHEL 1689
(over!. 17-05-1705)
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek I, fol. 66).
- ' . MARIA AERTS VAN ROY, weduwe van PEETER VAN ACHEL 1705
(over!. 28-05-1708)
Huijs neffen de Swaen, metten den hoff in 't Steenstraatje"
oote: 8 royen; aanslag 2 g. 10 st. 8 p.
(verpondingsboek II, fol. 152 vo.)
- D. ARIAENTJE PETERS VAN ACHEL 1709
omschrijving, aanslag en grootte als onder C
(verpondingsboek II, fol. 153).
- LEENDERT AERTS VAN ROY 1732
omschrijving, aanslag en grootte als onder C
(verpondingsboek III, fol. 164).
- PEETER LEENDERTS VAN ROY, bij deling 14-07-1747 1747
omschrijving, aanslag en grootte als onder C
(verpondingsboek IV, fol. 114. V, fol. 83).

- G. JOHANNA VAN DEN HEUVEL 1776
(overl. 28-08-1790) weduwe van PEETER LEENDERTS VAN ROY
omschrijving, grootte en aanslag als onder C
(verpondingsboek V, fol. 83).
1789 verkoop.
- H. LEONARDUS PEETERS VAN ROY 1789
omschrijving, aanslag en grootte als onder C
(verpondingsboek V, fol. 83 + 115)
Huis bewoond door: Arnoldus van Delft en Peter van de Laak.
- I. HENRICUS, FRANCIS EN MARIA ANNA VAN ROY 1798
omschrijving, aanslag en grootte als onder C
(verpondingsboek V, fol. 83 + 115.VI, fol. 81)
huis bewoond door: Peter van de Laak.

Het kohier der huizen van 1808 en volgende jaren vermeldt de
volgende eigenaren:
huisnr. 197:
De kinderen Peeter van Roy
Leonardus Peter van Roy (overl. 27-10-1811)
Johanna Meeuwis, wed. van Peeter van de Laak (overl. 03-05-1816).

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- J. MARIA MEEUWIS, weduwe van PETER VAN DE LAAK 1832
(overl. 27-11-1843)
sectie F 774: huis grootte: 42 E
sectie F 775: huis en erf grootte: 80 E
sectie F 817: tuin grootte: 3 R 24 E
(artikel 374, volgnrs: 1, 2, 3).
- K. HENDRIK VAN GEHUGTEN, kuiper. (overl. 05-08-1871)
eigenaar voor 5/6 deel
ANTONIUS VAN GEHUGTEN, kuiper
eigenaar voor 1/6 deel
omschrijving en grootte als onder J
(artikel 1583 volgnrs. 1, 2, 3)
1874 scheiding.

- L. ANTONY VAN GEHUGTEN, kuiper bij successie in 1890 1890
eigenaar voor 955/1792 deel.
MARIA ELISABETH, WILHELMA ANTONIA, ELISABETH,
ANNA CHRISTINA EN CORNELIA MARIA VAN GEHUGTEN
eigenaars voor 279/3584 deel.
omschrijving en grootte als onder J
(artikel 2762 volgnrs. 1, 2, 3, 5)
In 1887 vereniging van de secties F 774 en F 775,
de nieuwe omschrijving luidt als volgt:
sectie F 2847: huis grootte: 1 R 22 E.
- M. BERNARDUS GOOSSENS
sectie F 817: tuin grootte: 3 A 24 CA
sectie F 2847: huis grootte: 1 A 22 CA
(artikel 5462 volgnrs. 1, 2, 3).
1931 verbouw huis.
1934 verkoop tuin naar artikel 4453.
1953 verkoop huis naar artikel 4992.
- N. JOHANNES ANTONIUS VAN DEN BOOMEN 1953
sectie F 2847: huis grootte: 1 A 22 CA
(artikel 4992 volgnr. 7).

Rijkeshuisstraat 1

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 52 - 55

door J. Lijten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Van een onzer gewaardeerde lezers, die ervan overtuigd was namens meerderen te spreken, ontvingen wij een brief met het verzoek een antwoord te willen geven op verschillende vragen. Wij dachten het best op deze vragen stuk voor stuk een zo goed mogelijk antwoord te geven zonder de illusie te koesteren, dat de antwoorden volledige helderheid zouden geven.

Waarom gebeurden er in vorige eeuwen zoveel moorden (doodslagen) in zo'n kleine gemeenschap?

Zijdelings hebben wij dit probleem al eens aangeraakt, waar ter sprake kwam, dat meerdere slachtoffers bezweken aan verwondingen, die in onze tijd gemakkelijk te genezen zouden zijn geweest. Als wij eerlijk willen zijn, moeten wij het aantal doodslagen van toen niet vergelijken met het aantal doodslagen van nu, maar met het aantal ernstige verwondingen.

Het blijft natuurlijk moeilijk om een vergelijkbare grootte te vinden en elke keuze heeft een grote mate van willekeurigheid. Toch willen we het wagen.

Uit het Statistisch zakboek van 1983 kozen wij uit de rubriek "Ter kennis van de politie gekomen misdrijven" op blz. 338 de "Misdrijven tegen leven en persoon". Wij veronderstellen dan - het is natuurlijk willekeurig - dat van deze misdrijven in de vijftiende en zestiende eeuw 'A de dood tengevolge zou hebben gehad. Voor het jaar 1982 vinden wij, dat in Nederland op een bevolking van ca. 14.000.000, 21.046 van deze misdrijven gepleegd zijn. Dat is $1\frac{1}{2}$ per duizend inwoners per jaar. Als 'A daarvan in primitieve medische omstandigheden dodelijke gevolgen zou hebben gehad, zou dat 'A per duizend inwoners per jaar zijn.

Hiernaast dienen we te berekenen, hoeveel van deze misdrijven met dodelijk gevolg er in de vijftiende en zestiende eeuw in Oirschot gebeurd zijn en hoeveel dat uitmaakt per duizend inwoners per jaar.

Wij hebben reeds meer dan de tot nu toe gepubliceerde zoen-accorden verzameld en kunnen u vertellen, dat er in de loop van 100 jaar - van 1464 tot 1564 - 62 doodslagen gezoend zijn. Dat is ca. $\frac{2}{3}$ per jaar.

Dit cijfer moet nog omgerekend worden per duizend inwoners. Nu is de vraagsteller ervan uitgegaan, dat Oirschot een kleine gemeenschap was. We moeten er echter wel aan denken, dat Oirschot in die tijd na 's-Hertogenbosch de grootste plaats was in de Meierij, groter dan Eindhoven (ook met de dorpen die nu tot Eindhoven horen), Helmond, Tilburg, Sint-Oedenrode, Boxtel, Oisterwijk en

Hilvarenbeek. Het aantal inwoners lag dicht bij 4000 dan bij 3000. Als wij uitgaan van 3500 inwoners, komt het aantal doodslagen per duizend inwoners per jaar dus uit op ca. $\frac{1}{5}$.

Indien wij eerlijk trachten te rekenen, ligt de misdadigheid dus belangrijker lager dan het gemiddelde over Nederland in onze tijd.

Hoe verliepen de bedevaarten, ik meen tot zelfs Maltha?

Er is in Oirschot geen enkele bedevaart opgelegd naar Maltha en in het algemeen geen enkele bedevaart, waarvoor men per schip moest reizen. Dat zou natuurlijk relatief kostbaar geweest zijn. Men moet ervan uitgaan, dat de bedevaarten te voet gemaakt werden.

Waar verbleven de bedevaargangers 's nachts?

Ook deze vraag raakte wij zijdelings reeds een enkele maal aan. Zoals in Oirschot waren er in die tijd op vele belangrijke plaatsen gasthuizen (in Oirschot het Sint-Joris-gasthuis, gesticht in 1333) waar pelgrims gratis onderdak (in principe voor één nacht) en een warme maaltijd kregen. Men kan ervan uitgaan, dat na elke dagmars wel zo'n pelgrimshuis te bereiken was. Er waren in die tijd al verschillende reisgidsen met routebeschrijving en opgave van logeeradressen, waarvan er enkele bewaard zijn.

Hoelang duurde zo'n voetreis en hoe konden zij dit betalen?

De duur was natuurlijk zeer verschillend naar gelang de afstand. Er is ons slechts één geval bekend, dat inzicht geeft in de duur van een bedevaart. Iemand was van een bedevaart naar Rome in twee maanden terug. Hij moet dus elke dag rond 40 á M) kilometer gelopen hebben. Blijkbaar konden de mensen van die tijd dat volhouden. Wij moeten er wel aan denken, dat zij niet gewend waren zich te laten vervoeren. Een reis kostte natuurlijk altijd geld, maar toch relatief weinig, omdat uien kon rekenen op gratis logies en maaltijd.

Hoe was de controle, dat men op de bedevaartplaats geweest was?

ren enkele keer wordt bij de aanwijzing van de bedevaart bepaald, dat men "goed besceet" moet meebrengen. Maar ook al stond dit niet in de geschreven lekst, het zal zeker bij verre bedevaarten noodzakelijk geweest zijn. In alle grote bedevaartplaatsen had men trouwens een kantoor, waar men na het voldoen van de verplichtingen zo'n bewijs kon verkrijgen op naam gesteld, zodat bedrog min meer was uitgesloten. In vele steden zijn aantallen van deze bedevaartbewijzen leewitard. In Oirschot is er geen enkel gevonden, wat zijn oorzaak daarin heeft, de Oirschotse zoen-procedure niet viel onder de officiële, geregistreerde rel spleging

herigens moesten de pelgrims, om van de gasthuizen te kunnen profiteren, ook een pelgrimsbewijs hebben door de wereldlijke of geestelijke overheid afgegeven. 1) (was in het Oirschotse gasthuis ook voorgeschreven.

Wat de vier gepubliceerde zoenen betreft, valt op, dat de eerste twee gesloten zijn zonder arbiters, terwijl nr. 54 nogal wat commentaar vereiste om de situatie inzichtelijk te maken, maar dat alles ziet men gemakkelijker ter plaatse.

nr. 52

1549 december 27
akte geregistreerd: 1552 april 23

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WILLEM GEERLICX VAN OIRLE
R.A.N.B., R.A. nr. 137, Oirschots schepenprotocol van 1552, fol. LIvo.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Willem Geerlicxzoon van Oirle

Dader: marten Dieliszoon Vrancken

Zoencommissie: geen.

De zoen wordt gesloten tussen de families zonder bemiddeling van arbiters.

Uitspraak

A. Verzoening wordt niet uitgesproken door arbiters maar is vastgelegd in een onderling accoord tussen de families in het begin van de akte, die vermoedelijk op 27 december 1549 onderhands op schrift gesteld is maar pas op 23 april 1552 voor schepenen geregistreerd werd.

B. Voorwaarden

1 materiële vergoeding

a. zoengeld: 16 gulden te betalen gedurende 8 jaar met 2 gulden per jaar op 1 september met de bepaling, dat bij ziekte van de dader uitsstel zal worden verleend en dat bij diens overlijden de resterende schuld vervalt.

2. geestelijke genoegdoening

a. 1 Carolusgulden voor zielmissen

d. 3 kaarsen van 1 pond te plaatsen naar keuze van de familie.

3. schulderkenning

b. **wijken: verbanning uit Naastenbest zolang Yke de weduwe van haar zoon Henrick leven**

wijken op wegen en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Onmiddellijk aansluitend bij de akte van registratie volgen in het schepenprotocol twee akten betreffende deze zaak.

De eerste is geformuleerd als een schepenoorkonde, dit is een enigszins plechtig geformuleerde akte van schepenen ten gebruike bij een of andere rechterlijke in-

stantie. In deze akte wordt door schepenen getuigd, dat de familie van het slachtoffer heeft verklaard volkomen voldaan te zijn door de dader en aan deze algehele kwijting te geven en tevens, dat zij zich niet in rechte zullen verzetten tegen een te verkrijgen of reeds verkregen remissie (gedeeltelijke kwijtschelding) van de zijde van de keizer.

In de tweede akte verklaren de vader van de dader en Joerden Aertszoon van der Vloet, dat zij gedurende 6 jaar elk jaar 1 Carolusgulden zullen uitkeren aan de familie van het slachtoffer met de beperking, dat deze uitkering gestaakt zal worden, indien de dader overlijdt.

In het commentaar zullen wij een verklaring wagen van dit op het eerste gezicht nogal raadselachtige gebeuren.

COMMENTAAR

Wij wezen er reeds een enkele maal op, dat een zoen-accoord gesloten kon worden tussen twee families zonder tussenkomst van arbiters. De geldigheid werd door het gebrek aan arbiters niet aangetast. Evenmin was die geldigheid afhankelijk van het bestaan van een al dan niet voor schepenen geregistreerde akte. We moeten ons goed realiseren, dat de zoen-accorden afkomstig zijn uit het gewoonrecht, waarin oorspronkelijk niets was opgeschreven, noch de "wetten" (gewoonten of costuymen), noch de procedure, noch het resultaat (uitspraak of accoord). Wij vonden tot nog toe dan ook geen enkele optekening van het Oirschotse gewoonrecht betreffende zoen-accorden en wij denken er ook geen te zullen vinden.¹⁾ Parallel met de algemene tendens, die zich in de late middeleeuwen in onze streken openbaarde, om schriftelijke documenten op te stellen aangaande transacties en accorden, ging men ook de gesloten zoen-accorden schriftelijk vastleggen. Deze op schrift gestelde zoen-accorden zijn dan ook de enige bron, om het Oirschotse gewoonrecht op dit gebied te leren kennen.

kie zoen is tot stand gekomen zonder tussenkomst van arbiters. De dader is wel bij het sluiten van het accoord aanwezig geweest, maar zijn vader is blijkbaar als woordvoerder van hem en de hele familie opgetreden. De familie van het slachtoffer werd vertegenwoordigd door diens oudste broer en een zwager, vermoedelijk (k broer van zijn vrouw. Dezen zijn ook "geboren momboren", d.i. door geboorte aangewezen voogden van zijn minderjarige zoon Willemke. Vermoedelijk had zijn vrouw Yke reeds een zoon uit een eerder huwelijk. Deze wordt met zijn moeder vermeld bij het wijken maar niet bij het zoengeld, waarop hij als stiefzoon peen recht gehad zal hebben. Uit de bepalingen blijkt, dat de dader zeker arm

kl:15.
)III de gebeurtenissen rond dit zoen-accoord te kunnen reconstrueren moeten we nl si de akte nauwkeurig bekijken. De schepenakte is van 23 april 1552, maar het heroord is blijkens vermelding in de akte gesloten op 27 december 1549. Wij zijn ei bijna zeker van, dat deze afspraak toen op schrift gesteld is. De akte van

23 april 1552 is opgesteld vanuit het standpunt van 1549. De familieleden van het slachtoffer erkennen, dat zij "huyden opten VII entwintichten dach der maent decembris **anno XVC XLIX ...**" "... **ter** begeerten **van Dielissen Vrancken vader van den misdadige ...**" "... **eenen pays ende vrede gemaict hebben ...**". Ook staan de voorwaarden voor de verzoening in de toekomstige tijd uitgedrukt. Het lijkt daarom zeker, dat de secretaris zich niet gebaseerd heeft op een mondeling verslag maar de beschikking had over een geschreven stuk van 1549, dat hij praktisch zonder wijziging heeft overgenomen, waardoor de eigenaardige figuur van een dubbele datering te verklaren is.

Er moet natuurlijk een reden zijn voor het grote tijdsverschil tussen het sluiten van het accoord en de registratie daarvan. Het ligt voor de hand, dat we deze reden vinden in de twee akten, die onmiddellijk bij de akte van registratie aansluiten en die onder het kopje "Afwikkeling" beschreven zijn.

Bij de eerste akte moeten we ons realiseren, dat de familie van het slachtoffer volledige kwijting geeft aan de dader, terwijl deze op dat moment nog 6 jaar lang elk jaar 2 zoengulden (= 20 stuiver!) zou moeten betalen. Bij de tweede valt ons op, dat de vader van de dader (met een ander) aan de familie van het slachtoffer toezegt, gedurende 6 jaar elk jaar 1 Carolusgulden (= 20 stuiver!) te zullen betalen. Het aan de familie van het slachtoffer te betalen zoengeld heeft dus een andere naam gekregen, maar de voorwaarde, dat bij overlijden van de dader geen verdere betaling verschuldigd was, werd wel overgenomen. Daarbij moeten wij nog bedenken, dat uit de eerstgenoemde akte evenals uit de kwijting voor zoen nr. 53 van 12 mei 1552 (slechts enkele weken tijdsverschil!) duidelijk wordt, dat de centrale overheid zich in deze zaak gemoeid heeft.

Op grond van deze overwegingen wagen wij de volgende reconstructie van het gebeurde rond deze zoen en de volgende voor te stellen.

Nadat de zoen-accorden reeds enige tijd gesloten waren, ging het hertogelijk Hof in Brussel zich met de zaak bemoeien, steunend op het financieel voordeel opleverende beginsel: Doodslag is niet alleen een aantasting van een bepaalde familie, maar ook van het staatsgezag en moet dus niet alleen met de familie gezoend worden maar ook met het gezag van de staat. Tegenover de financiële meevaller van een zoengeld voor het staatsgezag was dit gaarne bereid vanuit zijn hoogste autoriteit enige remissie (gedeeltelijke kwijtschelding) te verlenen in de financiële en andere verplichtingen tegenover de familie van het slachtoffer, waar dit ingrijpen natuurlijk niet zo welkom was. Van de andere kant schijnt een algehele kwijting voor de dader van de zijde van de familie van het slachtoffer zeer gewenst te zijn geweest voor de afdoening van de zaak in Brussel. Voor zoen nr. 53 leverde dit geen extra moeilijkheden op, omdat de financiële verplichtingen binnen het jaar waren afgewikkeld. Maar de dader van deze zoen had nog 6 jaar lang lopende verplichtingen, want van de 8 jaarlijkse termijnen waren er pas 2 verschenen. De familie van het slachtoffer kon moeilijk dit toch al lage en voor de opvoeding van de minderjarige zoon broodnodige bedrag laten schieten. Van de andere kant wil-

den zij de dader wel terwille zijn, om voor deze nog grotere moeilijkheden te voorkomen. Men koos daarom voor de constructie, dat de vader van de dader (met een ander) diens verplichting overnam, maar dan niet als zoengeld en niet in zoengulden uitgedrukt maar in de gangbare betaalmunt. Na deze overname met naamswisseling kon men de dader volledige kwijting geven.

NOOT

1. In de loop der eeuwen is veel van het gewoonterecht van Oirschot opgetekend. De oudste optekening, die wij tot nog toe gevonden hebben, dateert van 3 februari 1283. **Alle ons bekende optekeningen zijn gedaan door of namens** de schepenbank. Zij betreffen gewoonte-wetten, volgens welke de schepenbank recht moest spreken. Daar de zoenprocedure buiten de jurisdictie van de schepenbank viel, heeft deze nooit behoefte gevoeld, om het zoen-gewoonte-recht op te tekenen.

nr. 53

1550 november 3

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP LENARD AELBRECHT ARDTS-ZOON AELBRECHTS

R.A. nr. 136, Oirschots schepenprotocol van 1550, fol. LXXVII.

SAMENVATTING

gachtoffer: Lenard zoon van Aelbrecht Ardtszoon Aelbrechts

1)ader: Anthonis Willemszoon van der Ameyden

/oencommissie: geen.

1)e zoen wordt gesloten tussen de families zonder tussenkomst van arbiters.

1 in spraak

A. Verzoening wordt niet uitgesproken door arbiters maar vastgelegd in een onderlinge overeenkomst tussen de families aan het einde van de akte.

1t. Voorwaarden

1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 40 gulden in 3 termijnen
 - b. kosten: 3 Carolusgulden (reeds betaald)
 - c. geestelijke genoegdoening
 - d. 5 kaarsen van 2 pond in de kerk vóór Lichtmis 1551
1. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 6 jaar
uit de Notel voor eeuwig
wijken op wegen en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Aan het einde van de akte stelt Peter Anthoniszoon van der Ameyden zich borg voor de betaling door de dader, die bij het sluiten van het zoen-accoord niet aanwezig is geweest. Daarbij sluit aan een garantieverklaring voor de borg door de andere familieleden.

Op 12 mei 1552 geven de familieleden van het slachtoffer volledige kwijting aan de dader, waarbij zij tevens beloven hem met betrekking tot deze doodslag op geen enkele manier in rechte te zullen aanspreken of tegenwerken (Oirschots schepenprotocol van 1552, fol. LVIIvo).

COMMENTAAR

In de akte wordt gememoreerd, dat de familieleden van de dader meest buiten Oirschot wonen. Als enig in Oirschot wonend familielid treedt op Peter Anthoniszoon van der Ameyden. Alleen op de naam afgaande zou hij een zoon kunnen zijn van de dader. Wij kunnen niet bewijzen, dat hij het niet is, maar houden hem voor een neef van de dader. Hij wordt immers als laatste genoemd van de 4 familieleden, die voor de dader het accoord sluiten en vermoedelijk geen nadere verwantschap met deze hebben dan die van neef. Het zijn Willem Janszoon van Ham, wonend te Woensel en twee broers: Joest Thomas Joirdenszoon van Wolfswinckel, wonend te Geffen en Wauter Thomas Joirdenszoon van Wolfswinckel, wonend te Som De wat grotere afstand in familierelatie maakte een zakelijk onderhandelen - ook zonder arbiters - beter mogelijk.

De familie van het slachtoffer werd vertegenwoordigd door zijn twee broers Henrick en Rutger. Het slachtoffer zal geen kinderen gehad hebben, anders waren deze bijna zeker genoemd. Ook dit maakte onderhandelen gemakkelijker. Niets wijst op enige vete tussen de families. De reeds betaalde onkosten (B.1.b.) en het verloop van de zoen en de afwikkeling wijzen eerder op een soepele verhouding. De voorwaarden zijn soepel. Bij de akte van kwijting wordt geconstateerd, dat de dader ten opzichte van de familie van het slachtoffer "in alder gevuechge-lyckheyt geweest is".

Dat in deze akte van kwijting door de familieleden van het slachtoffer uitdrukkelijk wordt verklaard, dat zij zullen afzien van alle gerechtelijke stappen en dat zij de poging van de dader om remissie te krijgen niet zullen tegenwerken, duidt erop, dat ook hier de centrale overheid zich in deze zaak gemengd had.

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP AERD PAUWELSZOOON OPPERS
R.A.N.B., R.A. nr. 137, Oirschots schepenprotocol van 1553, fol. XCIII.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Aerd Pauwelszoon Oppers

I)ader: Anthonis Weygaertszoon van Erp

Zoenco commissie

namens het slachtoffer: Joost Beelaerts, priester

Natael Vos, schout

Peter Willemszoon van Breugel, president-schepen

immens de dader: Corstiaen van de Velde, priester

Mathys van de Santvoert

I Inspraak

A. Verzoening uitgesproken aan het eind van de akte, nadat partijen van te voren beloofd hadden, zich aan de uitspraak te houden, terwijl zij achteraf nog hun instemming ermee betuigden.

It. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 54 gulden in 3 termijnen

b. kosten: de dokterskosten zullen door de familie van de dader reeds betaald zijn; eventuele meerkosten komen voor hun rekening

2. geestelijke genoegdoening

d. 2 kaarsen ieder van 3 pond: 1 in de kerk te Oirschot

1 in de parochiekerk te Sint-Oedenrode

3. schulderkenning

b. wijken: verbanning voor 5 jaar uit Oirschot

In Sint-Oedenrode mag hij alleen wonen "over geen syden van der Erschotse kerck oestwaert" (dus een gedeelte van Eerschot, in 't Everse en de Coevering) gedurende 4 jaar.

In die tijd mag hij ook niet komen in de collegiale kerk en in de Eerschotse (parochie-)kerk alleen tijdens de diensten "in den tooren".

wijken op weken en in herbergen als gewoon.

AI WIKKELING

I bun iddellijk na de zoenakte volgt een verklaring door de familie van de dader, rinl ven eventuele navordering door de "meester chyrugyn" voor hun rekening oilli. Verder is niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

De drie arbiters van het slachtoffer kwamen reeds eerder in die functie voor.²⁾ De arbiters van de dader ontmoetten wij tot nu toe niet. Over Mathys van de Santvoert hebben we geen verdere gegevens. Vanwege de andere arbiter vermoeden wij, dat hij uit Sint-Oedenrode kwam. De naam is daar inheems. Die andere arbiter van de dader, Corstiaen van de Velde, was namelijk pastoor van Sint-Oedenrode. Wij menen althans te mogen aannemen, dat hij deze functie op dat moment nog bekleedde, ook al wordt dit in de akte niet vermeld. Hij komt immers op 6 september 1544 als pastoor voor. Later werd hij scholaster van het Rooyse kapittel. Wij vinden hem in deze functie op 14 april 1564, terwijl hij op 16 april 1566 afstand deed, om rector te worden van het Sint-Matheus-altaar in Gudsenhoven.³⁾ Daar Corstiaen verder niet speurbaar is in de Oirschotse protocollen, lijkt het onwaarschijnlijk, dat hij stamde uit de Oirschotse familie van den Velde, die overigens wel enkele priesters telde.

De bepalingen

Bovenstaande overwegingen sturen onze gedachten over de partijen in een bepaalde richting. Omdat de gestelde voorwaarden enig licht kunnen brengen in deze zaak, zullen wij deze eerst nader bekijken. Er schijnt door deze doodslag een gespannen sfeer ontstaan te zijn tussen de twee families. Er wordt gesproken van "twist, geschillen ende questien".

Vooral de familie van het slachtoffer schijnt moeilijk gedaan te hebben, "want het voirscreven misdaet den voirmoemden Anthonissen Wygaerts met synen vanden ende maegen seer leet is geweest, groot versoen gedaan hebbende omme tot payse ende vrede te coomen". De vrede is dan toch gesloten en de voorwaarden zijn geenszins buiten de gewone orde. Het zoengeld zal overeenkomstig de welstand van de dader zijn. Over de kosten vinden we geen bepaling, maar uit de akte die onmiddellijk op het zoen-accoord aansluit en waarin de familie van de dader verklaart, dat een eventuele navordering door de chirurgyn voor hun rekening komt, moeten we wel afleiden, dat zij de reeds gedeclareerde dokterskosten van te voren betaald hebben. Dat er geen bedevaart wordt gevraagd, verwondert ons niet meer. Wel is enigszins vreemd, dat er geen zielmissen gedaan worden.

Een aparte beschouwing dienen we te wijden aan de regeling van de verbanning. De verbanning uit Oirschot is absoluut, maar die betreffende Sint-Oedenrode is zeer ingewikkeld beschreven. Voor niet-ingewijden in de Rooyse situatie zal de regeling moeilijk te volgen zijn. Daarom eerst een schets van die situatie.

Sint-Oedenrode

Tot de naasting door de gereformeerden in 1648 is de kerk te Eerschot (de weg naar Veghel) parochiekerk geweest. Van deze kerk bestaat nog steeds de toren in de volksmond "knoptoren" genoemd. Tegen deze toren staat nu een kleine kerk

in gebruik bij de hervormde gemeente van Sint-Oedenrode. Resten van de oude kerkmuren omsluiten het kerkhof. Naast deze parochiekerk kende Sint-Oedenrode een collegiale of kapittelkerk, die stond op de plaats van de huidige parochiekerk van Sint Martinus bij de markt. Het koor van deze collegiale kerk bestaat nog als zijkapel (sacramentskapel) van de huidige kerk. In de tijd waarover wij spreken was het dorpscentrum reeds verschoven naar de omgeving van het huidige marktveld. Het oorspronkelijk zeer kleine gebied van "de oude vryheyt" omvatte slechts de omgeving van de markt. De parochiekerk in Eerschot viel daarbuiten. Eerschot tot de "knoptoren" kunnen we in deze tijd nog wel bij het dorpscentrum rekenen, maar voorbij de "knoptoren" in de richting Veghel was men eigenlijk buiten de kom. De voorwaarde, dat de dader alleen mag wonen "over geen syden van der Eerschotse kerk oestweert", sluit dus in een verbanning buiten de kom. Hij mag alleen wonen in het gedeelte van Eerschot, dat vanaf (le "knoptoren" in de richting Veghel ligt en in het Everse en de Coevering. Geheel in de lijn ligt, dat hij niet mag komen in de binnen de kom gelegen collegiale kerk.

I) e partijen

Als we deze minutieuze regeling bezien, kunnen we ons niet onttrekken aan de indruk, dat niet alleen de dader maar ook de naaste familie van het slachtoffer in Sint-Oedenrode woonden: de dader buiten de kom in de richting Veghel, de familie van het slachtoffer in de kom. Wij menen daarom te mogen veronderstellen, dat zowel dader als slachtoffer Rooyse mensen zijn geweest. Dit wordt enigszins bevestigd door de namen Oppers en van Erp, die wij in de zestiende eeuw in Oirwhot tot nog toe niet gevonden hebben en die in Sint-Oedenrode veelvuldig voorkomen. Bij deze veronderstelling rijzen echter enkele vragen, die wij het best kunnen benaderen aan de hand van een vergelijking met soortgelijke omstandigheden, die voorkwamen in zoen nr. 23.⁴⁾

1) >nar betref de zoen een doodslag, die te Boxtel gepleegd was en waarvan de dader en het slachtoffer met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid inwoners van Boxtel waren. Daar evenals hier waren beide arbiters van het slachtoffer bekende en vooraanstaande Oirschotse personen, terwijl die van de dader vermoedelijk van buiten Oirschot waren. Daar evenals hier werd een verbanning uit Oirschot (tot gedurende 5 jaar uitgesproken.

2) In zoen nr. 17 zagen we, dat een dader, die bijna zeker van buiten Oirschot was, door de Oirschotse ingezetenen als arbiters koos.⁵⁾ Wij zijn daarom van mening, dat de keuze der arbiters geen bezwaar hoeft te zijn voor de reeds geuite veronderstelling, (1411 zowel het slachtoffer als de dader van dit zoen-accoord Rooyse ingezetenen waren.)

NOTEN

2. Joost Beelaerts in de zoenen nrs. 45 en 46. Natael Vos in de nrs. 38 en 46 en Peter Willemszoon van Breugel in de nrs. 37 en 49. In de twee voorgaande nummers van Campinia vindt men bijzonderheden over hen.
3. L.H.C. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, deel V, Sint-Michielsgestel 1876, blz. 311 en 325.
4. Campinia jrg. 13, nr. 48 (jan. 1983), blz. 53 - 55.
5. Campinia jrg. 12, nr. 47 (okt. 1982), blz. 169 - 174.

nr. 55

1554 januari 20

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ARIEN JANSZOOM ALAERTS

R.A.N.B., R.A. nr. 137, Oirschots schepenprotocol van 1554, fol. VIP°.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Arien Janszoon Alaerts

Dader: Dielis Wreyszoon Danels

Zoen-commissie

(niet gespecificeerd) Herman Cleynaël, kanunnik
Frans Cleynaël
Henrick Hoppenbrouwers
Augustyn Augustyns

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, nadat in het begin daarvan is gememoreerd, dat beide partijen vooraf beloofd hadden, zich aan de uitspraak te houden en terwijl na de uitspraak de instemming en hernieuwde belofte van beide partijen is aangetekend.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 48 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 1 kaars bij de voetval
 3. schulderkenning
 - a. voetval in de kerk van Oirschot binnen het jaar
 - b. wijk: verbanning uit Oirschot voor 7 jaar
uit Oirschot "bewesten de Lopende Straat"
voor eeuwig
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

Kanunnik Herman Cleynaël (meestal geschreven Cleynaël soms ook Cleynarts) was een zoon van Karel Cleynaël, die in 1497 werd beëdigd als schout van de heer⁶⁾ en van ca. 1511 - ca. 1522 voorkomt als kwartierschout.⁷⁾ Herman was in 1505 als minderjarige reeds kanunnik.⁸⁾ Hij komt regelmatig in de Oirschotse protocollen voor en was in 1540 als een der oudste kanunniken bestuurder van het Amelryck-Boots-gasthuis.⁹⁾ Hij moet gestorven zijn tussen 8 mei en 22 augustus 1555.¹⁰⁾ Hij had een natuurlijke zoon Bernard.¹¹⁾ Zijn broer Frans Cleynaël hebben we reeds ontmoet als arbiter en als "dader".¹²⁾ Henrick Hoppenbrouwers is allerwaarschijnlijkst Henrick Gieliszoon Hoppenbrouwers, die arbiter was in /oen nr. 42.¹³⁾ Augustyn Augustyns is ons niet verder bekend.

1)e voorwaarden

Vooreerst merken we op, dat hier nog een voetval gevraagd wordt, maar er wordt 11)gal tijd voor gegeven: "binnen jaers". Misschien kon men deze gemakkelijker vragen, omdat de dader blijkbaar veel spijt had: "... want het voirscreven misdaet den voirnoemden Dielissen Wreys Danelssoen met synen vrenden en maegen seer tel geweest is, groet versoen gedaen hebbende omme tot peyse ende vrede te comen". Het is nogal indrukwekkend. Maar als we erop letten, dat in de vorige /oen letterlijk dezelfde passage voorkwam, wordt die indrukwekkendheid iets minder. Ter motivering van de gemelde voetval wordt deze genoemd "na ouder rewoenten behoirende". Dit zal er tevens op duiden, dat deze oude gewoonte aan hel uitsterven was.

Voor het overige zijn de voorwaarden binnen de gewone orde, met dien verstande, dat er nauwelijks geestelijke genoegdoening wordt gevraagd. Gezien de regeling van de verbanning is het zeer waarschijnlijk, dat de dader woonde in Best en liet slachtoffer in de kom of daaromtrent.

1)vn resonantie van verzet tegen een dreigend ingrijpen van bovenaf beluisteren we til de woorden, dat de doodslag "fynalycken ende boven allen rechten" geregeld met dit zoen-accoord.

I)IEN

- ti. ('rotocol van 1497, fol. XXX" e.v.v.
Protocol van 1511A, fol. XI; 1511B, fol. IIVO; 1518, fol. XXXVII en LVIII"
"; 1521, fol. LVII. Meer over hem in Campinia jrg. 14, nr. 52 (jan. 1984), lilt. 40.
A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-
()ecienrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 174.

9. Protocol van 1540, fol. LXXXII en LXXXIXvo.
10. Het laatst vonden wij hem vermeld als levende op 8 mei. Prot. 1555, fol. CXV. Op 22 augustus is sprake van zijn erfenis. id.fol. LXXXI.
11. Prot. 1547, fol. LXXVI; 1551, fol. X)(Xvo; 1555, fol. XXXVIII e.a.
12. Beide in het vorige nummer van Campinia, blz. 197 - 201.
13. Campinia jrg. 14, nr. 54 (juli 1984), blz. 139 - 142).

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

De prijs van een abonnement bedraagt j' 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijks uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

15e jaargang, nr. 57

april 1985

INHOUD

	blz.
I. De waarheid omtrent de schenking van Oerle aan Postel door J. Lijten	51
II. Stamlijst Vlemmincx door N. van Cuijck	71
III. Oirschotse gedichten Veertig jaren bevrijd door Toke van de Ven - Lommers	74
IV. Antwerpse poorters afkomstig uit Zuid-Oost Brabant m.m.v. H. Vera	76
V. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw 55. Huis "De Wereld", Molenstraat 8 door C. Scholten	80
VI. Archivalia aangaande de oude Kempische gilden 27. Het Onze Lieve Vrouwegilde van Middel- en Westelbeers door H. Vera	85
VII. Oirschotse zoen-accorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 56 - 60 door J. Lijten, m.m.v. L. van der Mierden	89

I. DE WAARHEID OMTRENT DE SCHENKING VAN OERLE AAN POSTEL

door J. Lijten

Reeds jarenlang is Jacq. Bijnen bezig aan een archeologisch onderzoek waarmee hij enige helderheid wil brengen in de oudste geschiedenis van Oerle en dan met name Kerkoerle het huidige centrum, waar rond de kerk zeer belangwekkende gegevens uit de grond naar boven gebracht zijn. †

Met de intuïtieve speurzinnigheid van de ras-onderzoeker vermoedde hij, dat hier de mogelijkheid aanwezig was, om *de* archeologische ontdekkingen te doen aansluiten aan de gedocumenteerde geschiedschrijving. Nu heeft Bijnen zelf al aange-toond, dat de enige geschiedschrijving waarover wij beschikken, n.l. die van Grammaye en van Oudenhoven en hun naschrijvers en aandijkers niet betrouwbaar is,²⁾ terwijl toch een relatief rijke documentatie ter beschikking staat, die teruggaat tot het midden van de dertiende eeuw (ca. 1250). Voor deze documentatie hoeven we slechts naar Postel te gaan, waar zich in het abdij-archief nogal wat akten bevinden, **die de transacties vastlegden**, waardoor de parochie Oerle in handen van **Postel kwam. Zij betreffen de kerketienden, het patronaatsrecht en enig allodiaal bezit. (Bezit in absolute eigendom in tegenstelling tot leengoed.)**

Bijnen kende de weg, **maar besepte, dat voor een diepgaand onderzoek een andere vak-technische achtergrond nodig was dan de zijne. Reeds enkele jaren geleden beloofde ik hem, deze studie ter hand te zullen nemen, maar slechts zijn onverdrotentoe wijding en enthousiasme heeft mij ertoe gebracht me aan deze zeer intensieve arbeid te zetten.**

Het doel **van deze studie is, na te gaan** of wij op basis van de in Postel aanwezige charters **tot een reconstructie van de** overdracht van Oerle aan deze abdij kunnen komen. Daartoe is het nodig deze charters afzonderlijk en in hun samenhang aan een minutieuze kritiek te onderwerpen.

Enige oriëntatie.

Alvorens wij hiertoe overgaan, zal het voor de meeste lezers nodig zijn enkele algemene wetenswaardigheden omtrent de kerkelijke zaken van die tijd op een rijtje te zetten, om de betekenis van de transacties en de draagwijdte van het geheel te kunnen overzien.

Sinds het concordaat van Worms in 1122 groeide langzamerhand de tendens om de kerkelijke zaken terug te brengen in kerkelijke handen. De kloosters hebben daarbij een grote rol gespeeld en in zekere zin van deze tendens geprofiteerd.

Vóór die tijd waren veel kerken gebouwd door particuliere personen, z.g. eigenkerken. De kerkelijke inkomsten, hoofdzakelijk bestaande in op te brengen tien-

den van vele veldvruchten, waren hun particuliere inkomsten, hoewel zij daarvan de kerk en ook de pastoor moesten onderhouden. Aan dit laatste werd echter dikwijls zo weinig mogelijk besteed, om zoveel mogelijk voor particuliere besteding over te houden.

In de loop der eeuwen waren daaromtrent diverse kerkelijke bepalingen gemaakt, o.a. dat een derde deel van de opbrengst der tienden bestemd moest worden voor het levensonderhoud van de pastoor. De pastoors van deze eigen-kerken werden oorspronkelijk naar willekeur door de eigenaar aangesteld en ontslagen. Na het concordaat van Worms werd dit benoemingsrecht vervangen door het patronaatsrecht. Juridisch lag het iets anders, maar feitelijk was er niet veel verschil. De eigenaar had het recht een persoon ter benoeming aan de bisschop voor te dragen en de bisschop benoemde hem. In feite kon de bisschop niet buiten deze "voordracht" om. Alleen het willekeurig ontslaan van de pastoor door de eigenaar werd moeilijker. Het patronaatsrecht werd beschouwd als een geestelijke zaak. Verkoop daarvan zou simonie zijn. Het recht op de tiende was een materiële zaak en kon verkocht worden. Wanneer een eigen-tiende werd verkocht, ging als regel ook het daaraan verbonden patronaatsrecht over. Deze overdracht werd altijd zo geformuleerd, dat alleen de tiende werd verkocht en het patronaatsrecht "om niet" werd overgedragen.

Wilde de verkoop van een tiende kerkrechtelijk geldig zijn, dan moest de tiende worden overgedragen in handen van de bisschop, die ze dan weer overdroeg in handen van de kopende partij, dikwijls een klooster. Van de koop en verkoop van tienden vindt men daarom dikwijls een burgerrechtelijke koopakte en daarnaast een kerkrechtelijke akte van overdracht in handen van de bisschop en door deze aan de kopende partij. Omdat de reis naar Luik dikwijls bezwaarlijk was, kwamen er dan tussenpersonen en meerdere akten aan te pas.

Daarnaast behoeft het misschien nog enige uitleg, dat er in de akten betreffende Oerle herhaaldelijk sprake is van de elect-bisschop van Luik. Deze was, zoals toen gebruikelijk, een man van hoge adel, die geen hogere wijding had ontvangen. Hij was benoemd maar (nog) niet gewijd, kon dus geen wijdingsmacht uitoefenen - dat liet hij over aan zijn wijbisschop - maar wel bestuursmacht. De zaken, die hier ter sprake kwamen, vallen onder de bisschoppelijke bestuursmacht.

Voor de duidelijkheid nog iets over Postel en Floreffe. De abdij van Floreffe bij Namen in België was de moeder-abdij van Postel. Van daaruit was Postel gesticht in 1140, maar bij deze stichting werd Postel nog geen abdij. Het bleef een priorij onder de abt en de abdij van Floreffe tot 1618.³⁾ Zo'n priorij was aanvankelijk klein, maar Postel heeft zich behoorlijk uitgebreid. Aanvankelijk werd de nieuwe stichting helemaal vanuit de moeder-abdij bestuurd, maar langzamerhand werd de prior meer zelfstandig in het bestuur. Wij zullen deze prior ontmoeten onder de naam van "meester van Postel". In de tijd, waarover het hier gaat, trad de prior al vrij zelfstandig op, maar formeel was het nog steeds de abt en de abdij van Flo-

reffe die als rechtspersoon optrad. Als er echt officieel gesproken wordt, noemt men de abdij van Floreffe en haar huis (hof, priorij) te Postel. Minder officieel kan Floreffe en Postel, abt en meester door elkaar gebruikt worden.

De oorkonden betreffende Oerle in Postel

De hier bedoelde oorkonden dragen in de charter-verzameling van de abdij Postel de kenmerken Oerle 1 t/m 9. Zij zijn alle gepubliceerd in het door Dr. Camps bewerkte eerste deel van het oorkondenboek van Noord-Brabant.⁴⁾ Tevens waren de meeste teksten daarvoor reeds gepubliceerd in Campinia.⁵⁾ Het niet-vermelden van sommige eerdere publicaties zoals ook deze, is het oorkondenboek als een manco aangerekend. Achteraf bezien betreuren wij deze omissie echter niet zo erg, omdat aan de publicaties in Campinia nogal wat fouten kleefden.

Er is geen reden, om aan de authenticiteit van enige van de bedoelde oorkonden te twijfelen. Dit neemt niet weg, dat er in sommige documenten klaarblijkelijke fouten staan. Voorafgaande aan de bespreking der afzonderlijke charters geven wij een zo duidelijk en volledig mogelijk regest (samenvatting) van elk dezer oorkonden. Het regest geeft dus weer, wat er in de oorkonde staat, de fouten inbegrepen. In de bespreking van elk der oorkonden zullen wij de fouten aantonen en corrigeren. Van volledige vertalingen is afgezien, omdat deze door de gebrekkige zinsconstructies en door de vele formeel-juridische herhalingen eerder verwarrend dan verduidelijkend zouden zijn,

Waar, dat ienen te moeten afwijken van de lezing van Dr. Camps, zullen we moeten te, uggrijperi op de. Latijn e teks van de oril..iinele oorkonden.

Bij voorbaat onze excuses aan roet.-latinisten en ilie-paleOgr..jeil "oor enkele voor hen onverteerbare passages, die zij echter zonder bezwaar kunnen overslaan, daar deze slechts punten van ondergeschikt belang betreffen en voor de grote lijn van het betoog niet onmisbaar zijn. Variwge de volledigheid van het wetenschappelijk onderzoek meenden wij deze technische beschouwingen niet achterwege te mogen laten.

Oerle 1. Regest 1249.07.02. (jaar.maand.dag.)

Antwerpen

Datum sexta feria post festum apostolorum Petri et Pauli anno Domini Mo CC^o XL° nono.

Schout en schepenen van Antwerpen oorkonden, dat Ida met haar man Jan van Dorne aan de broeders van Postel heeft verkocht het derde deel in de gehele grove en smalle tienden van Oerle, dat haar eigendom was.

Bespreking

Deze akte van schout en schepenen van Antwerpen d.d. 2 juli 1249 is een eenvoudige akte van verkoop en koop zonder franje en zonder dat een koopsom genoemd wordt, hetgeen overigens heel gewoon was in die tijd. Het is dus een burgerlijke akte betreffende een kerkelijke zaak. Ida met haar man Jan van Dorne verkoopt aan Postel 1/3 van de totale kerketiende van Oerle. Er is geen enkel probleem met deze akte.

Oerle 2. Regest 1249.07.09.

Antwerpen

Datum anno Domini Mo CC^o XL° nono feria sexta post octavas apostolorum Petri et Pauli.

S. landdeken van Antwerpen bericht aan Henrick elect-bisschop van Luik, dat de edelvrouwe Berta van Oerle ten bate van de abdij van Floreffe en haar hof te Postel in zijn handen onvoorwaardelijk afstand heeft gedaan van de helft van het patronaatsrecht van Oerle met instemming van haar dochter Yda en dier man Jan. Tevens hebben Jan en zijn vrouw Yda erkend, dat zij aan de abdij van Floreffe voor iets meer dan 100 mark hebben verkocht het derde gedeelte van de tiende van Oerle, dat hun als bruidschat gegeven was. Zij hebben dit voor schepenen van Oerle overgedragen en willen het zo spoedig mogelijk in handen van de bisschop stellen. Getuigen: broeder Th. priester kanunnik van Floreffe en prior van Postel, broeder Helias, Salamon priester, Mers^o. Ius en Sammuël.

Bespreking

Dit is een ambtelijk schrijven van de landdeken van Antwerpen aan de elect-bisschop van Luik over een zaak, die noch zijn eigen dekenaat noch zelfs zijn eigen bisdom betreft. Hij is er duidelijk met de haren bijgesleept. We dienen ons dan af te vragen: waarom? Het antwoord op deze vraag lijkt mij duidelijk uit Oerle 1. Het echtpaar Jan van Dorne en Ida waren toch in Antwerpen voor het opmaken van de koopakte, die precies een week vroeger gedateerd is dan deze brief. Postel wilde de zaak kerkrechtelijk geregeld hebben door overdracht in handen van de bisschop, kon dit als partij weinig gezagvol zelf doen en benaderde een van de hoogste geestelijke gezagsdragers ter plaatse, om deze zaak aan hun bisschop door te geven. De deken werd opgescheept met een zaak, die hem eigenlijk niet aanging.

Als wij het schrift van deze brief bekijken, valt ons onmiddellijk de vergaande slordigheid op. Wij weten niet of de deken altijd zo slordig schreef, of dat het kwam doordat hij er niet veel zin in had, maar ons inziens diende hij zich te schamen om zo'n slordige brief te schrijven, zeker aan een bisschop.

Toch staan er in de brief nogal wat mededelingen. De prior van Postel, die er bij was, zal de feiten wel ordelijk op een rijtje gezet hebben. De volgende feiten worden vermeld: de onvoorwaardelijke overdracht van de helft van het patronaatsrecht door Berta van Oerle in handen van de deken ten bate van Postel; de instemming van Ida en Jan van Dorne; de verklaring van Ida en Jan van Dorne, dat zij 1/3 van de Oerlese tiende voor iets meer dan 100 mark hebben verkocht en voor schepenen overgedragen; hun bedoeling om die overdracht in handen van de bisschop te doen.

Bij de overdracht voor schepenen hebben wij geen plaats genoemd. De deken doet dit wel: schepenen van Oerle. Dit moet een vergissing van hem zijn. De overdracht heeft immers een week daarvoor ten overstaan van schepenen van **Antwerpen** plaats gehad.⁷⁾ In zijn situatie, waarin hij de hem weinig bekende naam Oerle herhaaldelijk hoorde noemen, is deze vergissing begrijpelijk.

Wat de naam van de voorlaatste getuige betreft, menen wij van de lezing van Dr. Camps te moeten afwijken. Hij leest: Anselmus (met een vraagteken). Er staat ons inziens een m gevolgd door een er-afkorting en dan seliu met een liggende streep boven de twee laatste letters als afkorting voor m of n. Het lijkt ons, dat de deken hier weer een fout heeft gemaakt: hij vergat, dat de namen van de andere getuigen in de eerste naamval stonden en gebruikte voor de twee laatste de vierde naamval. Dan is ook het raadselachtige Sammuele verklaard, want ook daar staat een liggende streep boven de laatste letters (en slordig door de l). De deken heeft dus (foutief want in de verkeerde naamval) geschreven: Merselium et Sammuelem

Oerle 3. Regest 1250.04.28.

Datum anno Domini Mo CC^o quinquagesimo feria quinta post festum beati Marci ewangeliste.

Henrick elect-bisschop van Luik geeft aan de landdeken van Hilvarenbeek de volgende opdracht. Daar Govaert Curteribbe en zijn erfgenamen aan de abdij van Floreffe het patronaatsrecht van Oerle hebben geschonken en twee delen van de tiende van Oerle hebben verkocht maar ertegen opzien naar de elect te komen voor de overdracht, machtigt deze de deken om namens hem het afgestane patronaatsrecht en de tiende ten bate van de abdij in ontvangst te nemen en verzoekt aan de deken hem een verslag van het gebeurde te zenden.

Bespreking

Als we deze akte onder ogen krijgen, missen we iets. De elect-bisschop van Luik, die deze brief schrijft aan de landdeken van Hilvarenbeek, wist iets meer dan wij weten uit de beschikbare documenten. Hem moet na Oerle 2 een bericht bereikt

hebben, dat Postel erin was geslaagd ook het tweede derdedeel van de tiende van Oerle te kopen (en de andere helft van het patronaatsrecht te "krijgen"). Dit bericht kan natuurlijk in Luik gebleven zijn. Alleen over deze tweede overdracht spreekt de brief, maar klaarblijkelijk (uit Oerle 4) moest ook de eerste overdracht, waarover Oerle 1 en 2 handelden, nog kerkrechtelijk voltrokken worden.

In de originele akte valt op, dat bij de eerste vermelding "Govardus Curteribbe et sui heredes" (Govaert Curteribbe en zijn erfgenamen) vóór het woord heredes een vlek te zien is, die volgens mij afkomstig is van een geradeerde c. Ik veronderstel, dat de bisschoppelijke klerk eerst heeft willen schrijven "coheredes" (mede-erfgenamen) en deze tekst zou juist geweest zijn, maar misschien zou hij dan te ingewikkeld geworden zijn, omdat er ook nog over (toekomstige) erfgenamen gesproken moest worden, daar (blijkens Oerle 4) Govaert Curteribbe en Jan van Dorne mede optraden namens hun vrouwen en kinderen.

Dat deze brief gericht wordt aan de landdeken van Hilvarenbeek, ligt voor de hand. In zijn dekenaat, waartoe Oerle behoorde, was hij de aangewezen plaatselijke persoon om de bisschop te vertegenwoordigen.

Oerle 4. Regest 1250.05.10.

Hilvarenbeek

Datum anno Domini M^o CC^o quinquagesimo feria III ante Pentechosten.

W. landdeken van Hilvarenbeek bericht aan Henrick elect-bisschop van Luik, dat hij in diens opdracht in de kerk van Hilvarenbeek heeft ontvangen Govaert Quatribe en Jan van Dorne, die namens zichzelf en hun vrouwen en kinderen in handen van hem als vertegenwoordiger van de elect ten bate van de abdij van Floreffé en haar hof te Postel afstand hebben gedaan van het patronaatsrecht en twee delen van de grove en smalle tienden van Oerle, die zij hadden geërfd (en die zij aan de abdij hadden geschonken en verkocht) blijkens een gezegeld stuk van de deken van Antwerpen en het getuigenis van I, priester en pastoor van Oerle, terwijl zij het derde derdedeel van de grove en smalle tiende in gezamenlijk overleg hebben toegewezen aan de pastoor.

Getuigen: geestelijken: Meester W. deken van Sint-Maarten in Luik, Walter van Hosterroth, Henrick van Pople, Jan van Horle priester en scholaster van Hilvarenbeek; ridder: W. van Bascoth en meerdere leken.

Bespreking

Het geheel van deze akte geeft geen moeilijkheid. De brief van de deken is het logische (en tevens spoedige) antwoord op het verzoek van zijn bisschop. Enkele details mogen wat toegelicht worden. In onze samenvatting van de akte ziet u een zinsnede tussen haakjes staan. Deze staat niet in de brief, maar het is ongetwijfeld

de gedachtengang geweest. Wij hebben ze ingevoegd, om u onnodig gepuzzel te besparen.

Hier pas komt de oplossing van de raadselachtige figuur: 1/3 van de tiende parallel met 1/2 van het patronaatsrecht. Het derde derdedeel van de tiende blijkt immers met gezamenlijk goedvinden te zijn toegewezen aan de pastoor, die echter nooit een deel van het patronaatsrecht kan bezitten, want als het patronaatsrecht wordt uitgeoefend (voordracht van een kandidaat ter benoeming tot pastoor), is er geen pastoor.

Wat de getuigen van de akte betreft, zien we de in de middeleeuwen gebruikelijke indeling: geestelijkheid, adel, volk. De geestelijken zijn met name genoemd en ook de enige aanwezige ridder. De meerdere leken zijn niet met name genoemd. Zij zijn vermoedelijk slechts gememoreerd, om aan te duiden, dat de overdracht in een openbare zitting in de Beekse kerk heeft plaatsgehad. Een andere zaak verdient speciale aandacht.

De "achternaam" van Govaert

In Oerle 3 en ook weer in Oerle 5 is sprake van Govaert **Curteribbe**, in Oerle 4 van Govaert **Quatribe**. Camps heeft blijkens zijn noot bij deze laatste "naam" gedacht aan een vergissing van de zijde van de deken.⁸⁾

Mijns inziens is de moeilijkheid op te lossen zonder uit te gaan van een vergissing. Ik ben van mening, dat Curteribbe en Quatribe identiek zijn in hun betekenis. Als we er rekening mee houden, dat de middeleeuwse mens meer concreet was in het formuleren van begrippen dan wij, kunnen we er in komen, dat hij met "ribben" aanduidde wat wij "borst" zouden noemen. De "naam" van Govaert: "Curteribbe" is dan: "Korteborst"; wij zouden zeggen: de kortborstige. De andere "naam": "Quatribe" is dan "Kwaadborst"; wij zouden zeggen (we hebben daarvoor een apart woord): de aamborstige. Deze "naam" werd dus gegeven naar een voor ieder zichtbare eigenschap, zoals in die tijd ook mensen "de Stamelard" (= de stotteraar) werden genoemd. Zo'n naam kon zelfs verlatijnt worden tot "Stamelardus" en ook van vader op zoon overgaan - maar misschien was ook de eigenschap overgegaan - en evengoed weer verdwijnen.

Oerle 5. Regest 1251.09.09/15.

Datum infra octavas nativitatis beate Marie virginis anno Domini M^o CC^o quinquagesimo primo.

Henrick elect-bisschop van Luik oorkondt, dat Govaert Curteribbe en Jan van Dorne met instemming van hun vrouwen en kinderen in zijn handen ten bate van de abdij van Floreffé afstand hebben gedaan van het patronaatsrecht en twee de-

len van de grove en smalle tienden van Oerle, terwijl het derde deel van die tiende met instemming van alle betrokken partijen is toegewezen aan de pastoor; dat hij deze afstand heeft goedgekeurd en aanvaard en dat hij deze tiende met het patroonaansrecht heeft overgedragen aan de abdijs van Floreffe.

Bespreking

Dit is de kerkrechtelijke afronding van de overdracht van de parochie Oerle aan Postel. De aanvaarding uit handen van Govaert Curteribbe en Jan van Dorne en de overdracht aan Postel, die geschied is in handen van de deken als vertegenwoordiger van de bisschop, wordt door deze erkend als gedaan aan en door hemzelf.

Oerle 1 t/m 5

Juridisch zou Oerle 5 voldoende zijn als bewijs dat Postel wettige bezitter was van de parochie, Oerle. In meerdere soortgelijke gevallen is slechts deze definitieve akte van overdracht bewaard. In Oerle 5 wordt alleen gesproken over de overdracht niet over de verkrijgingstitel, waarop deze overdracht geschiedt. Velen zijn dan ook geneigd om uit soortgelijke akten te concluderen tot een **schenking** aan b.v. een klooster. Als we alleen over Oerle 5 beschikten, zouden ook hier velen concluderen tot een schenking. Uit de voorgaande akten weten we, dat er met betrekking tot Jan van Dorne en zijn vrouw sprake geweest is van koop door Postel. Zelfs het bedrag wegen we bij benadering: iets meer dan 100 mark. Wat Govaert Curteribbe en zijn vrouw betreft, is uit Oerle 3 ook duidelijk, dat zij hun deel hebben verkocht aan Postel. Een bedrag wordt niet genoemd, maar gezien de omstandigheden zal dit waarschijnlijk hoger geweest zijn dan het eerste bedrag. Govaert verkocht zijn deel in tweede instantie. Voor Postel was het een afronding. Dan kan het altijd iets meer lijden. De onderhandelingen hebben ongeveer een half jaar geduurd, maar Postel heeft de definitieve afwikkeling in handen van de bisschop zolang laten wachten. Het was daarom zaak geweest de eerste fase contractueel goed vast te leggen. Dit alles versterkte de onderhandelingspositie van Govaert, zodat hij wel belangrijk meer dan 100 mark bedongen en verkregen zal hebben.

Wij kunnen zeggen, dat door deze 5 akten de "parochie Oerle" is overgedragen aan Postel: de inkomsten, de verplichting tot onderhoud van de kerk en het recht om de pastoor voor te dragen. De dochters en schoonzonen van Berta van Oerle hadden nog de blote eigendom van het kerkgebouw, dat op hun allodiaal (= geen leengoed afhankelijk van een leenheer maar onbeperkte eigendom) stond. Deze blote eigendom van het kerkgebouw had natuurlijk geen economische waarde in tegenstelling tot de rest van het allodiaal bezit. Maar dat komt in het vervolg nog aan de orde. Enige aandacht vraagt nog een speciale zaak.

De rol van de pastoor

Pas in Oerle 4 en 5 wordt de pastoor genoemd zij het slechts met de eerste letter van zijn voornaam - overigens niet ongebruikelijk in middeleeuwse akten. Hij was eigenlijk geen partij bij de verkoop maar werd het uiteindelijk toch. We moeten er rekening mee houden, dat ondanks het kerkelijk voorschrift om een derdedeel der tienden beschikbaar te stellen tot levensonderhoud van de pastoor, deze bij kerken in particulier bezit (eigen-kerken) dikwijls met minder tevreden geweest zal moeten zijn. De pastoor - toen nog geen monnik van Postel - heeft vermoedelijk een bemiddelende rol gespeeld bij de onderhandelingen en wel zo, dat zijn eigen inkomen beter verzekerd was. De verkopers konden geen bezwaar hebben tegen de regeling, dat een derdedeel van de tiende rechtstreeks aan de pastoor zou toekomen. Het was voor hen onverschillig, wanneer de tienden aan Postel waren overgedragen. Wij zien overigens meermalen, dat mensen die fouten gemaakt hebben, deze fouten bij hun opvolgers willen voorkomen, bijzonder als het hunzelf niets kost. Postel kon ook geen bezwaar hebben, want volgens de kerkelijke voorschriften zouden ze toch een derdedeel van de tiende ter beschikking moeten stellen van de pastoor. Men kon moeilijk op voorhand laten blijken, dat men het daarmee zo nauw niet zou nemen. Het was dus welbegrepen eigenbelang van de pastoor om aan de transactie zijn medewerking en bemiddeling te verlenen.

Oerle 6. Regest 1254.06.24.

Acta sunt hec anno Domini Mo CC° L quarto in nativitate sancti Johannes Baptiste.

Hertog Hendrik III oorkondt, dat ridder Ingelbert van Olfghate en zijn vrouw Helyana ten overstaan van Wellinus schout van 's-Hertogenbosch en schepenen van Eersel ten bate van het klooster van Postel hebben gekocht heel het allodium, dat ridder Jan van Dorne^{8a}), Ida zijn vrouw, Maria van de Molen en hun kinderen en mede-erfgenamen bezaten in Oerle met de cijns, die van Gerard van Schille was, onder de volgende voorwaarden: Ingelbert en zijn vrouw Helyana zullen gedurende hun leven de helft van de opbrengst genieten en het klooster van Postel de andere helft in dezer voege, dat het klooster van Postel elk jaar gedurende de Kerstdagen aan Ingelbert en Helyana zal betalen 10 pond Leuvens. Als één van hen sterft, zal het klooster van Postel elk jaar voor diens jaargetijde aan het convent van Floreffe betalen 1 mark Keuls of 30 stuiver Leuvens en aan de overlevende 8 1/2 pond. Na de dood van deze (tweede) zal het klooster van Postel aan de abdijs van Floreffe jaarlijks nóg 1 mark Keuls of 30 stuiver Leuvens betalen en dan hoeft het klooster van Postel uit dit bezit niets anders meer te betalen dan 2 mark aan het convent van Floreffe.

Bespreking

Met deze akte zijn we vier jaar later en in een nieuwe fase. Het is de hertog zelf, die hier optreedt als oorkonder en de transactie gaat tussen twee ridder-families, althans nominaal. Wij zullen daarop terugkomen. Maar allereerst interesseert ons, wat het allodiale bezit is, dat van eigenaar verandert en in ieder geval uiteindelijk in handen van Postel komt. Want de verkopers zijn weer Jan van Dorne, nu ridder genoemd, met Ida zijn vrouw en We verwachtten dan Govaert Curteribbe, maar tevergeefs. In zijn plaats verschijnt Maria van de Molen. Zij is met Ida en haar man mede-eigenares van het allodium, zoals Govaert Curteribbe en zijn vrouw met dezelfde mede-eigenaars waren van de kerk. Maria is dus praktisch zeker de zuster van Ida en haar man Govaert Curteribbe is overleden. Haar naam Maria van de Molen wijst erop, dat haar man Govaert Curteribbe molenaar was op de molen, die tot het allodiale bezit van de familie van Oerle behoorde. Dit alles is niet absoluut zeker, maar toch zeer waarschijnlijk. Wij zullen in het vervolg enkele aanwijzingen tegenkomen, die deze waarschijnlijkheid nog versterken.

Van Jan van Dorne hadden we al vermoed, dat hij met zijn Ida niet in Oerle woonde. Hij wilde blijkbaar liever contant geld dan de kerketienden, die zorg en toezicht vroegen. Dan ligt het ook voor de hand, dat hij zijn vaste goederen in Oerle, die ook zorg en toezicht vroegen, liever wilde afstoten. Zolang zijn zwager Govaert leefde, kon deze het toezicht op de onverdeelde goederen wel uitoefenen, maar toen hij dood was, werd het moeilijker. Daarbij kwam, dat Maria als weduwe met vermoedelijk nog jonge kinderen - zij worden niet met name genoemd - ook opzag tegen de zorgen voor de molen en de overige goederen. Een geschikt moment dus om te verkopen en zij verkopen dan ook heel hun allodiaal bezit.

Wie zijn echter de kopers? Minstens nominaal ridder Ingelbert van Olfghate en zijn vrouw Helyana. Maar er zijn enkele punten, die overweging verdienen. Op de eerste plaats: zij kopen "ten bate van het klooster van Postel". Dit kan op zich betekenen, dat zij enkel optreden als gemachtigden van Postel, maar gezien alle omstandigheden is dit niet aannemelijk. Wel aannemelijk lijkt mij, dat Postel en Ingelbert met zijn vrouw ieder de helft kochten. Dit is de reden voor deze veronderstelling. Postel krijgt klaarblijkelijk het beheer over heel het gekochte allodiale bezit, int alle inkomsten en draagt een vast bedrag per jaar af aan Ingelbert, die dus niet op het goed gaat wonen. Als deze veronderstelling juist is, moet er natuurlijk een reden zijn voor beide kopende partijen om de transactie zó te formuleren als in feite gebeurd is. Deze reden is er. Voor Ingelbert met zijn vrouw is de reden, dat zij nu als schenkers voor den dag komen. Natuurlijk doen zij een schenking - hun helft die na hun dood aan Postel komt - maar in de formulering treden zij op als schenkers van het totale bezit. Daarmee bedingen zij beide een jaargetijde in de abdij van Floreffe, terwijl ze in Postel als schenkers vanzelfsprekend deze gunst verwerven.

Dit lag geheel in de lijn van de toenmalige adel. Ook voor Postel had deze formulering een voordeel. Dit zal enige uitleg vergen.

Wij merkten reeds op, dat Postel in deze tijd nog geen zelfstandige abdij was, maar een priorij onder supervisie van Floreffe. In officiële stukken is er dan ook sprake van "de abdij van Floreffe en haar huis in Postel". Dit is ook een officieel stuk, maar de gebruikelijke formulering vinden we hier niet. Integendeel. Floreffe en Postel worden hier als aparte entiteiten behandeld en de "schenker" regelt meteen de financiële verhouding tussen Floreffe en Postel wat betreft zijn "schenking"

Nu is een schenking aan Postel juridisch wel een schenking aan Floreffe, maar Floreffe kan moeilijk de bepalingen van de schenker wegwuiven. De gebruikte formulering geeft Postel dus meer houvast, hetgeen precies past in het streven van Postel naar grotere onafhankelijkheid van Floreffe.

Dat deze akte eigenlijk ook een regeling inhoudt tussen Floreffe en Postel, wordt bevestigd door de zegels van de betreffende abt en prior. Het is gewoon, dat een transactie tussen twee ridders - soldaten van de hertog - ook al betreft deze eigen goederen, bekrachtigd wordt door de hertog als hun directe militaire chef. De medebezegeling door de abt van Floreffe en de prior van Postel zou begrijpelijk zijn, als ook de andere kopende en de verkopende partij hadden medebezegeld. Nu doet ze een beetje vreemd aan, maar is mijns inziens te verklaren als het accepteren van de "schenkings"-voorwaarden, wat een onderlinge regeling tussen Floreffe en Postel inhoudt. Postel heeft hier even handig gemanoeuvreerd als de pastoor bij de eerste transactie.

Het allodium wordt verkocht "met de cijns, die van Gerard van Schille was". Het is wat vaag, maar de meest voor de hand liggende betekenis is, dat er op het goed een last drukt, die oorspronkelijk betaald moest worden aan Gerard van Schille en die deze vermoedelijk niet lang van te voren verkocht had aan een ander. Wij zouden zeggen: het goed is verkocht met een daarop rustende hypotheek.

Wie de nieuwe hypotheekhouder was, wordt misschien opgelost in Oerle 8, terwijl Oerle 9 ons nog wat meer zekerheid zal geven betreffende het door Postel verworven allodium.⁹⁾

Oerle 8. Regest 1263.06.25.

Datum et actum anno Domini Mo CC° sexagesimo tercio in crastino beati Johannis Baptiste nativitatis mense Junio.

Winrik heer van Dieteren oorkondt, dat hij aan het convent van Postel heeft geschonken de jaarcijns van 1 fertoen, die hij inde uit de goederen in Oerle.

Bespreking

In de samenvattingen vermelden we enkel de zakelijke feiten en transacties. De motieven, die genoemd worden, vermelden we niet behalve de zakelijke. Nu moesten we hier misschien een uitzondering maken, omdat het vermelde bovennatuurlijk motief misschien toch wel een verkapt zakelijk motief is. Als argument voor zijn "schenking" vermeldt Winrik, dat "hij uit een woord van de heer geleerd heeft, dat aan ieder die geeft gegeven **moet** worden". Nu is dit niet helemaal letterlijk het woord van de Heer. Dit luidt immers, dat aan ieder die geeft gegeven **zal** worden. Het echte woord van de Heer zou een motief voor hem zijn om te geven, "opdat" zoals hij het uitdrukt "inplaats van dit vergankelijke ons en de onzen het eeuwige leven zou worden gegeven". M.a.w. hij geeft aan Postel, opdat God hem het eeuwige leven zou geven, want aan ieder die geeft zal gegeven worden.

Dat zou juist geweest zijn, maar dat **staat** er helemaal niet. Er staat iets heel anders: hij geeft aan Postel, omdat aan ieder die geeft gegeven **moet** worden. M.a.w. Postel heeft hem iets gegeven en daarom hoort hij ook aan Postel iets te geven. **Dat staat er.** Nu rijst de vraag: kan dit bewust zo geschreven zijn? Mijns inziens zeer goed en zelfs waarschijnlijk. Want wie zal de oorkonde voor Winrik geredigeerd hebben? Allerwaarschijnlijkst de schrijver van Postel. Deze was graag bereid de lossing van de cijns door Postel te formuleren als een schenking door Winrik, maar wist door een kleine "nuance" aan te brengen in het woord van de Heer toch duidelijk te maken, dat aan de "schenking" door Winrik een "schenking" door Postel was voorafgegaan. De "nuance" in het woord van de Heer zal Winrik niet zijn opgevallen. Wij behoeven niet aan te nemen, dat hij zó bijbelvast was.

Oerle 9. Regest 1281.07.01.

Datum anno Domini Mo CC° LXXXO primo in octava beati Johannis Baptiste.

De meester van het klooster van Postel en Arnoldus pastoor van Oerle met de inwoners van die plaats oorkonden, dat er tussen hen kwestie is over eikenhout, dat groeit in, rond en binnen de gracht rond het kerkhof en de kerk van Oerle, over een schuur tussen de gracht en de kerk en over een cijns van 18 penningen Keuls; dat zij na overleg een commissie van arbiters benoemd hebben om deze kwestie te regelen: namens de meester van Postel met instemming van de abt van Floeffe de pastoors van Hapert en Zonderwijk en namens de pastoor en de parochianen van Oerle de pastoors van Aalst en Kneysel; dat zij voor de partij, die de uitspraak niet aanvaardt, een dwangsom hebben vastgesteld van 20 pond Leuens, de helft voor de wederpartij en de andere helft voor de bisschop van Luik, de hertog van Brabant en de aartsdiaken; dat zij voor het geval dat de commissie niet tot een

eensluitende uitspraak kan komen, als overmannen hebben aangewezen de kapitteldeken van Hilvarenbeek en de pastoor van Helvoirt de clericus heer Gerard van Nassau aartsdiaken van Luik.

Bij gebrek aan eigen zegels wordt de akte gezegeld door de deken en de aartsdiaken.

Bespreking

Deze akte is slechts zijdelings van belang voor ons onderzoek. Noch de onenigheid zelf is voor ons van belang noch de uitspraak, maar enkel het feit dat de onenigheid o.a. betreft het hout, dat groeit **in, om en binnen** de gracht om kerk en kerkhof en een schuur op dat terrein. Dit wijst er duidelijk op, dat Postel in 1281 eigenaar was van het omgrachte terrein met nog enige grond daarbuiten.

De lezer, die zich de moeite getroost, om de akte in het oorkondenboek op te zoeken, zal uit onze samenvatting reeds zien, dat wij van de lezing van Dr. Camps menen te moeten afwijken. Hij leest wat betreft de aanwijzing van de tweede overman: "..... et investitum de Heluort clericum domini G(erardi) de Nass(owe) Leodiensis archidiaconi ..." vertaald: de pastoor van Helvoirt een clericus van heer Gerard van Nassau aartsdiaken van Luik. Mijns inziens moet gelezen worden: "... investitum de heluort clericum dominum G(erardum) de Nass(owe) Leodiensem archidiaconum ..." vertaald: de pastoor van Helvoirt de clericus heer Gerard van Nassau aartsdiaken van Luik. M.a.w. de pastoor van Helvoirt **is** de aartsdiaken. Deze lezing is mogelijk, want alle woorden zijn afgekort en de afkortingen verhinderen deze lezing niet. Deze lezing is ook onontkoombaar, want de pastoor van Helvoirt en de aartsdiaken warden in de akte tot twee keer toe identiek verklaard: 1. De partijen wijzen als overmannen aan de kapitteldeken van Hilvarenbeek en **de pastoor van Helvoirt** en verklaren zich aan de uitspraak van de kapitteldeken en **de aartsdiaken** te zullen houden. 2. De partijen verklaren voor deze akte gebruik te maken van de zegels van de deken en **de pastoor van Helvoirt** en daarop verklaren de deken en **de aartsdiaken** dat zij op verzoek van de partijen zegelen. Deze identiteit is niet zo verwonderlijk. De aartsdiaken had voldoende invloed, om zich een functie te laten toewijzen, die hij niet zelf uitoefende maar door een ander liet waarnemen. Hij **kon** de functie niet eens zelf uitoefenen, want hij was geen priester doch slechts clericus, wat voor zijn bestuurlijke functie van aartsdiaken geen bezwaar was. Zelfs de bisschop was op dat moment geen priester.

Over de keuze van de arbiters zou heel wat te zeggen zijn, maar dat zou een uitgebreid betoog worden, dat bovendien totaal buiten de bedoeling van het geplande onderzoek zou vallen.

Oerle 38. Regest 1394.03.17.**Postel**

... anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo quarto indictione secunda mense martii die decima septima

Notaris Wilhelmus Haghen van Loenhout priester instrumenteert, dat hij op verzoek van de meester van Postel Nicolaas van Blehem een authentiek afschrift heeft gemaakt van enkele akten, vooral omdat de meester deze akten op verschillende plaatsen dacht nodig te hebben, terwijl hij de originele akten vanwege de gevaren van de weg en andere ongemakken niet durfde mee te nemen.

Volgen de afschriften van Oerle 3, 4, 5 en 6.

Het tonen der akten had plaats op het kerkhof van Postel in aanwezigheid van de volgende getuigen: Gerard Coster van Eyckelberghe, Lodewijk Daniëlszoon van Rosel, Jan Janszoon van Postel, Govaert Govaertszoon "de Nichilo?", geestelijken, Jan Breem, Wouter Henrikszoon van Parys, Willem Henrikszoon Willems en Jan Janszoon van Ryel, leken.

Bespreking

In het oorkondenboek vermeldt Dr. Camps dit authentieke afschrift niet bij de betreffende akten. Ik til daar niet zo zwaar aan, omdat de originele oorkonden voorhanden zijn. Maar voor ons onderzoek is dit authentieke afschrift van groot belang. Uit de motivering van dit afschrift blijkt immers, dat Postel juist deze vier akten beschouwde als authentieke bewijzen voor het bezit van de parochie en de kerk van Oerle. Wij mogen hieruit afleiden, dacht ik, dat Postel geen andere authentieke bewijzen omtrent de verkrijging van de parochie en de kerk van Oerle bezat. Oerle 1 en 2 waren slechts nodig totdat Oerle 5 was uitgevaardigd. Zelfs Oerle 3 en 4 zouden als bewijzen gemist kunnen worden, maar het is begrijpelijk, dat de meester van Postel ook deze akten liet afschrijven, omdat zij Oerle 5 verduidelijken. Ik meen te mogen concluderen: Met betrekking tot het verkrijgen van Oerle door Postel hebben geen andere transacties plaatsgehad en hebben geen andere stukken bestaan dan de hier besprokene.

Reconstructie van de gebeurtenissen

Op de grondslag van de ontlede documenten kunnen wij de reconstructie van de gebeurtenissen ter hand nemen.

Na de dood van haar man stond Berta van Oerle voor de taak, om de bezittingen voor de toekomst te verdelen tussen haar twee dochters. De man van Ida, die vermoedelijk buiten Oerle woonde, zal graag contant geld gehad hebben, maar blijkbaar vond men het niet verantwoord het grondbezit met opstallen te splitsen. Dit bleef ook na de dood van Berta - kort na 9 juli 1249 - in gezamenlijk bezit van de twee dochters met haar mannen onder beheer van de man van Maria, die zelf de molen exploiteerde.

De kerketiende was gemakkelijk te gelde te maken. Nog tijdens het leven van Berta wist Jan van Dorne, de man van Ida, van Postel ruim 100 mark te bedingen voor het aandeel, dat hun als huwelijksgift was geschonken. Daar 1/3 van de tiende bestemd was voor het levensonderhoud van de pastoor, kwam aan iedere dochter effectief slechts 1/3 toe. Toen Jan van Dorne zijn 1/3 deel verkocht aan Postel, droeg Berta de daarbij behorende helft van het patronaatsrecht over, dat zij blijkbaar aan zich gehouden had. Ondertussen onderhandelde Postel verder over de aankoop van het overige deel van de kerketiende, maar vóór deze onderhandelingen tot resultaat leidden, was Berta overleden. De overdracht in handen van de bisschop - via zijn plaatsvervanger de deken - geschiedde dan ook enkel door haar schoonzons en dochters. Daarmee was "de parochie Oerle" overgegaan in handen van Postel. Deze verkoop wijst niet precies op een florissante situatie van de familie van Oerle. Daarbij kwam nog, dat Govaert, de man van Maria, behept was met een veel voorkomende molenaarskwaal: kortademigheid, waaraan hij vermoedelijk nog tamelijk jong overleed. Voor Maria was de meest aangewezen weg, het familiebezit te verkopen, wat van de kant van Jan van Dorne geen bezwaar zal hebben ontmoet maar eerder aanmoediging.

Met de verkoop nominaal aan Ingelbert van Olfghate en zijn vrouw kwam aanstonds het beheer en uiteindelijk de volle eigendom van het familiebezit aan Postel.

De omvang van Postel's bezit in Oerle

Wat dit familiebezit precies omvatte, is nog niet uitgemaakt. Blijkens de onenigheid van 1281 zal het oudtijds omgrachte terrein met de naaste omgeving en de daarop staande opstallen ertoe hebben behoord. Allerwaarschijnlijkst hoorde ook de molen bij de door Postel verworven bezittingen. Immers de molen van Oerle blijkt in 1332 in het bezit van Postel te zijn,¹⁰⁾ terwijl we uit Oerle 38 kunnen concluderen, dat alle belangrijke eigendommen, die Postel in het jaar 1394 in Oerle bezat, in de hier behandelde akten moeten zijn overgedragen. Wij durven zelfs de veronderstelling aan dat de molen van Oerle op het moment, dat deze in het bezit van Postel kwam, op het omgrachte stuk in Kerkoerle gestaan heeft. Redenen hiervoor zijn de archeologische vondsten, die Jacq. Bijnen ter plaatse opgroef, van welke ontdekking hij de hier volgende samenvatting verzorgde:

De maalsteen

Tijdens het eerste archeologisch onderzoek (oktober 1981) werden uit een grachtgedeelte 6 fragmenten van een maalsteen van basaltlava naar boven gehaald (zie afbeelding). Deze delen waren allen afkomstig uit vondstlaag I: zijnde onderin de vulling van dit grachtgedeelte.")

Het in het milieu van dit deel aangetroffen aardewerk bestond uit Andenne- en Pingsdorffragmenten. Deze zijn alle gedateerd tussen **XIIb** en **XIIIa** (1150 -1225).

Tijdens het voortgezet archeologisch onderzoek (febr. - mei 1982) werden, in een toen aangesneden deel van de tussengracht, eveneens een 5-tal stukken basaltlava, afkomstig van een molensteen aangetroffen.¹²⁾ Deze brokstukken bevonden zich ook hier onderin de vulling van de gracht. Ander materiaal afkomstig uit dit deel dateerden we tussen XIIIa en XIVb/c (1125 - 1375).

Opvallend is de overeenkomst van 2 brokken elk afkomstig uit één van de hier aangehaalde vindplaatsen. Beide hebben een overeenkomstige materiaalsamenstelling, dezelfde dikte en gelijke diameters van gat en kraag. Van de overige brokstukken is alleen het maaltvlak herkenbaar. Deze vlakken vertonen dezelfde kentekenen als die van de twee uit het midden van de maalsteen afkomstige delen.

Resumerend stellen we vast, dat het relatief grote aantal gevonden delen afkomstig van een maalsteen een toevallige aanwezigheid hiervan uitsluit; dat dit wijst op activiteiten betreffende het malen van producten binnen dit woongebied, of tenminste in de onmiddellijke nabijheid hiervan; dat de datering hiervan ligt, gelet op de tijdsperiode van de bijliggende aardewerkscherven, tussen 1125 - 1225 (einde samenvatting).

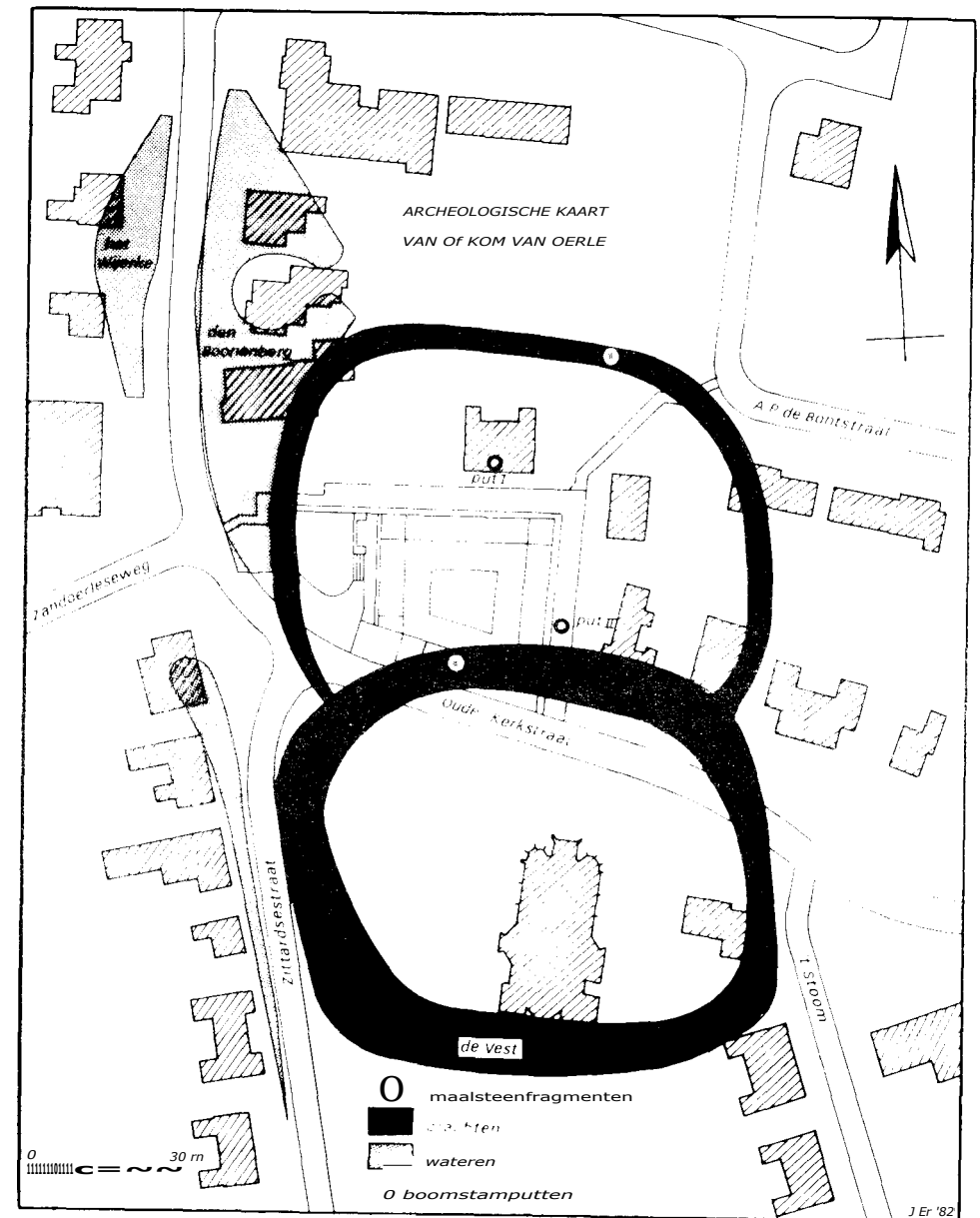
Een molen?

De conclusie van Jacq. Bijnen is voorzichtig geformuleerd. "Activiteiten betreffende het malen" kunnen niet zonder molen, maar hij gebruikt het woord molen niet, omdat wij verder niets over die "molen" weten. Wij hebben geen zekerheid of er een molen geweest is, zoals wij ons thans een molen voorstellen. Er zijn niet zodanige fragmenten gevonden, dat de diameter van de molensteen nauwkeurig te berekenen is. Wel is de diameter van gat en kraag en de dikte van de steen op het moment, dat hij brak, bekend.

Daaruit is wel duidelijk, dat hij te groot en te zwaar was om door handkracht in beweging gebracht te kunnen worden. Gezien de omgeving van de vondsten zijn wij geneigd te denken aan een door waterkracht bewogen "molen". Een bezwaar daartegen is, dat er geen aanwijzing is, dat er in Kerkoerle in die tijd voldoende aanvoer van water was. Misschien kan een grootser opgezet archeologisch onderzoek daarover uitsluitsel geven. Jacq. Bijnen is dan ook van plan, om een deel van de toegezegde subsidie aan een voorzichtige poging in deze richting te besteden.

Daar de stukken molensteen vóór 1225 in de gracht geworpen moeten zijn, zal er reeds geruime tijd van te voren sprake zijn geweest van "maalactiviteit".

Uitgaande van de veronderstelling, dat Postel in de omgrachte bezittingen te Oerle een "molen" verwierf, is het aannemelijk, dat deze niet in florissante staat was. Het was dus zaak voor Postel, om een betere voorziening te treffen. Wij vermoeden, dat die betere voorziening een windmolen is geweest, die gebouwd werd op de hoger gelegen akkers tussen Oerle en Knegsel. In deze tijd begonnen immers juist windmolens in zwang te komen.¹³⁾ Het resultaat was, dat Postel in 1332 met

de windmolen van Oerle niet alleen Oerle maar ook Wintelre, Knegsel en Zonderwijk kon bedienen.¹⁴⁾

Hiermee in overeenstemming is de toestand van 1282, want dat er eikenhakhout groeit **in, om** en **binnen** de gracht, is nu niet precies een teken van verzorgd onderhoud.¹⁵⁾ Het is nauwelijks te veronderstellen, dat er toen ter plaatse nog een watermolen in bedrijf was.

Hopelijk brengt het voortgezet onderzoek van Jacq. Bijnen hierin enige verheldering. Dit onderzoek verdient in zo ruim mogelijke mate gesteund te worden.

De bewering van Grammaye

Wat Grammaye beweert over de schenking van Oerle aan Postel, is reeds aangehaald door Jacq. Bijnen.¹⁶⁾ Het komt hierop neer: De kerk van Oerle is toegewijd aan de H. Joannes, want vrouwe Clementina, die haar kasteel overgedragen heeft aan Postel, heeft het zo gewild. Zij is de stichteres van de kerk. Nu is uit de feiten betreffende de overgang van Oerle aan Postel duidelijk, dat er noch sprake is van een Clementina, noch van een kasteel, noch van de stichting van de kerk. De bewering van Grammaye is dus totaal ongefundeerde kletspraat.

Wie was Grammaye?¹⁷⁾

Geboren in 1580 te Antwerpen studeerde hij aan de universiteit van Leuven, waar hij de titel licentiaat in de rechten behaalde. Hij wist zich verschillende belangrijke en goed betalende beneficiërs te verwerven en werd in 1606 door de aartshertogen Albert en Isabella aangesteld als hun officiële geschiedschrijver. Hij kreeg aanbevelingsbrieven mee, waarin alle belangrijke plaatsen in de zuidelijke Nederlanden werden verzocht hem 4 á 5 dagen vrij te houden voor het doen van historische onderzoekingen. In enkele jaren heeft hij zo een "historische" beschrijving gegeven van zowat alle plaatsen van de zuidelijke Nederlanden, zodat op een gegeven moment praktisch alle grote drukkerijen in het gebied van de aartshertogen voor hem aan het werk waren. De enige mogelijkheid is, dat hij met een natte vinger door enkele documenten bladerde, die hem, min of meer geselecteerd, onder ogen kwamen, en dan zijn verhaal schreef, dat toch niemand zou gaan controleren. Het is geen wonder, dat J. Stecher hem verwijt: "gebrek aan kritische zin, stijl en onafhankelijkheid van geest", want elke boer kan met zijn klompen aanvoelen, dat deze manier van werken niets te maken heeft met geschiedschrijving maar alles met journalistiek van een zeer bedenkelijk allooi.

Het is onbegrijpelijk, dat mensen die voor historici wilden doorgaan zonder enig onderzoek op dit labiele fundament hebben durven bouwen.

NOTEN

1. Jacq. Bijnen heeft hierover verschillende publicaties verzorgd. Wij verwijzen hier slechts naar zijn artikelen in Campinia: 'Onderzoek naar de plaats van kasteel "den Boonberg" te Oerle', in Campinia jrg. 12, nr. 45 (april 1982), blz. 53 - 61 en 'Voortgezet archeologisch onderzoek naar de vroegere Boonberg in Oerle', in Campinia jrg. 13, nr. 48 (jan. 1983), blz. 5 - 24.
2. Jacq. Bijnen, 'Het veronderstelde belang van Oerle in de middeleeuwse Kempen II' in Brabants Heem, jrg. 35 (1983), blz. 114 - 122.
3. Floris Prims, De Onze-Lieve-Vrouw-abdij der Norbertijnen te Postel (serie Campinia sacra nr. 4), Antwerpen 1935, blz. 5.
4. Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, deel I, ed. Dr. **H.P.H.** Camps, 's-Gravenhage 1979: Oerle 1: nr. 234; Oerle 2: nr. 235; Oerle 3: nr. 236; Oerle 4: nr. 237; Oerle 5: nr. 242; Oerle 6: nr. 254; Oerle 7 is een afschrift van Oerle 6; Oerle 8: nr. 289; Oerle 9: nr. 373.
5. Oerle 1, 3, 4 en 5 in Campinia jrg. 2, nr. 6 (juli 1972), blz. 65 - 68; Oerle 6 in Campinia jrg. 2, nr. 8 (jan. 1973), blz. 165 - 167 naar het vidimus door de abt van Lefte; en nogmaals (sic) in Campinia jrg. 3, nr. 11 (okt. 1973), blz. 133 - 135 naar het origineel.
6. P. Avonds, bespreking van het Brabants oorkondenboek, in Tijdschrift voor geschiedenis jrg. 95 (1982), afl. 2, blz. 254 - 256.
7. J. Bijnen, 'Het veronderstelde belang van Oerle in de middeleeuwse Kempen II', in Brabants Heem jrg. 35 (1983), blz. 118 e.v.v. dacht aan een vergissing van de deken in de zin, dat hier schepenen van Eersel bedoeld zouden zijn, die immers ook schepenen waren van Oerle, dat blijkens Oerle 6 in 1254 nog onder de bank van Eersel hoorde. Deze mogelijkheid was heel reëel, maar gezien de transactie voor schepenen van Antwerpen een week eerder moeten we toch wel in deze richting zoeken.
8. Camps, Oorkondenboek, nr. 237 kopregest en noot a.
- 8a. In de akte staat vóór de naam van Jan van Dorne: "bone memorie" (goeder gedachtenis). Vermoedelijk is hij **na** de verkoop t.o.v. schepenen maar **voor** de beoorkondiging door de hertog overleden.
9. Oerle 7 komt niet aan bod, omdat het slechts een authentiek afschrift is van Oerle 6.
10. Th. Ign. Welvaarts, Geschiedenis van Bladel en Netersel naar de archieven van Postel's abdij, Eindhoven 1890, blz. 161 e.v.v.
C. Rijken, 'De banmolen te Oerle', in Taxandria jrg. 22 (1915), blz. 81 e.v.v.
11. Brabants Heem jrg. 34 (1982), blz. 30 - 31 (afb. 2, sleuf nr. 7 en afb. 3) Het Brabants kasteel jrg. 1 (1982), blz. 9.
Campinia jrg. 12 (1982), blz. 57.
12. Campinia jrg. 13 (1983), blz. 6 (put nr. 14) en blz. 13.

13. J. Melsen, 'Windmolens in de Meierij van 's-Hertogenbosch', in Brabants Heem jrg. 30 (1978), blz. 139 e.v. signaleert de molen van Alem als oudst vermelde windmolen in de Meierij in 1257. Vermeld in het manuaal van abt Willem van Rijckel van Sint-Truiden.
M. Spierings, 'Oudere windmolens', kapittelstokje in Brabants Heem jrg. 32 (1980), blz. 42 signaleert een windmolen (molendinum ventale) te Lillo in 1250. Vermeld in een akte van hertog Hendrik III.
14. Zie de vermeldingen in noot 10.
15. Oerle 9.
16. J.B. Gramaye, Taxandria etc., Brussel 1610, blz. 98, aangehaald door Bijnen in Campinia jrg. 13 (1983), blz. 20.
17. J. Stecher onder het woord Gramaye in Biographie nationale de Belgique, Bruxelles 1883 - 1885, deel 8, kol. 179 - 184.

STAMLIJST VLEMMINCX

door N. van Cuijck

1. Vlemincx, Nicolaas
z.v. Martinus
geh. Oirschot ..-2-1629 met Lucia, d.v. Daniel Poirters
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Martinus, 30-11-1629 (geh. 3-6-1680 met Maria Henrick Oomen)
Catharina, 15-2-1632 (geh. 3-10-1660 met Sebertus Lambertus
Hoppenbrouwers)
Petrus, 7-1-1635
Joannes, zie no. 2
Maria, 6-2-1646 (geh. 19-1-1676 met Hendrick Willems van der
Vleuten)
2. Vlemincx, Joannes
z.v. Nicolaas en Lucia Daniel Poirters
ged. Oirschot 29-4-1638
geh. Oirschot 5-8-1668 met Margareta, d.v. Hendrick de Roij en Maria Laurentius, ged. Oirschot 22-4-1642
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Maria, 12-7-1673
Henricus, zie no. 3
Lucia, 22-10-1682
3. Vlemincx, Henricus
z.v. Joannes en Margareta Hendrick de Roij
ged. Oirschot 7-11-1677
geh. Oirschot 28-4-1709 met Anna, d.v. Jacobus Schellekens en Elisabeth
Henrick Timmermans, ged. Oirschot 16-11-1680
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Margareta, 27-7-1710 (geh. 13-11-1742 met Jan Jacobus Smetsers)
Joanna Maria, 5-10-1712
Henrica, 10-1-1715
Joannes, 23-7-1717 (geh. 22-10-1747 met Catharina Egidius van
Croonenborgh)
Jacobus, zie no. 4
Henricus, 24-2-1725 (geh. 21-2-1756 met Gertrudis Albertus van
Laerschot)

4. Vleyminx, Jacobus
z.v. Henricus en Anna Jacobus Schellekens
ged. Oirschot 27-5-1721
geh. Oirschot 27-1-1755 met Helena Maria, d.v. Egidius van Hersel en Gertrudus Anselmus van Loon, ged. Oirschot 16-8-1726
kinderen (allen gedoopt Oirschot):
Henricus, 26-9-1756
Maria, 17-3-1759 (geh. 22-11-1789 met Adriaan Jonkers)
Cornelia, 4-6-1761
Adilia, 4-9-1763
Henricus, 29-5-1766
Henricus, zie no. 5
5. Vlemmincx, Henricus
z.v. Jacobus en Helena Maria Egidius van Hersel
ged. Oirschot 8-11-1767
geh. (1) Oirschot 26-8-1798 met Petronella, d.v. Petrus Smetsers en Barbara Smetsers, ged. Oirschot 20-3-1760
kind (gedoopt Oirschot):
Jacobus, zie no. 6
geh. (2) Oirschot 14-7-1811 met Catharina, d.v. Cornelis van Loon
6. Vlemmincx, Jacobus
z.v. Henricus en Petronella Smetsers
ged. Oirschot 2-4-1800
geh. met Petronella, d.v. Jan van der Hamsvoort en Cornelia van Hoof, ged. Middelbeers (1794)
kinderen (allen geboren Oirschot):
Petronella, 10-11-1828 (overl. 1-12-1828)
Johanna, 24-4-1830 (geh. 21-11-1863 met Wilhelmus Wouters)
Petronella, 13-9-1831 (geh. 24-11-1860 met Godefridus Heuvelmans)
Hendrik, zie no. 7
7. Vlemmincx, Hendrik
z.v. Jacobus en Petronella van der Hamsvoort
geb. Oirschot 12-5-1835
geh. Best 18-2-1865 met Johanna Beerens, geb. Best 21-1-1838
overl. Oirschot 3-9-1908
kinderen (allen geboren Oirschot):
Jacobus, 6-3-1866 (geh. 6-2-1917 met Anna Maria Bosmans)

- Petrus, 3-11-1867
Petronella, 29-5-1869
Maria, 15-11-1870
Hendrika, 17-1-1873 (geh. 17-5-1905 met Jan Kastelijns)
Antonia, 14-11-1874 (geh. 2-6-1902 met A. Pijnenburg)
Peter, zie no. 8
Johanna, 14-3-1880 (geh. 9-2-1909 met Peter van der Schoot)
Elisabeth, 25-5-1884
8. Vlemmincx, Peter
z.v. Hendrik en Johanna Beerens
geb. Oirschot 12-4-1877
geh. Oirschot 9-2-1909 met Adriana van Gerven, geb. Oirschot 22-8-1885
overl. Oirschot 21-11-1972
kinderen (allen geboren Oirschot):
Johanna Dymphna, 11-7-1910
Joanna Petronella, 30-1-1912
Henrica Maria, 1-6-1913
Henricus, 7-9-1914
Elisabeth, 11-2-1916
Maria Adriana, 9-7-1919
Antonia, 6-11-1920
Johannes Jacobus, 30-10-1922
Petronella Jacoba Maria, 7-5-1928

III.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN
door Toke van de Ven - Lommers

VEERTIG JAREN BEVRIJD

Veertig jaren nu bevrijd
 We denken terug aan deze tijd
 Van rampspoed en ellende
 Aan distributie, bonnenkaart
 Aan honger lijden uiteraard
 Wat vele mensen kenden.

Veertig jaren nu bevrijd
 We denken aan de angstigheid
 Van jongens onderduiken
 De mof had het op hen gemikt
 Zij werden immers opgepikt
 Hen konden ze gebruiken.

Veertig jaren nu bevrijd
 We denken aan het Duitse beleid
 En daarbij heel bijzonder
 Aan 't concentratie-kampen-leed
 Aan ieder die daar leed en streed
 Die ik nog steeds bewonder.

Veertig jaren nu bevrijd
 Het was de harde werk'lijkheid
 Van het evacueren
 We moesten weg van huis en haard
 Want Oirschot bleef ook niet gespaard
 Daarna repatriëren.

Maar 't Noorden was nog niet bevrijd
 Daar was 't nog een bange tijd
 Van honger en ellende
 Terwijl het Zuiden zonder vrees
 Met Engelsman of Canadees
 Een beetje weelde kende.

Maar eindelijk, de vijfde mei
 Was heel ons Nederland weer vrij
 Degenen die 't nog weten
 Die weten ook hoe heel ons land
 Weer opgelucht was naderhand
 Dit zal men nooit vergeten.

Veertig jaren nu bevrijd
 We denken terug aan deze tijd
 En 't enigst dat we wensen
 Is, dat zo'n tijd van angst en pijn
 Voorgoed zal uitgebannen zijn
 Eénheid onder de mensen.

IV. **ANTWERPSE POORTERS**
AFKOMSTIG UIT ZUID-OOST BRABANT
m.m.v. H. Vera
(vervolg)

HERKOMST NAAM	BEROEP	DATUM INSCHR.
GERWEN	Theodorus Wouters	winkelier 12- 8-1779
GESTEL	Matheus Lambrecht Theeuwens	satijnwerker 9- 1-1534
	Mathijs Huijnen	kuiper 27- 7-1539
	Dirk Jan Cornelis	boekdrukker 19- 5-1542
	Jacob Anthonis de Ruecht	arbeider 15-12-1542
	Adriaan Adriaan Creijten	hovenier 28-12-1543
	Joachim van Empel	kuiper 25-10-1549
	Jan Claassone	hovenier 13- 5-1552
	Machiel Mathijssone	straatwerker 26- 4-1560
	Malbrecht Jan Coops	hovenier 31-10-1561
	Gregorius Willem van Marievorde	suikerbakker 9- 5-1578
	Jan de Schutter	buildrager 26- 1-1674
	Adriaan Vervloet	bakker 29-12-1704
	Jan Suij kers	wever 7- 2-1763
	Hubertus Lauwers	bakker 27- 3-1764
	Gerardus van den Eijnde	lijnwaadwever 3- 9-1792
HAPERT	Lambrecht Dirk Nolen	zager 5- 6-1534
	Jan Wouter van Beerwinkel	hovenier 17- 9-1546
	Dirk Wouter van Beerlen	hovenier 9- 8-1549
	Jacob Joost de Cock	volder 27- 5-1552
	Jan Peter de Haze	lakenbereider 7- 2-1556
	Antonis Peter de Hase	straatwerker 12- 2-1563
	Hendrik (Willem) Willems	metser 5- 8-1622
	Joannes Corebloem	metser 21- 4-1722
HEEZE (ook Heesch?)	Jan Dirk Melijn	viskoper 23-11-1535
	Mathijs Simon Hoobosch	lijndraaier 3-12-1535
	Hendrik Hendrik Kerstens	bakker 25- 2-1536
	Hendrik Kersten Smet	kordewagenkruier 7- 7-1536
	Jan Willem Thielen	kordewagenkruier 26- 1-1537
	Lenaart Godevaart Engelbrechts	speldemaker 18- 5-1537
	Aart Hendrik Alijten	kordewagenkruier 25- 5-1537
	Adriaan Vincent Lenaers	droogscheerder 25- 7-1539
	Geert Heijmans	arbeider 1- 8-1539
	Jan Hendrik Sander, de jonge	arbeider 16- 4-1540

	Jan Godevaart Sanders	timmerman 19-12-1544
	Hendrik Godevaart Sanders	timmerman 25- 1-1549
	Kerstiaan Francois van Meel	droogscheerder 8-11-1555
	Cornelis Henricxsone, alias van den Bosch	biertapper 17- 3-1559
	Geraart Jacob van Hees	linnenwever 1- 2-1566
	Jan Jacobssone	grofgreinwerker 28- 8-1581
	Menen Jan Janssen	linnenwever 24- 1-1592
	Willem Hendrick Bacx	linnenwever 7- 8-1592
	Peter Aart Verhoeven	linnenwever 9- 4-1593
	Geraart Geraart Verhoeven	leertouwer 3- 6-1594
	Gielis Hendrik Gobbels	linnenwever 2-12-1594
	Gijsbrecht Dirk Hamme	linnenwever 24-11-1594
	Hendrik Francois Ven	lij nwtatier 12- 5-1600
	Arnout Hans van Gael	linnenwever 11-12-1609
	Jan Hendrik Hendricx	buildrager 3- 6-1611
	Bartolomeus Franciscus Jacobs	metser 13- 5-1616
	Hendrik Adriaan Adriaanssen	linnenwever 20- 5-1616
	Michiel Adriaansone	wever 20- 1-1617
	Anthonis Janssen	wever 20- 1-1617
	Adriaan Jacques Verhoeven	linnenwever 7- 7-1617
	Michiel Goossen Goossens	buildrager 25-10-1619
	Hans Peter Peeters	linnenwever 12- 6-1620
	Merten van Heeze	linnenwever 24- 4-1626
	Herman van Clermont	buildrager 16- 7-1632
	Johannes Baptiste de Hele	herbergier 24-11-1788
	Fran. Janssens	timmermansgast 11- 5-1795
HOOGE- LOON	Adriaan Wouter Smeijers	timmerman 6- 9-1549
	Jan Peter Janssone	tavernier 31- 8-1554
	Evert Jacob Broeckhuijs	tavernier 23- 7-1557
	Hendrick Jacob Broecx	droogscheerder 10- 9-1557
	Jan Jan van Broecke	'op t sijnlevende' 7- 2-1561
	Jan Wouter Schoenmakers	timmerman 2-11-1565
	Wouter Lambrecht Eelen	kuiper 28- 5-1568
	Kerstiaan (Peter) Petersen	straatwerker 17- 2-1576
	Adriaan Aart van Ghestell	herbergier 26- 9-1578
	Adriaan Peter Bogaerts	21- 8-1579
	Merten Jan Wouters	wagenman 25-11-1580
	Bertelmeus Jan Dirk Peters	straatwerker 29- 7-1594
	Lucas (Peter) Peeters	hovenier 2- 6-1600
	Mathijs Pauwels van den Bosche	kardrijver 17- 1-1614
	Joannes van Oudenhoven	winkelier 2- 4-1754

KNEGSEL	Jacobus Peters	wever	4- 3-1780
	Jacobus Peters	buitenpoorter	30- 3-1781
	Petrus Aerts	fabriekswever	13- 3-1787
	Petrus Peters	lijndraadwever	29-12-1790
LEENDE (Leent)	Dirck Jan van den Broecke	arbeider	6- 8-1535
	Peter Wouter Boijdens	buideldrager	29- 4-1541
	Willem Frank Daems	arbeider	15- 7-1541
	Hans Aert Costers	droogscheerder	6- 6-1544
	Koert Willem Wen	buideldrager	21- 9-1548
	Marten Jan Neelen	hovenier	19- 7-1549
	Adriaan Jan van Eijnde	buideldrager	25-10-1549
	Peter Jan Coomans	stoeldraaier	13- 2-1551
	Christoffel Geen van Duijsborch	turfdrager	17-11-1553
	Aart Lodewijk van Ottenborch	droogscheerder	7- 6-1555
	Merten Hendrik Jeutten	hovenier	24-11-1559
	Willem Aelbrechtssoen	smid	29-12-1559
	Hendrik Willem Thijs	hovenier	31- 7-1562
	Peter Hendrik Haygem	houtbreker	8- 1-1563
	Jan Lenaart Pompe	tavernier	19- 3-1563
	Adriaan Jan van Erp	arbeider	3-10-1567
	Kerstiaan Janssone	arbeider	27- 1-1570
	Hans Hendrik van Brugge	houtbreker	13- 7-1576
	Jan Joost Thijs	linnenwever	14- 6-1577
	Godevaart Willem Jacobssen	timmerman	14- 4-1581
	Peter Peter Mertens	linnenwever	5- 1-1590
	Jan Reinier Gillisen	linnenwever	9- 5-1608
	Guillaume Pieter Cockx	linnen wever	13- 7-1618
Jan Anthonis Anthonissens	linnenwever	28- 5-1621	
Hendrik van Velt	wever	17-12-1627	
Peter Eggels	bakker	14- 8-1637	
LUIJKS- GESTEL	Jan Klaas Gielis	hovenier	23- 6-1542
	Jacop Coppen Hendrik	metserdienaar	9-11-1548
	Jan Corsten Witrijts	vettewarier	8- 3-1549
	Hans Andries van de Wijde	timmerman	25- 4-1550
	Jan Goossen Luekemans	hovenier	7- 6-1555
	Hendrik Dionijs Druckers	straatwerker	29-11-1560
	Jacob Willem Coppens	bakker	13-11-1562
	Huibrecht Jan Selen	hovenier	13-10-1564
	Jan de Roij	wagenman	20-10-1570
	Adriaan Huibrecht Schellekens	hovenier	16-10-1579
	Arnoldus Hermans	winkelier	28- 9-1791
MIDDEL- BEERS	Wilhelmus Heesters	herbergier	1- 9-1779
	Lucas Doorakkers	winkelier	10- 5-1784

NETERSEL	Jan Kersten Bruegelmans	arbeider	19- 9-1544
	Adriaan van Nunen	winkelier	17- 1-1731
	Jacobus Janssens	timmerman	9- 2-1767
	Gerardus Casteleijns	timmerman	16- 7-1781
	Adrianus Wijnants	winkelier	1-12-1781
	Petrus Borgers	timmerman	6- 2-1783
NUENEN	Frans de Condt	molenmakersgast	28- 1-1795
	Willem de Ruijter	linnenwever	31- 1-1534
	Peter Godevaart Coninck	arbeider	6-12-1538
	Peter Jacob Verbeke	timmerman	19- 9-1544
	Cornelis Hendrik Verbeke	brouwer	10- 1-1550
	Niklaas Peter Goeysvaerts	tasmaker	1- 2-1566
OERLE	Marten Diricx	linnenwever	24- 5-1647
	Thomas Willem Vrancx	pakker	31-10-1567
	Peter Bartholomeus van Oerle	zegelaar	13- 1-1571
	Michiel Michiel Heijns	kuiper	15-10-1629
	Jacobus Heijmans	wever	28- 3-1758
	Christiaan Schepers	winkelier	2- 6-1758
(Ours)	Guillielmus Lathouwers	winkelier	4- 1-1770
(Oers)	Joannes van Gennip	lijnwaadweversgast	5- 5-1795

(wordt vervolgd)

**Huis „de Wereld“
Molenstraat 8
situatie 1943**

**V. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW**

door C. Scholten

55. "Huijs De Wereld", Molenstraat 8 (sektie F 821)

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

A. HENRIK DIJRCX VAN ROIJ	± 1650
"huijs en de hoff"	
grootte: 4 roijen; aanslag 2 g. 4 st.
(verpondingsboek I, fol. 122)	
B. GOOSSEN DIRCX VAN ROIJ	
grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek I, fol. 122 en II, fol. 127v)	
C. GERIT HANSEN	1721
grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 127v)	
D. DIRCK VAN HOUTUM, bij executiekoop	1747
grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 52 en 127v en III, fol. 168)	
E. ELISABETH DE HAAN, WED. EN ERFGENAAM VAN
DIRCK VAN HOUTUM	1755
"Huijs de wereld en hoff"	
grootte: 4 roeden; aanslag 2 g. 4 st.
(verpondingsboek III, fol. 168)	
F. HENDRICUS FRANCISCUS CLERCX, bij koop	1761
grootte en aanslag als onder E
(verpondingsboek III, fol. 57)	
G. ABRAHAM DANIEL PRINCE, bij koop	1769
grootte en aanslag als onder E
(verpondingsboek III, fol. 167 en IV, fol. 118)	

Huis "De Wereld", Molenstraat 8.

- H. SALOMON DAVITS, slager (over]. 09.02.1839), bij koop 1781
grootte en aanslag als onder E
(verpondingsboek IV, fol. 118; V, fol. 119 en VI, fol. 118)

De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- I. LEVIE PHILIP LEVIS, slager en koopman 1832
(over]. 30-12-1845, gehuwd met Sara, d.v. Salomon Davits)
sectie F 821: huis en erf
grootte: 3 roeden 51 ellen
(artikel 402, volgnr. 2)
1839 verkoop
- J. MOZES GROENEWOUD, slager 1839
omschrijving en grootte als onder I
(artikel 985, volgnr. 2)
1880 verkoop
- K. JAN CORNELIS SMULDERS, winkelier 1880
omschrijving en grootte als onder I
(artikel 3013, volgnr. 1)
1888 verkoop
- L. WILHELMUS VAN DE VEN, horlogemaker 1888
sectie F 821: huis en erf
grootte: 3 aren 51 CA
(artikel 3382, volgnrs. 1 en 2)
1890 gedeeltelijke sloop, 1912 verkoop
- M. JOHANNA MARIA SMITS 1912
omschrijving en grootte als onder L
(artikel /1/1/6, volgnrs. 1 en 2)
1913 verbouwing, 1924 verkoop
- N. ADRIANUS LOUWERS, timmerman 1924
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 5150, volgnr. 1)
1931 verkoop

- O. HENRICUS EGIDIUS VAN OVERBEEK, stoelenfabrikant 1931
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 5523, volgnr. 1)
1937 verkoop
- P. ALBERTUS JOSEPHUS, 1937
Z.V. HENDRIKUS VAN WILL, landbouwer
JOHANNES HENDRIKUS VAN WILL, landbouwer
CORNELIA JOHANNES VAN WILL
ANNA MARIA VAN WILL, wed. van GERARDUS SCHEEPENS
THERESIA VAN WILL, gehuwd met JOHANNES VAN DEN
HURK, wonende te Geldrop
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 5794, volgnr. 1)
1953 scheiding
- Q. ALBERTUS JOSEPHUS VAN WIL, landbouwer 1953
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 6642, volgnr. 38)
1957 scheiding
- R. ANNA MARIA VAN WILL, wed. GERARDUS SCHEEPENS 1957
zonder beroep
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 7005, volgnr. 1)
1957 verkoop
- S. JOHANNES HENRICUS SCHEEPENS, koopman 1957
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 7009, volgnr. 1)
1963 verkoop
- T. ENGELBERTUS SMETSERS, kleermaker 1963
omschrijving en grootte als onder L
(artikel 5519, volgnr. 8 en 9)
1967 aanbouw:
De nieuwe omschrijving luidt als volgt:
sectie F 821: huis, erf en bergplaats
grootte: 3 aren 51 ca
Molenstraat 8

VI. ARCHIVALIA AANGAANDE OUDE KEMPISCHE GILDEN

27. Het Onze Lieve Vrouwegilde van Middel- en Westelbeers

door H. Vera

INLEIDING

Eind augustus of begin september 1628 ontving het Onze Lieve Vrouwegilde van Middel- en Westelbeers een brief van bisschop Ophovius van Den Bosch.¹⁾ De bisschop schreef daarin, dat hij geconstateerd had, dat het gilde geld, bedoeld voor het O.L.V.-altaar, misbruikte door er bier voor te kopen. Verder merkte hij op, dat zijn voorganger, bisschop Zoelsius, deze gewoonte al eerder afgewezen had. Het moest nu maar eens afgelopen zijn ! Wat was er aan de hand? Het gilde had de gewoonte om ieder jaar op O.L.V.-assumptiedag (Maria Hemelvaart, 15 aug.) bij het afhoren van de rekening van het gilde en ook op de dag daarna, gezamenlijk een potje bier te drinken in de herberg. Daarvoor werd ieder jaar een ton bier gekocht, de eerste dag dronk men de ene helft, en de volgende dag werd het nog eens rustig overgedaan met de andere helft van de ton. Dit was geen gewoonte die op zichzelf stond. Het maatschappelijke leven speelde zich grotendeels in de herbergen af. Hier werden de kopen gesloten, recht gesproken, ook de gemeenterekeningen werden er afgehoord. De raad kwam er bijeen en de 'commie', waarin de publieke administratie berustte, stond ook vaak in de herberg, eenvoudig omdat de president-schepen, die deze commie bewaarde bijna altijd ook herbergier was.²⁾ Het was dus een algemeen aanvaard gebruik. Althans, zo was het in de Beerzen. Maar de bisschoppen, die met zoveel slechte 'kerkelijke gebruiken' af te rekenen hadden, vermoedden, dat het hier ook ging om zo'n slecht gebruik. Het geld, door vrome medeparochianen bijeengebracht tot onderhoud van altaar en dienst, dat verteerd werd in een herberg. De gildebroeders waren het niet met de bisschop eens. Zij beantwoordden de brief van de bisschop met een verzoekschrift, om te mogen blijven teren.³⁾ Er werd gesteld, dat het geld om te teren niet aan het altaar onttrokken werd, maar dat dit kwam uit geld, dat daarvoor door de gildebroeders was bestemd bij hun overlijden.⁴⁾ Dit is niet alleen in de Beerzen van ouds gebruikelijk, maar ook in naburige dorpen, o.a. in Vessem. Bovendien, zo gaan zij verder, was het gilde 24 25 jaar geleden bijna ter ziele, er was al jarenlang geen rekening meer gedaan. Toen hebben *'de guldebroeders met de magistraet, pastoir ende kerckmeesters goet gevonden om de selve gulde wederom in esse te brenghen ende het gemeijn volck meer ende meer te instigeren tot den dienst van de weerdighe Maghet die voorseide tonne biers alsdan te drincken het welck oijck altijt alsoo is gedaen soo voorseit is al tot meerder devotie van de voorseide guldebroeders'*.

Om hun argumenten kracht bij te zetten, voegden de gildebroeders bij dit verzoek een uittreksel uit het 'constitutienboek' van het gilde uit het jaar 1503. Dit uittreksel, waarvan de tekst hieronder volgt, is het oudst bekende reglement van het O.L.V.-gilde van Middel- en Westelbeers.⁵⁾ Wat het resultaat was van het verzoek van de gildebroeders is niet bekend, maar het teren zal wel doorgedaan zijn, met of zonder toestemming van de bisschop.⁶⁾

Transcriptie van het reglement (1503)

Extract uijten constitutien
boek van de Guldebroeders
van Onser Liever Vrouwen
tot Middelbeers van den
jacre XVe drie

Item die kerckmeesters onser liever vrouwen meesters met meer andere goede mannen hebben geordineert een broederschap van broeders ende susteren ter eeren Godts onser liever vrouwen ende ste Wilbort inde kercke van Middelbeerse
Item ten iersten sullen broederen ende susteren te kercken commen onser vrouwen dach assumptie ende offeren elck eenen silveren penninck ende te samen commen in een herberghe ende als men ons lieve vrouwe omdraeght soe sal elck hebben in zijn handt een witte roede ende soe wie daer nijet en compt ten eten sal verbeuren zijnen cost, halff voerde broederen ende susteren ende halff voerden weerdt
Item soo wanneer een broeder oft suster compt van lijff ter doot ende sonder perijckel is, soo sullen de broederen ende susteren draeghen dat lijck vande waghende wederom in dat grafft alsoo dat behoort ende elck sal speecken vijff pater noster ende vijff ave maria ende dan sal hebben ons lieve vrouwe een

pont was van den lijck ende elck sal offeren naer dat lijck soe wie dat nijet en doet sal breucken een oirt stuijvers totter gulden behoeff
Item oft geviel dat broederen ende susteren twist hadden teghen malcanderen dat sullen zij gheleeven dan prochiaen onser vrouwen meesters ende twee oft drije die gheen prochiaens en sijn ende wie dat nijet en dede die sal uijter gulden geset wordden en sal nochtans geven een pont was totte gulde
Item alle broederen ende susteren sullen commen ten offer allen onser vrouwen daeghen ende dijen offer sal hebben ons lieve vrouwe uijtgenomen in die assumptionis et presentationis
Item oft iemant uijter gulden gaen wilde die sal geven een pont was oft drije stuijvers daervoer totter gulden behoeff
Item soo wije daer in commen wil die salt versuecken aende voors vrouwe meesters met meer andere oft sij em innemen willen
Item des sondaeghs naer onservrouwen dach assumptie soo sal men houden een uijtvaert voor susteren ende broederen die doot zijn ende elck sal commen ten offeren

NOTEN

1. Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch, Fonds oude parochie-archieven, map Middelbeers.
2. Tot eind 1754 bleef de raadkamer gehuisvest in deze of gene herberg. Bij besluit van 10-12-1754 (mogelijk door druk van hogerhand) verhuisde men naar het koor van de kerk van Middelbeers. Dit voldeed kennelijk op den duur niet meer en in 1781 huurde men een kamer, weer in een herberg. In 1784 werd ook de comme naar deze kamer overgebracht.

bronnen: Rechterlijk archief Oost- en Middelbeers, no 4 sf dd. 2-7-1680, idem no 6 sf 10-12-1754. Administratief archief Oost- en Middelbeers, no 291 (gemeenterekening Middelbeers 1781), idem no 294 (gemeenterekening Middelbeers 1784).

3. Zie noot 1, idem.
4. Niet duidelijk is of hier de zogenaamde doodschuld, de normale bijdrage van de gildeleden bedoeld wordt, of dat er sprake is van aparte testamentaire beschikkingen.
5. Het volgende reglement is ca. 1646 genoteerd. Het berust nog bij het gilde en wijkt maar iets af van deze tekst.
6. Geteerd werd er toch, dat blijkt uit het reglement van ca. 1646, waarin de pas-sage over het eten in de herberg gehandhaafd is gebleven.

VII. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 56 - 60

door J. Uiten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

De trouwe lezer van Campinia en speurder in de Oirschotse geschiedenis A. van Esch maakte ons erop attent, dat het slachtoffer van zoen-accoord nr. 54 voorkomt in de genealogie van de familie van der Ameyden. Dit kan dan ook aanleiding zijn geweest, dat de nagelaten familie van dit Rooyse slachtoffer naar Oirschot wilde voor het sluiten van een zoen-accoord.

Wij zijn de heer van Esch erkentelijk voor deze tip en willen er nogmaals op wijzen, dat aanvullingen door lezers dikwijls een verhelderende kijk kunnen geven.

Bij deze uitgave van de Oirschotse zoen-accorden kunt u meekijken in de keuken van het onderzoek. Wij hebben in het begin van deze serie reeds opgemerkt, dat het publiceren van een onderzoek, dat nog volop aan de gang is, zekere risico's meebrengt, omdat de mogelijkheid bestaat, dat reeds uitgesproken oordelen gewijzigd moeten worden. Van de andere kant voelen juist de lezers met intense historische belangstelling zich door deze wijze van publiceren aangesproken, omdat zij niet alleen het onderzoek zien vorderen maar somtijds ook zelf daaraan iets kunnen bijdragen. Zo wordt Campinia een gezamenlijke poging om dieper in de historie van onze streek door te dringen.

Wij willen u de familierelatie van Aert Pauwelszoon Oppers niet onthouden. Zijn grootmoeder was een zuster van de zeer bekende Danel van der Ameyden, die wij ook in de zoen-accorden ontmoetten.¹⁾ Deze zuster, Margareta, een dochter dus van Arnt Henrickszoon van der Ameyden, huwde met Jan Willemszoon Oppers. Zij hadden een zoon Pauwels, die twee kinderen had: Aert en Wilhelma.²⁾ Deze Aert was het slachtoffer van zoen nr. 54. Hij was dus geparenteerd aan de meeste vooraanstaande Oirschotse families. De gekozen arbiters hadden directe of indirecte relaties met de familie, maar zo ver verwijderd, dat het de keuze als arbiter niet in de weg stond.

NOTEN

1. In de zoen-accorden nrs. 13, 17 en 18. Zie over hem bij het commentaar der laatste nummers in Campinia jrg. 12, nr. 47 (okt. 1982), blz. 173 en 176.
2. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 5.

nr. 56

1554 juni 30

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WOUTER GOYAERTSZOON**Oirschots schepenprotocol van 1554, fol. C.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Wouter Goyaertszoon

Dader: Thomaes Danelszoon Metsers

Zoencommissie

(niet gespecificeerd)

Frans Cleynal

Wouter Thomaeszoon van den Venne

Denis Janszoon

Anthonis Dirckszoon van den Velde

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het eind van de akte, nadat partijen van te voren beloofd hadden zich aan de uitspraak te houden, terwijl zij dit achteraf nogmaals beloven.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 22 gulden in 3 termijnen
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 5 dertigsten ("dat men heet cloostergewinnen")
 - d. 3 kaarsen van 1 pond in Oirschot: voor 't H. Sacrament
't H. Kruis
O.L. Vrouw
 3. schulderkenning
 - b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden

COMMENTAAR

De arbiters

Weer zijn de arbiters niet gespecificeerd. Dit duidt er wel op, dat er niet zo'n gespannen sfeer heeft geheerst.

Frans Cleynaël (hier geschreven Cleynal) was arbiter in de vorige zoen en al eerder.³) De anderen waren nog geen arbiter. Wouter Thomaeszoon van den Ven en Anthonis Dirck (Corstiaens) zoon van den Velde hoorden tot de regenten.⁴) Denis Janszoon is verder niet bekend.

De voorwaarden

Het zoen-accord is zeer summier geformuleerd. Er staat praktisch niets in als de zakelijke voorwaarden. De dader was vermoedelijk arm, daar het zoengeld erg laag is, terwijl het slachtoffer toch minderjarige kinderen had. Ook de andere voorwaarden zijn gematigd.

NOTEN

3. Campinia vorig nummer en de verwijzing in noot 12.
4. Wouter Thomaeszoon van den Ven was schepen in 1556, 1559, 1562/3, 1567, 1570 en 1573. Anthonis Dirck Corstiaenszoon van den Velde was een broer van Bartholomeus, die schepen was in 1539 en in datzelfde jaar arbiter (in zoen nr. 44); hijzelf was schepen in 1546, 1549 en 1552 en zou nog terugkeren in 1555 en 1558, in welk jaar hij op 17 september stierf. Zie titelbladzijden der schepenprotocollen der betreffende jaren.

nr. 57

1554 december 18

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN NATUURLIJKE ZOON VAN THOMAS DE HOPPENBROUWER**Oirschots schepenprotocol van 1554, fol. CXI.**

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan natuurlijke zoon van Thomas de Hoppenbrouwer en van Heylken Corstensdochter Dielis

Dader: Henrick Henrickszoon van den Marselaer

Zoencommissie

(niet gespecificeerd)

Joost Beelaerts, priester

Frans Cleynal

Goessen Schepens

Uitspraak

- A. Verzoening uitgesproken aan het einde van de akte, waarna de partijen hun instemming betuigen en beloven zich eraan te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: aan de moeder van het slachtoffer: 12 Karolusgulden in 2 termijnen: Lichtmis naastkomende en een jaar later, aan Jan de natuurlijke zoon van het slachtoffer: 16 Karolusgul-

den te betalen Lichtmis naastkomende of 6 jaar nadien maar dan tegen een jaarlijkse rente van 1 Karolusgulden (zie verder commentaar)

2. geestelijke genoegdoening
 - d. 2 pond was voor kaarsen bij het H. Sacrament
3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 4 jaar
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Aan het einde van de zoen is aangetekend, dat Jan Henrickszoon van Ham borg gebleven is voor de betalingen.

Op 10 februari 1559 worden de financiële zaken afgewikkeld doordat Goyaert Dirckszoon van Ham aan de voogden van de minderjarige natuurlijke zoon van het slachtoffer een jaarrente van 20 stuiver toezegt uit verschillende gronden onder Aarle, 'afkoopbaar met 16 Karolusgulden. Jan Dirckszoon van Ham krijgt hierop van deze voogden kwitantie voor betaling van alle verplichtingen, die voortsporen uit de gesloten zoen.

(Oirschots schepenprotocol van 1559, fol. XIV.)

Deze Jan Dirckszoon van Ham zal wel dezelfde zijn als Jan Henrickszoon van Ham, die borg bleef. Dirck en Henrick werden wel eens meer verward.

COMMENTAAR

De betrokken personen

Zoals in de vorige zoen zijn ook hier de arbiters niet gespecificeerd. Alle drie zijn het ervaren mensen, die reeds meermalen deze taak hadden vervuld.⁵⁾ Deze ervaring was wel zeer gewenst vanwege de ingewikkelde situatie. Het slachtoffer was een natuurlijke zoon van Thomas de Hoppenbrouwer, die wij leerden kennen als een man met een zeer moeilijk karakter.⁶⁾ Zelf had het slachtoffer ook een natuurlijke zoon Jan, die blijkbaar pas geboren was, want bij het zoengeld, dat voor hem bestemd was, wordt nog gesproken over kosten van de "craem". Voor de mensen van die tijd, die van de situatie op de hoogte waren, zal het allemaal wel begrijpelijk geweest zijn, maar voor ons blijft het een raadselachtige zaak. Wel hebben wij het vermoeden, dat de moord iets met dit onwettig kind te maken had, maar meer dan een vaag vermoeden is het niet, omdat de naam van de moeder niet genoemd wordt.

De voorwaarden

Het meest opvallende is, dat het zoengeld in twee delen uiteenvalt. De moeder van het slachtoffer is vermoedelijk na haar avontuurtje met een getrouwde man niet

tot een huwelijk gekomen en voor haar oude dag aangewezen op haar enige zoon. Zij krijgt 12 Karolusgulden in 2 termijnen. Ook voor het kind van het slachtoffer moet gezorgd worden, ook al wordt er ernstig rekening gehouden met de mogelijkheid, dat het kind niet zal blijven leven. De 16 Karolusgulden hoeven pas betaald te worden over 6 jaar, mits er in de tussentijd rente betaald wordt. De rente is klaarblijkelijk bedoeld als een bijdrage aan de opvoeding, de hoofdsom als een uitzet wanneer de jongen de huwbare leeftijd bereikt heeft. Als het kind sterft, zal dit bedrag komen aan de halfbroer van het slachtoffer, Dirck, de wettige zoon van Thomas de Hoppenbrouwer.

Wij moeten er wel op letten, dat de bedragen hier in Karolusgulden worden uitgedrukt en dat het totaal van 28 Karolusgulden gelijk staat met 56 zoengulden. Uit de omstandigheden blijkt, dat het voor de familie van de dader zeer moeilijk is om de gevraagde sommen bij elkaar te krijgen. Wanneer het kind in leven blijft, wordt de verplichting omgezet in een jaarrente en daarmee is de zaak afgewikkeld. Deze afwikkeling is helemaal geregeld door de borg. De dader zelf wordt niet meer vernoemd. Het is begrijpelijk, dat deze borg een kwitantie wil hebben voor de volledige afwikkeling.

NOTEN

5. Joost Beelaerts, als priester verbonden aan de Oirschotse kerk van 1523 tot 1556, was arbiter in de nrs. 45, 46 en 54; Frans Cleynaël in de vorige zoen en enkele malen eerder. Goessen (Claeuszoon) Schepens had een lange staat van dienst als schepen van 1524 tot 1548 en daarenboven was hij arbiter geweest in de nrs. 32, 35 b en c, 44, 47 en 48.
6. Bijzonderheden over hem in zoen nr. 28, waar hij dader was. Campinia jrg. 13, nr. 50 (juli 1983), blz. 137 e.v.v.

nr. 58

1556 mei 25

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ARIEN WILLEM HENRICKSZOON AELBRECHTS

Oirschots schepenprotocol van 1556, fol. Lvo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Ariën Willem Henrickszoon Aelbrechts

Dader: Daneel Willem Goyaertszoon van den Maerselaer

Zoencommissie

namens het slachtoffer: Natael Vos, schout

Lenaert Jacops (Keymps), schepen

Jan Henrick Geerits, schepen

Jan Lucaszoon van den Schoet

namens de dader:

Peter Janszoon de Crom, president-schepen

Henrick Hoppenbrouwer

Frans Cleynal

Uitspraak

A. Verzoening. De commissie doet slechts een uitdrukkelijke uitspraak over de voorwaarden, waarop de verzoening plaats heeft, waarna beide partijen daarmee instemmen en beloven zich eraan te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 40 gulden binnen het jaar "na zuenen recht"

2. geestelijke genoegdoening

a. 8 dertigsten te betalen met 10 Karolusgulden

d. 2 kaarsen van 1½ pond bij de voetval

f. plaatsen van een houten kruis van 14 voet hoog op de plaats van de misdaad

3. schulderkenning

a. voetval op een zondag in de kerk van Oirschot "in syne lynen clederen blootshoofs en bervoets"

b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 20 jaar

uit de herdgang waar de broer van het slachtoffer woont voor eeuwig

wijken op wegen en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Aan het einde van het accoord is aangetekend, dat de vader van het slachtoffer na het sluiten van het accoord de 40 gulden zoengeld heeft kwijtgescholden. Verder is er niets over afwikkeling gevonden.

COMMENTAAR

Dit is weer een "ouderwets" zoen-accoord met voetval en een respectabel aantal "zware jongens" als arbiters. Velen van hen hebben wij reeds in die kwaliteit ontmoet: schout Natael Vos in de nrs. 38, 46 en 54,⁷⁾ Jan Jan Lucaszoon van den Schoet in de nrs. 36, 43 a en b, 47 en 48,⁸⁾ Henrick (Gieliszoon) Hoppenbrouwer in de nrs. 42 en 55,⁹⁾ en Frans Cleynaël zien we de laatste tijd geregeld opdraven.

De andere drie waren nog geen arbiter geweest maar zij waren allen zittend schepen.¹⁰⁾

Het eisen van een voetval en de verbanning wijzen op een nogal gespannen sfeer. Daar tegenover staat weer, dat de vader van het slachtoffer het zoengeld kwijtscheldt. Ook het plaatsen van een kruis is jarenlang niet meer gevraagd. Wij moeten wel concluderen, dat hier een felle ruzie is geweest en dat er sprake is van een moedwillige doodslag.

NOTEN

7. Bijzonderheden over hem in Campinia jrg. 14, nr. 53 (april 1984), blz. 72.
8. Hij was regelmatig schepen geweest vanaf 1530 en zou president-schepen worden in het naaste jaar en in 1561.
9. Hij was schepen geweest in 1546 en 1549 en president-schepen in 1552 en 1555 en zou dit weer worden in 1558, in welk jaar hij op 29 juni stierf.
10. Peter Janszoon de Crom was regelmatig schepen geweest vanaf 1544 en zou als president-schepen nog terugkeren in 1559, 1562, 1567, 1570 en 1573. Lenaert Jacops Keymps, maar deze achternaam wordt dikwijls weggelaten, was regelmatig schepen geweest vanaf 1538; Jan Henrick Geerits vanaf 1547 en zou het nogmaals worden in 1559.

nr. 59

1556 mei 30

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK WILLEMSZOOM BRAUWERS

Oirschots schepenprotocol van 1556, fol. Llv⁹.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick Willemszoon Brauwiers

Dader: Leenaert Janszoon van den Huevel

Zoencommissie

namens het slachtoffer: Paulus Verbeeck, priester

Henrick Hoppenbrouwer

Frans Cleynal en meer anderen

namens de dader:

Gysbert Pels

Jan van Waelwyck en meer anderen

Uitspraak

- A. Verzoening. De commissie bepaalt de voorwaarden, waarop de verzoening plaats heeft, waarna vertegenwoordigers van beide partijen beloven zich daaraan te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 60 Karolusgulden "binnen jaers na zuenen recht"
 2. geestelijke genoegdoening
 - d. 2 kaarsen van elk 3 pond in de kerk van Oirschot bij het H. Sacrament en het H. Kruis in plaats van "het voetgeval, dat die voornoemde Leenaert soude behoiren te doen"
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 3 jaar
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De arbiters

Er wordt enigszins vaag gesproken over de arbiters, als na de roet name genoemd eraan wordt toegevoegd: en meer anderen • Het is alsof men niet goed onderscheid maakt tussen de officieel door de partijen aangewezen arbiter:, en peysmekers, die we al eens ontmoet hebben de tusenpersoneit, die niet e_ri ieker natuurlijk gezag maar zonder aanstelling de partijen bij elkaar brachten.

Twee arbiters kennen we uit de voorgaande zoen en eerdere: HeArick Poppeabrauwer en Frans Cleynael. De andere zagen we nog niet als arbiter optreden Over Gysbert Pels en Jan van Waelwyck hebben we geen gegevens. De priester Paulus Verbeeck is bekend. Hij was reeds vóór 1530 rector van het Sint-Brigidaaltaar in de Maria-kapel. I ji Later wat hij rector van het Sint-Joris-altaar in de grote kerk.¹²⁾ Hij had aan de universiteit de titel van magister artiuni gehaald en werd dan ook meestal met de titel meester genoemd. Hij werd ook dikwijls aange-
wezen als procureur vooral in zaken te Brussel niet alleen door particulieren maar ook door de heer van Oirschot¹³⁾ en het dorpsbestuur.^{1a)} Hij trad op als voogd voor de weduwe en kinderen van zijn broer Peter, schout van Geldrop.¹⁵⁾ Hij had gefunctioneerd als arbiter en als overman bij een civiele zoen.¹⁶⁾ In 1563 werd hij kanunnik in Hilvarenbeek, waarheen hij waarschijnlijk verhuisde, want hij verkocht toen zijn huis in het blok achter het raadhuis.¹⁷⁾ Vóór 18 februari 1567 is hij overleden.¹⁸⁾ 1-lij had vijf natuurlijke kinderen bij zijn huishoudster Heylken dochter van Lambrecht Lambrechtszoon: Henrick, Willem, Lyske, Heyike en Jenneke, van wie Fleylke gehuwd was in Antwerpen.¹⁹⁾ Zijn zoon Henrick was

priester en rector van het altaar van Sint Eloy.²⁰⁾ Deze werd later bekend als stichter van een fundatie.

De voorwaarden

In deze en een voorgaande zoen is het zoengeld niet zoals gebruikelijk uitgedrukt in zoenguldens van 10 stuiver maar in de toenmaals courante Karolusgulden van 20 stuiver. Het zoengeld van 60 Karolusgulden gelijkstaande met 120 zoengulden is erg hoog. Hoewel dat alleen bij de te plaatsen kaarsen vermeld wordt, kan ook hier het afzien van de eis van een voetval wel reden geweest zijn, om het zoengeld op te schroeven. De andere voorwaarden vallen niet buiten de gewone orde.

NOTEN

11. Prot. 1530, fol. XCIXvo.
12. Prot. 1539, fol. CXLvo e.v.v.
13. Hij was gemachtigde voor Rycalt IV, prot. 1547, fol. Ilvo e.v.v.; 1549, fol. LIi; 1550, fol. LXVI; van zijn weduwe, prot. 1560, fol. XXXVIIvo e.v. en LXVII e.v.
14. Hij werd door het dorpsbestuur als procureur naar Brussel afgevaardigd o.a. in de zaak tegen Oisterwijk, prot. 1547, fol. LX e.v.; 1550, fol. XLvo; 1551, fol. LXXIIIvo e.v.v.; 1552, fol. LXXXII.
15. Prot. 1555, fol. XCII e.v.v.
16. Prot. 1543, fol. LXXXIvo; 1551, fol. LIvo e.v.
17. Prot. 1563, fol. 282.
18. Prot. 1567, fol. 195.
19. Prot. 1576, fol. XCI e.v.v.
20. Prot. 1575, fol. 348 e.v.

nr. 60

1556 november 25

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GEERIT DIELISZOOM PAUWELS

Oirschots schepenprotocol van 1559, fol. XXX.

SAMENVATTING

Slachtoffer; Geerit Dieliszoon Pauwels

Dader: Bartholomeus Ardtzoon Wouters

Zoencommissie

namens het slachtoffer: Leenaert Jacopszoon (Keymps), schepen

Andries Peterszoon

Daneel de Hoppenbrouwer

Henrick Adriaenszoon (de Harnismeker), priester

namens de dader:

Henrick Gysbrechtszoon (van der After?)

Bartholomeus Merckx

Jan Geeritszoon Merckx

Uitspraak

A. Verzoening. De akte begint met te constateren, dat de doodslag vergeven is en somt de voorwaarden op, waaraan de dader moet voldoen.

Bij de registratie voor schepenen in 159 beloven beide partijen zich aan de zoen te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 8 Karolusgulden: 8 jaar lang jaarlijks 1 gulden te verdelen door de moeder en de broer van het slachtoffer

2. geestelijke genoegdoening

a. 3 zielmissen door de dader geknield bij te wonen

c. bedevaart naar Sint Adriaan te Geraardsbergen (bewijs van de pastoor mee te brengen)

d. 2 kaarsen van 1 pond in de kerk Maa Best voor het H. Sacrament en op het Onze-Lieve-Vrouwe-altaar

3. schulderkenning

b. wijken: verbanning uit Naastenbest en Verrenbest zolang Margric:, de moeder van het slachtoffer leeft uit Son zolang Anthonis de broer van het slachtoffer daar woont

wijken op weken en in herbergen wordt niet genoemd

Bekrachtiging van de akte

Aan het eind van de oorspronkelijke akte wordt vermeldt, dat als speciaal daarvoor aangezochte getuigen aanwezig waren: Frans Paridans, priester, Henrick Boelaerts, Gerrit Cornelissoen en Jacop Goyaert Martenssoen.

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Hoewel de zoen gesloten is op 25 november 1556 "wesende Sinte-Catherynen-dach, in der kerecke van Sinte Odulpho tot Best", wordt deze pas ruim twee jaar later voor schepenen geregistreerd op 28 maart 1559. Uit de redactie blijkt duidelijk, dat de secretaris niet is afgegaan op een mondelinge verklaring der partijen, maar zich heeft kunnen baseren op een geschreven document, dat hij letterlijk overneemt. Hij voegt daaraan slechts toe de belofte van beide partijen om zich aan de zoen te houden en de namen van de schepenen die over de registratie stonden. Het is niet moeilijk te raden, wie het oorspronkelijke document heeft opgesteld. Dat was de priester Hendrick Adriaenszoon (de Harnismeker), want als iemand anders het had gedaan, zou hij onder de arbiters deze priester zeker op de eerste plaats hebben genoemd, zoals ook bij de getuigen de priester Frans Paridaens op de eerste plaats wordt genoemd. Het niet-registreren voor schepenen zal de vooropgezette bedoeling zijn geweest; om die reden zijn de speciale getuigen ter bekrachtiging van de akte erbij geroepen.

Er moet natuurlijk een gewichtige reden zijn voor dit vreemde gebeuren en deze hoeven we niet ver te zoeken. Er bestond immers in het jaar 1556 een hevige conflictsituatie tussen Best en Oirschot.²¹⁾ Bij de definitieve oprichting van de parochie Best in 1553 na een lange aanloopperiode weigerde de Oirschotse kapitteldeken om een pastoor te benoemen in Best, waarop de bisschop van Luik dit zelf deed. Een herhaling van dit gebeuren had plaats in 1556 na het overlijden van pastoor Jan van Esch. Frans Paridaens, die hier als eerste getuige wordt vermeld, werd door de bisschop van Luik na de weigering van de Oirschotse kapitteldeken tot pastoor benoemd, maar hij wordt hier nog niet met die naam aangeduid.²²⁾ Hij was waarschijnlijk vanaf 1553 assistent geweest van de hoogbejaarde pastoor Jan van Esch.²³⁾ Wij vonden Frans Paridans voor de laatste maal als pastoor van Best vermeld in 1558,²⁴⁾ maar hij leefde nog in 1568.²⁵⁾ Na enkele jaren waren de scherpe kanten van dit conflict wat afgesleten en vond men het beter de zoen-akte toch maar voor schepenen te laten registreren.

De arbiters

Dit zoen-accorde is duidelijk helemaal een Bestse zaak geweest. Wij mogen er daarom van uitgaan, dat zowel de partijen als de arbiters en de getuigen Bestse inwoners zijn of van Best afkomstig zijn. (De broer van het slachtoffer is blijkbaar in Son getrouwd.) Van de arbiters trad alleen Lenaert Jacopszoon (Keymps) eerder als zodanig op in zoen nr. 58. De meeste arbiters zijn ons niet verder bekend. Henrick Gysbrechtssoen is vermoedelijk Henrick Gysbrechtssoen van der After, die in 1531, 1534 en 1537 schepen was. In 1531 wordt hij met de achternaam van der After genoemd, maar in de andere jaren enkel Henrick Gysbrechtssoen. Waarom hij na 1537 niet meer terugkeert als schepen blijft een vraag. Een verklaring zou kunnen zijn, dat hij in de gespannen situatie, die er toen al was tussen Best en Oirschot, tot de Bestse haviken behoorde en daarom niet meer welkom

was. Dan zou Lenaert Jacopszoon Keymps, die wel als schepen in functie kon blijven, tot de duiven behoord hebben, wat gezien het familietemperament moeilijk voorstelbaar is.

Henrick Adriaenszoon Harnismekers heeft altijd in Best als priester gefunctioneerd. In 1540 werd daar een fundatie gemaakt met het oog op zijn aanstaande priesterwijding²⁶⁾ en vanaf 1541 zal hij daar als kapelaan werkzaam zijn geweest.²⁷⁾ Vanaf 1565 tot 1584 is hij wel pastoor geweest.²⁸⁾

De voorwaarden

Blijkens het zoengeld, dat met 1 Karolusgulden per jaar betaald moest worden, is de dader zeker arm geweest.

Wat de bedevaart betreft: misschien heeft Best Oirschot wel de les willen lezen door te benadrukken, dat bij een echt zoen-accoord een bedevaart hoort.

NOTEN

21. Meer over de achtergronden van dit conflict in J. Lijten, 'Een parochie in wording - Best 1437 - 1553' in: *De comme geopend*, Eindhoven 1983, blz. 34 - 59, waar op blz. 47 deze conflictsituatie van 1553 en 1556 wordt aangeraakt.
22. De bisschoppelijke benoemingsbrief van Franciscus Paludanus is afgeschreven in het oudste Bestse pastoorsregister op fol. 308 - 309. In noot 65 bij het in de vorige noot aangehaalde artikel "vertaalde" ik zijn naam met "Frans van de Poel". L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*, deel 3, Sint-Michielsgestel 1872, blz. 266 noemt hem "van den Venne" In feite werd de Latijnse naam die hij aanvankelijk gebruikte, door de mensen verbasterd tot Paridans of Paridaens en zo komt hij ook in de Oirschotse schepenprotocollen voor. Paridaens is dus in feite zijn naam geworden.
23. In het schepenprotocol van 1562, fol. LXXVII wordt een testament vermeld, dat op 28 januari 1553 t.o.v. hem gemaakt is. Daarbij wordt hij pastoor van Best genoemd. Hij kan als assistent slechts waarnemend pastoor zijn geweest, maar vanuit zijn latere functie is een vergissing gemakkelijk verklaarbaar.
24. Prot. van 1561 B, fol. LXII e.v.v.: testament gemaakt t.o.v. hem op 24 januari 1558; prot. 1570, fol. XXXI e.v.: testament t.o.v. hem gemaakt op 28 juni 1558.
25. Prot. 1568, fol. XXXI.
26. Prot. 1540, fol. XXXI e.v.
27. Prot. 1541, fol. LXXVIIvo; 1548, fol. Vivo; 1556, fol. LXXXIX.
28. In 1565 wordt hij genoemd: rector van Sint Odulphus tot Best, prot. 1565, fol. LVII. Testamenten gemaakt t.o.v. hem in die jaren worden later vermeld. Prot. 1585, fol. 91; 1587, fol. 230; 1588, fol. 292. Op 27 febr. 1584 vonden wij hem de laatste maal vermeld als "beneficiaet der kercke Sancti Odulphi" prot. 1584, fol. 1.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

15e jaargang, nr. 58

juli 1985

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 5245

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959

Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

- I. Steenovens op en om de Baest
door H. Vera
- II. De Oirschotse schouten, drossaards
en baljuw
door J. Lijten
- III. Antwerpse poorters
afkomstig uit Zuid-Oost Brabant (slot)
m.m.v. H. Vera
- IV. Oirschotse gedichten
De Vlooiënmarkt
door Toke van de Ven - Lommers
- V. De afscheiding van Best en de
verdeling van gasthuizen en fundaties
door H. Mijland
- VI. Oirschotse zoen-accorden
A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 61 - 65
door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden

I. STEENOVENS OP EN OM DE BAEST

door H. Vera

1. DE TOEPASSING VAN BAKSTEEN

Het gebruik van baksteen als bouw materiaal was tweehonderd jaar geleden op de Brabantse zandgronden nog niet algemeen» Weliswaar waren kerken, pastorieën, raadhuisen en scholen van steen en stonden er in de kernen van de grotere plaatsen - gegroepeerd rond kerk, raadhuis en markt - stenen woonhuizen, maar daarbuiten bleef de toepassing van steen beperkt tot een enkele grote hoeve.²⁾

De gewone boerderijen bestonden uit een geraamte van houten balken - de gebinten -, waarop het strooien dak rustte en wanden van gevlochten takken, aangesmeerd met leem; het zogenaamde vitselwerk. Tegen deze constructie was weinig bezwaar. Het zware dak en de zolders rustten op het houten skelet, zodat de wanden weinig te houden hadden. De leem had een hoge isolatiewaarde en wanneer het de gelegenheid kreeg om uit te harden, ging zo'n wand geruime tijd mee.³⁾ Moesten er wanden hersteld of vervangen worden, dan was het materiaal vrijwel kosteloos en in de directe omgeving voorhanden.

Ook in de Beerzen was het aantal stenen gebouwen bijna op de vingers van één hand te tellen. De kerken natuurlijk, de scholen, die tevens de woningen van de schoolmeesters waren, de pastorie van de hervormde predikant, het herenhuis 'de Spijker' op het landgoed de Baest en sinds ca. 1730 de woning van de pastoor van Middelbeers.⁴⁾ Dit laatste huis was ook met pannen bedekt i.p.v. met stro.» Daarnaast waren er wellicht enkele boerderijen, die deels uit steen bestonden, variërende van een enkele gevel tot het gehele woonhuis met de stal.⁶⁾ De aanwijzingen daarvoor zijn gering. We moeten in aanmerking nemen, dat de steen ter plekke of in de directe omgeving gefabriceerd moest worden. Vervoer over land over grote afstanden maakte de steen erg duur, want een kar kon per rit maar een paar honderd stenen laden.⁷⁾

Voor het stoken van steenovens op de gemeijnt was in de 17e en 18e eeuw toestemming nodig van de rentmeester van de domeinen en eventueel van de plaatselijke overheid.⁸⁾ We vinden daar maar weinig blijken van in de archieven. Het stoken van ovens op particuliere erven, zeker het bakken van grote partijen steen, was niet aantrekkelijk. Verwoesting, ontgronding, verstoring van de bodemstructuur waren onaangename bijkomstigheden.

De volgende gevallen van het bakken van stenen zijn bekend.

In 1720 verzocht Peter Jacob Timmermans aan de Oisterwijkse regenten, om een oven van vijf monden⁹⁾ te mogen stellen op de kwestieuse Vrouwerijt.¹⁰⁾

De steen was bestemd om een nieuw huis te metselen. Maar hoewel de oven gestookt werd, is het huis nooit gebouwd. Het overlijden van Peter Timmermans

co
0.0
• JD

Z

co (b
0, E

cc
E
o

Zi

ko
E

was daar debet aan.") Dat wijst erop, dat men zo'n onderneming niet als een sinecure beschouwde. Een deel van de steen werd aan het oude huis vermetsteld. De rest zal wel in de loop der tijd verkocht zijn.

Jan Jacob Timmermans, een broer van Peter, vroeg in 1717 vergunning om een oven van 13 monden te mogen stoken.¹²⁾ Wat hiervan terecht is gekomen, weet ik niet. Hun vader, Jacob Hendrik Michiels alias Timmermans stookte - in weerwil van zijn bijnaam - samen met Lucas Jans (van de Hamsvoort) zonder toestemming van de Oisterwijkse regenten een oven op de kwestieuze Vrouwerijt.¹³⁾

De grond daar (bij de windmolen) was kennelijk zeer geschikt om steen van te maken.¹⁴⁾ Ook van deze partij is onduidelijk in hoeverre ze voor eigen gebruik werd gestookt. Niet ondenkbaar is dat deze stenen werden gebruikt voor het bouwen van een nieuwe pastorie of een nieuwe school.¹⁵⁾

Naast deze toepassing in het groot werd baksteen in ruimere mate toegepast in delen van het huis, waar hij bijzonder geschikt voor was, met name de schouw, de oven en eventueel de kelder.¹⁶⁾ Het brandreglement van 1758 schreef zelfs op bepaalde plaatsen het gebruik van baksteen voor.¹⁷⁾ Het ging dan om partijen van enkele honderden stenen, die zonder veel bezwaren ook over iets langere afstand aangevoerd konden worden.

Dat het bouwen in steen voor het einde van 18e eeuw in de Beerzen nooit een grote vlucht heeft genomen, blijkt m.i. het duidelijkst uit het feit, dat men in het tweede en derde kwart van de 18e eeuw geen metselaars onder de ingezetenen telde.¹⁸⁾ Dit in tegenstelling tot andere ambachtlieden zoals timmerlieden en smeden. Weliswaar leefde er in de 17e eeuw een Willem Daniels, die bijgenaamd was 'de Metser' en die wellicht ook dit vak uitoefende.¹⁹⁾ Maar voor werken aan gemeenteeigendommen, zoals kerktorens, schoolhuizen e.d. werden vanaf ca. 1725 tot 1774 consequent metselaars van buiten de Beerzen aangetrokken.²⁰⁾ Omdat de werken publiek werden aanbesteed, was het natuurlijk altijd mogelijk, dat buitenstaanders aannamen. Maar dit beperkte zich niet tot incidentele gevallen.

Integendeel, we vinden nergens 'eigen' metselaars, ook niet bij werk voor particulieren.²¹⁾ Ook voor de inspectie van de schouwen, ingevolge het brandreglement, werd de hulp van een buitenstaander ingeroepen.²²⁾ Het was zelfs zo, dat Cornelis Bastiaan Goudsmits, die buiten de Beerzen (in Rotterdam?) het metselaarsvak geleerd had, een verklaring van goed gedrag aanvroeg, om elders zijn brood te zoeken.²³⁾ Het is duidelijk dat deze specialisatie in die tijd in de dorpen ontbrak en dat ze ontbrak bij gebrek aan empooli.

In 1774 huwde een Beers meisje met de Vessemse metselaar Jacobus Janssen. In dat zelfde jaar werd het landgoed de Baest verkocht en Johan van Bommel, de nieuwe eigenaar, liet naast de twee bestaande hoeven, twee nieuwe bouwen.²⁴⁾ Vermoedelijk werden deze meteen in baksteen opgetrokken. De huurcontracten wijzen daarop.²⁵⁾ Ook de twee bestaande hoeven zullen, voor zover ze dat niet waren, in die jaren in baksteen herbouwd zijn. Dat wil zeggen: het woonhuis en

de stal. De schuur daarachter bleef van hout.²⁶⁾ Ook hier wijzen de huurcedulles op deze verandering.²⁷⁾ Dit is misschien de reden van de vestiging van Jacobus Janssen in Middelbeers geweest. Toen hij er eenmaal woonde, kreeg hij ook geregeld werk aan de pastorie, de scholen en de stenen brug aan het Neereijnd. De laatste werd in 1768 van hout in steen herbouwd, omdat het onderhoud van de houten brug de dorpen telkens weer voor hoge kosten stelde.²⁸⁾

Vijf jaar na de vestiging van Jacobus Janssen blijkt er al een tweede metselaar te zijn, nl. Peter Janss. van den Eijnde van Oostelbeers.

In de patent-registers (belasting op het uitoefenen van een beroep) van 1807/1809 treffen we hier verschillende metselaars aan. Ieder jaar betaalden twee personen het patent om te mogen metselen. Uit de Franse volkstelling van 1810 blijkt, dat zowel Oost-, West- als Middelbeers ieder een eigen metselaar hadden. Dat betekent niet, dat men voortdurend werk als metselaar had, maar de gelegenheid zal zeker meer dan incidenteel geweest zijn.²⁹⁾

Over steenovens horen we rond 1800 weinig. Eind 1798 vroeg Andreas Heuvelmans, brouwer, herbergier, winkelier, kortom één van de meest aanzienlijke ingezetenen, verlof om tien monden steen te mogen bakken op de heide. Hij kreeg toestemming, maar deze werd binnen twee maanden weer ingetrokken.³⁰⁾ De steen zal toen nog niet klaar geweest zijn. Des te meer aanwijzingen zijn er voor het bouwen met gebinten en vitselwerk. Wanneer we de huurcedulles, gepasseerd voor schepenen en notarissen er op nalezen, vinden we bepalingen als:

'(de hofstede) loffelijk moeten onderhouden in wenden en daken', 'de helft van de wanden en daken onderhouden, waartegen wederom hij sal genieten de helft van het schaarhout', 'volgens gebruik de wanden in vitten en leemen behoorlijk onderhouden', 'den huurder sal den voorseide huijsinge wel en naar behooren moeten bewoonen en onderhouden in weegten, wanden, eus en vogelrossen ten zijnen kosten, dogh het vitsel daar toe nodigh sal den huurder op aanwijsinge van den verhuurder op de voorseide goederen mogen haaien' en 'den verhuurder moet de huijsinge en goederen goed en loffelijk in goede reparatie onderhouden de huurder moet de wanden onderhouden in vitten en lemen'.³¹⁾

Uit dit laatste blijkt ook, dat het repareren van de lemen wanden niet als groot, maar als normaal onderhoud werd gezien, dat ten laste kwam van de huurder.

Ook de binnenwanden waren van leem. In een verklaring over een inbraak lezen we: 'dat in de leeme wand, achteraan de voorstal een gat was gebrooken', verder was: 'in de leeme wand die tusschen de keuken en de voorstal is, naast de deur.... omtrent de sluiting meende een gat was gebroken, door welke men bequamljik een hand konde steken'.³²⁾

In het voorafgaande hebben we gezien dat het gebruik van bakstenen in de Beerzen tot het einde van de achttiende eeuw zeer beperkt bleef. Waarom dan aan het eind van de 18e eeuw en verder in de 19e eeuw de toepassing van baksteen is toe-

genomen, kan niet vanuit één enkele oorzaak verklaard worden.

Het is waarschijnlijk een complex van redenen. Het schaarser worden van hardhout (er werd wel overal bos aangeplant, maar dit was voornamelijk mast) maakte steen wellicht aantrekkelijker als alternatief. Er is het moeilijk meetbare element van de status, het niet voor een ander onder willen doen. Financieel werd het wellicht mogelijk gemaakt door betere prijzen voor landbouwproducten, met name boter.

Tenslotte kunnen locale verordeningen en eisen van brandverzekeringsmaatschappijen ook een rol gespeeld hebben.³³⁾ Een feit is, dat aan het begin van deze eeuw, dit proces in haar laatste fase was. Iedere nieuwe boerderij werd toen in steen gebouwd.³⁴⁾

2. HET STOKEN VAN DE OVENS.

Op het landgoed de Baest onder Oostelbeers werd in de 19e eeuw verschillende malen steen gebakken. Bekend zijn activiteiten in de jaren 1820, 1821, 1822, 1850, 1854 en 1866, terwijl er mogelijk in 1851, 1867, 1868 en 1869 ook ovens gestookt zijn.³⁵⁾ In alle gevallen ging het om zogenaamde veldovens.³⁶⁾ D.w.z. er werd geen fabriek (met schoorsteen en zo) gebouwd om de steen in te bakken, maar de ongebakken steen vormde zelf de oven. Zo'n oven werd opgericht op de meest geschikte plek, daar waar grondstof en eventueel brandstof voor handen was en niet ver van de plaats van bestemming van de steen. Van de ovens van 1850 en 1854 zijn enigszins gedetailleerde rekeningen van de hand van Leopold de la Court, de toenmalige eigenaar van de Baest, bewaard gebleven.³⁷⁾ Aan de hand daarvan kunnen we proberen de gang van zaken te reconstrueren.

De oven van 1850 werd gestookt op de voorpoting³⁸⁾ van de Lammerdries. De plaats bleek bij nader inzien niet ideaal, want de leem ter plekke was niet vet genoeg. Daarom moest men enige karren leem van 'het Klavier' halen en die bijmengen.³⁹⁾ De kosten van het leemschieten bedroegen f 13,50 en die van het halen f 8,20. Voor men met het stenen maken begon, werd eerst een grote open plek gemaakt, het zogenaamde plein. Hier werden de stenen gevormd en konden ze drogen en tenslotte werd hier de oven opgebouwd.

Om het drogen te bevorderen werd op het plein een grote strogedekte hal gezet. De strodekker verdiende erf 3,20 aan. Daarna kwam de vormer. Hij was degene die de steen feitelijk maakte, vormde. Hij werkte 23 dagen aan het vormen van 50.000 stenen en verdiende daarmee per dag f 1,— + f 0,20 voor de kost. De vormer werkte niet alleen, hij had angevers en afdragers. De vers gevormde stenen werden na verloop van tijd gekeerd en later onder het afdak geplaatst. Voor het mengen van de leem en andere losse arbeid was werkvolk aangenomen, dat in het totaal f 86,11 verdiende.

Francis van Hout. Hij had dit werk aangenomen voor f 15,- per mond en '20 cents kost' per dag. Het vormen van de 87.000 stenen en 3.000 plavuizen, waar deze oven uit zou bestaan, duurde 67 dagen. Dit is ca. 1350 stuks per dag.⁴²⁾ Om dit lage aantal en omdat er geen andere posten voor arbeiders op de rekening staan, moeten we aannemen, dat hij ook het andere werk, zoals het mengen, het aan- en afdragen, e.d. voor zijn rekening genomen heeft. Het bouwen van de oven kostte de la Court f 37,25, inclusief de uitgeschonken jenever.

De oven werd na 95 uur afgestookt op dinsdag 8 augustus om 8 uur.

De stoker kreeg voor zijn inspanning f 10,90 inclusief fooi en kostgeld.

Cis van Hout hielp bij het stoken en beurde daar f 5,30 voor.

Voor allerlei werkzaamheden, maar waarschijnlijk voornamelijk voor het stoken staan nog eens zeven mensen voor totaal f 14,05 op de loonlijst. Ook hier vloeide het bier weer rijklijk.

Aan hout werd het volgende verstookt: '8000 ligte mutsaert, 5200 mastenmutsaert, 1200 weepen, een topmijt en 8 karren beukebomen', opgegeven waarde: f 206,-. Hoewel niet duidelijk vermeld, is hierbij het fatsoen van het hout vermoedelijk inbegrepen.

Wanneer we hiervoor het percentage waarde/waarde van de arbeid uit 1850 nemen, zou de waarde van de arbeid daarin begrepen f 74,85 bedragen. Tenslotte moest er nog tien gulden voor de patent-belasting betaald worden.⁴³⁾

Als we deze bedragen nog eens op een rijtje zetten, zien we het volgende:

Kosten voor het bakken van een steenoven:

	1850		1854			
	gld	%	gld	%	gld	%
Kosten grondstof						
Kosten brandstof			60.50	20.78	131.15	27.05
Kosten personeel						
- leemschieten e.d.	13.50	4.63			25.50	5.25
- plein	5.20	1.78			7.45	1.53
- leembrengen	8.20	2.81			16.00	3.29
- vormen	113.71	39.02			148.40	30.60
- oven bouwen	28.10	9.64			37.25	7.68
- oven stoken	26.90	9.23			34.25	7.06
Tot. pers. a.d. oven	195.61	67.13			268.85	55.45
Fatsoen v.h. hout	35.25 1/2	12.09			74.85	15.43
Totaal personeel			230.86 1/2	79.22	343.70	70.89
Belasting					10.00	2.06
Totaal			291.36 1/2	100.00	484.85	100.00

De kosten per maand bedroegen in 1850 f 58.25 en in 1854 j 53.85. In 1854 werd dus iets goedkoper geproduceerd.

De bovenstaande gegevens kunnen we vergelijken met het verhaal, dat in 1954 in Brabants Heem verschenen is.") De toen 80+ jarige L. van de Ven uit Wintelre vertelt daarin over het steenbakken in zijn jeugd, waar hij zelf nog aan meegeholpen heeft (1883-1896).

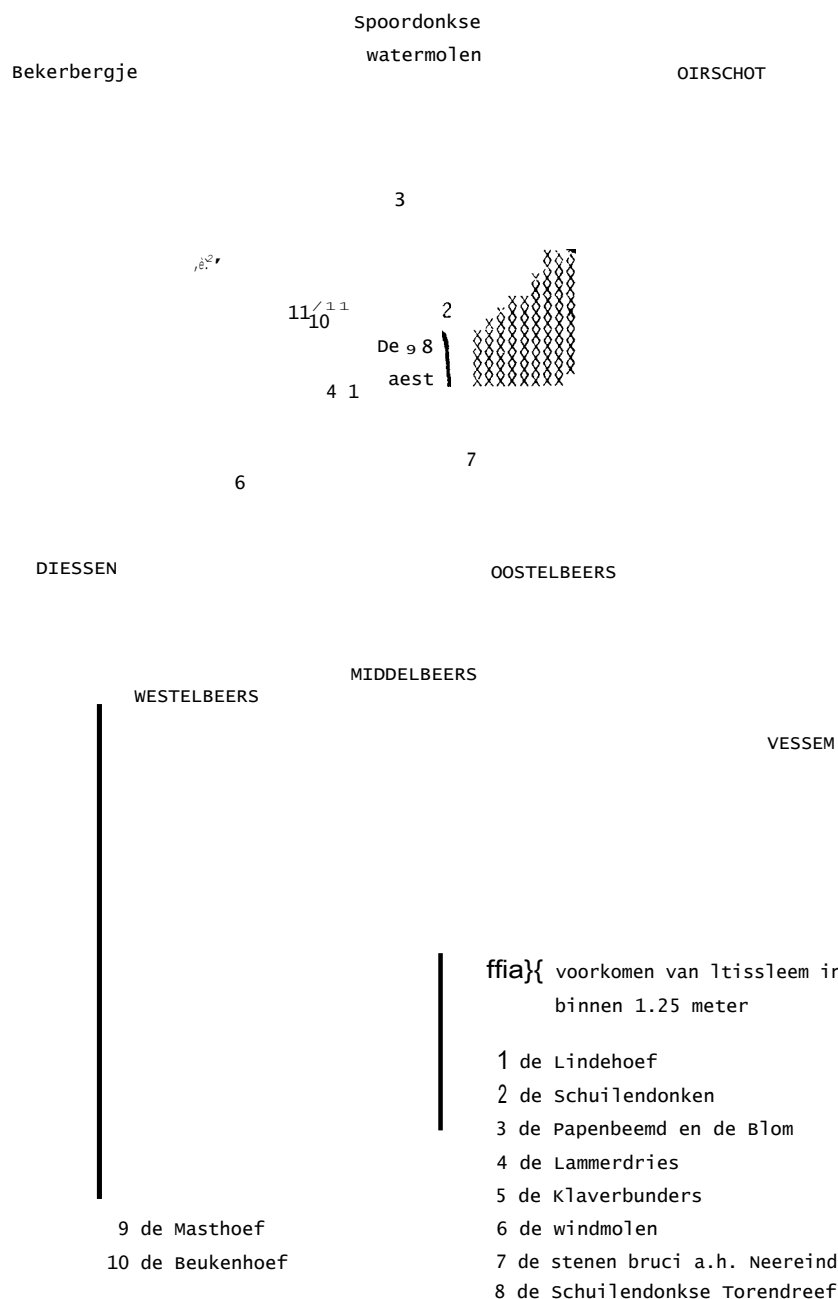
Al bij de eerste regel valt een verschil op. De ovens van van de Ven werden in de 'leegen tyd' (nadat de haver was gezaaid tot aan de oogst) dus ruwweg tussen half april en half juni gestookt.⁴⁵⁾ Terwijl bij de la Court begin augustus en medio september, dus midden in de oogsttijd, steen werd gebakken.

Van de Ven gaat verder met te vertellen, dat het hele dorp erbij betrokken was. Dat zal bij de la Court niet het geval geweest zijn. Tussen hem en de andere dorpeelingen is ongetwijfeld een enorme sociale kloof geweest.⁴⁶⁾ Met het gevolg, dat hij voor diensten die voor anderen onder burenhulp vielen, moest betalen. Alleen de direct van hem afhankelijke hoevenaars kon hij voor een mager loon laten werken en ze daarna belonen met een naar verhouding veel te grote 'fooi'. Ook in Wintelre werden de vormer en de arbeiders betaald, maar in tegenstelling tot op de Baest, werd de oven door de buurt gebouwd.

En dat slechts voor een enkel glas bier en jenever. Bij de la Court bedroegen de loonkosten van het bouwen 6 à 8⁰/₇₀ van de totale kosten en daarboven werd nog eens 1 à 2¹/₄ aan jenever verteerd. Andere werkzaamheden, zoals het rijden van het leem, het hakken van het hout en dergelijke, zullen door de Winterselse boeren, omdat ze door henzelf in de 'leegen tyd' gedaan werden en niet betaald hoefden te worden, in de regel niet meegerekend zijn. De la Court rekende op die wijze ook de inzet van zijn eigen gespan niet mee.

Het meest opvallende verschil tussen het verhaal van van de Ven en de rekeningen van de la Court is dat van de opgegeven stooktijden. Van de Ven spreekt over 8-10 dagen, wat beter in overeenstemming is met andere opgaven,⁴⁷⁾ en de rekeningen van de la Court suggereren 4 dagen. Suggesteren, want de gegevens zijn niet helemaal duidelijk en spreken elkaar tegen. De la Court spreekt over stoken en afstoken, resp. uitstoken. Hij zegt dat de ovens na resp. 98 en 95 uren afgestookt resp. uitgestookt zijn, maar hij betaalt zijn steenbakker/stoker beide malen 7 daglonen en eten voor zeven dagen. Mogelijk moeten we dat af- en uitstoken interpreteren als het moment, waarop de oven afgesloten werd en verder op de resterende brandstof nog enkele dagen voortbrandde. Of dat na vier dagen, gelijk van de Ven vertelt, de tweede fase van het stoken inging, waarin het vuur onderhouden werd met mutserden. In beide gevallen zou men op een normaler aantal stookdagen komen.

De ovens van de la Court hadden in ieder geval twee eigenaardigheden: het seizoen waarin de steen gebakken werd en het verschil in kosten van de arbeid. Dit heeft het gevolg, dat de rekening van de la Court wellicht een betrekkelijk juist beeld geeft van de kosten van een steenoven op het platte land. In het Winterselse geval werd door de persoonlijke inzet van de boer, zijn huisgezin en de buurt, de werkelijkheid nogal vertekend.

De kostprijs van de steen kwam dan vermoedelijk meer overeen, met de prijs van de steen die 1851 voor de kerk van Oostelbeers werd gebakken.

Een vierde verschil dat opvalt in de vergelijking met het verhaal van van de Ven is het doel. De Winterselse boeren bakten duidelijk voor de markt, voor de handel. Zelfs als we er van uit gaan, (100.000 stenen), dat drie boeren samenwerken in een steenoven van tien monden voor het bouwen van drie boerderijen, waarvoor tesa-men zo'n 50.00 à 60.000 stenen nodig zijn, dan blijven er nog 40.000 à 50.000 ste-nen over. Niet allemaal even goed van kwaliteit weliswaar, maar ook slechte steen was handel.

Ook de la Court verkocht weleens een partijtje steen,⁴⁸⁾ maar het grootste deel van zijn baksel is ongetwijfeld besteed aan het verbeteren en verfraaien van zijn eigen bezittingen. Zowel op, als buiten de Baest. Zo werden in 1851 10.000 stenen vermeteld aan de brug in de Schuilendonkse Torendreef. In dat zelfde jaar wer-den ook de schuur en de schaapsstal van de Beukenhoef in steen opgetrokken. In 1866 werd een stenen schoor tussen de Papenbeemd en de Blom gelegd. In 1867 werd aan de schuur van de Beukenhoef een nieuw stuk muur gebouwd. Mei 1868 werd besloten de houten watermolen onder Spoordonk, eigendom van de la Court, af te breken en opnieuw in steen op te trekken. Dit omdat de kosten van het onderhoud van het houten gebouw steeds hoger opliepen. Tenslotte werd in 1869 zowel bij de Masthoef een stenen muur i.p.v. het houten beschot in de stal gelegd, als het pad bij de oprit naar de provinciale weg over 80 meter met klinkers bestraat.⁴⁹⁾

NOTEN

Een aantal lange bronwijzigingen komt geregeld terug. Vanwege de lengte worden ze afge-kort. De betekenis van de afkortingen volgt hieronder:

R.A. H'beek	= Rechterlijk Archief Hilvarenbeek
A.A. O-MB.	Administratief Archief Oost- en Middelbeers
R.A. O-MB.	Rechterlijk Archief Oost- en Middelbeers
A.A. O'wijk	= Administratief Archief Oosterwijk
N.A.	= Notarieel Archief
R.R.G.	Raad en Rentmeester Generaal van de Domeinen
M.C.	= collectie van de Mortel/de la Court
dr.	dorpsrekening
MB.	= Middelbeers
OB.	Oostelbeers
ls.	los stuk
sf.	sine folio
fol.	folio

1. J.J. Voskuil, *Van vlechtwerk tot baksteen* (Arnhem 1979), blz. 44 e.v.
B. van Dam, *Oud Brabants dorpsleven, Kulturhistorische verkenningen in de Kempen*, dl. 4 (Eindhoven, 1972), blz. 11,13.
2. A.C.M. Kappelhof, *De hoeven van het Bossche Geelhuis* (in: Noord-Brabants Historisch Jaarboek, nr. 1 (1984), blz. 95 (betreffende de verstening van de hoeven van het Geefhuis).
A.A.M. Ruhe, *Oude boerderijen in Hilvarenbeek en omgeving* (in: Brabants Heem, nr. 14 (1962), blz. 199 e.v.
De Westelbeerse Rakerhoef, afkomstig uit het bezit van de abdij van Tongerlo, was halverwege de achttiende eeuw nog in vitselwerk uitgevoerd (R.A. H'beek 179, fol. 258V 5-9-1755). Ook de Baesterhoeven waren toen waarschijnlijk nog niet versteend.
3. Van Dam, a.w., blz. 13.
4. Voor de pastorie en de schoolhuizen, zie A.A. 0-MB., nrs. 88-190 en 216-316; dr. OB. en MB. 1703-1810. In het sinds ca. 1725 in gebruik zijnde model van de rekeningen werden in het vijfde kapittel van de uitgaven, de kosten van onderhoud van pastorie, scholen, kerktoren, bruggen e.d. geboekt.
De Spijker, het landhuis op de Baest, sinds de stichting van het bisdom Den Bosch bischoppelijk buitenhuis, was ongetwijfeld vanaf de herbouw (na de verwoesting door Maarten van Rossum) in steen uitgevoerd.
5. R.A. 0-MB. 41, fol. 145V 2-6-1779.
6. Mogelijk, maar onwaarschijnlijk voor de Baesterhoeven vóór 1774. Een huurcedulle van 1770 spreekt nog van vitten en lijmen (M.C. 1298, Is. 4-7-1770). Mogelijk ook het huis van Hendrik Timmermans aan de Doornboom te Middelbeers. Hendrik verhuurde het grootste deel van zijn huis. Hij bedong in de huurcedulle, dat hij het huis zelf zou onderhouden. Een ongebruikelijk beding, in een twintigtal andere overgeleverde huurcedullen moet de huurder vitten en lijmen. De voorouders van Hendrik waren betrokken bij de steenbakkerij en hijzelf leverde steen voor de brug aan het Neereijnd (zie verder). Dit alles geeft een redelijk vermoeden van een -deels- stenen uitvoering van zijn huis (R.A. 0-MB 41, fol. 4 12-9-1774 en R.A. 0-MB. 46, Is. 10-9-1771).
7. J. Hollestelle, *De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560* (diss. Utrecht, 1961), blz. 44-45.
De koopprijs van 12.500 stenen bedroeg ca. f 84,— en daar kwamen jr 38,— (ca. 45⁰/₇₀) transportkosten vanuit Boxtel bovenop. (A.A. 0-MB. 136, dr. OB. 1771, kap. 5 van de uitgaven). Stenen van dichterbij gehaald waren uiteraard goedkoper. Stenen uit Middelbeers 12⁰/₇₀ aan transportkosten (A.A. 0-MB. 136, dr. OB. 1752 kap. 5 van de uitgaven); uit Vessem 15³/₄ aan transportkosten (A.A. 0-MB. 125 en 133, dr. OB. 1741 en 1749, kap. 5 van de uitgaven).
De karren konden per rit slechts 300 stenen vervoeren (A.A. O'wijk 143, Is. 1685).
8. H. Vera, *650 jaar Beerse gemeijnt* (in: Campinia 14e jrg. juli 1984, blz. 112 e.v.). R.R.G. 303, Is. (22-9-1685).
9. Een mond stenen bestond normaliter uit 10.000 stenen. Het ging hier dus vermoedelijk om 50.000 stenen.
10. H. Vera, *650 jaar Beerse gemeijnt* (in: Campinia 15e jrg. januari 1985, blz. 8). A.A. O'wijk 143, Is. 1720.
11. R.A. 0-MB. 39, fol. 147V, 29-11-1758.
12. R.A. 0-MB. 35, sf., 27-1-1717.
13. A.A. O'wijk 143, 1685.

14. De grond ten noorden van de molen bestaat aan de oppervlakte uit leemrijk zand en iets dieper uit leissleem. Zowel ten westen als ten oosten van de Baest komt dit leem bijna aan de oppervlakte. Op het bij dit artikel gevoegde kaartje is ruwweg geprojecteerd waar dit het geval is. In het met xxxx aangegeven gebied komt binnen 1.25 m. Ióssleem voor (*Atlas van Nederland* (Den Haag 1963...) blad IV 8, bodemkaart van Noord-Brabant). Voor de oven die in 1854 gestookt werd (zie verder) werd eerst een put gegraven en daarna leem geschoten. Voor de oven van 1850 haalde men leem van het Klavier. Als hiermee hetzelfde bedoeld is als de huidige Klaverbunderen, dan is dat ter plekke waar de lóssleem dicht aan de oppervlakte komt. Niet alleen de Timmermans stookten hun oven bij de molen, ook Andreas Heuvelmans, die in 1798 (zie verder) van plan was steen te bakken, had daarvoor als locatie aan de molen gedacht.
15. In 1670 stond de school tegen de kerk aldaar (de huidige Oude Toren aan de Hillestraat). Toen reeds lag de kerk ten gevolge van dorpsverplaatsing erg excentrisch t.o.v. verschillende gehuchten waaruit Oostelbeers bestond. De toenmalige schoolmeester van Oostelbeers, Hendrik Aerts Verrijt, vond dat afgelegen wonen maar niets en probeerde het dorpsbestuur te dwingen hem een betere woning te bieden. Het dorp weigerde met het argument, dat er aan de school niet mankeerde en dat ze daar altijd gestaan had. Hoe dit conflict afliep, is niet bekend. Rond 1725 echter stond de school midden in Oostelbeers (een kwartier van de kerk af) A.A. 0-MB. 109 en 116, dr. OB. 1725 en 1732 kap. 5 uitgaven.
16. R.A. 0-MB. 8, Is. 18-8-1728 rekening onmondig kind Jan Wouter Kemmers: 'steen ten dienste van de oven gebruikt' steen ten dienste van het huis'.
R.A. 0-MB. 10, Is. 15-12-1770 rekening kinderen Peter Vromans: '300 geleverde steen voor de kelder aan het huis'.
17. R.A. 0-MB. 6, sf. 16-10-1758
art. 5 'Huijsingen daar geen schoorsteenen zijn zullen de eigenaren gehouden zijn een vuurvuijster te maken van steen, tenminste 3 of 4 voeten boven de grond en tenminste 4 voeten breed en de huijsinge daar schoorsteenen of schouwen zijn, dog niet van steen zullen die met leem click moeten gesmeert worden insgelijks voorsien van een steene vuurvuijster'.
art. 7 (m.b.t. de bakoven) 'soo sal die schouw en schoorsteen van die oven gemetselt moeten worden twee voeten boven de schoorsteen uijtsteken.'
18. Dit is, bij gebrek aan een bevolkingsboekhouding zoals we die sinds de vorige eeuw kennen, niet direct te bewijzen, maar valt af te leiden uit het feit, dat in deze periode nergens in het rechterlijk of administratief archief metselaars van Beerse origine en inwoning voorkomen.
19. R.A. 0-MB. 19, fol. 87V 22-1-1675. Zijn kinderen waren Daniel Willem Metsers en Wilbort Willem Metsers. Het geslacht is in de eerste helft van de 18e eeuw in de Beerzen uitgestorven. Overigens zegt zo'n beroepsnaam niet alles.
Aan het einde van de 16e begin van de 17e eeuw, leefden er in Oirschot twee notarissen met de namen Willem de Metser en Jan Willems de Metser.
20. A.A. 0-MB. 107 t/m 157 en 236 t/m 283, dr. OB. en MB. 1723 - 1774, kap. 5 uitgaven. Bijna ieder jaar wordt wel een metselaar vermeld, het zou te ver gaan alle plaatsen hier op te noemen. Het betrof de volgende personen: Evert Verhoeven (Oirschot), Paulus Bouwens (Oirschot), Jan Essens, Martinus van de Cruijsdijck, Huijbert van Es, Nicolaas van Loon, Peter Bouwens (Oirschot).
Voor zover mij bekend, allen buiten OMB woonachtig.

21. Wouter van Baldhoven, mr. metselaar (R.A. 0-MB. 8, Is. 24-8-1731 rekening van de kinderen Peter Timmermans).
Wouter van de Nieuwenhuijsen, mr. metselaar (R.A. 0-MB. 8, Is. 4-4-1736 rekening van de kinderen Louis Hakken).
22. A.A. 0-MB. 279, dr. MB. 1769 kap. 9 van de uitgaven.
23. R.A. 0-MB. 38, fol. 191V 28-9-1747 'elders daermeede zijn broot zoekt te winnen'.
24. In de koopcedulle en de transportakte van de Baest wordt nog van twee hoeven gesproken. Bij de huurcontracten sinds 1778 gaat het om vier hoeven. Ook uit de huurcontracten blijkt dat er twee nieuwe hoeven zijn, er is nl. geen hof bij en de eigenaar bedingt er ontginningen door de pachters in.
De hoeven kregen toen ook namen: de Beuken- en de Eikenhoef waren de oude hoeven, de Linde- en de Masthoef de nieuwe.
25. In deze huurcedulles is expliciet sprake van de metselaar, die voor de hoevenaar als uperman gediend moet worden.
26. Aan het eind van dit artikel wordt een kleine opsomming van werkzaamheden in de 19e eeuw gegeven. Daaruit blijkt, dat het verstenen van de schuur en andere bedrijfsgebouwen van later datum is. Vergelijk ook de foto in Brabants Heem 14(1962) blz. 119. Deze toont de achterzijde, schuurgedeelte, van een van de Baesterhoeven. De gebinten zijn daar duidelijk in het metselwerk zichtbaar. Dit duidt er op, dat dit deel eerst in gebinten en vitselwerk of planken opgetrokken is en pas later gemetseld.
27. In het huurcontract van de Beukenhoef van 1770 is sprake van het moeten upperen voor *arbeiders* door de hoevenaar. In 1775 wordt ook hier de metselaar nadrukkelijk genoemd. In het huurcontract van de Eikenhoef van 1782 worden alleen arbeiders genoemd en daarna vanaf 1790 ook de metselaar.
28. A.A. 0-MB. 16, sf. 24-6-1768 resolutie, A.A. 0-MB. 159 t/m 190 en 284 t/m 316, dr. OB. en MB. kap. 5 uitgaven.
29. A.A. 0-MB. 435, register der patenten 1807/1809.
Patent om te metselen hadden: Peter Janssen 1807/1808
F. van Emmerik 1809
Joseph Hollebackers 1807
Peter van den Eijnde 1807/1809
Etat de la population, opgemaakt november 1810 en aanwezig op het gemeentehuis te Middelbeers. Hierin worden genoemd: Joseph Hollebackers te Middelbeers (nr. 20), Peter Verbaant te Westelbeers (nr. 473) en Peter Janssen te Oostelbeers (nr. 650).
30. A.A. 0-MB. 17, sf. 24-12-1798, (nr. 52-1-1799).
31. Dit is een greep. a) N.A. 2951, fol. 173 18-8-1712 (betreft Rakerhoef), b) R.A. 0-MB. 37, fol. 53V 14-2-1729, c) R.A. 0-MB. 41, fol. 191V 18-12-1780, d) Voorbeeld uit het protocol van de Hilvarenbeekse notaris Cornelis van Heusden. Hierin staan tientallen akten, waarin sprake is van weegten, wanden, eus en vogelrossen.
N.A. 4311-4313. e) De laatste zinsnede komt uit R.A. 0-MB. 42, fol. 150 6-2-1798.
32. R.A. OMB. 40, fol. 139 29-4-1771.
33. Voskuil geeft als reden het gebrek aan hardhout en het volgen van een leidinggevende sociale groep (Voskuil a.w. blz. 46 e.v.). Een Beers, ook anderszins gevoelig, voorbeeld van status is het volgende. De predikant ergerde zich aan het feit, dat de plavuizen in zijn keuken slechter waren, dan die in de keukens van de roomse pastoors en de schoolmeesters. Hoewel ze feitelijk niet kapot waren, moesten ze vervangen worden (R.A. 0-MB. 16, sf. 27-7-1784).
Voorbeelden van lokale verordeningen zijn het al geciteerde brandreglement en b.v. de

- plaatselijke verordeningen van Oirschot 1821. In de laatste wordt een pannendak nadrukkelijk voorgeschreven voor smederijen, brouwerijen en bakkerijen.
Brandverzekering is aan het begin van de 19e een opkomend verschijnsel.
34. Aldus L. Deckers in *'De landbouwers van de Noordbrabantse zandgrond'* (Eindhoven 1912) blz. 183. E. Vliebergh stelt in *'De landelijke bevolking der Kempen'* (Brussel 1906) voor de Belgische Kempen (die echter niet wezenlijk van de Noord-Brabantse verschillen): 'De hoevegebouwen van enige aangelegenheid worden in steen gemetst, het dak half pannen, half stroo'. Ook uit de prentbriefkaarten die sinds ca. 1900 in zo grote getale verschenen en die veelal recentelijk in boekjes heruitgegeven zijn, blijkt de sterke mate van verstening van het Brabantse platteland omstreeks 1900.
35. M.C. 1272, 1275, 1276, 1289 sf.
36. Ter precisering: Loegenoven in de terminologie van Hollestelle, Hollestelle a.w. blz. 29.
37. M.C. 1272, 1275 en 1276. Drie boekjes in 16°, waarin doorelkaar aantekeningen over allerlei onderwerpen, o.a. het steenbakken, het bouwen van een brug, het hout aan de kerk van Oostelbeers, het schatten van het gewicht van een varken, recepten, etc.
38. Een voorpoting is een stuk gemeentegrond, waarop de eigenaar van het aangrenzende perceel recht van houtopstand heeft.
39. Ik meen het Klavier te moeten identificeren met de huidige Klaverbunderen. Hier komt vette -kiss- leem dicht aan het aardoppervlak.
40. M.C. 1272, 1276 sf.
Weepen zijn lange, samengebonden bundels rijshout, zie: A.P. de Bont, *Dialect van Kempenland*. Vocabularium III, Assen, 1960, blz. 746-747.
41. Dit is een erg laag aantal. Op professionele steenbakkerijen werden per vormer 14.000 à 15.000 stenen per dag gevormd. *Volledige beschrijving van alle konsten, ambachten etc.*, dl. 23 De bouwkonstenaar, Dordrecht 1806, blz. 39.
Van de Ven (zie verder) spreekt van 6.000 à 7.000 stenen per dag. Van Dam noemt 5.000 als aantal. Van Dam a.w. blz. 14.
43. M.C. 1275 sf.
44. L. van de Ven, *De ouderwetse steenbakkerijen van de jaren 1883 tot 1896*, in Brabants Heem 6 (1954), blz. 87-89.
45. Half juni werd het eerste gras gemaaid, daarmee begon de drukke tijd.
46. Hiervoor is geen directe bewijs. Maar behalve gerechtvaardigde veronderstellingen, zijn er enkele aanwijzingen voor de aard der verhoudingen. Zo noemt de la Court, in een soort testament, de namen van enkele Beerse mensen, die zijn weduwe en kinderen wel zouden kunnen vertrouwen. (M.C. 1248 Is.) Uit een ander stuk blijkt, dat indien men op publieke verkopen niet d.m.v. een zetman kocht, men de kans liep, dat de prijs hoog opgedreven werd.
47. B.v. *Handboek der burgerlijke bouwkunst*, door L. Zwiert, dl. 2, Amsterdam 1918, blz. 36. De duur van het stoken is mede afhankelijk van de grootte van de oven.
B.v. 100.000 stenen 14 dagen. De Bouwkonstenaar a.w. spreekt van 16 tot 18 dagen. Een en ander is naast de aard van de leem, ook hier vermoedelijk weer afhankelijk van wat men meerekent: het droogstoken, het heetstoken en het afkoelen. Van Dam noemt 8 dagen. Van Dam a.w., blz. 15.
48. Van de oven van 1854 werden 800 plavuizen en een vracht stenen verkocht M.C. 1275. In 1858 verkocht de la Court in kopen, partijen steen, zonnesteen (dat is in de zon gedroogde steen, zie Van Dam a.w. blz. 13/14), schijndelwanten muur en muurwant voor in totaal f 42,50. (M.C. 1370, 1.s. 1-9-1858.)
49. M.C. 1289 passim.

II. DE OIRSCHOTSE SCHOUTEN, DROSSAARDS EN BALJUW

door J. Lijten

Willen we enige orde brengen in de relatief rijke gegevens omtrent het Oirschotse verleden, dan is het goed enig raamwerk op te bouwen, waaraan deze gegevens enigszins overzichtelijk kunnen worden opgehangen. In dit raamwerk hoort zeker ook een lijst van de diverse bestuurders, die in het verleden een belangrijke rol hebben gespeeld.) Wij willen ons in deze aflevering zetten aan het opmaken van een lijst van de schouten, later genoemd drossaard en nog later baljuw, van Oirschot, maar dan de schouten enz. van de (plaatselijke) heer. Oirschot had naast deze nog een andere schout: de schout van de hertog, die gedurende zeer lange tijd veruit de belangrijkste bestuurlijke persoonlijkheid was in Oirschot. Deze functionaris zal later aan de beurt komen.

Om te betekenis van bepaalde bestuursfunctionarissen te begrijpen, is het nodig enig inzicht te hebben in de middeleeuwe bestuursstructuur in het algemeen en die van Oirschot in het bijzonder.²⁾

De bestuursstructuur van plaatselijke gemeenschappen in het verleden.

In dit verband spreekt men gewoonlijk over stadsrechten. Dit woord is echter niet alleen misleidend maar ook zonder meer verkeerd. Het is misleidend, omdat het suggereert, dat alleen steden een eigen bestuursstructuur hadden, wat absoluut niet waar is. Bovendien suggereert het, dat de verlening van een eigen-recht aan een bepaalde plaats het recht geeft om zich "stad" te noemen, wat ook niet klopt. Het is zonder meer fout, omdat bij verlening van eigen-recht nergens het woord stadsrecht gebruikt wordt maar juist een heel ander woord. Nemen we als voorbeeld 's-Hertogenbosch. De akte van de verlening - of erkenning - van het eigen-recht van 's-Hertogenbosch is slechts indirect en in vertaling bekend. Zelfs het jaar van de verlening - of erkenning - is onbekend en ondanks de viering van het 800-jarig bestaan van 's-Hertogenbosch nog steeds een strijdpunt.³ Er zijn echter enkele oorkonden in afschrift bekend, waarbij het eigen-recht van 's-Hertogenbosch werd verleend aan plaatsen in de Meierij.⁴ Het is belangrijk om na te gaan, hoe dat eigen-recht in die oorkonden wordt aangeduid.

Oisterwijk kreeg het recht van 's-Hertogenbosch in 1230,⁵⁾ Eindhoven en Sint-Oedenrode in 1232, Waalwijk in 1303,⁶⁾ terwijl Oss in 1400 een omschreven recht kreeg naar het voorbeeld van het Bossche recht.⁷⁾ In de vier oudste verleningen wordt het recht niet in zijn bepalingen omschreven, maar slechts door een enkel woord aangeduid.

Als dit steeds met hetzelfde woord gebeurt, zal het voor ieder denkend mens toch duidelijk zijn, dat dit woord de juiste benaming is voor dit veleende eigen-recht.

Nu wordt in de bovenaangehaalde oorkonden nergens gesproken over "stadsrecht" maar over "libertas" (= vrijheid) en "ius libertatis" (= vrijheidsrecht). Vrijheidsrecht is dus het enige juiste woord voor het eigen-recht van een bepaalde plaats.

Het middeleeuwse begrip vrijheid.

Bij de Romeinen bestond een begrip vrijheid, dat ons begrip daarvan zeer nabij kwam, behalve dan dat deze Romeinse vrijheid gold voor de vrijen en niet voor de slaven, die in het oude Rome als een "zaak" beschouwd werden. In principe hadden bij de Romeinen alle vrijen gelijke rechten, die omschreven waren in een systeem van abstracte normen, de wet.⁸⁾ Gelijkheid van rechten was echter voor de middeleeuwse mens met zijn Germaanse inslag iets onvoorstelbaars. Voor hem had ieder zijn *eigen* rechten, die een meer de ander minder. Ieder had dus ook zijn *eigen vrijheid*, want deze vrijheid was het complement van zijn *eigen* rechten en *eigen* rechten en *eigen* plichten.⁹⁾

Toch was er in het middeleeuwse systeem een verbetering ten opzichte van het Romeinse, want voor de middeleeuwse mens had ook de onvrije en half-vrije zijn eigen rechten. De onvrije werd niet als een zaak beschouwd maar als een persoon en drager van rechten. Dit kon in het middeleeuwse systeem - in tegenstelling tot het Romeinse - omdat er een gradatie van rechten was. Overigens kon in het middeleeuwse systeem ook een zaak drager van rechten zijn. Zo kon b.v. een stuk grond "recht van weg" hebben over een ander stuk grond.¹⁰⁾

De middeleeuwse mens kende ook geen wet als een abstract, objectief systeem van bepalingen. De wet was voor hem de verzameling van de rechten der individuen. Een privilege was voor hem geen uitzondering op de regel zoals bij ons, want hij kende geen regel. Ieder had zijn eigen recht en een privilege was niets anders dan het eigen recht van die persoon of die plaats.")

Temidden van de voor ons onontwarbare veelheid van rechten werd het gemis van een objectieve, algemeen geldende wet gecompenseerd door de algemene idee van billijkheid.¹²⁾ De Romeinen aanvaardden een natuurwet als een abstract principe, dat door het verstand gekend kon worden. De middeleeuwse mens kende ook een natuurwet. Maar voor hem was deze natuurwet de door God ingeschapen billijkheid in de door God geschapen hiërarchisch opgebouwde wereld. Deze door God ingeschapen billijkheid werd door de mens geleidelijk aan ontdekt: gevonden¹³⁾ De middeleeuwse mens sprak daarom over *rechtsvinding*. De uitspraak van een rechtscollege was een *vondst*. Ons woord vonnis komt daarvandaan en als wij vragen: wat *vind* je daarvan? betekent dat: wat is je *oordeel* hierover. Zo ontstond in grotere plaatsen, waar door de schepensbank dikwijls een uitspraak gedaan moest worden, een bepaald gewoonterrecht: de onderling afgewogen rechten van de individuen resulteerden in een gemeenschapsrecht. De van plaats tot plaats verschillende rechtssystemen verscheelden in feite niet zo veel, maar toch had ie-

dere belangrijke plaats haar historisch gegroeide eigenaardigheden. Dat eigen rechtssysteem was het vrijheidsrecht van een bepaalde plaats.

Er konden soms redenen zijn om het rechtssysteem van een andere plaats over te nemen, bijvoorbeeld ontoereikende formulering van het eigen rechtssysteem of een snelle ontwikkeling, waardoor de uiteraard langzaam verloopende gewoontevorming de toenemende eisen van een snel groeiende gemeenschap niet kon bijbenen. Vermoedelijk om deze laatste reden hebben sommige snel tot stadjes uitgroeïende plaatsen in Holland het recht van 's-Hertogenbosch overgenomen.

In principe is er dus geen verschil in rechtssysteem tussen steden en vrijheden, zoals dorpen met een eigen rechtssysteem genoemd werden.¹⁴⁾

De bestuursstructuur van Oirschot.

Zoals elke vrijheid had Oirschot zijn eigen rechtssysteem. De oudste tot nu toe bekende redactie van de Oirschotse costuymen (= door langdurige praktijk gevormde gewoonten met verplichtend karakter) dateert van 3 februari 1283.¹⁵⁾ Aangaande de opbouw van het plaatselijk bestuur vinden we echter geen samenvattende redactie. Een enkel document doet uitspraak over bepaalde facetten van de bestuursopbouw, wanneer zich op dat terrein bepaalde ontwikkelingen of conflicten voordoen. Alles tezamen blijkt de bestuursstructuur van Oirschot iets ingewikkelder dan die van de gemiddelde stad of vrijheid.

Elke stad of vrijheid had een "heer", die bepaalde, zeer belangrijke "heer"-lijke rechten had. Deze "heer" kon zijn de landsheer (hertog) of een plaatselijke heer. Als de hertog "heer" was, sprak men gewoonlijk niet van heerlijkheid. Zo had b.v. 's-Hertogenbosch de hertog als "heer" en Eindhoven een plaatselijke "heer": de heer van Craendonk. De voornaamste rechten van de "heer" waren het innen der boeten en het benoemen der bestuursfunctionarissen. Bij de benoeming der meeste functionarissen bestond in de meeste vrijheden een recht van voordracht van de kant van de gemeenschap, dat min of meer bindend was. In dit laatste geval was het benoemingsrecht eigenlijk slechts een formaliteit. Er was echter één functionaris, wiens benoeming in het algemeen aan de heer absoluut toekwam: de schout.

Wat deze "heer"-lijke rechten betreft bevond Oirschot (met Hilvarenbeek) zich in een aparte situatie: het was tweeherig d.w.z. Oirschot had als "heer" én de hertog én een plaatselijke heer. De "heer"-lijke rechten moesten dus tussen deze twee verdeeld worden. De oudst bekende verdeling van deze "heer"-lijke rechten is de regeling van 1388.¹⁶⁾

Om de overzichtelijkheid te behouden laten we nu de verdere bestuursstructuur van Oirschot rusten en beperken we ons tot de hoogste functionaris, de schout. In feite heeft de regeling tussen de twee heren van Oirschot het effect gehad, dat ieder een eigen schout benoemde.

De functie van de schout.

De schout had een tweeledige functie, zoals ook het plaatselijk bestuur een tweeledige functie had. Het was immers niet alleen bestuur maar ook rechtbank. In Oirschot had deze rechtbank hogere jurisdictie d.w.z. zij kon naast de civiele ook alle criminele zaken behandelen en daarbij ook doodvonnissen uitspreken. In criminele zaken was zij zelfs hoogste instantie, er was geen hoger beroep mogelijk.¹⁷⁾ De functie van schout komt veel overeen met die van de huidige burgemeester. Hij was voorzitter van het plaatselijk bestuur, hoofd van de plaatselijke politie (vorsters en schutters) en officier van justitie. Op dit laatste punt was zijn taak belangrijker dan die van de tegenwoordige burgemeester, die wel hulpofficier van justitie is, maar wiens functie in deze tamelijk beperkt is. De schout was bij de plaatselijke rechtbank de enige rechtsvorderaar in criminele zaken en bovendien was hij de leider van de rechtbank, te vergelijken met een rechter bij een tegenwoordige jury-rechtbank, waar de rechter leiding geeft aan de jury, hoewel de uitspraak alleen aan de jury toekomt.

De verhouding van de twee schouten.

De tweeherigheid van Oirschot was anders dan die van Maastricht. Daar had de tweeherigheid iets te maken met afzonderlijke delen van het grondgebied en hadden de inwoners een persoonlijke band óf met de ene heer óf met de andere. De schout van de ene heer was daar schout voor een bepaald gedeelte van het grondgebied en voor bepaalde personen en de schout van de andere heer was schout voor een ander deel van het grondgebied en voor andere personen. In Oirschot bestond deze wijze van verdeling niet, maar hier was elke heer (half)heer van heel Oirschot en van alle inwoners en elke schout was schout van heel Oirschot en van alle inwoners. Zover wij konden nagaan heeft deze situatie toch slechts zelden tot conflicten geleid, maar wel constateerden wij, dat nu de ene en dan de andere schout meer in functie optrad. Deze verschuiving kunnen wij beter vermelden bij de bespreking der afzonderlijke schouten. De naamsverandering (schout-drossaard-baljuw) treedt alleen op bij schouten van de (plaatselijk) heer. Ook deze wisseling kunnen wij beter bij de bespreking der afzonderlijke schouten behandelen.

De afzonderlijke schouten.

Het zal zonder meer duidelijk zijn, dat de gegevens over de schouten niet als hapklare brokken in de archieven te vinden zijn. Zij moeten integendeel uit zeer schaarse bronnen worden opgediept. Het is daarbij zeldzaam, dat er iets over de aanstelling van een schout gevonden wordt. De meeste schouten zijn alleen bekend uit enkele vermeldingen, met name in de Oirschotse schepenprotocollen. Van vele functionarissen kunnen wij daarom noch het jaar van hun aanstelling noch dat van hun ontslag, eventueel overlijden, exact aangeven. Met een vraagteken vóór het eerste jaartal willen wij aanduiden, dat de bewuste persoon mogelijk

al eerder als schout gefunctioneerd heeft, en met een vraagteken achter het tweede jaartal, dat hij mogelijk nog later gefunctioneerd heeft.

Door de brand van de eerste Sint-Petrus-kerk in 1462 gingen alle schepenprotocollen verloren, zodat wij geen enkele schout vóór die tijd met name kennen. De schepenprotocollen zijn immers veruit de voornaamste bron voor onze kennis omtrent de Oirschotse schouten.

Wilhelm Everaerts ? 1463 - 1464 ?

Hij is slechts bekend uit enkele vermeldingen. De eerste maal wordt hij genoemd op 24 december 1463¹⁹⁾ de laatste maal op 21 december 1464.²⁰⁾

Blijkbaar was hij ook rentmeester van de heer, een combinatie die herhaaldelijk voorkwam.²¹⁾ Hij is aan de trouwe lezers reeds bekend als arbiter in zoen nr. 1.²²⁾

Geerart de Gruyter ? 1467 - 1468 ?

Van hem vonden we slechts twee vermeldingen: op 14 april 1467 en op 24 januari 1468.²³⁾ Waarschijnlijk is hij kort nadien stadhouder van de kwartierschout van Kempenland geworden, want ofschoon hij als zodanig pas vermeld wordt gevonden in 1478,²⁴⁾ veronderstellen wij, dat hij deze functie vóór 14 september 1471 reeds bekleedde, omdat hij op die datum in Oirschot een opvolger had. Ook deze schout was ons reeds bekend als arbiter.²⁵⁾

Henrick Moel (Haubraecken) ? 1471 - 1480 ?

De naam Haubraecken plaatsen we tussen haakjes, omdat deze naam slechts bij uitzondering vermeld wordt en Henrick practisch altijd alleen met zijn vadersnaam genoemd wordt, zoals dat bij oude Oirschotse families in het dagelijkse spraakgebruik nog herhaaldelijk voorkomt. Hij is nogal eens opgetreden als arbiter in een civiel zoen-accoord²⁶⁾ en ook bij ons bekend als arbiter in een zoen wegens doodslag.²⁷⁾ De laatste maal vonden wij hem vermeld als borg in 1480.²⁸⁾ Dat hij tussen 14 april 1474 en 31 mei 1480 nergens vermeld gevonden wordt, toont aan, dat iemand jarenlang schout kan zijn, zonder dat daarvan sporen gevonden worden.

Ywan van Dommelen ? 1483 ?

Van deze schout vonden we geen vermelding als zodanig in het schepenprotocol. Wel komt hij als particulier eenmaal voor in een koopacte,²⁹⁾ maar hij wordt daar niet in zijn kwaliteit aangeduid, ofschoon hij toen vermoedelijk wel schout was. Wij vonden hem immers vermeld als schout van de heer van Merode op 8 oktober 1483 in de registers van de aartsdiaken van Campinia.³⁰⁾ Hij kreeg toen verlof, om in zijn huis op een draagbare altaarsteen de H. Mis te laten opdragen. Wij baseren hierop het vermoeden, dat hij naast schout ook rentmeester was van de heer en kastelein.

De kastelein bewoonde en beheerde het kasteel en ontving daar de heer in voor deze gereserveerde kamers, wanneer hij in Oirschot op bezoek kwam. Het kwam bijna niet voor, dat de heren van Oirschot blijvend ter plaatse woonden. In deze tijd woonde de heer van Oirschot in Petershem ten noordwesten van Maastricht juist over de huidige Belgische grens. Wij veronderstellen ook, dat hij gefunctioneerd heeft tot ca. 1492, ofschoon de mogelijkheid, dat er in die jaren een andere schout geweest is, niet kan worden uitgesloten. De reden voor die veronderstelling is, dat Adriaen Vos in 1492 zo jong was, dat wij niet kunnen aannemen, dat hij lang voordien schout was.

Adriaen Willemszoon Vos ? 1492 - 1493 ? (voor de eerste maal)

Ofschoon wij Adriaen Vos enkel in de jaren 1492 en 1493 als schout vermeld vinden,³¹⁾ nemen wij toch voor zeker aan, dat hij in functie gebleven is tot 1497. Hij moet bij zijn eerste vermelding als schout op 9 juni 1492 nog zeer jong geweest zijn, ongeveer 22 jaar, want op 14 april 1534, wanneer hij optreedt als getuige in een turbeverklaring omtrent het Oirschotse huwelijksrecht, is hij 63 jaar.³²⁾ Deze jeugdige leeftijd zal mede een verklaring zijn voor zijn onbesuisd optreden bij de overval door inwoners van Oirschot op de kerk van Best in 1497. Hij werd toen voor de kerkelijke rechtbank gedaagd op 7 september 1497³³⁾ en zal als schout hebben moeten aftreden. Op 16 oktober van dat jaar werd de nieuwe schout beëdigd.

Karel Hermanszoon Cleynael 1497 - 1513 ? (ook geschreven: Cleynal en Cleynarts)

Het zeldzame verschijnsel dat er een akte voorhanden is van de beëdiging van deze schout door Adriaen Brievinck, schout van Hilvarenbeek, die door de heer speciaal daartoe gemachtigd was,³⁴⁾ is mede reden voor onze veronderstelling dat zijn voorganger noodgedwongen is afgetreden. Wij hebben de indruk, dat Karel Cleynael een zeer bekwaam man is geweest, want terwijl hij op 11 oktober 1513 nog genoemd wordt als schout van Oirschot,³⁵⁾ was hij op 1 juli 1511 tevens kwartierschout van Kempenland.³⁶⁾ Hij had blijkbaar zozeer het vertrouwen van de Hoogschout van de Meierij, dat hij door deze in 1518 werd gemachtigd, om in zijn plaats in heel de Meierij op te treden.³⁷⁾ Hij moet als schout van Oirschot zijn afgetreden vóór 1522, want in dat jaar was hij schepen.³⁸⁾ Wij vermoeden, dat hij is afgetreden, om zijn zoon Jan in zijn plaats te schuiven, maar dat deze niet bekwaam genoeg bleek voor dat ambt. Er is een hiaat van minstens twee jaar tussen Karel Cleynael en Adriaen Vos, die niet voor de tweede maal in functie getreden kan zijn vóór 1524.

Karel Cleynael bleek in 1528 pachter te zijn van de houtschat in Kempenland en droeg op 10 januari 1529 de houtschat van Beers over aan zijn zoon Jan, terwijl

op 7 september 1529 zijn weduwe Mechtelt van der Daesdonck de houtschat van Kempenland aan Jan overdroeg.³⁹⁾

Adriaen Willemszoon Vos ? 1527 - 1534 ?
(voor de tweede maal)

Ofschoon wij Adriaen Vos in zijn tweede ambtstermijn voor de eerste maal op 25 januari 1527 vermeld vinden als schout,⁴⁰⁾ houden wij het voor zeker, dat hij vóór 1526 die functie bekleedde, anders zou hij in dat jaar ongetwijfeld weer president-schepen zijn geweest. Deze ambtsperiode kan echter niet begonnen zijn vóór 1524, omdat hij in 1523 president-schepen was,⁴¹⁾ zodat er een hiaat is van minstens twee jaar tussen hem en Karel Cleynaël, die vermoedelijk slechts voor enkele jaren is opgevolgd door zijn zoon Jan.

Adriaen Vos was als Schout betrokken bij de oprichting van het gilde van Sint Sebastiaan op 1 augustus 1531.⁴²⁾ De laatste vermelding als schout vonden wij op 27 mei 1534.⁴³⁾ Wij hebben hem vele malen ontmoet in de zoenaccorden.⁴⁴⁾ Op 21 juli 1535 is er sprake van de deling van zijn nalatenschap.⁴⁵⁾

Henrick Goyaertssoen ? 1535 - 1539 ?

De eerste vermelding van Henrick Goyaertssoen als schout vonden we op 16 augustus 1535, wanneer hij een wyer (= vijver) koopt op Oerscoren.⁴⁶⁾

De mogelijkheid dat hij reeds in 1534 in functie getreden is, kan niet worden ontkend, ofschoon zij zeer klein is. Op 4 juli 1538 blijkt hij tevens gasthuismeester te zijn, een combinatie, die meermalen voorkomt.⁴⁷⁾ Zijn laatst vermelde optreden is bij de vaststelling van de kaart van het gilde van Sint Joris in de kom in 1539,⁴⁸⁾ maar vermoedelijk heeft hij tot eind 1541 of begin 1542 gefunctioneerd.

Natael Adriaenszoon Vos 1542 - 1561

Ofschoon na de dood van Maximiliaan van Merode de helft van de Oirschotse halve heerlijkheid aan Ricalt IV toekwam,⁴⁹⁾ zal Hendrick I als oudste broer in deze jaren feitelijk de heerlijke rechten hebben uitgeoefend. Hij heeft er blijkbaar een slaatje uit geslagen, want Natael Vos belooft hem op 21 februari 1542 een "pachtsom" voor zijn functie als schout.⁵⁰⁾

Bij dit "pachtcontract" is in één regeltje aangetekend, dat Natael Vos op diezelfde dag zijn eed heeft afgelegd "in presentie van den scepenen" en vermoedelijk in handen van Daniël van der Ameyden, kastelein van Herlaer, die vertegenwoordiger was van Henrick bij het sluiten van het contract.

Natael was voordien schepen geweest⁵¹⁾ en is ons bekend uit meerdere zoenaccorden.⁵²⁾ Hij trad op als schout o.a. bij de verlening van de nieuwe kaart aan het gilde van Sint Joris te Straten op 8 juni 1542⁵³⁾ en bij het stellen van het peil voor de molen van Spoordonk op 4 oktober 1551.⁵⁴⁾ Hij was gehuwd met Josina dochter van Joost van der Ameyden en weduwe van Dirck Swerts. Zijn vrouw is

vóór hem overleden.⁵⁵⁾ Natael heeft belangrijke veranderingen meegemaakt in Oirschot. In de vijftiger jaren werd Ricalt IV enige halfheer van Oirschot en Hilvarenbeek en in 1559 wist hij ook de hertogelijke helft van Oirschot in pand te krijgen, zodat hij vanaf dat moment alleen-heer van Oirschot was. Dit bracht echter geen moeilijkheid mee.⁵⁶⁾

Dit werd anders toen Ricalt IV in 1559 stierf en Henrick de erfenis van diens weduwe en kinderen aanvocht. Dit proces duurde tot 1567. Gedurende dit proces en de onzekerheid aan wie het heerlijke recht van Oirschot toekwam, oefende de Raad van Brabant provisorisch dit recht uit. Aanvankelijk gaf dit geen moeilijkheden. De schout werd met de regenten gehandhaafd.⁵⁷⁾

Vermoedelijk heeft Henrick daartegen geprotesteerd, omdat het bestuur van Oirschot op de hand van zijn tegenpartij, de weduwe van Ricalt IV, zou zijn. Hij slaagde in zijn opzet. Nadat weer op Kerstavond de schepenen volgens de oude gewoonte waren af- en opgetreden, werden op 9 januari 1561, zo tekent de secretaris aan, "de scepenen voornoemd van der hoger hant met my ende den scoutet verdragen (= ontslagen) van hunnen eedt ende in als verandert".⁵⁸⁾

Naast de functie van schout van Oirschot vanwege de heer bekleedde Natael Vos sinds 18 april 1551 ook het ambt van stadhouder van de kwartierschout van Kempenland met name voor Oirschot, Oerle, de Beerzen en Geste1.⁵⁹⁾

De verhouding van de Oirschotse schouten vóór en na 1559.

Misschien zijn sommigen na het lezen van het voorgaande geneigd om aan te nemen, dat de schout van de heer de voornaamste functionaris was in Oirschot. Toch is dit niet zo. Niet hij maar de kwartierschout van Kempenland, die in deze kwaliteit ook schout van Oirschot was namens de hertog, was de eerste in rang. Zelfs diens stadhouder was hoger in rang dan de schout van de heer. Het duidelijkst komt dit tot uiting bij de voornaamste taak van de schout als vertegenwoordiger van de heer: de beëdiging der schepenen.

Volgens een turbe-verklaring van 3 juli 1589 werden vóór 1559 de nieuwe schepenen beëdigd door de schout van Kempenland of zijn stadhouder en na die tijd door de schout van de heer (tot 1618 alleen-heer van Oirschot).⁶⁰⁾ Dit wordt bevestigd door de feiten in zoverre wij deze althans kunnen controleren. Want meestal wordt alleen de beëdiging aangetekend zonder dat gezegd wordt, door wie deze eed werd afgenomen. Het was zo'n vaste gewoonte, dat de secretaris het overbodig vond te vermelden, dat de schout van Kempenland dit deed. Ter controle hebben wij de jaren 1552 - 1559 nagegaan, toen Natael Vos zowel schout van de heer was als stadhouder van de schout van Kempenland.

Het resultaat is dit. 1552 niet vermeld door wie

1553 niet vermeld door wie

1554 door de stadhouder van de schout van Kempenland

1555 door de schout van Kempenland

1556 door de schout van Kempenland
 1557 door de schout van Kempenland
 1558 door de schout van Kempenland
 1559 door de stadhouder van de schout van Kempenland

Helaas werd in deze tijd praktisch nooit de naam van de kwartierschout of zijn stadhouder vermeld bij deze beëdiging. Iedereen kende hem. Men vond de naamsvermelding overbodig.

Wij menen te mogen concluderen, dat in de regel de schout van Kempenland de beëdiging leidde en bij uitzondering zijn stadhouder. Het zal u opvallen dat bij de beëdiging in de jaren 1554 en 1559 de persoon die de beëdiging leidde (Natael Vos) die zowel schout van de heer als stadhouder van de kwartierschout was, met deze laatste kwaliteit wordt aangeduid, die als hoger werd aangeslagen dan de kwaliteit van schout van de heer.

In 1559 verandert deze situatie grondig. Daar de heer alleen-heer is, wordt zijn schout de enige schout van Oirschot. De kwartierschout is geen schout van Oirschot meer en heeft geen directe invloed op het bestuurlijk gebeuren in Oirschot. De supervisie, die hij als kwartierschout uitoefende, was slechts marginaal. Deze situatie duurt tot 1618.

Willem Berwouts 1561 - 1564 ?

Hoewel het titelblad van protocol 1561 B met zijn cryptische omschrijving weinig uitsluitel geeft, moeten we gezien de duidelijke aantekening op het titelblad van protocol 1561 A wel aannemen, dat er op 9 januari 1561 in Oirschot door een commissaris van de Raad van Brabant een andere schout is aangesteld. Ofschoon we daarover geen rechtstreekse informatie hebben, nemen we aan, dat dit Willem Berwouts was, aangezien hij op 30 oktober 1561 uitdrukkelijk als zodanig genoemd wordt.⁶¹⁾ Willem Berwouts wordt nadien nog slechts twee keer genoemd: op 14 april 1562 en op 16 april 1564. Beide keren krijgt hij de titel: drossaert van Oirschot en Hilvarenbeek.⁶²⁾

Willem die Byere ? 1565 ?

Slechts éénmaal wordt Willem die Byere vermeld op 5 juli 1565 als "schouteth van der hoger hant gecommitteert van der vryheyt van Oirschot".⁶³⁾ Er is geen reden om te veronderstellen, dat er vóór 3 maart 1567 nog een andere schout geweest is, maar zekerheid hebben we niet.

Karel van Vlierden 1567 - 1576 ? (voor de eerste maal)

Begin 1567 is het proces over de heerlijke rechten van Oirschot tussen Henrick en de weduwe van Ricalt eindelijk te haren gunste uitgesproken. In de jaren, dat de

Oirschotse regenen "van t's hooffs wegen gestelt" werden, was er een grote onregelmatigheid ontstaan. De laatste wisseling van functionarissen had vermoedelijk in mei 1566 plaatsgevonden.⁶⁴⁾ Op 3 maart 1567 is namens de weduwe de wet verzet. Naast de lijst van schout en schepenen staat de naam van Lodewijk van der Linden.⁶⁵⁾ Hoewel dat niet gezegd wordt, zal hij in haar naam deze verandering tot stand gebracht hebben en hoewel dat ook niet gezegd wordt, zal hij vermoedelijk ook schout Karel van Vlierden beëdigd hebben. Lodewijk was in het proces opgetreden als vertegenwoordiger der weduwe en voogd van haar kinderen. Karel van Vlierden heeft van te voren en ook daarna enkele malen de zaken der weduwe in het buitenland behartigd. Hij wordt soms ook jonker Charles van Vlierden genoemd.⁶⁶⁾

Op 19 januari 1576 vonden wij hem voor de laatste maal in zijn eerste ambtstermijn vermeld als "jonker Charles van Vlierden, drossaert tot Oirschot, Hilvarenbeek etc.".⁶⁷⁾

Rutger Janszoon van Kerckoerle ? 1577 - 1579

Hij was een zoon van Jan Rutgers van Kerckoerle, die secretaris van Oirschot was van ca. 1525 - 1551. Zelf was hij secretaris geweest "van 's hooffs wegen" van 1561 tot 1567. Er zijn enige vage aanwijzingen, dat Oirschot hem niet zo erg apprecieerde. Hij wordt voor het eerst genoemd als schout op 20 februari 1577.⁶⁸⁾ Daarna was hij twee keer aanwezig bij de beëdiging der schepenen op jaarsavond.⁶⁹⁾

Karel van Vlierden 1579 - 1580 ? (voor de tweede maal)

De eerste vermelding van Karel van Vlierden in zijn tweede ambtstermijn is op 31 december 1579 bij de beëdiging der schepenen van 1580.⁷⁰⁾ Verder vonden wij hem alleen in het jaar 1580 vermeld, het laatst op 19 augustus.⁷¹⁾

Lambrecht Fabri ? 1582 - 1586

De eerste vermelding van Lambrecht Fabri als schout is van 28 maart 1582.⁷²⁾ Hij was niet alleen schout van Oirschot maar ook van Hilvarenbeek.⁷³⁾ Wij vinden hem nog vermeld bij de beëdiging der schepenen van 1585 en 1586.⁷⁴⁾ Blijkbaar was hij in deze roerige tijden toch niet opgewassen tegen zijn taak. Pas uit een aantekening in de jaarkronieken van Aert Sgraets weten we, dat hij onder zijn opvolger stadhouder is geweest en ook bij de benoeming van Wouter van Elmpt tot schout in die functie is gehandhaafd.⁷⁵⁾

Jonker Willem Spierinc van Wel 1586 - 1587

Ook van hem is de datum van zijn aanstelling niet bekend. Hij is op 4 november 1586 in functie.⁷⁶⁾ Zo ook bij de beëdiging der nieuwe schepenen en op 15 mei

1587.⁷⁷⁾ Misschien was hij bang niet te kunnen samenwerken met Henrick van Merode, die, na de dood van zijn broer Ricalt V op 5 juni 1587, heer van Oirschot werd. Hij werd luitenant-drossaard in het land van Kessel.⁷⁸⁾

Wouter Nicolaaszoon van Elmpt 1587 - 1613

Volgens de aantekening in de jaarkronieken door secretaris Aet Sgraets werd Wouter van Elmpt op 21 juni 1587 door Henrick van Merode als stadhouder aangesteld en daarna tot schout van Oirschot en Hilvarenbeek, terwijl Lambrecht Fabri gehandhaafd werd als stadhouder.⁷⁹⁾ Deze toevoeging doet ons veronderstellen, dat zijn aanstelling als schout op dezelfde dag of kort daarna heeft plaatsgevonden. Hij heeft vele jaren lang in zeer moeilijke tijden zijn functie vervuld tot zijn dood op 7 mei 1613.⁸⁰⁾ Gezien de wederwaardigheden, die hij heeft weten te overleven, moet hij een echte diplomaat geweest zijn. Het jaar 1590 is ongetwijfeld het moeilijkste geweest voor hem. Op 6 februari werd hij door de staatse troepen gevangen genomen en naar Bergen op Zoom gevoerd.⁸¹⁾ Op 16 mei van dat jaar was hij nog niet terug en werd Henrick van Dachverlies als (waarnemend) schout beëdigd.⁸²⁾ Hoelang de gevangenschap van Wouter van Elmpt geduurd heeft, is niet bekend. Op 8 oktober 1591 was hij weer in functie, maar misschien al eerder.⁸³⁾ Hij heeft daarna regelmatig gefunctioneerd en was nog schout bij zijn dood in 1613.⁸⁴⁾

Henrick van Dachverlies 1590 ?

Behalve zijn beëdiging is niets bekend over zijn ambtsvervulling als (waarnemend) schout tijdens de gevangenschap van Wouter van Elmpt. Het is mogelijk, dat hij in 1591 gedurende een gedeelte van het jaar de functie nog vervuld heeft.

Jonker Charles van der Lynden 1613 - 1614

Op 28 augustus 1613 werd deze schout beëdigd.⁸⁵⁾ Hij beëdigde de schepenen van het jaar 1614,⁸⁶⁾ maar is vermoedelijk tegen het einde van dat jaar overleden, want bij de beëdiging der schepenen voor het jaar 1615 was er een vacature, zodat deze beëdiging krachtens machtiging van de heer geschiedde door secretaris Hieronymus van Kelst.⁸⁷⁾

Mr. Robrecht van Voorn 1615 - 1618 ??

Op 1 februari 1615 werd Mr. Robrecht van Voorn, licentiaat in de rechten, beëdigd als schout van Oirschot.⁸⁷⁾ Hij heeft de beëdiging der schepenen voor de jaren 1617 en 1618 verricht,⁸⁸⁾ maar na 19 mei 1618, wanneer na de lossing der halve heerlijkheid de wet verzet wordt, gaat zijn ambt en zijn optreden de mist in.

In de volgende aflevering hopen wij dieper in te gaan op dit ingrijpende en vooralsnog duistere gebeuren en de lijst der schouten tot het einde te vervolgen.

NOTEN

1. In ons artikel *'De oudst herkenbare revolutie in Oirschot'* in Campinia jrg. 14, nr. 53 (april 1984) publiceerden wij reeds een lijst van de Oirschotse schepenen tot 1400. Deze lijst zal bij gelegenheid vervolgd worden.
2. We spreken van middeleeuwse bestuursstructuur, ofschoon de periode, waarover het hier zal gaan, feitelijk buiten de middeleeuwen ligt. De structuur van het bestuur is echter in de middeleeuwen ontstaan en heeft zich tot in de tijd, die we beschrijven, slechts zeer geleidelijk ontwikkeld.
3. *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312* deel I De Meierij van 's-Hertogenbosch, ed. Dr. H.P.H. Camps, 's-Gravenhage 1979, nr. 77.
De mening, dat de verlening (erkenning) plaats gehad heeft niet ca. 1185 maar ca. 1195 lijkt beter gefundeerd. Dit belet overigens niet, dat 's-Hertogenbosch in 1184 gesticht zou zijn. Zeer interessant is het artikel van Dr. Camps in Brabantia jrg. 33, nr. 8 (dec. 1984), blz. 28, *'Den Bosch, weinig gegevens en veel mogelijkheden'*, waarin hij er terecht op wijst, dat het plaatselijke eigen-recht niet zo maar uit de hertogelijke hemel kwam vallen, ook al wordt in hertogelijke oorkonden dikwijls die indruk gewekt, maar ter plaatse door gewoonte was ontstaan. Het overnemen van het recht van een andere plaats is geen teken van rijkdom maar van armoede: het eigen-recht was nog niet voldoende ontwikkeld of niet duidelijk genoeg geformuleerd. In deze situatie nam men een duidelijk geformuleerd recht over, dat dan door de landsheer werd "verleend".
4. Ook vele plaatsen (ver) buiten de Meierij kregen het eigen-recht van 's-Hertogenbosch. Het zou te ver voeren deze in dit betoog te betrekken.
5. O.N.B., nr. 150.
6. O.N.B., nrs. 165, 166 en 658.
7. Prof. mr. J.P.A. Coopmans, *'Sint-Oedenrode als vrijheid'*, in Heemschild jrg. 16 (1982), blz. 78. Prof. Coopmans wijst er in dit artikel terecht op, dat ook na zo'n "verlening" van vrijheidsrecht het eigen-recht van zulk een vrijheid zich op een eigen manier bleef ontwikkelen.
8. Gert Tellenbach, *'Church, state and christian society at the time of the investiture-contest'*, Oxford 1966, blz. 11 - 13. Oorspronkelijk verscheen dit werk van Tellenbach in het Duits onder de titel: *Libertas*. Wij citeren in het vervolg: Tellenbach, *Libertas*, maar met verwijzing naar de bladzijden van de Engelse uitgave.
9. Tellenbach, *Libertas*, blz. 13; 18.
10. Tellenbach, *Libertas*, blz. 17 - 19.
11. Tellenbach, *Libertas*, blz. 16.
12. Toch bleef ook de Romeinse idee van vrijheid in de zin van gelijkheid van allen doorwerken vooral door de kerk. Een resultaat daarvan was de geleidelijke verdwijning van lijfeigenschap en horigheid. Tellenbach, *Libertas*, blz. 14.
13. Tellenbach, *Libertas*, blz. 21 en 22.
14. Als er gesproken werd over alle plaatsen in de Meierij, was de vaste formule: steden, vrijheden en dorpen. Er waren immers kleine dorpen, die nauwelijks een eigen rechtssysteem hadden ontwikkeld. In hun rechtssysteem is voorzien door het landrecht o.a. in de "Lantcarte" uitgevaardigd door hertogin Johanna op 19 december 1383, afschrift in het Register van Dooren - van Baar, blz. 104 - 108, een eerste stap naar de unificatie van het recht. De bepalingen van het landrecht golden voor die plaatsen, die geen eigen rechtssysteem hadden. Voor de plaatsen, die wel een eigen rechtssysteem

hadden, gold het of werd het althans aanvaard als norm voor die gevallen, waarin het eigen gewoonterecht niet voorzag.

Voor het onderscheid tussen stad en dorp gelden in onze tijd in hoofdzaak deze twee criteria: 1. dicht aaneengesloten niet-agrarische ofwel in hoofdzaak open agrarische bebouwing. 2. een relatief groot of klein aantal inwoners. Het eerste criterium gold ook in de Middeleeuwen, het tweede niet. Oirschot had b.v. meer inwoners dan Eindhoven of Helmond. In plaats daarvan werd toen de stad gekenmerkt door een militair verdedigbare omwalling. Voor het overige werden en worden steden voornamelijk geconstitueerd door haar pretenties.

15. Er werden twee afschriften gevonden, die wij in een niet al te verre toekomst hopen te publiceren. De accurate reconstructie van de oorspronkelijke redactie van deze constyumen, die eeuwen later nog practisch onveranderd blijken te gelden, vraagt echter veel tijd en inspanning.
16. Akte van hertogin Johanna. O.A.A.O. vrl inv. nr. 3912.
Gepubliceerd in Campinia jrg. 3, nr. 9 (april 1973), blz. 12 - 14 (met foutieve datum).
17. Er zijn door de Oirschotse schepensbank diverse doodvonnissen uitgesproken. Bijna altijd betroffen deze vonnissen buitendorpse z.g. vagebonden. De vonnissen werden als regel onmiddellijk na de officiële uitspraak uitgevoerd meestal door ophanging aan de "binnengalg" op de markt. Wanneer de dood was geconstateerd, werd het lijk van de galg "afgesneden" en naar de "buitengalg" getransporteerd ver buiten het dorp, waar het lijk opnieuw werd opgehangen als afschuwwekkend voorbeeld. Als uitvoerder werd gewoonlijk de beul van 's-Hertogenbosch ingehuurd.
19. Prot. 1463, fol. 27v°.
20. Prot. 1464, fol. 47^r°.
21. "Schoutet ende rentmeester" Prot. 1464, fol. 24 en 47v°.
22. Campinia jrg. 12, nr. 45 (april 1982), blz. 63 - 69. Prot. 1468, fol. 3.
23. Prot. 1467, fol. 20; 1468, fol. 13.
24. Prot. 1478, fol. 12.
25. In zoen nr. 2, Campinia jrg. 12, nr. 45 (april 1982), blz. 69 - 74; prot. 1467, fol. 20.
26. Prot. 1471, fol. 26; 1488, blz. 222 (betreffende 24 aug. 1473); 1473, fol. 46v°.
27. Campinia nr. 45, blz. 80 - 83, zoen nr. 5; prot. 1473, fol. 30.
28. Prot. 1480, fol. 10.
29. Op 25 augustus 1483 koopt hij een stuk grond. Prot. 1483, inliggend bij fol. 32.
30. G. Bannenbergh, A. Frenken en H. Hens, *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland*, deel II en supplement, Nijmegen 1970, blz. 219.
31. Prot. 1492, fol. 60v°, 40v° en 51; 1493, fol. Q.
32. Prot. 1534, fol. XLIXv°.
33. J. Lijten, *'Een parochie in wording. Best 143 7 - 1553'* in De Comme geopend, Eindhoven 1983, blz. 41 e.v.. De akte van dagvaarding door de officiaal van Luik d.d. 1497 september 7 bevindt zich in het R.A.N.B., Archief der Heusdense Cisterciënserskloosters Mariënkroon en Mariëndonk, inv. nr. 47 en is gepubliceerd in Campinia jrg. 11, nr. 41 (april 1981), blz. 33 - 42.
34. Prot. 1497, fol. XXXv° e.v.
35. Prot. 1513 B, fol. IX.
36. Prot. 1511 B, fol. Ilvo.
37. Prot. 1518, fol. LVIIIv°.

38. Prot. 1522, titelblad.
39. Prot. 1528, fol. CV; 1529, fol. XXIX°) en LXXVII.
40. Prot. 1527, fol. XCV.
41. Prot. 1523, titelblad.
42. Prot. 1531, fol. LXIX.
43. Prot. 1534, fol. LXXVIIIvn.
44. In de zoen-accorden wegens doodslag nrs. 16, 17, 19, 23, 25, 27, 28, 30 en 34.
45. Prot. 1535, fol. LXXv° e.v.v.
46. Prot. 1535, fol. LXXVII. Het is niet duidelijk of hij deze koopt voor zichzelf of voor de heer. Mogelijk is dit de eerste aanzet tot het latere 's-Heerenvijvers.
47. Prot. 1538, fol. LXXVI.
48. Prot. 1539, fol. CXII e.v.v.
49. Zie Campinia, jrg. 11, nr. 42 (juli 1981), blz. 73.
50. Prot. 1542, fol. XXVI°).
51. In 1525, 1537 en 1540.
52. Zoen-accorden nrs. 38, 46, 54, 58 en 61.
53. Prot. 1542, fol. LXIV.
54. Prot. 1551, fol. LXXIIIvo.
55. Prot. 1554, fol. IVv°; 1557, fol. LIvn; 1559, fol. LV.
56. Nadat Ricalt IV alleen-heer was geworden van Oirschot en de schepensbank dus alleen in zijn naam ging optreden, werden op 22 januari 1559 de zittende schepenen opnieuw door hem beëdigd. Prot. 1559, titelblad.
57. De weduwe van Ricalt IV, die de bui zag hangen, liet reeds op Kerstavond, teruggrijpend op de oude gewoonte van vóór 1540, de nieuwe schepenen voor het jaar 1560 beëdiggen. Dezen werden, nadat het proces begonnen was, door "Mr. Philips Dielens commissaris van der hoger hant opten XXXsten Januarii gecontinueert". Prot. 1560, titelblad.
58. Prot. 1561 A, titelblad.
59. Prot. 1551, fol. XXXIIIv°.
60. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 3606.
61. Op 9 januari werd ook secretaris Roeland van der Ameyden ontslagen. Hij hield een protocol bij tot die datum, dat wij protocol 1561 A noemen. Hij werd opgevolgd door de administratief duidelijk minder bekwame Rutger Janszoon van Kerckoele, die per 9 januari een nieuw protocol begon, dat wij noemen protocol 1561 B. Het titelblad van dit protocol is zwaar gehavend. De ontcijferbare aantekeningen maken niet duidelijk, dat er ook een nieuwe schout benoemd is.
62. Prot. 1562, fol. LXII; 1564, fol. LXXIIIv°. Daar Oirschot en Hilvarenbeek gelijkelijk in kwestie waren, is het begrijpelijk, dat de Raad van Brabant één persoon belastte met het schoutambt van beide plaatsen.
63. Prot. 1565, fol. LXIX.
64. De eerste akten in het protocol na de lijst van de nieuwe schepenen zijn van 25 en 26 mei. Bij de lijst is geen datum vermeld.
65. Prot. 1567 B, titelblad.
66. Prot. 1575, fol. 360v°.
67. Prot. 1576, fol. XLII e.v.
68. Prot. 1577, fol. 14.
69. Prot. 1578 en 1579, titelblad.

70. Prot. 1580, titelblad.
 71. Prot. 1580, fol. 241vo, 209^v, 212vo.
 72. Prot. 1582, fol. 401°.
 73. Prot. 1584, fol. 66^v.
 74. Prot. 1585 en 1586, titelblad.
 75. Prot. 1587, fol. 219.
 76. Prot. 1586, fol. 199.
 77. Prot. 1587, fol. 218 en 256.
 78. Prot. 1587, fol. 219.
 79. Prot. 1587, fol. 219.
 80. Prot. 1613, titelblad.
 81. Prot. 1590, fol. 350.
 82. Prot. 1590, fol. 350^v. Deze Henrick van Dachverlies was vermoedelijk een broer van Aelbrecht van Dachverlies, wiens optreden als kwartierschout op meerdere manieren dubieus is.
 83. Prot. 1591, fol. 435vo.
 84. Prot. 1613, titelblad.
 85. Prot. 1613, fol. 345.
 86. Prot. 1614, titelblad.
 87. Prot. 1615, titelblad.
 88. Prot. 1617 en 1618, titelblad.

**ANTWERPSE POORTERS
 AFKOMSTIG UIT ZUID-OOST BRABANT
 m.m.v. H. Vera
 (slot)**

HERKOMST NAAM	BEROEP	DATUM INSCR.
OIRSCHOT Willibrord Dirk van de Hoeven	kaaskoper	23- 7-1535
Merten Willem de Roye		18- 5-1538
Willem Turkens	meersenier	28- 3-1539
Jacob Jasper van Es	schoenmaker	25- 7-1539
Michiel Willem 's Kortten	arbeider	26- 7-1539
Jan Gijsbrecht Thomaes	smid	1- 8-1539
Thomas Wijnant Maes	schoenmaker	17- 6-1541
Servaes Rutgeert Cuijpers	speldenmaker	8- 7-1541
Gregorius Jan Bootselaer		20- 6-1541
Wouter Peter Aelbrechts	biertapper	27-11-1544
Wouter zn. Jan Torrekens de jonge	schrijnwerker	19-12-1544
Daniel Godevaert Kems	vleeshouwersdienaar	19- 2-1545
Mathijs Dirk Jan	kardrijver	26- 3-1546
Willem Gijsbrecht Thomaes	droogscheerder	11- 6-1546
Peter Hendrik van der Hamsvoort	arbeider	22- 4-1547
Willem Jeronimus Augustijns	metser	2- 5-1550
Aert Cornelisse	timmerman	2- 5-1550
Hans Godevaert Ghoortssone		9- 5-1550
Aart Aart de Crom	smid	9- 5-1550
Hans Peter van Ameijden	speelman	12- 6-1551
Matheus Aart de Crom	smid	24- 5-1555
Job Willem de Roije	mesmaker	30- 7-1557
Peter Aerssone	hoenderman	8- 9-1559
Pauwel Janssens	haakmaker	28-11-1561
Hendrik Janssone	vleeshouwer	13- 3-1562
Peter Herbert Dicort	koopman	11- 9-1562
Jacob Philipssone	vleeshouwer	8-12-1564
Augustijn Jan Gielis	bierkruier	11- 5-1565
Frederik Jan Stockelmans	speelman	4- 3-1569
Aert Pauwel van Doren	slager	21-10-1580
Hans Hendrik van Hansfort		10- 3-1581
Joost Lambrecht Elen	stadswagenaar	9-12-1583
Johannes Adriaan Meulenpas	koster O.L.V. kerk	13-11-1592
Hans (Jan) Janssen	linnenwever	9- 7-1604
Hans (Jacob) Jacobss	passementwerker	2- 5-1608
Rutger Antonius van Hees	metser	30- 9-1616
Hans Geert de Cort	kleermaker	17-10-1620
Jan (Govaerts) Goijvaert	ebbehoutwerker	5- 5-1623

	Jeronimus de Hoppenbrouwer	wijnverkoper	26- 6-1637
	Dirck Aertss van Borchout	brouwersgast	26- 2-1638
	Maria Oppenbrouwer	winkelierster	6- 2-1665
	Arnoldus Say (sic)	chirurgijn/operateur	12- 5-1672
	Albert van Ostade	linnenwever	10- 3-1673
	Armand Fabri	wever	12- 1-1713
	Francois van Moescops	kuiper	11-12-1713
	Hendrik van der Vlieten	wever	26-11-1715
	Guilielmus Huijmen	tingieter	2- 5-1722
	Arnoldus Buskens	hoedemaker	10- 4-1741
	Hendrik Roose	wever	14- 2-1755
	Michiel Buckens	hoedemaker	12-12-1755
	Gerardus Schellekens	metser	25- 8-1756
	Rutgerus van Roij	wever	24- 1-1786
OOSTEL- BEERS	Hendrik Nijs Loenis	kordewagen- kruier	14- 1-1541
REUSEL	Wouter Bertelmeeus Lambrechts	kuiper	27- 6-1539
	Antonis Bertelmeeus Lambrechts	kuiper	7-11-1544
	Jannes Orf	kardrijver	7- 6-1547
	Willem Hendrik Lenaerts	straatwerker	2- 4-1557
	Cornelis (Mathijs) Mathijs	turfdrager	9- 4-1557
	Jan Hendrik Ceelen	timmerman	20-10-1559
	Willem Frans Mesmakers	timmerman	26- 2-1563
	Daniel Hendrik van den Berghe	timmerman	12- 5-1564
	Thomas Willem Francken	kordewagenkruier	27- 9-1566
	Peter Daniel Kuijle		16- 6-1580
	Mathijs Mathijs Jan	linnenwever	3- 5-1602
	Hendrik van Crockem	metser	29- 4-1678
	Henricus Verdonck	arbeider	17- 8-1723
	Gerardus Reepmaekers	knecht	31- 1-1795
RIET- HOVEN	Adriaan Daam Andries	pakker	18- 9-1556
	Jan Godevaertssone	linnenwever	16- 5-1561
	Udeman Gillis Keldermans	tapper	4-11-1594
	Arnoldus Worenberch	wasverkoper	24- 1-1640
	Jacobus Smolders	timmerman	20- 3-1784
	Peter Bartholomeus	metser	1- 4-1795
	Wilhelmus Birens	timmermansgast	15- 4-1795
	Johannes Boorenberge	timmermansgast	15- 5-1795
STEENSEL	Jan Hendrik Zwinnen	hovenier	25- 7-1539
	Kerstiaan Willem Vrancken	arbeider	27- 7-1539
	Philip Henricxsone	smid	25- 4-1550
	Hendrik Hubrecht van Steensel	hovenier	30- 4-1563

	Zeger Jansen	hovenier	25-11-1580
	Willem (Hendrik) Hendricx	linnenwever	2- 6-1606
	Jan Willemsone	linnenwever	20- 6-1614
	Johannes van Boxtel	lijndraadwever	30- 5-1786
STRATUM	Machiel Hubrecht de Buijssene	linnenwever	13- 6-1561
	Guillaume Goyvaerts	droogscheerder	15- 9-1636
	Jan Pijpers	timmerman	19-12-1794
STRIJP	Johannes Veders		20- 8-1762
	Godefridus Heurcx	kuiper	13- 4-1791
VALKENS- WAARD	Hendrik Jan van Nulant	ketelaar	4- 2-1536
	Jan Cornelis van Ycken	arbeider	30-11-1537
	Jeronimus Cornelis van Ycken	peltier	30-11-1537
	Joris Jacob Thielmans	schrijnwerker	18- 1-1538
	Severijn Willem Sijmons	bakker	25- 7-1539
	Rutgert Dirk Smits	arbeider	1- 8-1539
	Geeraert Herman Clepper	peltier	30- 5-1561
	Jacobus Dewilde	winkelier	19- 8-1772
	Guillelmus Janssens	"anduyt"	11- 6-1790
	Walterus Vandommelen	metser	29-12-1794
	Joannes Beckers	schoenmakersgast	22- 6-1795
VELD- HOVEN	Kerstiaen Laureis Danen	beeldsnijder	11-12-1534
	Rutgeert Matheus	turfdrager	13-12-1538
	Wouter Jan Meeus	hovenier	12- 7-1555
	Bernaart Machiel Ghuens		18-11-1580
	Francois Francois Wijnants	schoenmaker	11- 5-1582
	Wouter Rekers	koopman	12- 6-1702
	Abraham Elsen	natiegast	26- 3-1761
	Adriaan van Cuijck	brandwijnstoker	13-10-1763
	Gerardus van ...	fakteur van Gent	18-11-1763
	Hen van Hesters	timmermansgast	23- 5-1795
VESSEM	Jan Willem Lambrechts	arbeider	3-12-1546
	Willem Goosen Jan	arbeider	19-10-1548
	Peter Jan Coppens	straatwerker	5- 8-1558
	Adriaan Peters	tapper	7-12-1724
WAALRE	Kerstiaen van Biessenrijt	slager	7- 5-1539
	Alexander Willemsone	harnasmak er	25- 5-1550
WESTER- HOVEN	Kersten Claas Willem	kardrijver	29- 6-1537
	Peter Matthijs Truddens	herbergier	20-10-1570

	Adrien Matheus de Vaieler	harnasmaker	24- 6-1583
	Lucas Denijs Nijssens	steenkartdrijver	13- 5-1611
	Jan Roef Pieterssens	linnenwever	19- 4-1619
	Peter Nijs	klokluider en grafmaker	5- 4-1630
	Andr. Moors	metser	1- 7-1795
WINTELRE	Lambertus Sanders	timmermansgast	15- 5-1795
WOENSEL	Michiel Joost Thielens	kordewagenkruier	26- 6-1545
	Hendrick Laureijs van de Kerckhoff	smid	1- 2-1555
	Matthijs Jan Claes	straatwerker	9- 2-1560
	Gielis Laureijs van de Kerckhoff	straatwerker	24- 5-1560
	Hans Jansen	linnenwever	4-11-1588
	Laureis Franssen	linnenwever	15- 1-1593
	Aert Gerart Lockermans	kremer	27- 7-1612
	Anthonis Gerart Pieters	hovenier	10-11-1617
	Jan Everts	kaffawerker	17- 7-1676
	Simon Willemsen	wever	12- 3-1677
	Johannes Hertog	winkelier	9- 6-1781
	Johannes van de Wiel	wever	1- 9-1786
	Joannes Sigmans	lijnwaadwever	25- 2-1795
ZEELST	Geert Adriaan van Doren	arbeider	3- 4-1551

ADDENDA ET CORRIGENDA:

BERGEYK	Hans Aert Slaers (of Slaets)	smid	23- 4-1540
	Aert Godevaert Loijen	hovenier	26-10-1548
	Jacob Jan Rutten	slootmaker	28- 6-1555
	Hendrik (Kristiaen) Kristiaens	oudleerkoper	12- 7-1557
	Anthonis Jan Braeckmans	linnenwever	27- 6-1561
	Willem Wouters	kof ferbeslager	9- 2-1565
	Antonis Gijsbrecht Vermaijen	landman	13- 7-1565
	Jan Peter Truyens	droogscheerder	5- 1-1571
	Gregorius Willems	winkelier	24- 7-1769
BLADEL	Jan Pauwel Mertens moet zijn Pauwel Jan Mertens		
	Peter Geerts	brouwersgast	1- 4-1667
DOMME- LEN	Boudewijn Peter Boijdens	arbeider	19- 3-1535
	Jan Aert Smaelen	arbeider	25- 7-1539
DUIZEL	Marie Geert Verwaerden		4- 1-1538

EERSEL	Gielis Anthonis Boudewijns	oudleerkoper	12-11-1546
	Gielis Laureis van Eijssen	moesmeier	21- 6-1551
	datum moet zijn 21-6-1555		
	Adriaan Jan Verdonck	schoolmeester	2- 2-1582
HEEZE	Filips Huibrecht Goosen	straatwerker	15- 8-1608
LUIJKS- GESTEL	Cornelis Willem Paren	hovenier	23- 1-1562

IV.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN door Toke van de Ven - Lommers

DE VLOOIENMARKT

Vlooiënmarkt zo vele jaren
Hier in Oirschot al geweest
En het gilde heeft ervaren
Dan is 't wel een heel groot feest.

Want al ziet men soms wat rommel
Waar een beetje aan mankeert
Ook goei spullen, voor den drommel
Worden er gepresenteerd

Ja, het zal een ieder blijken
Dat er heel wat is vergaard
Ga gerust een keertje kijken
't Is beslist de moeite waard.

Opbrengst gaat ter goedertrouwe
Altijd naar het goede doel
Broederschap der Lieve Vrouwe
Bravo, voor uw fijn gevoel!

Prachtig is uw presentatie
Eendracht maakt u samen sterk
Deze hele organisatie
Is een mooi en dankbaar werk!

V.

DE AFSCHIEDING VAN BEST EN DE VERDELING DER GASTHUIZEN EN FUNDATIES

door H. Mijland

De geboorte van de gemeente Best in 1819 is niet zonder complicaties verlopen. Aan het besluit van koning Willem I van 17 augustus 1819 tot afscheiding van Best van de moedergemeente Oirschot is het nodige voorafgegaan. ¹ De spanningen die zijn ontstaan nadat tot de afscheiding is besloten zijn waarschijnlijk nog groter geweest. Het zal ruim een halve eeuw duren voor aleer alle bepalingen, verband houdend met de splitsing van twee gemeenten, zijn nagekomen.

In dit artikel wil ik eerst ingaan op deze bepalingen en op de regelingen die daaruit ontstaan zijn, tenminste voor een aantal zaken. Daarna zal ik uitgebreider aandacht schenken aan de kwestie die het langst op een oplossing heeft moeten wachten, namelijk de verdeling van de gasthuizen en fundaties.

Voor de afscheiding van te voren verenigde gemeenten zijn in 1816 bepalingen vastgesteld.²) Het betreffende Koninklijk Besluit bevat zeventien artikelen, waarin bepaald wordt welke zaken onderling geregeld dienen te worden. Dit zijn onder meer de benoeming van plaatselijke besturen, de verdeling van de gemeenschappelijke eigendommen, bezittingen en schulden, een regeling voor de gemeentelijke belastingen, de benoeming van armbesturen en de verdeling van de onder die besturen berustende goederen. De bestaande keuren en verordeningen blijven voor de beide gemeenten gelden. Geschillen over de uitwerking van de bepalingen moeten worden voorgelegd aan het college van Gedeputeerde Staten.

De eerste zorg van de nieuwe gemeente was natuurlijk de vorming van een eigen gemeentebestuur. Hier is echter voor een voorlopige oplossing gekozen in afwachting van het nieuwe reglement op het bestuur ten platte lande. De schout van Oirschot, Jean Theodore Steijvers, benoemde men tevens tot schout én secretaris van de gemeente Best.

Het nieuwe reglement werd op 1 januari 1821 van kracht. Met ingang van die datum trad de inmiddels gekozen gemeenteraad van Best in functie. Uit deze raad worden twee assossoren benoemd.³) Op dezelfde dag wordt Willem van Nuenen, herbergier te Best, benoemd tot schout van zijn woonplaats. Steijvers bleef voorlopig het secretarisambt van Oirschot en Best combineren.⁴)

Een tweede kwestie die geregeld diende te worden, was het vaststellen van de grenzen van de nieuwe gemeente. Dit gebeurde op een bijeenkomst van 27 april 1821 door een commissie bestaande uit leden van het college van Gedeputeerde Staten en uit de gemeentebesturen van Best en Oirschot.⁵)

Een definitief besluit is echter niet aangetroffen. De opname van deze grenzen is echter wel bevestigd door de burgemeesters van Best en Oirschot bij de vaststelling

en herkenning van die limieten in 1826 ten behoeve van de dienst van het kadaster.⁶⁾ De gemeente Liempde betwistte echter reeds in 1821 de loop van de vastgestelde grens tussen die gemeente en Best, met name daar waar hij over het Besterbroek en het landgoed Velder liep tot aan de Schatskuil. Een uitspraak over dit geschil wordt gedaan bij K.B. van 8 januari 1826, nr. 136, waarin de loop van die grens nauwkeurig wordt omschreven.⁷⁾

Een volgende regeling, betrefde de verdeling van de gemeenschappelijke eigendommen, bezittingen en schulden. Over de verdeling van de gebouwen te Best en Oirschot is reeds op 21 april 1821 overeenstemming bereikt, evenals over de verdeling van de gemeenschappelijke schulden.⁸⁾ De waarde van de gebouwen en schulden werd voor tweederde toegerekend aan de gemeente Oirschot en voor eenderde aan de gemeente Best, een verdeelsleutel die beide gemeenten overeengekomen zijn en die later ook toegepast zou worden. Moeilijker verliep de verdeling van de gemeenschappelijk bezeten gronden. De twee gemeenten konden onderling niet tot overeenstemming komen, met name de eigendom en de waarde van het Besterbroek was in het geding. Het geschil werd voorgelegd aan het college van Gedeputeerde Staten. Na een uitvoerige briefwisseling tussen de provincie en de beide gemeenten en na vele zittingen van commissies ad hoc, nam Gedeputeerde Staten op 27 juni 1843 een besluit over de verdeling van de gemeenschappelijke gronden. Na een uitvoerige considerans, waarin alle reeds overeengekomen regelingen nog eens worden opgesomd en de hierboven genoemde verdeelsleutel bevestigd wordt, besluiten de gedeputeerden aldus:

"De gronden of ongebouwde eigendommen, die onder de voormalige gemeente Oirschot zijn gelegen en thans aan Oirschot en Best toebehooren, worden in eigendom toegekend aan die Gemeente onder welke jurisdictie dezelve gelegen zijn."⁹⁾

Op dit besluit ontving het college echter meteen enkele bezwaarschriften. Gedeputeerde Staten trachtten nog tot een vergelijk te komen met de bezwaarden, doch uiteindelijk wordt de kwestie in handen gesteld van de minister van Binnenlandse Zaken. Deze benoemde eveneens een commissie van onderzoek, welke commissie echter geen nieuwe argumenten in de ingediende bezwaarschriften kan ontdekken. Uiteindelijk wordt bij K.B. van 22 maart 1846, nr. 59, bepaald dat het besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant van 27 juni 1843 onverkort gehandhaafd blijft.¹⁰⁾

De enige nu nog slepende kwestie is de verdeling van de gasthuizen en fundaties. Het begin van dit geschil dateert, hoe kan het anders, uit 1821. De uiteindelijke overeenkomst komt eerst in 1873 tot stand. Bij deze verdeling spelen de armbesturen van beide gemeenten natuurlijk een rol. Daarom eerst iets over de benoeming van deze besturen. Het Oirschotse Algemeen Armbestuur blijft na de afscheiding van Best in functie. Ook de rentmeesters van de gasthuizen en fundaties blijven dat. De gemeenteraad van Best moet echter op grond van de bepalingen van 24

mei 1816 een eigen armbestuur benoemen. De raad doet dit in haar vergadering van 23 februari 1821.¹¹⁾

De aanleiding tot het geschil over de verdeling van de bezittingen van de stichtingen, zoals we tegenwoordig de gasthuizen en fundaties zouden noemen, is de verpachting van goederen van het Amelrijk Booth gasthuis in 1821. De rentmeester van dit gasthuis, P.E. van Nahuijs, laat namelijk de opbrengst van deze verpachting niet mede ten goede komen aan de armenkas van Best. De schout van Best schrijft hierover een missive aan het college van Gedeputeerde Staten.¹²⁾ Hij schrijft op 3 december 1821, dat nu de verdeling van Best en Oirschot een feit is, ook de gemeenschappelijk bezeten gasthuizen en fundaties verdeeld moeten worden. Volgens de mening van het bestuur van Best, schrijft hij verder, behoren het Amelrijk Booth Gasthuis en de fundatie van de Sint Anna Kapel toe aan deze gemeente. De schout verzoekt G.S. om hem de nodige maatregelen aan de hand te doen om de pacht opbrengst en alle andere inkomsten uit de armenfondsen, die aan de armen van Best competeren, te kunnen innen. Wanneer Gedeputeerde Staten na een maand nog niet gereageerd hebben, herinnert de gemeente het college aan haar schrijven van december en doet tevens een voorstel met betrekking tot de verdeling. Dit voorstel behelst twee mogelijkheden:

1. wijs de goederen van de gemeenschappelijke armenfondsen die te Oirschot gelegen zijn toe aan Oirschot en die, welke te Best gelegen zijn aan Best;
2. bepaal dat de totale inkomsten van alle armengoederen voor eenderde aan Best worden toegewezen.¹³⁾

Gedeputeerde Staten nemen, na ingewonnen advies bij het gemeentebestuur en de districtsschout van Oirschot, op 28 februari 1822 een besluit in deze kwestie op grond van de volgende overwegingen:

erkend wordt dat de armenfondsen gelegen in de parochies Oirschot en Best steeds gescheiden zijn gehouden;

doch dat deze parochies sinds onheuglijke tijden een en dezelfde, onverdeelde gemeente hebben gevormd, waarin alle zaken gemeenschappelijk behartigd werden,

waardoor het aannemelijk is dat de gasthuizen en fundaties door de stichters ten behoeve van beide parochies zijn gefundeerd,

zodat de inwoners van Best aanspraak kunnen maken op de opbrengsten van de fundaties binnen Oirschot en omgekeerd de inwoners van Oirschot op de opbrengsten van die goederen binnen Best.

Op basis van deze veronderstelling willen Gedeputeerde Staten echter geen definitieve beslissing over de verdeling nemen. Besloten wordt dan ook om een commissie te benoemen, bestaande uit de schouten van Best en Oirschot en de rentmeesters P.E. van Nahuijs, H. van den Heuvel en H. de Croon. Deze commissie moet binnen drie maanden een rapport uitbrengen, dat antwoord geeft op de volgende vragen:

- de oorsprong en bestemming van alle gasthuizen en fundaties binnen Oirschot en Best;
- de intentie van de stichters en in het bijzonder of zij de ene parochie boven de andere wilden begunstigen, of juist niet.

Verder wordt van de commissie verlangd dat, wanneer zou blijken dat de stichters geen van beide parochies apart begunstigd hadden, zij een voorstel doet over een billijke en rechtvaardige verdeling van de goederen van de stichtingen over de twee gemeenten.¹⁴⁾

In de volgende aflevering van dit tijdschrift zal het rapport van deze commissie besproken worden, evenals de daarop volgende verwickelingen rond de verdeling van de gasthuizen en fundaties.

NOTEN

1. Archief gemeente Oirschot 1819-1931 (voortaan: Archief Oirschot), inv.nr. 157: authentiek afschrift van het K.B.
2. K.B. van 24 mei 1816, houden de bepalingen in acht te nemen bij de afscheiding van te voren verenigde gemeenten ten gevolge van de nieuwe circumscriptie (Archief Oirschot, [inv.nr. 157](#)).
3. Archief gemeente Best 1820-1946 (voortaan: Archief Best), inv.nr. 97: besluit van Gedeputeerde Staten van 18 december 1820, litt. LL3. Zie ook de inleiding op de Inventaris van het archief van de gemeente Best, 1820-1946, door F.J. Pronk. Met ingang van 1825 wordt de benaming van de functionarissen schout en assessor gewijzigd in burgemeester en wethouder.
4. Een benoemingsbesluit van de eerste burgemeester c.q. schout van Best is in het archief niet aangetroffen. Het archief uit de beginselperiode van deze gemeente is erg onvolledig. De eerste raadsvergadering van de Bestse gemeenteraad van 1 januari 1821 is echter reeds ondertekend door W. van Nuenen als eerste ondertekenaar (Archief Best, inv.nr. 14). De herbenoeming van J. Steijvers is af te lezen uit het besluit van Gedeputeerde Staten van 20 december 1820. litt. ZZZ (Archief Best, inv.nr. 97).
5. Archief Oirschot, inv.nr. 158.
6. Idem, inv.nr. 170.
7. Idem, inv.nrs. 171 en 173. Een correctie vindt nog plaats bij K.B. van 1 maart 1827, nr. 138, met betrekking tot het grenspunt in het zuiden van de Munnikenbeemd.
8. Zie het besluit van Gedeputeerde Staten van 27 juni 1843, litt. BBB/1 (Archief Oirschot, inv.nr. 159).
9. Archief Oirschot, inv.nr. 159: besluit van Gedeputeerde Staten van 27 juni 1843, litt. BBB/1, artikel 2.
10. Idem, inv.nr. 159: authentiek afschrift van dit K.B.
11. Archief Best, inv.nr. 14.
12. Idem, inv.nr. 334, nummer 15.
13. Idem, inv.nr. 334, brief van 7 jan. 1822, nr. 23.
14. Archief Oirschot, inv.nr. 167: besluit van Gedeputeerde Staten van 28 februari 1822, litt. GG.

VI. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN

A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 61 - 65

door J. Uiten

m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

Bij de voorbereiding van de uitgave der voorliggende zoenen werd ons nog eens duidelijk, dat onze publicatie nooit een volledige kan zijn. De twee zoen-accorden uit het jaar 1578, die A. v. Sasse - v. Ysselt vermeldt in Taxandria'), waren ondanks alle nasporingen niet vindbaar. Wij hebben al eens geconstateerd, dat veel bladen in het schepenprotocol zijn losgeraakt en daardoor gemakkelijk verloren konden gaan. Ook werden rond de eeuwwisseling nogal eens archiefstukken of onderdelen daarvan door onderzoekers voor nadere bestudering mee naar huis genomen, waardoor het risico van verlies aanmerkelijk werd vergroot. De opmerkingen van v. Sasse - v. Ysselt over de betreffende zoenen zijn zo summier, dat wij ze voor ons onderzoek niet kunnen gebruiken en ze als verloren moeten beschouwen.

Daartegenover staat dan weer, dat wij ten aanzien van zoen nr. 62, die door ons vier jaar geleden gepubliceerd werd, enige verduidelijking konden brengen, omdat in het schepenprotocol belangrijke stukken betreffende de afwikkeling gevonden werden. Zoals overal zijn ook hier mee- en tegenvallers.

In de jaren, waarin de feiten, die ons in deze publicatie bezig houden, zich afspeelden, waren de tijdsomstandigheden zeer turbulent. Zij hebben zeker grote invloed gehad op plaatselijke gebeurtenissen, maar een juiste kijk daarop ontbreekt ons. Die turbulente omstandigheden hebben van streek tot streek en van plaats tot plaats nogal wat verschillen gekend. Voor een juist afwegen van hun invloed op de hier gememoreerde gebeurtenissen zouden we de plaatselijke ervaring van die turbulente tijdsomstandigheden nauwkeurig in kaart moeten brengen. Nu zijn de gegevens daarvoor erg summier, terwijl de uitwerking van die summere gegevens nog intensieve arbeid zal vragen. Er blijft dus voorlopig werk genoeg.

NOOT

1. Taxandria, jrg. VIII (1901), blz. 307 e.v.

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP KAERLE PETERSZOOM VAN DER AMEYDEN

Oirschots schepenprotocol van 1557, fol. XCIP⁹.

Gepubliceerd door A. v. Sasse - v. Ysselt in Taxandria, jrg. VIII (1901), blz. 306.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Kaerle Peter Anthoniszoon van der Ameyden

Dader: Henrick Anthoniszoon de Cort

Zoencommissie

namens het slachtoffer: Natael Vos, schout van de heer en stadhouder van
Kempenland

Peter Janszoon de Crom

Wouter Thomaszoon van den Ven

namens de dader: Jan Lucaszoon van den Scoet, schepen

Jan Symonszoon de Cort, schepen

Gysbert Willemszoon van den Huevel

Uitspraak

A. Verzoening. Nadat geconstateerd is, dat de familie van het slachtoffer de misdaad vergeven heeft, stelt de commissie de voorwaarden vast. Daarna beloven beide partijen zich aan die voorwaarden te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld niet gevraagd (zie echter 2.e.)

b. kosten van de begrafenis (niet gespecificeerd; zie ook 2.f.)

2. geestelijke genoegdoening

d. 2 kaarsen van 3 pond in de Sint-Petrus-kerk

e. spynde van 1 mud rogge jaarlijks op 10 oktober aflosbaar met 45 Karolusgulden

f. zerk plaatsen op graf of betalen van 1 Ingelot

3. schuldenkenning

b. wijken: verbanning voor altijd uit Oirschot tot aan de kerk van Best wijken op weken en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Aansluitend achter het zoen-acckoord staat in het schepenprotocol aangetekend de vestiging per 10 oktober van een erfpacht van 1 mud rogge op de goederen van Henrick Janszoon Geerits onder Aarle voor de bedoelde spynding te betalen aan

de Tafel van de H. Geest met conditie, dat de Tafel van de H. Geest bij lossing het geld opnieuw voor dit doel moet beleggen. In de marge is daarbij aangetekend, dat de pacht gelost is, echter zonder datum. Het geld is ter hand gesteld aan Jordaen Aert Merseliszoon. Deze zal dus een H. Geestmeester zijn. Vermoedelijk is dit Jordaen de Metser, die H. Geestmeester was van 1558 - 1561.

COMMENTAAR

Het slachtoffer was een broer van Roeland van der Ameyden, die sinds 1551 secretaris van Oirschot was. Hij wordt bij de familieleden genoemd. De familiebetrekkingen van de dader zijn ons niet bekend. Het is begrijpelijk, dat in de zoencommissie de regenten sterk vertegenwoordigd zullen zijn. De arbiters van het slachtoffer behoren allen tot die kring en zijn reeds meermalen arbiter geweest. Natael Vos was schout van de heer en stadhouder van Kempenland.²⁾ Peter Janszoon de Crom en Wouter Thomaszoon van den Ven waren in het voorgaande jaar en reeds meermalen daarvoor schepen geweest. Beiden waren eenmaal eerder arbiter geweest.³⁾ Het ligt voor de hand, dat de wederpartij tegenover hen twee zittende schepenen koos: Jan Lucaszoon van den Schoet, die reeds meermalen schepen en arbiter geweest was,⁴⁾ en Jan Symonszoon de Cort, die voor de eerste maal schepen was en hier ook voor de eerste maal arbiter. Zij stonden ook als getuigen over de akte. Over Gysbert Willemszoon van den Huevel kunnen we geen bijzonderheden verschaffen.

Het optreden van de commissie is iets anders dan gebruikelijk. Vermoedelijk waren de partijen al tot een zekere mate van overeenstemming gekomen voordat de arbiters gevraagd werden, om de details te regelen.

Dat er geen zoengeld gevraagd wordt, betekent vermoedelijk, dat de familie van het slachtoffer wilde demonstreren, dat zij dit niet nodig hadden. Maar het betekent niet, dat men de dader een financiële meevaller wilde bezorgen. Voor het eerst wordt hier een spynde gevraagd, die dan ook nogal nauwkeurig omschreven wordt. De dader moet zorgen, dat er elk jaar op 10 oktober (misschien de datum van de uitvaartdienst, die in deze tijd dikwijls maanden na het overlijden gehouden werd) een mud rogge n tot brood gebakken aan de armen wordt uitgedeeld. Hij moet daartoe "een erf mudde rogge vesten", d.i. hij moet een concreet omschreven verplichting op zich nemen om jaarlijks de vereiste rogge te leveren.

Het beheer over de uitdeling komt aan de H. Geestmeesters (armmeesters), maar als dezen dit beheer niet goed uitvoeren, kan de familie van het slachtoffer het aan zich trekken. De tegenwaarde van de verplichting is geraamd op 45 Karolusgulden. De dader kan de verplichting daarmee afkopen. In dat geval moeten de H. Geestmeesters het geld beleggen in een nieuwe jaarpacht, om daarmee de uitdeling te verzorgen.

Naast de uitvaartkosten moet de dader ook zorgen voor een zerk. Wij menen daaruit te mogen concluderen, dat het slachtoffer in de kerk begraven is. Dit was

belangrijk duurder dan begraven op het kerkhof (toen rond de kerk) omdat de kerkvloer opgebroken moest worden en ook de kerkenrechten hoger waren. Deze kosten kwamen ook voor rekening van de dader.

Uit de regeling der verbanning rijst het vermoeden, dat de dader uit Best kwam. Hij mag alleen wonen ten oosten van de Bestse kerk. Deze kerk wordt genoemd "capelle ofte kercke". Zou dit ook een aanwijzing inhouden? Wij durven het alleen als vraag te stellen, omdat het conflict Oirschot - Best over de Bestse kerk toen juist op zijn hoogtepunt was, nadat in 1556 Best een eigen parochie was geworden. De mogelijkheid, dat daarover de ruzie tussen dader en slachtoffer ging, is niet uitgesloten.

NOTEN

2. Hij was arbiter in de zonen nrs. 38, 46, 54 en 58. Meer over hem in het artikel over de Oirschotse schouten in dit nummer.
3. Peter Janszoon de Crom in nr. 58 en Wouter Thomaszoon van den Ven in nr. 56. Daar vindt men bijzonderheden over hen.
4. Hij had een lange staat van dienst als schepen en was dit jaar voor de eerste maal president-schepen. Hij was arbiter geweest in de nrs. 36, 43 a en b, 47, 48 en 58.
5. Een Oirschots mud is 12 vat (lopen). Een vat is ca. 21 liter. Dus de uitdeling omvat zeker 300 kg. brood.

nr. 62

1566 maart 25

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP WOUTER DIRCK AERTSZOON STOCKELMANS

R.A. Oirschot, vnl nr. 4364.

Gepubliceerd in Campinia, jrg. 11, nr. 43 (okt. 1981), blz. 124 - 126.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Wouter zoon van Dirck Aertszoon Stockelmans

Dader: Goyaerd Huybrechtszoon Roffs (Roefs)

Zoenco commissie

namens het slachtoffer: Ard Anthoniszoon van Vechel, priester
Machiel Geeritszoon van den Vlueten, schepen
Roeland van der Ameyden, secretaris

namens de dader: Henrich (Adriaenszoon) de Harnasmakere, pastoor
Best

Jan Aert Scheyntkens, schepen

Adriaen (Martenszoon) van der Heyden, schepen

Uitspraak

- A. Verzoening wordt uitgesproken aan het begin, terwijl aan het einde van het accoord de instemming van beide partijen wordt aangetekend.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 36 gulden in 3 termijnen ("a zuenenrecht")
18 Karolusgulden (= 36 zoengulden) in 1570 met als rente daarover van 1567 - 1570 22 1/2 stuiver per jaar te garanderen door Willem Wouter Jacops (6 1/4 %)
 - b. kosten van het zoen-accoord (niet gespecificeerd)
 2. geestelijke genoegdoening
 - e. een eenmalige spynde aan de armen van 7 vat rogge, 2 vat erwten (1 sester = 1/6 van een mud), 100 haringen en 1/2 ton bier naar believen van de vader van het slachtoffer.
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 5 jaar
uit Oirschot beoosten de Lopense straat nog 5 jaar
daarna
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

In het schepenprotocol van 1577, fol. 68 vonden wij de kwitantie voor deze zoen met daarbij aansluitend de overdracht door Willem Wouter Jacops (die garant moest blijven) van een jaarrente van 20 stuivers (uit een akker "den Uelenbraecke" onder Naastenbest) die bestemd wordt als kostgeld voor Joerden de minderjarige zoon van het slachtoffer, die bij Goyard Janszoon van de Maerse-laer wordt uitbestede, om hem als een eigen zoon een vak te leren. Deze akte is gedateerd 8 mei 1577.

Vlak daarop volgt in het protocol een andere akte van 20 mei 1577, waarbij Goyart Janszoon van de Merselaer deze rente weer overdraagt.

COMMENTAAR

Voor de duidelijkheid zal het deze keer het beste zijn om achteraan te beginnen. De afwikkeling na 11 jaar geeft te denken. De kwitantie staat wel voorop, maar de daarop volgende overdracht van de jaarrente moeten we toch wel zien als de laatste betaling. De termijn is ruim overschreden. Het slachtoffer en zijn borg (vermoedelijk zijn zwager) hebben de financiering niet rond kunnen krijgen. Uit de condities bleek al, dat dit gevaar dreigde. Daarbij kwam de zeer moeilijke toestand van de jaren rond 1570 (het begin van de tachtigjarige oorlog) met steeds rondtrekkende en plunderende legerbenden.

De kwitantie is afgegeven door Aert Joerdenszoon de Metser, die in het zoen-accoord niet voorkomt. Vermoedelijk is de vader en misschien ook de vrouw van

het slachtoffer intussen overleden, want Aert Joerdenszoon de Metser wordt aangeduid "als momboir (voogd) gerichtlijken gesteld". De voornaamste taak van de voogd is, te zorgen, dat de jonge wees een toekomst heeft, dus een vak leert. De overgedragen rente, die al meer dan twee jaar niet betaald is, zal de leermeester niet zo betrouwbaar geleken hebben. Daarom verkoopt hij ze zo gauw mogelijk. De opbrengst zal allicht voldoende geweest zijn voor de aanloopkosten van een leerjongen en na die aanlooperperiode is een jongen van een jaar of twaalf al gauw zijn kost waard.

De naam van de dader

Wij zijn niet gewend u lastig te vallen met onze paleografische problemen en scrupules. Als u de uitgewerkte gegevens in Campinia voor u ziet, zijn die problemen, zij het soms met veel inspanning, overwonnen en zijn wij tamelijk zeker van onze zaak. Nu wij echter menen te moeten afwijken van onze in 1981 gegeven interpretatie van de naam van de dader, kunnen wij een nadere uitleg niet ontwijken. In de kwitantie in het protocol van 1577 staat zijn naam duidelijk geschreven als "Rooff". In stuk nr. 4364 uit 1566 ontcijferden wij Ro gevolgd door twee letters, die ons inziens zowel ff als st konden zijn en daarachter een s. Tussen de twee letters en de s stond een teken, dat gebruikelijk is als afkortingsteken voor er. Wij stonden voor de keuze te lezen: "Roffers" of "Rosters" en meenden te moeten kiezen voor de laatste lezing. De duidelijke ff van 1577 dwingt ons die keuze te herzien. Bij nadere overweging blijkt het mogelijk, dat het er-afkortingsteken niet als zodanig is bedoeld maar slechts per ongeluk daar terecht is gekomen. Wij hebben dan twee lezingen: 1566 "Roffs" en 1577 "Rooff".

Onze conclusie: vermoedelijk heeft hij de naam gehad, die wij tegenwoordig schrijven: Roefs.

De arbiters

In 1981 merkten wij reeds op, dat alle arbiters een functionele kwaliteit hebben. Het slachtoffer is vermoedelijk uit een regentenfamilie (Een Jan Janszoon Stockelmans was schepen in 1566 en de familie Stockelmans was nog niet zo uitgebreid) en dan is de keuze voor de hand liggend. De drie schepenen en ook secretaris Roeland van der Ameyden waren nog nooit arbiter geweest. Jan Aert Scheyntkens was schepen in 1543 en werd reeds in 1546 president-schepen, wat hij ook weer was in 1549. In 1554 was hij weer schepen en in 1560, 1563 en dit jaar president-schepen. Wij zullen hem nog slechts één keer ontmoeten en wel in de volgende zoen, maar dan helaas als slachtoffer.

Machiel Geeritszoon van der Vlueten was regelmatig schepen geweest vanaf 1556 en zou regelmatig blijven functioneren - vanaf 1576 als president-schepen - tot 1588. Adriaen Martenszoon van der Heyden (soms ook geschreven: Verheyden) was regelmatig schepen vanaf 1559. Hij zou als zodanig op zijn beurt blijven functioneren en eindigen als president-schepen in 1580 en 1583, in welk jaar hij op 23 september overleed.⁶⁾

Ard Anthoniszoon van Vechel was vermoedelijk primissarius (wij zouden zeggen: kapelaan) in Best. Hij zal dit slechts korte tijd geweest zijn. Wij vonden van hem slechts één andere vermelding: op 13 februari 1567.⁷⁾ Henrick Adriaenszoon de Harnasmakere ontmoetten wij als arbiter in zoen nr. 60. Hij was toen kapelaan in Best, waar hij vanaf 1565 wel pastoor was.

De voorwaarden

Uit de manier, waarop het zoengeld voldaan moest worden, blijkt al, dat de familie van de dader het nauwelijks kon opbrengen. Door de oorlogsomstandigheden is dat nog veel moeilijker geworden. De kwestie werd - zij het met veel vertraging - toch geregeld.

Ook hier weer een spynde maar slechts eenmalig.

Uit de omstandigheden met name de keuze der arbiters en de regeling der verbanning concluderen we, dat zowel slachtoffer als dader in Best woonden.

NOTEN

6. Zie titelbladzijden van de schepenprotocollen der betreffende jaren.
7. In een door hem opgestelde onderhandse akte los inliggend in het schepenprotocol van het betreffende jaar.

nr. 63

1567 november 26

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN AERT SCHEYNTKENS

Oirschots schepenprotocol van 1567, fol. XXV.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Aertszoon Scheyntkens

Dader: Peter Aertszoon Sichmans

Zoenco commissie

namens het slachtoffer: Henrick Adriaenszoon de Harnasmakere, pastoor Best

Rutger Janssoen

Dirck Aert Stockelmans

namens de dader: Jan van Herssel

Henrick Stockelmans

Willem van den Oetelaer

Uitspraak

A. Verzoening. De commissie spreekt in het begin uit, dat de misdaad vergeven moet worden en dat de dader de voorwaarden moet vervullen. Aan het einde beloven beide partijen zich daaraan te houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 40 gulden per 2 februari 1569 (zie echter afwikkeling)
2. geestelijke genoegdoening
 - d. 8 pond waskaarsen: 4 in Best
4 in Oirschot
3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor eeuwig
uit Nuenen 10 jaar
wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Aansluitend aan de zoenakte met dezelfde datum en dezelfde getuigen zijn twee akten opgenomen.

In de eerste verklaren de voogden van de kinderen van het slachtoffer, dat zij van de vertegenwoordigers van de dader boven het afgesprokene in het zoen-accoord 50 Karolusgulden ontvangen hebben.

In de tweede stelt de moeder van de dader al haar bezittingen in handen van de vertegenwoordigers van de dader tot de zaak is afgewerkt.

COMMENTAAR

Ook hier zal het beter zijn, om achteraan te beginnen. Wij hebben immers de indruk, dat de 50 Karolusgulden al betaald waren vóór de zoencommissie bij elkaar kwam of althans haar definitieve uitspraak deed. Maar de voogden van de minderjarige kinderen van het slachtoffer zullen zich liever eerst zeker gesteld hebben door het oordeel te vragen van de schepenbank, want zij betuigen in het zoen-accoord hun instemming "uuyt craelite van zekere decreet der scepenen, ter instantiën van den voornoeinden kinderen gewesen, als beter gedaen dan gelaeten", Dit maakt ook begrijpelijker, dat van de zoencommissie slechts pastoor Henrick de Harnasmakere een bekende is.⁸⁾ Als de situatie was, zoals wij vermoeden, bestaat de zoencommissie eerder uit krachtens natuurlijk gezag of relatie optredende peysmekers dan uit officieel aangezochte arbiters. Een van de arbiters, Willem van den Oeteiaer, treedt ook op als een der vertegenwoordigers van de dader. Er is ook geen aanwijzing van vijandigheid. De "twist ende differentie" gaat vooral over de afronding van het accoord, dat voor de kinderen van het slachtoffer heel aannemelijk leek, maar waarover de verantwoordelijke voogden eerst de zegen van de schepenbank wilden hebben. Zij zouden uiteindelijk aan die schepenbank rekening en verantwoording moeten doen van hun beheer. Het geheel doet ons ook vermoeden, dat er eerder sprake is van een ongeluk dan van een moedwillige doodslag.⁹⁾

Het slachtoffer is wel een inwoner van Best. Dat werd ook al duidelijk uit vorige zoen-accorden. De dader is vermoedelijk van buiten Oirschot. Voor niet-

ingezetenen is een verbanning voor eeuwig buiten Oirschot heel normaal. Het ligt ook helemaal in de lijn van normale menselijkheid. Iemand gaat niet wonen in een gemeenschap, waarvan hij een medelid - met meer of minder schuld dat doet er niet toe - heeft gedood. De verbanning uit Nuenen voor 10 jaar zou erop kunnen duiden, dat de vrouw van het slachtoffer daaruit afkomstig is.

NOTEN

8. Zie voorgaand zoen-accoord.
9. Vergelijk zoen nr. 49.

nr. 64

1570 augustus 26

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JASPAR GYSBRECHTSZOOM
VAN DEN HUEVEL

Los stuk inliggend achteraan in het schepenprotocol van 1576.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jaspar Gysbrechtszoon van den Huevel

Dader: Corstiaen Corneliszoon van der Ryt (ook geschreven: Verryt)

Zoencommissie: leden niet met name genoemd.

Uitspraak

- A. Verzoening. Aan het begin der akte wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer de dader heeft vergeven en na het sluiten van het accoord beloven in een aparte akte beide partijen met instemming van de schepenbank zich aan het accoord te zullen houden.
- B. Voorwaarden
 1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 48 Karolusgulden in 3 termijnen
 - b. kosten: 12 Karolusgulden voor kerkenrechten, uitvaart, dertigsten e.d.
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. dertigsten, zie 1.b.
 - d. 2 kaarsen van 1 pond: 1 voor het H. Sacrament te Boxtel
1 voor het H. Sacrament te Oirschot
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning uit Oirschot voor 12 jaar
wijken op weken en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

De instemming van de partijen is vastgelegd in een aparte akte van dezelfde datum. Dit is eerder een splitsing van het zoen-acckoord in twee formele akten dan een afwikkeling.

Achter deze akten is nog gevoegd een verklaring van de dader, dat hij zich aan de zoen zal houden - maar die staat ook al in de tweede akte - en dat hij zijn broer Jan, die borg blijft, schadeloos zal houden.

In een vierde akte geven de voogden kwijting voor de betaling van de 12 Karolusgulden voor kosten. Alle vier deze akten zijn van dezelfde datum en voor dezelfde schepenen en dienen dus als één geheel opgevat te worden.

Een kwitantie van latere datum is niet gevonden.

COMMENTAAR

Vooraf wanneer wij dit zoen-acckoord vergelijken met het voorgaande, komt naar voren, dat de schepenbank zich blijkbaar indringend bezig houdt met de financiële verzorging van de minderjarige kinderen. Voor degenen die de oorlog aan den lijve hebben ondervonden is deze zorg niet zo vreemd tegen de achtergrond van een tijd, waarin alles draaide om het naakte overleven. Misschien moeten we hier ook een reden zoeken, dat de geestelijke genoegdoening wat op de achtergrond raakt. Van de andere kant zien we in de bewoording van deze akte naar voren komen, dat één of meer dertigsten blijkbaar tot de gewoonten is gaan behoren bij een overlijden en als normale kosten gezien worden. Het meer of minder zal dan wel in verhouding gestaan hebben tot de staat van de overledene.

Enkel over het slachtoffer hebben we enige informatie. De belangen van zijn kinderen worden waargenomen door twee broers als "gebooren momboiren" (d.w.z. dat zij krachtens gewoonterecht voogden waren en dus de oudsten van de broers) en een - dus jongere - broer Melchior, die priester was, waarschijnlijk nog niet zolang, en die als priester gefunctioneerd heeft tot ongeveer 1600, eerst als kapelaan van de Sint-Petrus-kerk en de laatste jaren als pastoor van Best.

nr. 65

1580 januari 16

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP GOYAERD JACOBSZOOM VAN DEN MAERSELAER

Inliggend achter in het schepenprotocol van 1583.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Goyaerd Jacobszoon van den Maerselaer

Dader: Henrick Corneliszoon de Crom

Zoencommissie: leden niet met name genoemd.

Uitspraak n.v.t. daar de akte geformuleerd is als een accoord tussen de twee families.

A. Verzoening vastgelegd in een onderling accoord, verplichtend "op suenenrecht ende suenenbreuck".

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

a. zoengeld: 64 gulden in 3 termijnen

b. kosten: voor de "kerckenrechten ende sepulturen": 3 gulden

2. geestelijke genoegdoening

a. "voer het dertichste": 30 stuivers

c. bedevaarten: Boxtel

Brecht

Sint Quentin ("Sunte Quellyn")

e. "eene spynde voer Paesschen naestcomende": 1 1/2 Bosch mud rogge (21 vat)

f. een kruis op de plaats van de misdaad

3. schulderkenning

b. wijken: verbanning uit Oirschot 3 jaar

uit Aarle, Straten, Notel, Hedel en Kerkhof voor altijd

wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

Leden van de families de Crom en van de Maerselaer komen in deze tijd voor als schepenen. De relatie van slachtoffer en dader tot deze regenten hebben wij echter niet kunnen vaststellen.

Het geheel van dit zoen-accoord geeft ons de indruk, dat bij afwezigheid van een officiële commissie van arbiters sterker teruggesproken wordt naar het gewoonterecht. Sommige voorwaarden, die in onbruik leken te raken, komen hier weer voor den dag.

Het zoengeld moet betaald worden "van XVII weken tot XVII weken binnen jaers".

Door een accuratere specificatie krijgen we een betere kijk op de onkosten. De rechten bij gelegenheid van de begrafenissen zijn lang niet zo hoog als de kosten van de uitvaartdienst, die blijkbaar met veel plechtigheid gehouden wordt en wel meer dan een half jaar later. Wij kregen al meermalen de indruk, dat deze plechtige uit-

vaartdienst nogal enige tijd na het overlijden en de begrafenis gehouden werd. De grote tijdsafstand, die duidelijk wordt, verraste ons echter. Het dertigste wordt hier - met de kosten - weer uitdrukkelijk genoemd.

Plotseling keert ook de bedevaart weer terug. Er worden zelfs drie bedevaarten gevraagd, maar niet op verre afstand. Boxel was blijkbaar in trek als bedevaartplaats bij de mensen uit de omgeving. Brecht stelt ons een beetje voor een raadsel. Wij vonden het niet opgenomen in bedevaartlijsten. De bedevaart naar Brecht zal wel geweest zijn ter ere van de H. Michaël, want Brecht, gelegen aan de weg van Hoogstraten naar Antwerpen, had de H. Michael als kerkpatroon en voerde hem in haar gemeentewapen.¹⁰⁾ Sinte Quellyn moet wel zijn Saint Quentin in Noord-Frankrijk.

De spynde, die in Oirschot nog niet zolang in gebruik was, schijnt goed aangeslagen te zijn.

De plaatsing van een kruis op de plaats van de misdaad kwam al een tijd niet voor.

Na de drie jaar totale verbanning wordt het latere wonen in Oirschot nauwkeurig geregeld. De dader zou dus eventueel alleen mogen wonen in Spoordonk of in Naastenbest en Verrenbest. Ervan uitgaande, dat hij geweerd wordt uit de omgeving van het slachtoffer, veronderstellen we, dat deze persoon voor zijn tragische dood woonde in de Notel, immers alle herdgangen die grenzen aan de Notel zijn uitgesloten.

NOOT

10. Eug. de Seyn, Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten, tweede bijgewerkte uitgave, Turnhout z.j., deel I, blz. 180.

Redactie : Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot
telefoon 04997 - 75245

De prijs van een abonnement bedraagt f 17,— per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op postgirorekening 47.16.46 van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers bedraagt f 4,25 per stuk. Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn nog in beperkte aantallen bij de redactie te bestellen.

Indien opzegging niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van het lopende jaar, wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd.

Copyright : Streekarchief Zuid-Oost Brabant.
Lay-out en drukwerk : Maras Drukkerij, Middelbeers.

Overname van artikelen of gedeelten daaruit is meestal toegestaan. U dient dit wel van te voren schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

ISSN 0166-6959
Omslag : gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief Zuid-Oost Brabant

15e jaargang, nr. 59

oktober 1985

INHOUD

	blz.
I. Het archief van de gemeente Veldhoven 1921 - 1945 door J. Suijkerbuijk	159
II. De Oirschotse schouten, drossaards en baljuw door J. Lijten	164
III. Stamlijst Van den Hurk door M.J. Hulsen, Best	178
IV. Huizen en hun bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw door C. Scholten 56. Huis "Den Fransen Hoet", Markt 20	181
V. De afscheiding van Best en de verdeling van gasthuizen en fundaties door H. Mijland	188
I. Oirschotse gedichten "De Mortelen" door Toke van de Ven - Lommers	199
II. Oirschotse zoen-accoorden A. Zoenen wegens doodslag, nrs. 66 - 70 door J. Lijten, m.m.v. L. v.d. Mierden	200

I. HET ARCHIEF VAN DE GEMEENTE VELDHOVEN 1921 - 1945

door J. Suijkerbuijk

Onlangs is de inventarisatie gereed gekomen van het archief van de gemeente Veldhoven over de periode 1921 - 1945. De inventaris, die nog niet in druk is verschenen en alleen op de studiezaal van het Streekarchief in Oirschot te raadplegen is, vormt de noodzakelijke ingang op de archiefstukken die in de voornoemde periode door de gemeente zijn opgemaakt of ontvangen. De gemeentesecretarie heeft in die periode achtereenvolgens een drietal systemen gebruikt, waarop de stukken na afdoening werden opgeborgen. In de nu gereed gekomen inventaris zijn alle voor het nageslacht te bewaren stukken systematisch geordend en zaaks-gewijs beschreven. Bij de ordening is uitgegaan van de taken die de gemeentelijke overheid in die tijd heeft vervuld. De stukken die eenzelfde zaak betreffen zijn bij elkaar gebracht, waarmee de oude ordeningssystemen, die min of meer chronologisch waren, zijn komen te vervallen. Grote series, zoals hinderwetvergunningen en bouwvergunningen, waarvan de chronologische orde wel bewaard is gebleven, zijn nader toegankelijk gemaakt door middel van een alfabetische index.

Het archief, dat een omvang van bijna 20' meter heeft, begint in 1921, het jaar waarin de gemeenten Oerle, Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven zijn samengevoegd. Van de archieven van de drie voormalige gemeenten tot 1921 is in 1971 een inventaris in druk verschenen, samengesteld door W. Klaasen, archivaris van het toenmalige Streekarchivariaat Noord-Kempenland. Het jaar 1945 vormt in de totale administratie van de gemeente Veldhoven een caesuur, omdat in dat jaar opnieuw een ander ordeningssysteem werd ingevoerd. Dit was het ook thans nog steeds in gebruik zijnde coderingssysteem, ontwikkeld door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Het archief van vóór 1945 werd na verloop van tijd als afgesloten beschouwd en aan de streekarchiefdienst in beheer gegeven, hoewel daartoe nog niet verplicht krachtens de Archiefwet 1962, die een maximale termijn van 50 jaar voorschrijft alvorens het archief overgedragen moet worden.

Aan de hand van de inventaris kan er onderzoek gedaan worden naar de plaatselijke geschiedenis door (amateur-)historici, door scholieren en studenten en door genealogen. De laatste jaren zijn er diverse publicaties verschenen, waarvoor daadwerkelijk onderzoek is verricht in het Veldhovense gemeente-archief, meestal in combinatie met de archieven van vóór 1921. Genoemd kunnen worden de boekjes, uitgegeven bij gelegenheid van de opening van het nieuwe politiebureau en bij gelegenheid van het jubileum van de vrijwillige brandweer.

Studenten en scholieren hebben scripties gemaakt met onderwerpen op demografisch en sociaal-economisch gebied. In Campinia zijn eveneens artikelen gepubli-

STEMMINiti

BURGEMEESTER en Kilt(nfi Wits var;ag, brengen
 et openbare kennis, dat 19 van des
 megens acht nar lid de vijf lifir, ltl qesdnolen Je **STEMMING** ter
 wrien

STEMPLICHT.

tierinnerd hSrJttl a. it cie verplichting. opgelegd hij artikel 71, tweede lit der Kieswet,
 Jat it de li ,rotgen' de kit ••• lijst. „Hvoegd is tot de keuze ..tede te v.• zich
 urnen den voor :k stemming ••,..paalden lijd ter uitoefenin.: zijn ki
 aanmelden hij het •deinliireau tri het visw hem op de kiezerslijst aangewezen •• iet.

Artikel 149 der Kieswet luidt :

nrf •,erin wordt heorr. den reen; :Sw tinne

rij W

geblev..r.
 art. M. tvr
 qt Ae WiiZe 144 nrt,[101i

levens woldi de aandacht gevestigd op artikel 128 van het Wetboek van Strafreat

*die opzettelijk zich voor een ander uitgevende aan eene krachtens ?in/telijk
 ril"; uitgeschreven pertnezing deelneemt, wordt gestraft niet gevanyenimiraf valt
 V .1.1 AR.*

19, í.

Burgemeester en Wethoudr-rs vournoenut,

Burgemeester.

*Op 15 juni 1921 werden de verkiezingen gehouden voor de nieuwe gemeenteraad
 van groot-Veldhoven.*

*Archief gemeente Veldhoven, 1921-1945, Inv.no. 146.
 (foto: P. Stawinski, Streekarchief Zuid-Oost Brabant)*

ceerd uit het meer nabije verleden, zoals de ontginningen in Oerle in het begin van
 deze eeuw, over de totstandkoming van de nieuwe gemeente Veldhoven in 1921 en
 over bouwplannen die de woningbouwvereniging van Philips had in Zeelst aan
 het eind van de twintiger jaren.

Er blijven echter nog tal van onderzoeksonderwerpen over. Om een indruk te
 krijgen wat men zoal in het archief aan kan treffen, volgt hierna een selectie,
 waarbij een aantal zaken nader worden toegelicht.

Een belangrijke bron van algemene informatie vormen de notulenregisters van de
 vergaderingen van de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethou-
 ders, waarin de beraadslagingen en besluiten zijn terug te vinden over velerlei aan-
 gelegenheden. In de serie jaarverslagen vindt men onderwerpsgewijs naast de be-
 langrijkste gebeurtenissen die in de gemeente hebben plaatsgevonden, tevens vele
 statistische gegevens op het gebied van bevolking, scholen, landbouw e.d..

Naast deze stukken van algemene aard, zijn de overige stukken zoals gezegd, on-
 derverdeeld naar taak van de gemeente. Zo kan men in de rubriek "Waterstaat en
 Verkeer" stukken vinden die handelen over de aanleg van wegen, o.a. rapporten,
 bestekken, besluiten van het college van gedeputeerde staten e.d.. In de notulen-
 registers kan men de beraadslagingen en besluitvorming daarover terugvinden en
 het gehele kostenaspect is te herleiden aan de hand van de gemeenterekening met
 de daarbij behorende bijlagen. Op die manier is de totstandkoming van een weg
 met al wat daarbij komt kijken te onderzoeken.

Sedert het begin van deze eeuw zijn onder de hoede van Staatsbosbeheer vele hec-
 taren woeste gronden ontgonnen en bebost of anderszins productief gemaakt.
 Talloze vennen zijn tijdens deze werkzaamheden verdwenen. Deze werkzaam-
 heden werden in jaarverslagen beschreven en toegelicht. Tijdens de economische
 crisis werden talloze werkloze arbeiders in het kader van de werkverschaffing bij
 deze projecten te werk gesteld. De stukken die deze materie betreffen, staan be-
 schreven in de rubriek "Economische aangelegenheden". Hiermee nauw samen-
 hangend zijn de stukken, beschreven in de rubrieken "Arbeid" en "Sociale voor-
 zieningen", vooral wat betreft de werklozenzorg. Uit dit alles is af te leiden hoe de
 economische recessie in de dertiger jaren ook de Veldhovense bevolking in haar
 greep had.

Ook de onderwijssituatie in de gemeente kan onderzocht worden aan de hand van
 de voorhanden zijnde archivalia. Er zijn stukken betreffende de onderwijskrach-
 ten, lijsten van schoolgaande kinderen, schoolgeldkohieren, maar ook bestekken
 en bouwtekeningen van schoolgebouwen.

Andere onderwerpen die nader onderzocht kunnen worden zijn o.a. de aanleg
 van het elektriciteitsnet, de drinkwatervoorziening, het openbaar vervoer, de land-
 bouwsituatie, gemeentelijke uitbreidingsplannen, de Tweede Wereldoorlog.

Adhaesie-betuyging van
Veldhovense ondernemers
aan het verzoek van de
r.k. arbeidersverenigingen
om jaarlijks één kermis
voor groot-Veldhoven
te doen plaatsvinden.

N.V. VAN DER SANDEN'S
STOOMSCHOENFABRIEK
J. van der Sanden
P. van der Sanden
P. van der Sanden
W. van der Sanden
M. J. W. van der Sanden
Van der Sanden
Dassen & vol. meub.
W. van der Sanden
M. J. W. van der Sanden
 N.V. DUC GEORGE STOOMSCHOENFABRIEK
 v.h. DUC GEORGE
 Directie
Raymond R. Brabant

Archief gemeente Veldhoven, 1921-1945. Inv.no. 482.
(foto: P. Stawinski, Streekarchief Zuid-Oost Brabant)

Ook voor genealogen zijn er tal van mogelijkheden om stambomen wat meer kleur te geven door uit te zoeken wat de middelen van bestaan waren van de voorouders, waar ze gewoond hebben, welke scholen ze bezocht hebben en of ze in militaire dienst zijn geweest.

De bevolkingsregisters, een belangrijke bron voor het stamboomonderzoek, zijn nog tot en met 1930 voor de drie voormalige gemeenten afzonderlijk aangehouden. Op 1 december 1930 werd Veldhoven één van de gemeenten in Nederland, waar op proef het persoonskaartensysteem werd ingevoerd. In 1938 werd dit systeem officieel in het gehele land in gebruik genomen. De Veldhovense bevolkingsregisters zijn enkel op microfiches te raadplegen, daar de originele registers door het veelvuldig gebruik teveel aan slijtage onderhevig zijn. De registers zijn overigens wel door middel van alfabetische klappers nader toegankelijk gemaakt. Het verzoek van het college van burgemeester en wethouders aan koningin Wilhelmina om de registers van de burgerlijke stand nog tot 1 januari 1922 afzonderlijk op te mogen maken werd afgewezen. De registers van de burgerlijke stand van de drie afzonderlijke gemeenten, afgesloten per 20 augustus 1921, zijn inmiddels ook in de studiezaal van het streekarchief te raadplegen.

Het hiervoor aangehaalde is slechts een greep uit hetgeen er in het archief te vinden is. De meeste stukken zijn openbaar en door iedere bezoeker vrij in te zien. Er wordt echter een uitzondering gemaakt voor gegevens die in de privé-sfeer van nog levende personen liggen en ook wat betreft de stukken die dateren uit de Tweede Wereldoorlog wordt de nodige voorzichtigheid in acht genomen. Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen bij de medewerkers van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant, rayondepot Oirschot.

H. DE OIRSCHOTSE SCHOUTEN, DROSSAARDS EN BALJUW

door J. Lijten

(vervolg en slot)

De eerste aflevering van dit artikel besloten we met de mededeling, dat de situatie betreffende de Oirschotse schouten van de heer gedurende veertig jaar duister is. Nu kunnen wij dit duister niet helemaal oplossen, maar wij willen toch proberen uit de ter beschikking staande, onvolledige gegevens een globaal inzicht te geven. Er is in Campinia reeds een paar maal over deze kwestie geschreven, waarbij ook enkele bronnen zijn gepubliceerd, waarnaar hier zij verwezen.¹⁾

Uit de akte der lossing der halve heerlijkheid Oirschot van 24 november 1614, die zijn uitwerking kreeg op 19 mei 1618, is duidelijk, dat Francois Prouveur, schout van Kempenland, bij zijn benoeming tot schout van Oirschot bijzondere volmachten kreeg, waarbij zelfs de macht van de hoogschout ten opzichte van hem zeer beperkt werd. Zolang de in de akte van lossing aangekondigde benoemingsbrief van Francois Prouveur niet gevonden wordt, zijn we voor de inhoud van die volmachten aangewezen op de praktijk van de uitoefening der heerlijke rechten in Oirschot. Nu is die praktijk heel duidelijk. De heerlijke rechten van Floris van Merode over Oirschot zijn nooit ontkend, hoe dikwijls Floris dit ook suggereert in zijn eindeloze rekesten aan de Raad van Brabant. De regeling van de verdeling der heerlijke rechten tussen de hertog en de heer van 1388 is nooit overtreden. Deze regeling betrof alleen de financiële rekenen van die heerlijkheid. Deze zijn in die tijd normaal aan Floris toegekomen. Maar de schout van de heer werd niet toegelaten als voorzitter van het dorpsbestuur en evenmin als rechtsvorderaar voor de schepenbank. Dit hebben de Oirschotse regenten bedoeld met hun uitdrukking, dat de officieren van de heer "stomme" officieren waren: hun taak was het, de rekenen van de heerlijkheid voor de helft te innen ten bate van hun opdrachtgever, maar in het dorpsbestuur of de schepenbank hadden zij geen "stem". Wij menen daarom, dat dit ook de bedoeling geweest is van de formulering in de akte van lossing, dat Francois Prouveur "officier absolut" zal zijn van Oirschot, namelijk: officier met uitsluiting van elke andere zelfs van de hoogschout. Het komt er dus ons inziens op neer, dat Floris van Merode door de aartshertogen geschorst is in de uitoefening van zijn heerlijke rechten wat betreft het optreden van zijn schout als voorzitter van het dorpsbestuur en rechtsvorderaar voor de schepenbank, terwijl hij wel gehandhaafd bleef in het blote bezit van zijn heerlijkheid en in de financiële rekenen daarvan. Of de aartshertogen als soeverein deze maatregel rechtsgeldig konden nemen, is een andere zaak. Maar bij mijn weten is deze bevoegdheid van de soeverein door Floris in zijn jarenlange procedure nooit

bestreden. De duur van deze maatregel werd bepaald door de ambtstermijn van Francois Prouveur. Zijn speciale bevoegdheid van "officier absolut" wordt immers in de akte van lossing afhankelijk gesteld van zijn continu resideren (persoonlijk of door zijn stadhouder) in Oirschot. Heel het proces van Floris voor de Raad van Brabant ging dus over irrelevante zaken en kon nooit tot enig resultaat leiden, vóórdat de ambtstermijn van Francois Prouveur verstreken was. Deze verstreek door de vrede van Munster in 1648. Bij sententie van 21 februari 1650 sprak de Raad van Brabant te Brussel dan ook uit, dat Floris van Merode zijn heerlijke rechten in Oirschot (weer) ten volle kon uitoefenen. Het duurde echter tot 14 november 1658, voor het vonnis van Brussel door Den Haag erkend werd.

De feitelijke situatie tussen 1618 en 1658 is zo geweest, dat de schout van de heer in Oirschot slechts getolereerd werd als een "stomme" officier. De helft van de heerlijke rekenen werden aan hem afgedragen, maar er werd niet toegestaan, dat hij zich bemoeide met het dorpsbestuur of als rechtsvorderaar optrad voor de schepenbank. Mr. Robrecht van Voorn heeft na 19 mei 1618 nog wel getracht zich als actieve schout van de heer te doen gelden, maar het werd hem - met instemming van Brussel - niet toegestaan.²⁾ Daar wij Jaspas Philipsen van Esch tot 1628 waarnemen als stadhouder van de schout van de heer en vanaf 1629 Jan van Elmpt als zodanig wordt genoemd, veronderstellen wij, dat Robrecht van Voorn tot zijn dood schout is gebleven, hoewel hij in 's-Hertogenbosch woonde en daar schepen was, en zijn functie, voor zover die te vervullen was, door een stadhouder liet waarnemen. Dit alles houdt in, dat wij praktisch geen gegevens hebben over het al dan niet functioneren van deze "stomme" schout van de heer in Oirschot tussen de jaren 1618 en 1658.

Terugblik op de situatie vóór 1559

In het proces van Floris voor de Raad van Brabant, waarbij Oirschot werd betrokken, staan de argumenten van Floris tegenover die van Oirschot. Oirschot beweerde, dat vóór 1559 de schout van de heer slechts optrad als inner van de helft van de heerlijke rekenen en geen taak had in het bestuur of de rechtspraak. Daartegenover stelde Floris, dat de schout van de heer vóór 1559 gelijkelijk optrad met de schout van de hertog (de kwartierschout). Beide beweringen bevatten een kern van waarheid, maar beide zijn door hun algemeenheid onjuist.

In feite lag de zaak zo. De schout van Kempenland of zijn stadhouder verrichtte steeds de benoeming (formeel) en de beëdiging der schepenen, zoals ook bepaald was in de akte van 1378.³⁾ Er is geen aanwijzing gevonden, dat deze benoeming en beëdiging vóór 1559 ooit door de schout van de heer geschiedde. Verder hadden de kwartierschout en zijn stadhouder voorrang op de schout van de heer, maar deze trad wel degelijk - mogelijk alleen bij afwezigheid van de kwartierschout en zijn stadhouder - op als voorzitter van het dorpsbestuur en rechtsvorderaar bij de schepenbank.

De situatie vanaf 1658.

Op 6 december 1658 verschijnt op het Oirschotse raadhuis Maximiliaan van Merode, zich noemend "Marquis van Deinsse, baron van Duffel, heer der vryheyt Oirschot ende Hilverenbeecke etc." - Hij is dit niet, maar neemt de functie waar voor zijn minderjarige zoon Ferdinand. - Hij had alle regenten en de vorsters op het raadhuis doen samenroepen. Door de secretaris laat hij voorlezen de sententie van de Raad van Brabant te Brussel van 21 februari 1650 met de lettres d'attache van de raad van Brabant te 's-Gravenhage en de resolutie van de staten generaal van 14 november 1658. Dan neemt hij bezit van de helft van de jurisdictie, bedankt de regenten voor hun bediening, ontslaat hen van hun eed voor zover zij hem vertegenwoordigen en herbenoemt hen onmiddellijk.⁴⁾ Daarna benoemt hij Adriaan Henrickszoon de Cort, die al dertig jaar vorster is, tot vorster.⁵⁾

Wat te denken van deze enscenering? Maximiliaan kon als (waarnemend) heer van Oirschot de helft van de jurisdictie in bezit nemen, hij kon een "sprekende" schout benoemen, wat hij nu niet deed maar pas een maand later, hij kon een vorster benoemen, wat hij ook deed. Maar hoewel de schepenbank ook rechtsprak in zijn naam, ging de benoeming en de beëdiging der schepenen en dus ook hun ontslag hem niet aan. Zo was het Oirschots recht in de situatie vóór 1559, die nu hersteld werd. Maar na honderd jaar wist men niet precies meer, hoe het was en veertig jaar van slepende procedures hadden het inzicht alleen verduisterd. Het is hier niet de plaats om in te gaan op alle diepingrijpende achtergronden, maar in feite kreeg Maximiliaan zijn zin. Bij de wisseling in 1659 benoemde hij de helft van de schepenen en gezworenen en later werd een regeling getroffen voor de benoeming van alle functionarissen bij toerbeij. Bij deze benoeming van schepenen op 9 januari 1659 stelde Maximiliaan secretaris Peter van Andel mondeling aan als zijn schout, welke aanstelling op 25 september 1659 schriftelijk bevestigd werd.⁶⁾ Deze benoeming was een tactische zet, daar Peter van Andel als secretaris de enig capabele man was, om uit de archieven de ongefundeerdheid van Maximiliaan's pretenties aan te tonen. Deze combinatie van ambten vroeg om moeilijkheden. Zij legde een onevenredig grote macht in de hand van één man. Waarschijnlijk door het overdonderend optreden van Maximiliaan was er aanvankelijk geen verzet tegen deze combinatie van functies, maar later rees er zoveel, ook principieel, verzet, dat Peter van Andel als schout moest aftreden.

Jan Herbertszoon van Wintelre ? 1637??

Alleen in het jaar 1637 vonden we hem vermeld in zijn kwaliteit van schout van de heer. Hij richtte zich met vele andere vooraanstaande inwoners in een rekest (ongedateerd - vermoedelijk april/mei) tot schepenen naar aanleiding van het vertrek van de rector der Latijnse school uit Oirschot.⁷⁾

Op 20 augustus en weer op 22 september van datzelfde jaar vroeg hij een getui-

genverklaring t.o.v. de schepenbank. Aan iedere particulier kon de schepenbank toestaan zo'n verklaring te vragen, maar bij beide gelegenheden werd door de schepenbank goedgevonden, dat de getuigen de eed in zijn handen aflegden.⁸⁾

Peter van Andel 1659 - 1668

De benoeming van secretaris Peter van Andel tot schout van de heer is reeds gememoreerd. De combinatie van de twee functies van schout en secretaris vroeg om moeilijkheden en verzet. Wij hebben dan ook de indruk, dat er vanaf het begin verzet geweest is tegen deze combinatie, waartegen Maximiliaan en later Ferdinand van Merode steeds hebben voorgegeven, dat zij Peter van Andel slechts benoemd hadden als *waarnemend* schout. Zij kwamen voor de consequentie van hun bewering te staan, toen Martyn Christiaan Sweerts, die al schout van Kempenland en als zodanig schout van Oirschot vanwege de hertog (staten generaal) was, trachtte ook de benoeming tot schout van Oirschot vanwege de heer te verkrijgen. Maar eerst speelde er nog een ander intermezzo.

Jaspar Huberti 1663

Op 10 december 1661 verscheen Jaspar Huberti in Oirschot, om als gemachtigde van Ferdinand van Merode de halve heerlijkheid Oirschot in bezit te nemen, die hem kort tevoren door zijn vader Maximiliaan als "geschenk bij gelegenheid van huwelijk" was overgedragen. Deze "schenking" klopt niet, daar Ferdinand zelf krachtens het testament van Floris van Merode Oirschot had geërfd na de dood van Willem IV van Merode. Klaarblijkelijk heeft bij gelegenheid van Ferdinand's huwelijk met Maria Coelestina de Longueval, dochter van de graaf van Buquoy, haar familie geëist, dat Maximiliaan de bezittingen van Ferdinand ook feitelijk aan hem zou overlaten.⁹⁾ Deze Jaspar Huberti, die in dienst was van Ferdinand, had wat vage volmachten. Hij was wel rentmeester van Ferdinand en wist zich later uitgebreidere volmachten te verwerven, die echter pas blijken bij de herroeping daarvan. Op 21 juli 1663 verscheen Ferdinand persoonlijk voor de Oirschotse schepenen, om de volmachten, die hij zes tot zeven maanden voordien aan Jaspar Huberti gegeven had, te herroepen.¹⁰⁾ Daar blijkt, dat Jaspar Huberti, die zich intussen uit de dienst van Ferdinand had teruggetrokken, volmacht ontvangen had, om het ambt van schout te mogen "vergeven ofte bedienen".

Martyn Christiaan Sweerts 1666 - 1672

In de benoemingsakte van Sweerts d.d. 6 december 1666 wordt als reden opgegeven, dat de combinatie van de functies van secretaris en schout, "hoewel maer provisioneel heeft geëxerceert", tegen de voorschriften van het land is. Onmiddellijk na zijn benoeming legt Sweerts de eed af in aanwezigheid van twee schepenen in handen van Ferdinand. Dit gebeurde tijdens afwezigheid van secretaris van

Andel, die later met succes in verzet kwam tegen deze benoeming.¹¹⁾ Pas uit het vervolg blijkt, dat Sweerts aan Ferdinand 675 gulden betaald had voor deze benoeming.¹²⁾ Er was hem blijkbaar veel aan gelegen. De reden kunnen we wel vermoeden. Sweerts zag natuurlijk het faillissement van de Merode's in Oirschot wel aankomen. De procedure was reeds begonnen. Zijn benoeming door Ferdinand "onwederroepelyck voor ons ende onse naecomelinghe ... tot onsen schoutet van Oirschot geduirende syn leven" legde een sterke claim op de heerlijkheid Oirschot, die voor een ander veel aantrekkelijkheid verloor, daar hij toch Sweerts voor diens leven als schout moest handhaven. Het zou ons zelfs niet verwonderen, dat er een soort koehandel had plaatsgevonden tussen Sweerts en van Andel, waarvan Ferdinand het slachtoffer is geworden. Uit de reeds aangehaalde tekst blijkt namelijk, dat Ferdinand beloofd had, 675 gulden *terug* te geven aan Sweerts, indien deze door verzet van Peter van Andel of iemand anders de hem verleende functie van schout niet "rustelyck ende vredelyck" zou kunnen uitoefenen. Blijkens dezelfde tekst is Peter van Andel in verzet gegaan en is hij bij sententie van de raad van Brabant d.d. 11 maart 1667 "in de bedieninge van het voorschreven schoutamt gecontinueert". Daarom moet Ferdinand dus 675 gulden teruggeven en laat Sweerts op 26 november 1668 beslag leggen op diens goederen.¹²⁾ Maar nu het onverwachte vervolg: Peter van Andel treedt nadien nooit meer als schout op en Sweerts kan deze functie van die dag af "rustelyck ende vredelyck" uitoefenen. Wij menen daarom, dat het verzet van Peter van Andel slechts pro forma geweest is, om Ferdinand een poot uit te draaien. Zelf zal van Andel er allicht niet slechter op geworden zijn.

Bij uiteindelijke verkoop van de bezittingen ⁿ Ferdinand in Hilvarenbeek en Oirschot werd Sweerts dan ook eigenaar van de heerlijkheid Oirschot, terwijl de familie de Cort, afkomstig uit Spoorndonk en een der grootste schuldeisers, wel de heerlijkheid Hilvarenbeek en het kasteel van Oirschot met diverse daargelegen bezittingen kocht. Verscheidene leden van deze familie hebben daar gewoond.¹³⁾

Bij de verkoop van de halve heerlijkheid Oirschot veranderde de situatie doordat Martyn Christiaan Sweerts, tot dan toe schout van de heer, zelf halfheer van Oirschot werd. Wij menen, dat daarom in 1672 zijn functie van schout als beëindigd moet worden beschouwd, hoewel ons tot nog toe niet gebleken is, dat hij voor 1674 een schout heeft aangesteld.

Peter van Nahuys 1674 - 1677

Peter van Nahuys was reeds lang stadhouder van Oirschot.¹⁴⁾ Bovendien was hij stadhouder van de kwartierschout vermoedelijk sedert 1654. Wanneer Martyn Christiaan Sweerts heer van Oirschot geworden is, wordt Nahuys de eerste tijd nog betiteld als stadhouder. Op 5 april 1674 vonden wij hem voor de eerste maal genoemd als schout.¹⁵⁾ Hij is nog schout bij de beëdiging der schepenen in juni 1677.¹⁶⁾

Jacobus van Nahuys 1681 - 1700

Deze zoon van Peter van Nahuys treedt voor de eerste maal op, maar dan als stadhouder, op 27 april 1678.¹⁷⁾ Op 1 juni 1681 wordt hij nog stadhouder genoemd, maar vanaf de rechtszitting van 8 oktober 1681 wordt hij drossaard genoemd.¹⁸⁾ In deze jaren wordt de situatie er niet duidelijker op doordat de functies van schout (drossaard) van Oirschot vanwege de heer en stadhouder van het kwartier vanwege de staten generaal in één persoon verenigd zijn. De bron van de verwarring ligt echter dieper. Martyn Christiaan Sweerts is kwartierschout van Kempenland en als zodanig schout van Oirschot vanwege de staten generaal en bovendien vffir 1672 schout van Oirschot vanwege de heer en vanaf 1672 heer van Oirschot, in welke kwaliteit hij een schout (drossaard) vanwege de heer kan benoemen. Vermoedelijk heeft hij meerdere jaren geen schout benoemd doch slechts een stadhouder, die gemakkelijker ontslagen kon worden.

Jacobus van Nahuys vonden wij voor de laatste maal in functie op 19 mei 1700.¹⁹⁾

Daniël de Swarte 1700 - 1704

Op 1 oktober 1700 werd Daniël de Swarte aangesteld als "officier en stadhouder".²⁰⁾ Daar wij geen enkele aanwijzing hebben, dat hij stadhouder van het kwartier zou zijn geweest, veronderstellen we, dat deze aparte formulering inhoudt, dat Martyn Christiaan Sweerts hem slechts heeft willen aanstellen als waarnemend schout. Dit wordt bevestigd doordat hij altijd officier wordt genoemd en nooit schout of drossaard. Zijn laatste optreden in functie vonden wij op 17 maart 1704.²¹⁾ Hij was gehuwd met Petronella van Andel, de natuurlijke dochter van Peter van Andel en Catharina van Grevenbroeck.²²⁾

Jacobus Coenraets 1704 - 1733

Op 12 maart 1704 benoemde Martyn Christiaan Sweerts de Landas (pas tegen het einde van zijn leven voegde hij de naam de Landas aan zijn eigen naam toe) Jacobus Coenraets, zijn drossaard in Oirschot, tot stadhouder van het kwartier.²³⁾ Daar Daniël de Swarte nog op 17 maart van dat jaar in functie was te Oirschot, kan de benoeming tot drossaard in Oirschot niet lang aan deze benoeming zijn voorafgegaan. Wij veronderstellen, dat ze op dezelfde dag in Den Haag is gedaan. Een afschrift vonden wij echter niet.

De weduwe van Martyn Christiaan Sweerts de Landas, Clementia Geertruyd van Els tot Boedelham, die na zijn dood op 24 juni 1704 het bewind als vrouwe van Oirschot overnam voor hun nog minderjarige zoon Jacob Dirk (geboren 29 juli 1691) schijnt niet zo gecharmeerd te zijn geweest van Jacobus Coenraets.²⁴⁾ Zij trachtte tevergeefs hem door een ander te vervangen. (Zie hierna.) Jacobus Coenraets was reeds in 1694 drossaard van Hilvarenbeek geworden.²⁵⁾ Hij vestigde zich

in Oirschot²⁶) en bleef daar wonen, ook toen hij na zijn ontslag als drossaard van Oirschot alleen drossaard van Hilvarenbeek bleef. In de vergadering van schepenen van 11 mei 1733 werd door de heer medegedeeld, dat Jacobus Coenraets afstand gedaan had van zijn ambt en dat hij in diens plaats benoemd had Mr. Jean de Marcq. De achtergronden van dit aftreden blijven onbekend.²⁷) Jacobus Coenraets stierf in 1749 in zijn huis aan de Koestraat, dat daarna door de gemeente gekocht werd als pastorie voor de predikant.²⁸) Sinds het optreden van Coenraets is de naam drossaard definitief in zwang gekomen.

Pieter de Leeuw 1708

Op 31 maart 1708 wordt Pieter de Leeuw op last van de vrouwe van Oirschot "in't bijwesen van den jongen heer van Oirschodt" beëdigd als drossaard. Op 30 juni d.a.v. deelt de vrouwe van Oirschot mee, dat zij deze beëdiging als ongedaan wenst te beschouwen, omdat Jacobus Coenraets bij provisionele sententie van de raad van Brabant d.d. 2 mei 1708 in zijn ambt is gehandhaafd.²⁹) Na dit intermezzo werd Jacobus Coenraets zij het na enig tegenstribbelen van de vrouwe van Oirschot op 24 augustus 1708 opnieuw beëdigd.³⁰

Mr. Jean de Marcq 1733 - 1735

Toen de heer van Oirschot, Jacob Dirk Sweerts de Landas in de vergadering van schepenen van 11 mei meedeelde, dat hij Jean de Marcq per 14 april 1733 tot drossaard had benoemd en dat deze benoeming per 30 april d.a.v. door de staten generaal was goedgekeurd, voegde hij eraan toe niet te twijfelen "off syn E. soude aen de regenten en gemeente aengenaem wesen".³¹) Enige twijfel van zijn kant zou echter niet misplaatst zijn geweest. Wij hebben de indruk, dat deze man een allernaangenaamst karakter had. Hij werd in de nacht van 10 op 11 februari 1735 door Anthony Andrieszoon Schepens, burgemeester in het jaar 1731/32, bij het raadhuis doodgeschoten. Het enerverende voor- en naspel van deze gebeurtenis verdient een diepgaand onderzoek.

Vacature 1735 - 1737

De consternatie over deze moord was zo groot, dat er voorlopig geen nieuwe drossaard werd benoemd. De president-schepenen werd door de heer gemachtigd om tot nader order in plaats van de drossaard op te treden.

Anthony van Grevenbroeck 1737 - 1743

Op 19 maart 1737 werd Anthony van Grevenbroeck door Jacob Dirk Sweerts de Landas benoemd tot drost, baljuw en houtvester der halve heerlijkheid Oirschot "ende dat tot onse kennelycke wederseggens ende heroeping toe". De benoe-

ming, die klaarblijkelijk in Den Haag getekend werd, is vermoedelijk in overleg met de staten generaal tot stand gekomen en werd door "Haer Hoog Mogende" reeds op 22 maart goedgekeurd. Op 2 april d.a.v. legde hij de eed af in handen van de president van de raad van Brabant in Den Haag.³²)

Anthony van Grevenbroeck was van Oirschotse afkomst. Zijn vader was Petrus Jacobus van Grevenbroeck R.K. gedoopt en begraven te Oirschot. Hij was daar herhaaldelijk schepen geweest.³³) Anthony is vermoedelijk buiten Oirschot geboren, aangezien zijn doop daar niet te vinden is. Zijn vader stierf toen hij nog jong was en zijn moeder hertrouwde met Johan Lefebure, die te Leiden woonde. In 1721 was Anthony gevestigd te Leiden als wijnkoper.³³) Daar zal hij overgegaan zijn naar de gereformeerde kerk. Op 5 mei 1736 legde hij met zijn vrouw te Oirschot een kerkelijke attestatie van Leiden d.d. 27 maart 1736 over.³⁴) Zijn benoeming in Oirschot was verre van gelukkig, omdat hij daar duidelijk als een collaborateur beschouwd werd. Hij werd herhaaldelijk bedreigd. Hij verdween in 1743 geruisloos als drossaard, maar bleef wel tot zijn dood in 1753 in Oirschot wonen³⁵).

Vacature 1743 - 1747

Blijkbaar heeft de heer van Oirschot na deze zeer ontactische poging maar besloten, de zaak wat te laten uitzielen. De president-schepenen moest weer waarnemen.

Johan Bastiaanszoon de Voo 1747 - 1750

Het eerste optreden van deze drossaard signaleerden wij op 25 oktober 1747,³⁶) zijn laatste optreden op 11 maart 1750.³⁷) Daarna nam de president-schepenen weer waar en een enkele keer trad de stadhouder van het kwartier op.³⁸) In de akte van benoeming van zijn opvolger wordt gezegd, dat de Voo "uyt dese heerlijkheid metter woon onlangs is vertrokken en hetselven verlaten heeft, dienvolgende ons de vrije en libre dispositie daarvan weer toebehoord". De bedoeling van de heer zal hem wel duidelijk geweest zijn, zodat hij, toen de kans zich voordeed, uit eigen beweging vertrok.

Carel Hendrik Jacob Sweerts de Landas 1750 - 1795

Toen de heer van Oirschot, Jacob Dirk Sweerts de Landas, op 2 september 1750 zijn tweede zoon "in achtving genomen hebbende het goed gedrag, naarstigheit en toeleg tot sijne studiën en tot verder aanmoeding" benoemde tot "het bewind en exercitie van onse drostschap, bailliuw en houtvesterschap", was deze pas twintig jaar.³⁹) Het was vermoedelijk *niet* de bedoeling, dat hij het ambt direct blijvend zou uitoefenen, want er werd toestemming gegeven, "dat bij sijn absentie met ons voorkennis en approbatie sal mogen aanstellen een stadhouder ons aangenaam". Het was duidelijk *wel* de bedoeling, dat hij het niet onbelangrijke

salaris zou toucheren: "En sal hij drossard genieten en profiteeren het tractement tot hetselve ampt staende mitsgaders alle baaten en profijten vandien". Hij werd op dezelfde dag door zijn vader beëdigd in de vergadering der regenten. Als u wat moeite hebt met het lezen der aangehaalde teksten, ligt dat aan de heer, die de akte "eijgenhandig op s'lands zegel geschreven" heeft.

Zijn stadhouder was aanvankelijk Jan Willem Soetens en later Christiaan de Vries.

Op 26 augustus 1794 stonden de Franse troepen in Vessem en werden spoedig in Oirschot verwacht. In de daarop volgende nacht verdween stadhouder de Vries met de noorderzon, terwijl de drossaard zelf waarschijnlijk niet meer in staat en zeker te voorzichtig was, om zich nog met bestuurszaken te bemoeien. Door de vergadering van de municipaliteit werd de president-schepen belast met de waarneming van de functie, zoals reeds lang gebruikelijk was geweest, zonder de drossaard of diens oudste broer Lodewijk Jan Baptist, die toen heer van Oirschot was, iets te vragen.⁴⁰⁾

Op 7 juni van het volgend jaar scheen de Vries op zijn veilige schuilplaats voldoende zekerheid te hebben gekregen, dat er na deze bevrijding geen bijtjesdag gehouden werd, en presenteerde hij zich op de vergadering der Municipaliteit om de functie van stadhouder weer op te nemen. Hij werd simpelweg aan de kant geschoven. De vergadering besloot, hem "'t bijwonen der vergadering en 't fungeren als stadhouder te interdiceren, vermits door zijne heimelijke absentie uyt 't dorp en tegen zijn gegeeven woord bij den inmarsch der Fransche troepen en doe 't dorp in nood was zich van hier verwijderd heeft en daardoor zowel 't vertrouwen dezer municipaliteit als van al 't volk verloren heeft.⁴¹⁾

Een week later op 14 juni stierf de drossaard. Oirschot voelde zich verlost van een feodale terreur, die de laatste anderhalve eeuw was uitgeoefend door mensen, die vreemd waren aan de aard en de godsdienst van de Oirschotse bevolking. Men had zo weinig voordeel en zo veel nadeel ondervonden van vele drossaards, dat men neigde tot de mening, dat de functie niet nodig was maar best door de president-schepen vervuld kon worden.

In de vergadering van de municipaliteit van 20 augustus 1795 deelde president-schepen A. van Baar echter mee, dat de combinatie der twee functies hem te zwaar werd en vroeg daarom ontheven te worden van de waarneming van het drostambt. Op verzoek van de collega's stemde hij toe de functie te blijven waarnemen, tot een beslissing verkregen was van de provisionele representanten van het volk van Bataafsch Brabant vergaderd te Tilburg, welke beslissing in een schrijven van dezelfde dag gevraagd werd.⁴²⁾ In hun antwoord van de 28e d.a.v. bleken de representanten overtuigd te zijn van de noodzaak van het aanstellen van een drost en verklaarden, dat de aanstelling van een provisionele drost door het volk van Oirschot gedaan kon worden. Hierop besloot de municipaliteit de stemming bij besloten biljetten op 14 oktober op het raadhuis te houden.⁴³⁾ Bij deze

stemming werd Jan Steyvers gekozen, die reeds de volgende dag als drossaard optrad.")

Op 19 oktober 1807 werd door de landdrost van Brabant meegedeeld, dat de drost voortaan baljuw genoemd zou worden, terwijl zijn functie hetzelfde bleef.⁴⁵⁾ De naam baljuw, die al eerder gebruikt was, werd dus later pas officieel.

De stadhouders

Een stadhouder of plaatsvervanger werd in principe aangesteld door de schout, die hij verving. De kwartierschouten van Kempenland hadden meestal een stadhouder. Daar de kwartierschout q.q. schout van Oirschot was namens de hertog respectievelijk de staten generaal, was zijn stadhouder ook stadhouder van Oirschot vanwege de hertog respectievelijk de staten generaal. De schouten van Oirschot vanwege de heer, die wij hier op een rijtje hebben gezet, hadden in de regel geen stadhouder. Wanneer er een enkele maal een stadhouder optreedt, ontgaat ons toch dikwijls zijn aanstelling en ontslag.

Lambrecht Fabri 1586 - 1587 ?

Hij was aanvankelijk schout tot 1586 maar bleek tegen die taak niet opgewassen. Uit de aantekeningen van Aert Sgraets in zijn jaarkronieken weten we, dat hij stadhouder was onder zijn opvolger jonker Willem Spierinc van Wel en ook onder Wouter van Elmpt, die deze in 1587 opvolgde.⁴⁶⁾ Hoelang hij in functie is geweest, is onbekend. Vermoedelijk fungeerde hij niet meer in 1590, toen Wouter van Elmpt gevangen was genomen, aangezien toen een waarnemer benoemd is. In die tijd speelt zich nog een andere zaak af. Rutger Janszoon van Kerckoele wierp zich op als stadhouder maar werd door de regenten niet erkend.⁴⁷⁾ Het kwam tot een proces voor de Raad van Brabant te Brussel, waarin hij tot de kosten van het geding veroordeeld werd."

Jaspar Philipsen van Esch ? 1626 - 1628

Ofschoon wij Jaspar Philipsen van Esch niet vermeld vonden vóór de beëdiging der nieuwe schepenen van het jaar 1627,⁴⁹⁾ veronderstellen we, dat hij door Robrecht van Voorn tot stadhouder is aangesteld, toen deze in 1618 na de lossing der halve heerlijkheid met de Oirschotse regenten in conflict raakte en naar 's-Hertogenbosch vertrok. Hij zal zich niet meer macht hebben willen toeëigenen dan hem door de regenten werd toegedacht, want er is geen enkele aanwijzing voor moeijkheden met hem. Hij stierf in 1628.⁵⁰⁾

Peter van Nahuys 1650 - 1674

Ten aanzien van de beginperiode van het stadhouderschap van Peter van Nahuys moeten we een voorbehoud maken. Wel ontmoeten we hem als „stadhouder binnen Oirschot" op 18 januari 1650 bij de beëdiging der schepenen⁵¹).

Hoewel hij geen stadhouder van de schout van Kempenland was - dat was toen Abraham Tempelaar - zal hij de beëdiging toch verricht hebben als „stadhouder binnen Oirschot" van de kwartierschout. De situatie was zeer ingewikkeld. De staten generaal hadden Henrick van Bergaigne benoemd tot hoog- en laagschout van stad en Meierij, kwartierschout van Kempenland en schout van Oirschot. Bij zijn functie als hoogschout kon hij nauwelijks toekomen aan de uitoefening van zijn taak als kwartierschout. Deze liet hij als regel over aan zijn stadhouder Tempelaar. Daarnaast was eigenlijk een permanente aanwezigheid nodig in Oirschot, waarvoor hij Peter van Nahuys had aangesteld als „stadhouder ter plaatse". Aangezien Peter van Nahuys in later tijd de functies van stadhouder vanwege de staten generaal en vanwege de heer combineerde, nemen wij aan, dat dit van het begin af zo geweest is. Vanaf 1674 combineerde hij de functies van stadhouder van Kempenland en schout van de heer.

Jacobus van Nahuys 1678 - 1681

In de eerste jaren van zijn optreden wordt hij stadhouder genoemd, zoals bij de reeks der schouten is vermeld.

Jan Willem Soetens 1751 - 1774

Kort na zijn benoeming had de jonge drossaard Carel Hendrik Jacob Sweerts de Landas enige maanden zelf zijn functie uitgeoefend. Soms werd hij vervangen door de president-schepenen. Op 3 maart 1751 vonden wij Jan Willem Soetens voor de eerste maal vermeld in zijn functie als stadhouder⁵²).

Sindsdien trad hij in de regel op in functie en de drossaard slechts een enkele maal. Tevens bleef hij zijn plaats onder de regenten behouden, de laatste jaren als kerkmeester. Op 8 juni 1774 trad hij voor het laatst als stadhouder op⁵³).

In de periode van 1774 tot 1786 was er geen stadhouder. Drossaard Sweerts de Landas vervulde zelf zijn functie, maar hij was meer afwezig dan aanwezig. De president-schepenen nam dan waar. Dit gebeurde zo dikwijls, dat deze herhaaldelijk loco-officier genoemd werd.

Christiaan de Vries 1786 - 1794

De aanstelling van Christiaan de Vries tot stadhouder werd niet alleen vastgelegd in een benoemingsakte van 21 november 1786 maar ook in een daags tevoren gesloten uitgebreid contract tussen hem en de drossaard. Op de dag van zijn benoeming legde hij ook de eed af⁵⁴).

Naar aanleiding van de bepaling van de staten generaal d.d. 6 februari 1787, dat officieren en stadhouders niet tegelijkertijd notaris of procureur konden zijn, werd door de Vries, die deze functies van te voren bekleedde, een uitzondering gevraagd, waarop zijn aanstelling als stadhouder werd goedgekeurd onder de restrictie, dat hij gedurende zijn functioneren als zodanig tot nader order de functies van notaris en procureur niet zou mogen uitoefenen⁵⁵). Na deze goedkeuring legde hij opnieuw de eed af voor schepenen op 25 november 1787⁵⁶). Een jaar later op 1 december 1788 legde hij nogmaals de eed af in handen van de heer van Oirschot⁵⁷).

Hoe er een eind kwam aan zijn functie, is reeds aan bod geweest bij de behandeling der schouten.

Slotopmerking:

In de periode na 1659 en vooral na 1700 neemt het gewicht van de schout of drossaard van de heer steeds toe. Dit ligt niet aan de functie of de personen, die haar uitoefenden, maar meer aan het verzwakken van de kwartiersorganisatie. De vroegere taken van de kwartierschout werden steeds meer overgenomen door ambtenaren met een speciale opdracht. Bovendien werd in de achttiende eeuw het ambt van kwartierschout een melkkoetje voor leden van de staten generaal, die hun ambtsgebied nauwelijks kenden en alles overlieten aan een stadhouder. Dat de Oirschotse ervaringen met hun drossaards niet zo aangenaam waren, is wel duidelijk geworden. Ondanks een grote reserve tegenover de Fransen was „Vrijheid, gelijkheid en broederschap" voor de Oirschotse patriotten heel wat meer dan een holle leuze.

NOTEN

1. J. Vriens, 'De conflicten van het geslacht de Merode over de helft van de hoge, middelbare en lage justitie van Oirschot', in Campinia jrg. 3, nr. 9 (april 1973), blz. 41 - 49. In hetzelfde nummer publiceert hij de akte van 8 maart 1388 (met foutieve datum), waarbij hertogin Johanna de verdeling der heerlijke rechten over Oirschot en Hilvarenbeek tussen haar en Willem van Petershem regelt. Blz. 12 - 14. Op enkele punten is de opvatting en interpretatie van de heer Vriens niet houdbaar. Uit onze tekst zelf wordt wel duidelijk, wanneer wij menen te moeten afwijken van zijn lezing. Daarnaast werd door mij met enig commentaar gepubliceerd de akte van de lossing der halve heerlijkheid van 24 november 1614 in Campinia jrg. 10, nr. 40 (jan. 1981), blz. 195 - 203.
2. Het is mogelijk, dat Robrecht van Voorn tussen 1615 en 1618 in Oirschot heeft gewoond, maar hij zal in dat laatste jaar weer naar 's-Hertogenbosch zijn vertrokken. Hij was daar schepenen in 1609 en weer in 1619, 1622, 1625, 1628, 1629 en 1634. Jacob van Oudenhoven, Eene nieuwe ende gantsch vermeerderde beschrijvinge van de stad 's-Hertogenbosche, 's-Hertogenbosch 1670. In 's-Hertogenbosch werd zijn naam geschreven Robbert van Voiren. Wij hielden ons aan de overheersende schrijfwijze in Oirschot.
3. Oud administratief archief van Oirschot, ch. nr. 18. gepubliceerd in Campinia jrg. 1, nr. 3 (okt. 1971), blz. 140 - 142.

4. Oirschots schepenprotocol van 1658, blz. 289 e.v.
5. Oirschots schepenprotocol van 1658, blz. 291 e.v.
6. Oirschots schepenprotocol van 1659, vooraan ongenummerd.
7. "Schepenregister", resolutieboek van 1637, fol. 162.
8. "Schepenregister", resolutieboek van 1637, fol. 216 - 217 en 240 - 242.
9. Schepenprotocol en register van 1661, blz. 247 - 252.
10. Schepenprotocol en register van 1663, blz. 339 e.v. Tekenend is het dan Ferdinand deze akte tekent met "le comte de Montfort", een titel, die hem niet toekwam, daar het graafschap Montfoort in 1648 voor een belachelijk lage prijs verkocht was aan de staten van Utrecht. E. Richardson, *Geschiede der Familie Merode*, Band 1, Praag 1877, blz. 165.
11. Schepenprotocol en register van 1666, blz. 104 - 107. De vertaling van de Franse benoemingsakte is van de hand van notaris Guiliam van Campen, de akte van beëdiging is ondertekend door de schepenen zelf en niet door de secretaris.
12. Schepenprotocol en register van 1668, blz. 269 - 271.
13. J. v. Gils, 'De Oirschotse periode van de familie de Cort, halfheren van Hilvarenbeek', in *Campinia*, jrg. 13, nr. 51 (Okt. 1983), blz. 195 - 212.
14. Blijkens een verklaring door Abraham van Nahuys was hij "stadhouder ende koster binnen Oirschot sedert 1650". Oirschots schepenprotocol en register van 1681/82, blz. 96 e.v.
15. Dingrol 1673/74, blz. 277.
16. Schepenprotocol en register van 1677/78, titelbladzijde.
17. Schepenprotocol en register van 1677/78, blz. 1050.
18. Dingrol 1681/82, titelbladzijde en blz. 114.
19. Dingrol 1699/1700, fol. 295v^o.
20. Protocol van allerhande akten 1700, fol. 182v^o e.v.
21. Protocol van allerhande akten 1704, fol. 120.
22. Vonnis- en eedboek 1708/17, fol. 32 - 37 en 88 - 90v^o.
23. Afschrift van deze benoemingsakte: Dingrol 1700/06, blz. 339 e.v.v.
24. Gegevens over de geboorte- en sterfdata der familie Sweerts de Landas werden ons welwillend verstrekt door de heer v. Heumen, bibliothecaris van het gemeente-archief te 's-Hertogenbosch, naar het Nederlands Adelsboek van 1952.
25. J. v. Gils, a. art. in *Campinia*, nr. 51, blz. 199.
26. Ibid. blz. 201.
27. Ordinaris dingrol 1723/38, fol. 283V^o e.v.
28. Schepenprotocol van 1749, fol. 68V^o e.v.v.
29. Civile of ordinaris dingrol 1707/11, fol. 74V^o.
30. Civile of ordinaris dingrol 1707/11, fol. 80V^o - 82VO.
31. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 1632.
32. Ordinaris dingrol 1723/38, fol. 425V^o - 427V^o.
33. A. v. Sasse v. IJsselt, 'De familie van Grevenbroeck en de heerlijkheden Loon op Zand, Mierlo en Helvoirt', in *Taxandria* jrg. VIII (1901), blz. 105 e.v.
34. Lidmatenboek der N.H. kerk Oirschot, 1650 - 1742, ongefoliëerd.
35. Zijn laatste optreden als drossaard vonden we op 13 maart 1743. Ordinaris dingrol 1738/49, fol. 197.
36. Ordinaris dingrol 1738/49, fol. 321VO.

37. Ordinaris dingrol 1750/62, fol. 7.
38. Ordinaris dingrol 1750/62, fol. 12.
39. De akten van benoeming, van goedkeuring door de staten generaal d.d. 1 oktober 1750 en van de eedsaflegging voor de raad van Brabant daags daarna zijn pas ingeschreven in het jaar 1759 in de ordinaris dingrol 1750/62, fol. 269V^o - 271V^o. Carel Hendrik Jacob was geboren te Oirschot op 29 mei 1730. Zie ook noot 24.
40. Resolutieboek 1792/98, blz. 94.
41. Resolutieboek 1792/98, blz. 175.
42. Resolutieboek 1792/98, blz. 249.
43. Resolutieboek 1792/98, blz. 265 e.v.
44. Resolutieboek 1792/98, blz. 269.
45. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 7408.
46. Schepenprotocol van 1587, fol. 219. Zie vorig nummer van *Campinia*.
47. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 7935.
48. Oud administratief archief van Oirschot, vrl. nr. 456.
49. Schepenprotocol van 1627k titelbladzijde.
50. O.A.A.O., vrl. nr. 7954 en schepenprotocol van 1628, blz. 436 e.v.v.
51. Schepenprotocol van 1650, titelbladzijde.
52. Ordinaris dingrol 1750/62, fol. 23V^o.
53. Ordinaris dingrol 1762/85, fol. 180.
54. Ordinaris dingrol 1786/1811, fol. 9 - 11^{v70}.
55. Ordinaris dingrol 1786/1811, fol. 17 - 18.
56. Vonnis- en eedboek 1768/1810, fol. 96VO.
57. Vonnis- en eedboek 1768/1810, fol. 100VO.

STAMLIJST VAN DEN HURK
door M.J. Hulsen, &st

1. vanden Hurk, Arnoldus —————
 ged. St. Oedenrode ± 1620
 geh. met n.n. ± 1650
 kind: Cornelis, zie no. 2

2. vanden Hurk, Cornelis
 z.v. Arnoldus
 ged. St. Oedenrode ± 1650
 geh. St. Oedenrode ± 1675 met Joanna n.n.
 kinderen (allen gedoopt St. Oedenrode):
 Elisabeth, 11-4-1676
 Wilhelmus, 28-9-1678
 Arnoldus, 25-7-1679
 Theodorus, zie no. 3
 Cornelia, 21-7-1684
 Johannes
 Rudolphus
 Petrus

3. vanden Hurk, Theodorus —————
 z.v. Cornelis en Joanna n.n.
 ged. St. Oedenrode 2-8-1681
 geh. St. Oedenrode 10-2-1709 met Catharina, d.v. Paulus Vogels, ged.
 St. Oedenrode 26-1-1686
 kinderen (allen gedoopt Best):
 Anna Maria, 10-3-1711 (geh. 5-2-1747 met Petrus Johannes van
 Croonenborch)
 Paulus, 12-1-1713 (geh. met Maria d.v. Johannes Deckers)
 Joannes, zie no. 4
 Theodora, 26-3-1718

4. vanden Hurk, Joannes
 z.v. Theodorus en Catharina Vogels
 ged. Best 14-12-1715
 geh. Best 24-9-1741 met Joanna Maria d.v. Peter van Audenhoven, wed.
 van Martinus de Gruijter
 kinderen (allen gedoopt Best):
 Martinus, zie no. 5
 Adriana, 5-2-1744
 Dorethea, 15-12-1745
 Catharina, 26-12-1747
 Henrica, 17-2-1753

5. vanden Hurk, Martinus
 z.v. Joannes en Joanna Maria van Audenhoven
 ged. Best 20-3-1742
 geh. Best 9-11-1766 met Catharina, d.v. Joannes van Doormalen, ged. Best
 15-3-1745
 overl. Best 16-6-1826
 kinderen (allen gedoopt Best):
 Theodorus, 13-1-1768 (geh. 20-5-1808 met Johanna van Oirschot)
 Henricus, zie no. 6
 Joanna, 12-1-1773 (geh. 29-7-1798 met Martinus Habraken uit
 St. Oedenrode)
 Arnoldus, 20-3-1775 (geh. 17-9-1805 met Joanna Rovers uit St.
 Oedenrode)
 Joannes, 20-5-1778 (geh. 17-2-1814 met Joanna van de Ven)
 Matheas, 1-10-1780
 Margaretha, 7-1-1783 (geh. 20-7-1806 met Joannes van den Hurk,
 met dispensatie)
 Anna Maria, 10-9-1785 (geh. 17-2-1814 met Adrianus z.v. Gerardus
 van Oirschot)

6. van den Hurk, Henricus
 z.v. Martinus en Catharina van Doormalen
 ged. Best 14-4-1771
 geh. Best 22-5-1808 met Joanna Maria, d.v. Gerard van Oirschot uit St. Oe-
 denrode
 overl. Best 30-3-1854
 kinderen: Gerardus, ged. 12-10-1810 te St. Oedenrode
 Margaretha, geb. 20-3-1812 te St. Oedenrode (geh. Best 18-5-1845
 met Wilhelmus van de Sande)
 Antonius, zie no. 7

7. van den Hurk, Antonius
z.v. Henricus en Joanna Maria van Oirschot
geb. Oirschot (Best) 9-3-1815
geh. Best 18-5-1845 met Joanna van de Spijker (met dispensatie), geb. Oirschot (Best) 13-9-1816
kinderen (allen geb. Best):
Joannes, 2-3-1846
Joannes Antonius, zie no. 8
Cornelius, 12-1-1849
Henricus, 28-9-1850 (geh. met Joanna Versantvoort uit St. Oedenrode)
Catharina, 6-9-1851 (geh. 11-6-1883 met Adrianus van de Sande)
Joannes, 3-9-1853
Martinus, 24-12-1854
Maria, 8-3-1859
Theodorus, 2-4-1863 (geh. met Aldegonda Versantvoort uit St. Oedenrode)
8. van den Hurk, Joannes Antonius
z.v. Henricus en Joanna van de Spijker
geb. Best 2-5-1847
geh. Best 8-7-1886 met Cornelia van Kemenade, geb. Best 15-9-1856
overl. Best 15-11-1925
kind: — Catharina, geb. Best 19-2-1889 overl. Best 16-5-1959 (geh. Best 30-5-1921 met Franciscus van de Sande, geb. Best 28-12-1884 overl. Eindhoven 24-3-1982)

Met leedwezen hebben wij kennis genomen van het overlijden
op 14 september j.l. van de heer

A.B. VAN CRONENBURG

op de leeftijd van 83 jaar.

De heer van Cronenburg was bij de lezers van de genealogische rubrieken in Campinia een goede bekende. De resultaten van zijn navorsingen, gepubliceerd in de eerste 10 jaargangen van dit blad, werden hogelijk gewaardeerd en menig een heeft er zijn voordeel mee kunnen doen.

Moge hij rusten in vrede.

Redactie Campinia

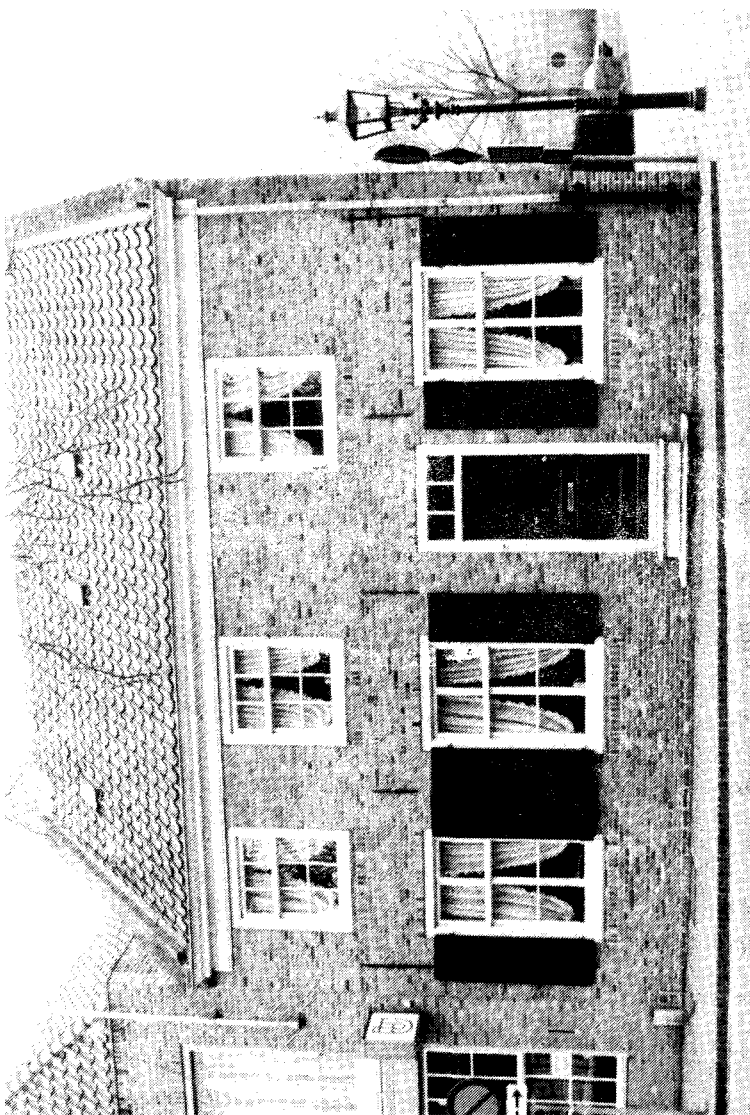
**IV. HUIZEN EN HUN BEWONERS TE OIRSCHOT
VAN DE ZEVENTIENDE TOT DE TWINTIGSTE EEUW
door C. Scholten**

56. Huis "Den Fransen Hoet", Markt 20 (sektie F 5632)

De lijst van onroerende monumenten van de gemeente Oirschot beschrijft het pand Markt 20 als volgt:
"Eenvoudig dorps huisje, XIX eeuw of ouder".

De verpondingsregisters van de herdgang Kerkhof vermelden als eigenaars, respectievelijk bewoners de volgende personen:

- A. HENRICK GIJSBERTS VANDEN BICHELAER ± 1650
"huijs en hoff"
grootte: 16 roijen; aanslag 2 g.
(verpondingsboek I, fol. 74v)
- B. PETER HENRICUS GIJSBERTUS VANDEN BIGGELAER
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek I, fol. 74v en II, fol. 64)
- C. De kinderen PEETER VANDEN BIGGELAER
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 64 en oud-rechterlijk archief Oirschot, [inv.nr.](#) 290, fol. 151v: verkoopakte, waarin dit pand genoemd wordt "Den Fransen Hoet")
- D. CRISTINA EN MARIA, 1714
kinderen van GOORT DIRCK HOPPENBROUWERS, bij koop
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 80)
- E. ANTONIJ BRANTS, geh. met EMERENTIA, d.v.
JACOB VLEMMINCX, wonende te Antwerpen, bij overlijden van
CHRISTINA HOPPENBROUWERS, wed. van JACOB VLEMMINCX
omschrijving, grootte en aanslag als onder A
(verpondingsboek II, fol. 80 en oud-rechterlijk archief Oirschot, [inv.nr.](#) 247, fol. 276: transportakte van "Den Fransen Hoet" d.d. 13-11-1751)

(foto J. v.d. Wal, Best)

N

- F. HENDRICK DE WIJS, geh. met JENNE MARIA VLEMMINCX omschrijving, grootte en aanslag als onder A (verpondingsboek II, fol. 80 en III, fol. 86) 1751
- G. HENDRICK DE WIJS, bij erfenis van zijn zoon (F) omschrijving, grootte en aanslag als onder A (verpondingsboek IV, fol. 58)
- H. ABRAHAM DAVITS, bij transport omschrijving, grootte en aanslag als onder A (verpondingsboek IV, fol. 58) 1780
- I. HENDRICK CORNELIS DE CROON, bij koop omschrijving, grootte en aanslag als onder A (verpondingsboek IV, fol. 58; V, fol. 60 en VI, fol. 60) 1781

Het kohier der huizen van 1808 c.v. vermeldt de volgende eigenaren:

- (I) HENDRICK CORNELIS DE CROON
 J. WOUTER VAN DER SANDEN
 K. HENDRIK NOIJEN

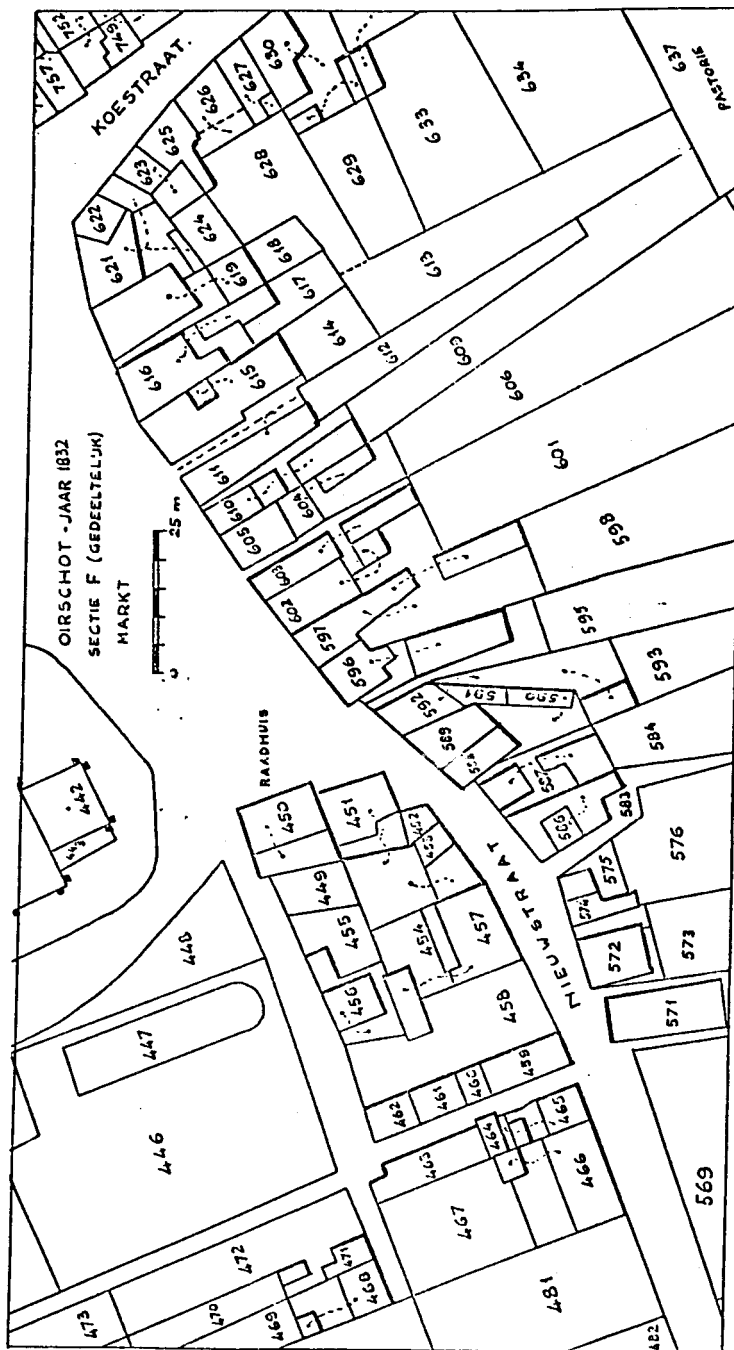
De kadastrale leggers geven de volgende eigenaren:

- L. De wed. HENDRIK NOIJEN, herbergierster (overl. 4-4-1847) 1832
 sectie F 595: tuin
 grootte: 7 r. 20 e.
 sectie F 596: huis, schuur en erf
 grootte: 3 r. 59 e.
 (artikel 470, volgnrs. 1, 2, 3)
- M. HENDRIK en GERARD WILLEM PRINCEE, minderjarige kinderen van GERARDUS PRINCEE en MARIA CATHARINA NOIJEN omschrijving en grootte als onder L 1850
 1867: afgebrand
 (artikel 1472, volgnrs. 1, 2, 3)

*In deuropening: Petronella Johanna (Pita) Princee
(foto: collectie Streekarchief)*

- N. HENDRIK PRINCEE, vleeshouwer (overl. 1-2-1911) 1867
 omschrijving en grootte als onder L
 1887: bijbouw en vereniging van de secties F 595 en F 596
 De nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie F 2826: huis, schuur en tuin
 grootte: 10 r. en 79 e.
 (artikel 2377, volgnrs. 1, 2, 3, 9, 10)
0. GERARDUS HENRICUS, slager (overl. 24-2-1945) 1911
 HENDRIK, slager en PETRONELLA JOHANNA PRINCEE,
 koffiehuishoudster (overl. 29-1-1947)
 sectie F 2826: huis, schuur en tuin
 grootte: 10 r en 79 e.
 1954: gedeeltelijke vernieuwing na oorlogsschade in 1944
 1956: vereniging van de secties:
 F 2826: huis, tuin en schuur; grootte 10 a en 79 ca.
 F 2828: tuin; grootte 42 a en 22 ca. (uit secties F 584 en F 4187)
 F 3352: huis en tuin; grootte 14 a en 99 ca.
 De nieuwe omschrijving na deze vereniging is als volgt:
 sectie F 4380: 2 huizen, schuur en tuin
 grootte: 68 a.
 (artikel 5561, volgnrs. 6, 18, 26)
- P. HENDRIK PRINCEE, slager (overl. 7-11-1964), bij successie 1950
 sectie F 4380: 2 huizen, schuur en erf
 grootte: 68 a.
 1961: gedeeltelijke verkoop naar artikel 7201 (tuin, 29 a, en 95 ca.)
 en artikel 485 (tuin, 5 a. en 2 ca.)
 De nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie F 4648: winkel, café, schuur en tuin
 grootte: 33 a. en 3 ca.
 (artikel 5561, volgnrs. 28, 29)
- Q. EMILE HUBERTINE HERMANS, hotelhoudster, bij successie 1966
 sectie F 4648: winkel, café, schuur en tuin
 grootte: 33 a. en 3 ca.
 1968: verkoop naar artikel 8183, volgnr. 1
 (artikel 5561, volgnr. 29)

- R. N.V. AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK, Amsterdam 1968
 omschrijving en grootte als onder Q
 1970: afscheiding:
 stichting sectie F 5532: bankgebouw; grootte 4 a. en 60 ca.
 (Markt 19)
 1972: verkoop naar artikel 485, volgnr. 4216:
 sectie F 5533: huis, erf, schuur en gedeelte van huis;
 grootte 28 a, en 43 ca. (Markt 20)
 (artikel 8183, volgnrs. 1, 2, 3, 4)
- S. Gemeente OIRSCHOT 1972
 sectie F 5533: huis, erf, schuur en gedeelte van huis
 grootte: 28 a. en 43 ca.
 1972: verkoop naar artikel 8572, volgnr. 1
 1972: gedeelte van huis en schuur na meting 2 a. en 23 ca.
 (artikel 485, volgnr. 4216)
- T. CORNELIA MARIA VAN DEN OEVER, geh. met 1972
 L.J.A.M. de KROON
 sectie F 5533: gedeelte van huis en schuur
 grootte: 2 a. en 23 ca.
 1972: sloop van de schuur en restauratie van het woonhuis
 De nieuwe omschrijving is als volgt:
 sectie F 5632: woonhuis en erf
 grootte: 2 a en 23 ca.
 (artikel 8572, volgnrs. 1, 2, 3)

V. DE AFSCHIEDING VAN BEST EN DE VERDELING DER GASTHUIZEN EN FUNDATIES

door H. Mijland

- vervolg en slot -

Ter herinnering aan het voorafgaande. Gedeputeerde Staten benoemden op 28 februari 1822 een commissie, die moest uitzoeken welke fundaties en gasthuizen er te Best en Oirschot bestonden en wat de intentie van de stichters was. Deze commissie werd tevens verzocht een advies uit te brengen over de verdeling van de stichtingen over de nieuwe gemeenten.

Verdeling gasthuizen en fundaties.

De schout van Oirschot, J. de Jong, installeert de commissie op 13 maart 1822, in welke bijeenkomst tevens de werkzaamheden onder de leden worden verdeeld. De commissie spreekt af om op 10 april bijeen te komen om de deelrapporten te bespreken. De schout van Best, de enige vertegenwoordiger van deze gemeente in de commissie, laat op die datum echter verstek gaan. Ook op de nieuw vastgestelde data verschijnt hij niets). De Oirschotse commissieleden besluiten dan om het verlangde rapport op te stellen en zenden dit op 1 juni 1822 aan Gedeputeerde Staten²). Aan de schout van Best sturen zij een afschrift.

De commissie concludeert in het rapport dat er een aantal fundaties zijn, die zijn gesticht ten gunste van de parochie waarin zij zijn opgericht. Bij de andere is dit minder duidelijk aan te tonen. Zij adviseert Gedeputeerde Staten de fundaties of gasthuizen toe te wijzen aan de parochie c.q. gemeente waarbinnen zij zijn gesticht, doch daarbij de rechten te eerbiedigen die door de stichters aan diverse families zijn toegekend. Dit advies heeft veel overeenkomst met het voorstel van de gemeente Best van 7 januari 1822³).

De reactie van Gedeputeerde Staten op dit rapport blijft uit tot 1843. Wanneer namelijk Gedeputeerde Staten een besluit nemen over de verdeling van de gemeenschappelijke gronden van Oirschot en Best⁴), stellen zij in de considerans op dit besluit, dat over de verdeling van de stichtingen ook nog een besluit moet worden genomen. Dit kan pas, schrijven zij in de toelichting, wanneer het rapport waartoe zij op 28 februari 1822 opdracht gaven ontvangen is⁵). Kennelijk is het door de commissie ingezonden rapport verloren gegaan. In november 1846 komen Gedeputeerde Staten hier nogmaals op terug. In deze brief schrijft het college dat de definitieve afwikkeling van de verdeling der gemeentegronden pas kan plaats hebben nadat, op grond van het rapport van de in 1822 ingestelde commissie, een besluit is genomen over de verdeling van de "Godshuizen en gestichten".

Het gevraagde rapport moet binnen één maand worden ingezonden⁶).

De commissie antwoordt vier maanden daarna, op 27 maart 1847, onder bijvoeging van een afschrift van het rapport van 1 juni 1822. Ter aanvulling op het rapport, bevat de missive een opsomming van de te Oirschot en Best aanwezige "Fundaties en instellingen van weldadigheid" met gegevens over de stichters, de stichtingsdatum en dergelijke.

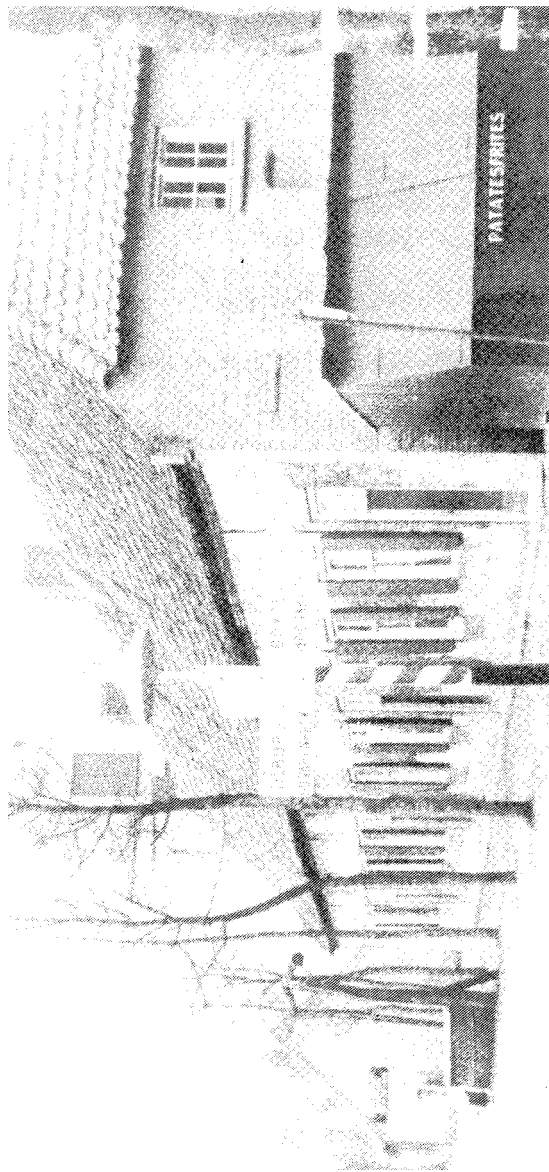
Voor Oirschot worden gegeven:

1. Amelrijk Booth Fundatie, gesticht op 6 oktober 1471; rentmeester P.E. van Nahuijs.
2. St. Anna of Beelaerts Fundatie, geen stichtingsdatum; rentmeester P.E. van Nahuijs.
3. Gasthuijs van Jan Daems van Nuenen, gesticht 26 augustus 1613; rentmeester Arn. van Baar.
4. Gasthuis van Jhr. Dirk van der Ameijden, gesticht 26 sept. 1607; rentmeester Arn. van Baar.
5. Fundatie van Jhr. Jan van Merode, gesticht 4 febr. 1610; rentmeester Arn. van Baar.
6. Fundatie van Hendrik Verbeek, gesticht 11 okt. 1622; rentmeester H. de Croon.
7. Fundatie van Gijsbert Vlemmix, gesticht in 1532; rentmeester H. de Croon.
8. St. Joris Gasthuis of Hospitaal, waarvan de inkomsten bij besluit van Gedeputeerde Staten van 21 februari 1822, Litt. CC, zijn toegewezen aan het Algemeen Armbestuur van Oirschot.

Te Best zijn dat:

1. Fundatie van Adriaan van Ham en Elizabeth Gerrit Bloks, gesticht 18 mrt. 1798; rentmeester Adr. Essens.
2. Fundatie van Hendrik en Cathelijn Kemps, gesticht 15 apr. 1752 en 1 apr. 1760; rentm. het Algemeen Armbestuur van Best.
3. Fundatie van Cornelia Dancqers, gesticht 17 mei 1744; rentmeester H. Particulier.
4. Fundatie van Hendrik Janse van de Ven, gesticht 9 mei 1740.
5. Fundatie van Laurens van der Aa, geen stichtingsdatum.
6. Fundatie van Renier Franken Verheijden en Heijlken Jan Thomasse van den Akker, geen stichtingsdatum; rentmeester Adr. van der Vleuten.
7. de Cantorij, met bezittingen te Oirschot en Best, waarvan de inkomsten genoten worden door mgr. J. Zwijsen, bisschop van Gerra, "doch krachtens welken Titel is bij ondergeteekenden onbekend".

Ofschoon Gedeputeerde Staten zelf op spoed aangedrongen hebben, blijft hun antwoord uit. De gemeente Oirschot dringt daarom in een brief van 1 juli 1847 aan op een spoedig besluit in deze kwestie. Wanneer dan nog geen reactie volgt,

*Amelrijk Booth Gasthuis of Groot Bagijnenhof, hoek Gasthuisstraat - Oude Grintweg.
Deze foto is kort voor de afbraak gemaakt (ca. 1954). Het gasthuis is gesloopt voor de bouw van de brandweerkazerne.
De brandslangentoren is reeds gereed. Foto: Fotocollectie gemeente Oirschot*

verliest het Oirschotse bestuur haar geduld en besluit op 2 oktober om twee afgevaardigden naar de gouverneur der provincie te zenden om de zaak te bepleiten⁸). Het antwoord van Gedeputeerde Staten volgt op 5 november 1847. Het college verzoekt de commissie dan, om als aanvulling op de brief van maart j.1., een voorstel in te dienen met betrekking tot de verdeling van de stichtingen. De commissie wordt bovendien aangeraden om spoed te betrachten bij de beantwoording⁹).

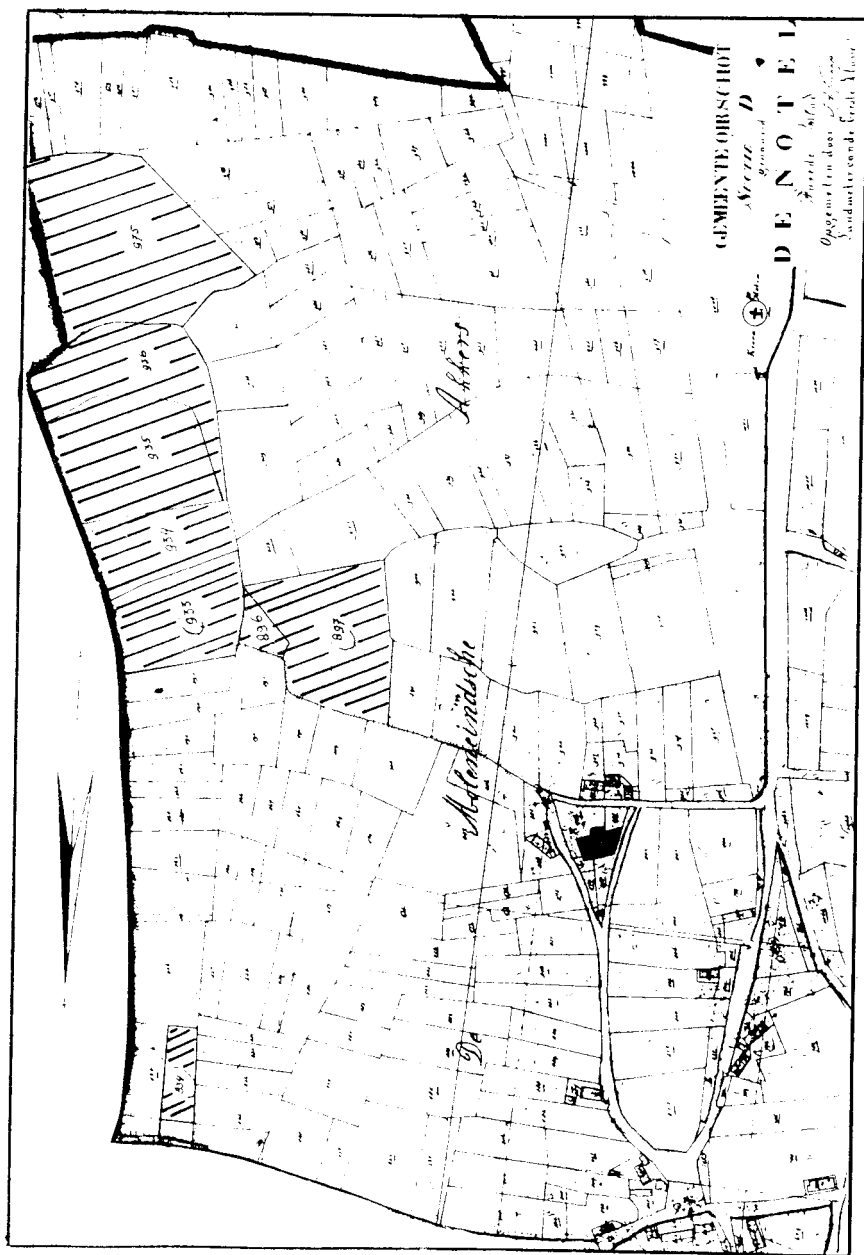
Wat een schandelijke reactie!! Oirschot heeft zelf moeten aandringen op een snel antwoord, terwijl het verlangde voorstel tot verdeling reeds in 1822 ingezonden is. Ten overvloede zendt de commissie - binnen drie weken - een voorstel in tot verdeling, dat overigens exact gelijk is aan dat uit 1822¹⁰). Eerst nu maken Gedeputeerde Staten er bezwaar tegen dat deze brief alleen ondertekend is door de Oirschotse commissieleden, als of dit niet het geval was met alle vorige commissiestukken. Het college verzoekt het schrijven van 14 december alsnog door alle leden te laten ondertekenen¹¹). De commissie antwoordt hier op dat het enige Bestse commissielid, W. van Nuenen, inmiddels is overleden en dat zijn opvolger, burgemeester A. van der Velden, weigert de betreffende stukken te ondertekenen. Bovendien wil Arn. van Baar, die de functie van rentmeester H. van den Heuvel heeft overgenomen, de brief van 22 november 1847 niet ondertekenen¹²). Gedeputeerde Staten sporen nu het Bestse gemeentebestuur aan om tot overeenstemming te komen. Het gemeentebestuur antwoordt met de voorgestelde verdeling accoord te gaan, wanneer tenminste de bezittingen en opbrengsten van de fundatie Amelrijk Booth voor eenderde aan de gemeente Best ten goede komen¹³). Als reactie op dit antwoord verzoeken Gedeputeerde Staten aan Oirschot om in overleg te treden met het Bestse commissielid¹⁴). Als gevolg van dit overleg komt de commissie op 30 augustus 1848 voltallig bijeen en maakt de volgende afspraken:

De fundaties en gasthuizen worden verdeeld zoals voorgesteld op 22 november 1847, met uitzondering van de fundatie Amelrijk Booth. Met betrekking tot Amelrijk Booth wordt bepaald dat de gemeente Best óf het recht krijgt om elke derde vrijkomende woning in het Amelrijk Booth-gasthuis te Oirschot, onder bepaalde voorwaarden, te vergeven, óf wel een bepaalde geldsom uitbetaald krijgt om haar rechten op de fundatie uit te kopen¹⁵).

De burgemeester van Best zegt toe deze voorstellen voor te leggen aan de gemeenteraad. Van Nahuijs, rentmeester van de Amelrijk Booth fundatie, protesteert tegen deze afspraken omdat de verdeling tegen de wil van de stichter ingaat.

Fundatie Amelrijk Booth

De Oirschotse commissieleden, inclusief Van Baar, hebben de kwestie nogmaals in overweging genomen en komen nu tot een andere conclusie. Dit besluit zenden zij op 23 september 1848 toe aan het Oirschotse gemeentebestuur en houdt in dat

*Percelen, eigendom van de Fundatie Amelrijk Booth (geurceerde percelen).
Kadastrale kaart 1832, sectie D, gemeente Oirschot.*

alle fundaties te Oirschot en Best "familiegestichten" zijn, die ook door familieleden worden beheerd en als zodanig niet voor verdeling in aanmerking komen. Uitgezonderd zijn de fundatie Amelrijk Booth, enkele fundaties die onder het toezicht staan van de plaatselijke fundatiecommissie en het Sint Joris gasthuis, dat onder het beheer van het R.K. Armbestuur valt¹⁶).

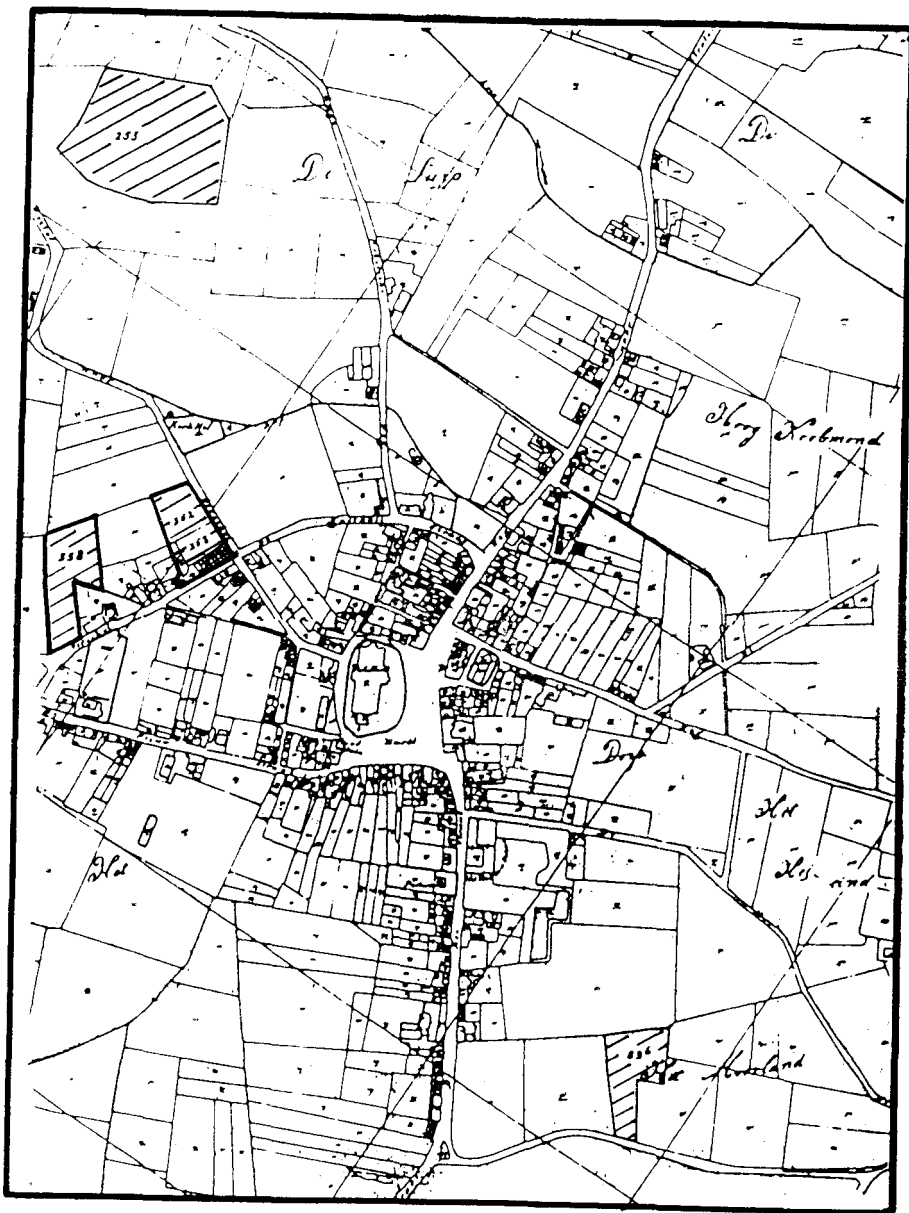
Hun voorstel is dan om alleen over de fundatie Amelrijk Booth verder te onderhandelen. De commissie is tegen verdeling van de bezittingen van deze fundatie, maar wil - zoals reeds op 30 augustus is voorgesteld - aan Best de begeving toekennen van iedere derde vrijkomende woning in het Amelrijk Booth gasthuis met de daaraan verbonden voordelen¹⁷). Gedeputeerde Staten worden van dit voorstel op de hoogte gebracht en besluiten de voltallige gemeenteraden van Oirschot en Best bijeen te roepen, om samen met twee leden van het college tot een definitieve regeling te komen. Het college wordt vertegenwoordigd door de gedeputeerden B.J. Mutsaers en G. Buijsen. De geplande bijeenkomst wordt op 7 maart 1849 in het Oirschotse raadhuis gehouden in aanwezigheid van de rentmeesters van de betrokken fundaties.

De volgende overeenkomst wordt gesloten en bekrachtigd door Gedeputeerde Staten¹⁸):

1. Het genot van alle stichtingen, voor zover de gemeenten of armbesturen daar aanspraak op hebben, blijft aan die gemeente waarin de bezittingen zijn gelegen met uitzondering van de fundatie Amelrijk Booth;
2. Het genot van de fundatie Amelrijk Booth blijft toekomen aan beide gemeenten op basis van de volgende afspraak:
van elke drie in het gasthuis (gewoonlijk Bagijnhof genoemd) onder te brengen personen zullen er twee uit Oirschot en één uit Best zijn, met deze uitzondering dat de eerste twee vacatures in de woningen waaraan geen geldelijke vergoeding is verbonden te vervullen zijn door inwoners van Best en dat de eerste drie vacatures in de woningen waaraan wel een toelage is verbonden ook door ingezetenen van Best zijn op te vullen.
3. De gemeente Best dient vóór 1 juli 1849 een bedrag van f 8000,— aan de gemeente Oirschot te betalen over welk bedrag vanaf 1 april een rente van 2½ procent berekend mag worden.

De verschuldigde f 8000,— worden prompt door de gemeente Best betaald¹⁹). Dit bedrag was reeds in 1843 tussen beide gemeenten overeengekomen als schadevergoeding van Best aan Oirschot voor de verdeling van de overige gemeenteeigendommen²⁰).

De voorkeursbehandeling die Best krijgt bij de toewijzing van de woningen in het gasthuis is waarschijnlijk een genoegdoening voor de door Best gederfde inkomsten uit de fundatie. Het niet meedelen in de opbrengsten van Amelrijk Booth was in 1821 de aanleiding om de kwestie aanhangig te maken bij Gedeputeerde Staten²¹).

Percelen en gebouwen, eigendom van de Fundatie Amelrijk Booth (gearceerde percelen). Kadastrale kaart 1832, sectie F, gemeente Oirschot.

Men mag verwachten dat de verdeling van de fundaties en gasthuizen nu definitief geregeld is. Voor het eerst is met algemene instemming een overeenkomst gesloten. Best voldoet meteen aan zijn verplichtingen. Doch deze eensgezindheid duurt slechts twintig jaren.

Nieuwe problemen ontstaan begin 1869, wanneer Best volgens de overeenkomst van 1849 een voordracht doet van drie personen ter opneming in het Amelrijk Booth gasthuis. Alle op de voordracht geplaatste personen worden door het gasthuis-bestuur afgewezen. Best verwijt Oirschot willekeur. De gegroeide frustratie blijkt duidelijk uit de brief die de Bestse raad aan Gedeputeerde Staten zenden. Daarin wordt gesteld dat gedurende twintig jaar de fundatie Amelrijk Booth alleen door Oirschot is beheerd, "terwijl Best slechts blindelings en zeer afhankelijk nagenoeg 1/3 van het genot verkreeg". De opbrengsten van de fundatie gedurende die periode worden door Best op f 20.000,— geschat²²).

Voorafgaand aan deze brief aan Gedeputeerde Staten hebben de gemeenten onderling getracht tot een vergelijk te komen²³). De gemeente Best stelde voor om de zaak af te kopen voor een bedrag van j 5000,—. Oirschot biedt slechts .f 3500,—, aangezien deze gemeente er van uitgaat dat Best alleen aanspraak kan maken op een derde gedeelte van het vruchtgebruik en niet op een gedeelte van de eigendommen²⁴).

De gemeenteraad van Best verzoekt nu om een onderhoud met Gedeputeerde Staten²⁵). Dit college, dat tegen een scheiding van de goederen van de fundatie is, stelt in dat onderhoud voor om tot een beter gezamenlijk beheer te komen. De gemeente Best zou dan voor eenderde in de totale opbrengsten van de fundatie kunnen delen²⁶). De gemeente Oirschot blijft echter een andere beheersregeling afwijzen, doch wil wel verder over een afkoopsom onderhandelen. Een oplossing blijft uit, ook na herhaaldelijk aandringen van Best bij zowel de gemeente Oirschot als bij Gedeputeerde Staten²⁷).

Ten einde raad richt Best zich tot Z.M. de Koning. In het rekest van 19 januari 1871 verzoekt de gemeenteraad om een regeling af te dwingen met betrekking tot de verdeling van de fundatie Amelrijk Booth. In het verzoekschrift wordt de gang van zaken tussen 1821 en 1849 toegelicht.

Gesteld wordt verder dat de fundatie Amelrijk Booth nog de enige twistappel is tussen Best en Oirschot en dat er sinds 1849 steeds moeilijkheden zijn geweest over betalingen en toewijzingen²⁸).

Zoals gebruikelijk vraagt de minister van Binnenlandse Zaken - die dit soort rekestten behandelt - advies aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, die op hun beurt inlichtingen bij de betrokken gemeenten vragen. De gemeenteraad van Oirschot is zeer verbolgen over de Bestse aantijging. De raadsnotulen van 29 april 1871, waarin het verzoek van Gedeputeerde Staten aan de orde komt, bevat de volgende formulering²⁹):

"De raad der gemeente Oirschot, acht het beneden zich, op de naar deszelfs inzien hoogsch onkiesche (om geen ander woord te gebruiken) insinuatien, uitgaande van den raad der gemeente Best, te antwoorden

De raad benadrukt verder dat de overeenkomst van 1849 steeds naar beste weten is nagekomen en dat zij niet ongenegen is verder te onderhandelen, doch dat het overleg steeds is vastgelopen op te hoge eisen van Bestse zijde.

De oplossing van het conflict komt nu, min of meer onverwacht, in zicht. Besloten wordt tot het houden van een bijeenkomst op 19 oktober 1871 te Oirschot, waaraan de raden van beide gemeenten zullen deelnemen samen met twee leden van het college van Gedeputeerde Staten. In deze vergadering bereiken de partijen een principe-accoord over de verdeling van de fundatie, dat inhoudt dat de gemeente Best zal worden uitgekocht voor f 3500³⁰).

Best verzoekt Oirschot om de nodige stukken gereed te maken voor onderteekening en stelt Gedeputeerde Staten voor om de afkoopsom te bestemmen voor "een blijvend fonds tot in standhouding van een op te rigten oude vrouwenhuis"³¹).

De tekst van de overeenkomst wordt vastgesteld in een gemeenschappelijke vergadering van de raden van de twee gemeenten op 26 maart 1872 in het raadhuis te Oirschot³²). De essentie van het besluit luidt als volgt:

"De raden der gemeenten Oirschot en Best,

Overweegende, dat het wenschelijk is voorgekomen, over te gaan tot eene scheiding en verdeling van de goederen behorende tot de stichting Amelrijk Booth, waarvan het genot tot dusverre bij de gemeente Oirschot en Best in gemeenschap was;

Overweegende, dat bij brief van Gedeputeerde Staten

Hebben in hunne vereenigde gehouden vergadering besloten, als volgt:

Artikel 1.

De gemeente Best doet afstand ten voordeele der gemeente Oirschot, die zulks aanneemt, van alle regten en bevoegdheden, welke eerstgenoemde heeft of uitoefent op of met betrekking tot de fundatie Amelrijk Booth.

Artikel 2.

Uit de fondsen der voormelde fundatie wordt aan de gemeente Best voor of op één Mei 1800 twee en zeventig betaald eene som van drie . . . f 3500,—.

Artikel 3.

De personen, welke op het oogenblik vanwege de gemeente Best in voorzegde fundatie zijn geplaatst, mogen daarin blijven tot hun dood".

Men kan dus gerust stellen, dat de geboorte van de gemeente Best niet zonder complicaties is verlopen. Het heeft 53 jaren geduurd voor dat alle uit de afscheiding voortvloeiende regelingen tot stand kwamen. De verdeling van de gemeenschappelijke gebouwen (1821) en het vaststellen van de grenzen (1826) gaf weinig

problemen. Minder vlot verliep de toewijziging van de gemeenschappelijk bezeten gronden (1846). Het uiterste van het gemeentebestuur werd gevergd bij de verdeling van de gasthuizen en fundaties. Dit conflict, dat zich uiteindelijk toespitste op het bezit van de fundatie Amelrijk Booth, moest tot aan de hoogste instantie worden uitgevochten. Schuldigen in deze kwestie zijn alle betrokken partijen.

De medewerking van Best is vooral in de beginfase nihil. Het Bestse commissielid woont geen enkele werkvergadering van de commissie bij (1822). Ook bij de hervatting van de onderhandelingen in 1847 werkt Best nauwelijks mee. Pas in augustus 1848 komt de commissie voor het eerst voltallig bijeen. De grootste vertraging is echter ontstaan door een ongeïnteresseerd beleid van Gedeputeerde Staten. Dit college informeert niet eerder dan in 1843 naar de uitkomsten van een in 1822 gegeven opdracht aan de commissie tot regeling van de verdeling der gasthuizen en fundaties. Het reeds in juni 1822 door deze commissie ingezonden rapport blijkt bovendien niet bekend te zijn bij het college. Een snel antwoord wordt kennelijk niet door de Gedeputeerden verwacht, aangezien zij nu drie jaren wachten met een rappel. Nog eens drie jaren later wordt de overeenkomst gesloten.

De gemeente Oirschot tenslotte, is de veroorzaker van het conflict dat in 1869 ontstaat. Ondanks hun heftige reactie op de beschuldiging van Best, blijkt uit het archief van de fundatie Amelrijk Booth dat in de periode 1856 - 1869 aan Oirschotse inwoners één woning meer is toegewezen dan op grond van de overeenkomst uit 1849 is toegestaan³³). Over de verdeling tussen beide partijen van het vruchtgebruik van de fundatiegoederen is nog geen duidelijk beeld verkregen.

Wat gebeurde er nu als gevolg van de in 1872 gesloten overeenkomst?

De gemeente Best vormt van de f 3500,—, zijnde de afkoopsom van de fundatie, een fonds bestemd voor de verpleging van oude, gebrekkige mensen³⁴). De raad stelt een reglement vast voor het beheer van dit fonds, welk beheer op aandringen van Gedeputeerde Staten opgedragen wordt aan het Algemeen Armbestuur³⁵).

De gemeenteraad van Oirschot stelt op 13 november 1872 een reglement vast voor de wijze van beheer van de fundatie Amelrijk Booth. Gedeputeerde Staten hebben echter bezwaar tegen de in dit reglement geregelde aanstelling van een aparte rentmeester voor de fundatie. De Oirschotse raad omzeilt dit bezwaar door de reeds benoemde rentmeester tevens tot armmeester te benoemen³⁶).

NOTEN

1. Archief gemeente Oirschot (voortaan Archief Oirschot), inv.nr. 167: concept-notulen van de commissie.
2. Idem, inv.nr. 167; concept-rapport.
3. Campinia, 15e jaarg. blz. 143.
4. Idem, 15e jrg., blz. 142.

5. Archief Oirschot, inv.nr. 159: besluit Gedep. Staten van 27 juni 1843, litt. BBB/1, artikel 8.
6. Idem, inv.nr. 167: brief van Gedep. Staten van 27 nov. 1846, litt. PP.
7. Idem, inv.nr. 167: concept-rapport van de commissie van 27 maart 1847.
8. Idem, inv.nr. 167: concept-nota van 2 oktober 1847.
9. Idem, inv.nr. 167: brief van Ged. Staten van 5 nov. 1847, litt. CCC.
10. Idem, inv.nr. 167: brief van de commissie van 22 november 1847.
11. Idem, inv.nr. 167: brief van Ged. Staten van 14 dec. 1847, litt. WW.
12. Idem, inv.nr. 167: brief van de Commissie van 26 febr. 1848.
13. Idem, inv.nr. 167: brief van de gemeente Best van 2 juni 1848, nr. 1618.
14. Idem, inv.nr. 167: brief van de Ged. Staten van 21 juli 1848, litt. 000.
15. Idem, inv.nr. 167: concept-notulen van de commissie van 30 aug. 1848.
16. De juistheid van deze conclusie kan betwijfeld worden. Zie: J. Lijten, Het Sint-Joris-Gasthuis tienmaal bejaard, in: Campinia, 13e jrg., blz. 77.
17. Archief Oirschot, inv.nr. 167: brief van de commissie van 23 sept. 1848.
18. Idem, inv.nr. 167: copie-procesverbaal van overeenkomst van 7 maart 1849 en besluit van Ged. Staten van 13 maart 1849, litt. XX.
19. In de gemeente-rekening over 1849 van Oirschot is de ontvangst van j 8000,- geboekt onder de le afdeling, hoofdstuk 3, eerste post (archief Oirschot, inv.nr. 366). Merkwaardig is dat deze, voor die tijd toch grote uitgave niet terug te vinden is in de rekening van de gemeente Best, noch in de bewaard gebleven bijlagen van beide gemeenten.
20. Archief Oirschot, inv.nr. 167: besluit van Ged. Staten van 27 juni 1843, litt. BBB/1.
21. Zie Campinia, 15 jrg, blz. 143.
22. Archief Best, inv.nr. 2: raadsnotulen van 21 jan. 1869, en inv.nr. 324: brief aan Ged. Staten van 7 sept. 1869, nr. 21.
23. Voor dit overleg zijn commissies benoemd. Zie archief Best, inv.nr. 2 (raadsnotulen van 6 aug. 1869) en archief Oirschot, inv.nr. f raadsnotulen van 14 aug. 1869).
24. Archief Best, inv.nr. 2: raadsnotulen van 27 aug. 1869.
25. Zie noot 22, brief van 7 september.
26. Archief Best, inv.nr. 2: raadsnotulen van 12 okt. 1869.
27. Archief Oirschot, inv.nr. 167: brief aan Ged. Staten van 18 juni 1870.
28. Archief Best, inv. nr. 324: rekest van 19 jan, 1871, nr. 29.
29. Archief Oirschot, inv.nr. 8: raadsnotulen van 29 apr. 1871.
30. Idem, inv.nr. 8: raadsnotulen van 19 okt. 1871.
31. Archief Best, inv.nr. 2: raadsnotulen van 30 okt. 1871.
32. Idem, inv.nr. 2 en archief Oirschot, inv.nr. 8: identieke notulen van deze vergadering.
33. Archief fundatie Amelrijk Booth, ongeordend gedeelte: register van notulen en brieven, 19e eeuw.
34. Archief Best, inv.nr. 2: raadsnotulen van 14 juni 1872, en inv.nr. 324: brief aan Ged. Staten van 25 jan. 1873, nr. 48.
35. Idem, inv.nr. 2: raadsnotulen van 27 feb. en 10 apr. 1873.
36. Archief Oirschot, inv.nr. 8: raadsnotulen van 13 nov. 1872 en 10 mei 1873.

VI.

OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

DE MORTELEN

Natuur en schoonheid zijn compleet
 Waar Oirschot rond "De Mortelen" heet
 Zo rijk , zo ruim, zo rustig
 Natuur zo vriendelijk en vrij
 Het groen, de bomen en de wei
 Zo lieflijk en zo lustig.

De morgendauw die glanst en glimt
 De kamperfoelie kruipt en klimt
 Wat is dat mooi en machtig
 De plantengroei is daar enorm
 De varens elegant van vorm
 't Is alles even prachtig.

De vogels broeden in hun nest
 De fauna is er opperbest
 Het lijkt een oude glorie
 "De Mortelen", alom geroemd
 "Beschermd gebied" wordt het genoemd
 Natuur viert daar victorie!

Wie 't nooit nog zag, heeft veel gemist
 Het is de moeite waard beslist
 Om daar eens gaan te kijken
 "De Mortelen" o, je geniet
 Van al wat de natuur je biedt
 En 't leven kan verrijken!!!

VII. OIRSCHOTSE ZOEN-ACCOORDEN
A. ZOENEN WEGENS DOODSLAG, nrs. 66 - 70

door J. Lijten
m.m.v. L. v.d. Mierden voor de transcripties

In de vorige aflevering kwamen reeds enkele zoenen voor, waarbij de arbiters niet met name werden genoemd. Dit mankement zet zich nu voort en neemt zelfs epidemische vormen aan. Vanzelf vragen wij dan naar de oorzaak. Deze zal wel meervoudig zijn. Wij wezen er reeds op, dat wij zijn aangeland in de onrustige tijd van de tachtigjarige oorlog. Bovendien begon secretaris Roeland van der Ameyden wat ouder te worden. Ook bleek ons, dat hij in die jaren wat slordiger werd. Tegen deze achtergronden is te begrijpen, dat hij zijn akten liefst zo kort en eenvoudig mogelijk hield. Als zich geen aparte moeilijkheden voordoen bij het sluiten van een zoen, is de vermelding van de arbiters voor de tijdgenoten niet zo belangrijk.

Wanneer in 1584 Aert Sgraets aantreedt als opvolger en enkele zoen-accorden vindt, die simpel zijn opgemaakt en geen arbiters vermelden, is het begrijpelijk, dat hij deze gewoonte overneemt. Overigens was dat een slechte gewoonte, omdat zij ons onderzoek onvollediger maakt. Wij zullen maar in overweging nemen, dat de Oirschotse secretarissen in die moeilijke tijden niet konden voorzien, dat 400 jaar later iemand hun werk zo kritisch zou gaan bekijken, anders hadden deze respectabele mannen zeker gezorgd voor een volledige documentatie. Het beuwt ons, of Aert Sgraets onze belangstelling zal ontdekken en in de toekomst voor uitgebreidere gegevens zorg zal dragen.

nr. 66

1580 februari 17

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN AERTSZOON VAN TULDEN

Oirschots schepenprotocol van 1580, fol. 198.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan Aertszoon van Tulden
 Dader: Henrick Lauereyzoon Danels

Zoencommissie
 (niet gespecificeerd) Rutger Janszoon van Kerckoerle
 Andries van den Zande
 Wouter Thomaszoon van den Ven
 Adriaan Janszoon Diricks
 Adriaan Danels

Uitspraak

- A. Verzoening. De commissie constateert in het begin van de akte, dat de familie van het slachtoffer aan de dader vergiffenis schenkt, terwijl aan het einde beide partijen beloven zich aan het accoord te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 20 gulden in 3 termijnen
 - b. kosten: voor kosten van uitvaart en een spynde: 20 gulden, die ook als zoengeld betiteld worden.
 2. geestelijke genoegdoening
 - e. spynde: zie 1.b.
 3. schulderkenning
 - b. wijken: verbanning voor eeuwig uit de Notel
 wijken op weken en in herbergen als gewoon.

AFWIKKELING

Onmiddellijk na het zoen-accoord is opgenomen de zekerstelling door de dader voor zijn twee broers, die namens hem het accoord gesloten hebben en als borggen de voorwaarden hebben aanvaard.

COMMENTAAR

De partij van het slachtoffer wordt vertegenwoordigd door de drie voogden van diens minderjarige kinderen: Lauwereys van Tuiden, die dus wel een broer van het slachtoffer zal zijn, Wouter Cornelissen en Jan Toerkens, vermoedelijk zwagers. Er lijkt geen bijzondere vijandigheid te bestaan tussen de twee families. De gezamenlijke aanwijzing van de zoencommissie duidt daar wel op zoals ook de tamelijk summieze regeling in het accoord. Het geringe zoengeld van 20 gulden, terwijl er toch minderjarige kinderen te onderhouden zijn, wijst wel op minvermogenheid van de dader. Toch wordt er nog een spynde gevraagd, maar uit de afspraak wordt niet duidelijk, welk gedeelte van deze 20 (zoen)gulden voor de kosten van de uitvaart is en welk deel voor de spynde. Gezien de verbanning uit de Notel zal het slachtoffer daar gewoon hebben.

Van de arbiters hebben we Wouter Thomaszoon van den Ven reeds in die kwaliteit ontmoet in de zoenen nrs. 56 en 61. Hij was regelmatig schepen geweest van

1543 tot 1573, maar daarna niet meer in die functie herbenoemd. Hij zal hoogbejaard zijn geweest. Andries (Adriaanszoon) van den Zande was om de drie jaar schepen van 1569 tot 1581; hij werd nog president-schepen in 1584 en 1587 en stierf in 1589.¹⁾ Rutger Janszoon van Kerckoerle is ons bekend als schout van de heer.²⁾ Adriaan Danels was vorster.³⁾ Voor Adriaan Janszoon Diricks beschikken wij op het moment niet over verdere gegevens.

NOTEN

1. Zie schepenprotocol van de betreffende jaren.
2. Zie het vorige nummer van Campinia, blz. 129.
3. Adriaan Danels (Ceelen) trad voor de eerste keer als vorster op in 1573. Prot. 1573, blz. 257. Hij stierf aan de pest in 1587. Prot. 1587, fol. 219v^o.

nr. 67

1580 november 19

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP ADRIAAN WILLEMSZOOM VAN DEN VEN

Oirschots schepenprotocol van 1580, fol. 220.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Adriaan Willemszoon van den k
Dader: Willem Peterszoon Heyligen

Zoencommissie: niet met name genoemd: "goede mannen ter beyde syden daertoe genoemen".

Uitspraak

A. Verzoening

Op dezelfde wijze als in de vorige zoen wordt geconstateerd, dat de familie van het slachtoffer aan de dader vergiffenis moet schenken en dat ook inderdaad gedaan heeft. Aan het einde van de akte doet de commissie nog uitspraak van de verzoening, waarna de partijen beloven, zich aan het accoord te zullen houden.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 64 gulden in 3 termijnen (de eerste echter na een maand: 20 gulden, de tweede na 34 weken en de derde 17 weken later: telkens 22 gulden)
- b. kosten: zie commentaar

2. geestelijke genoegdoening

- a. bij de bepaling omtrent de kaarsen wordt gevoegd: dat hij bij die gelegenheid moet "hooren die missen, die men aldaer singen sall". Zie commentaar.

- d. 3 kaarsen: 2 in Oirschot tesamen ter waarde van 12 stuivers
1 in Best

3. schulderkenning

- b. wijken: verbanning voor 10 jaar uit de Notel
voor 3 jaar uit Straten

wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Evenals in de vorige zoen wordt het accoord onmiddellijk gevolgd door de zekerstelling door de dader voor zijn broer Marten en voor Jan Jans Peterszoon Dielis, vermoedelijk zijn zwager, die namens hem het accoord gesloten hebben en als borgen de voorwaarden hebben aanvaard.

COMMENTAAR

De eerste termijn van het zoengeld, die na een maand betaald moet worden, is vermoedelijk evenals in de vorige zoen bedoeld voor de kosten van de uitvaart (en misschien een spynde, maar gezien de voorwaarden van de volgende zoen lijkt dit niet waarschijnlijk). Dit wordt niet met evenveel woorden gezegd maar er wordt wel gezegd: "... ende die geappliceert te wordden na den wil van Wilmen van den Ven". Willem van den Ven, de vader van het slachtoffer, met zijn zoon Henrick vertegenwoordigen het slachtoffer. Van kinderen wordt niet gesproken. Het zoengeld ligt niet buiten de gebruikelijke orde van grootte.

Hoewel er geen zielmissen gevraagd worden, is wel bepaald, dat de dader bij gelegenheid van het offeren der kaarsen de gezongen zielmis moet bijwonen. Dit zal een restant zijn van de vroegere voetval, die moest gebeuren bij gelegenheid van een plechtige zielmis voor het slachtoffer, bij welke gelegenheid meestal ook kaarsen geofferd werden.

Vanwege de verbanning voor 10 jaar uit de Notel vermoeden we, dat ook dit slachtoffer daar gewoon heeft. Dat er ook in Best een kaars geofferd moet worden, doet vermoeden, dat de dader daar woonde. De naam Heyligen kwam daar voor. De verbanning voor 3 jaar uit Straten zou in verband kunnen staan met de plaats van de doodslag, maar dat is zuiver gissen.

In de samenvatting wordt het "wijken als gewoon" genoemd. Het is goed hierbij aan te tekenen, dat een verbanning uit Oirschot niet werd geëist, maar dat daarover in zo'n woorden wordt gesproken, dat daarin de gedachte ligt opgesloten, dat deze verbanning tot de normale voorwaarden behoorde. Nu kunnen we uit één

feit geen algemene conclusie trekken. Toch krijgen we deze indruk: Als er geen verbanning werd gevraagd, was dit een aanwijzing, dat er óf geen grote morele schuld was bij de dader, óf een zekere clementie werd toegepast van de kant van de familie van het slachtoffer.

nr. 68

1581 januari 7

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP JAN HENRICKS JANS
GYSBRECHTSZOOM VAN KERCKOERLE**

Oirschots schepenprotocol van 1581, fol. 268.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Jan zoon van henrick Jans Gysbrechts van Kerckoerle
Dader: Jan Bartholomeuszoon Stockelmans

Zoencommissie: niet met name genoemd "... goede mannen ter eender ende ter andere syden daertoc versocht ende gecoren".

Uitspraak

- A. Verzoening. Zoals in beide voorgaande zoenen constateert de commissie, dat de familie van het slachtoffer aan de dader vergiffenis moet schenken en dat ook inderdaad gedaan heeft. Aan het einde beloven beide partijen zich aan het accoord te zullen houden.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 84 gulden in 3 termijnen
 - b. kosten: voor de uitvaart: 8 Karolusgulden
voor de vertering bij gelegenheid van het sluiten van het accoord: 5 Karolusgulden
 2. geestelijke genoegdoening niet gevraagd
 3. schulderkenning
 - b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon

AFWIKKELING

Bij de akte is aangetekend, dat Gerit, de broer van het slachtoffer, op 25 maart 1582 kwitantie gaf aan Jacop Mathyszoon Oirschelmans, de vertegenwoordiger en borg voor de dader bij het sluiten van het accoord, voor "vyftigh Karolusgulden". Er zijn geen namen van schepenen-getuigen genoemd. Er zijn enkele woorden uit de tekst verdwenen zoals tussen "vyftigh" en "Karolusgulden". Wij

vermoeden, dat daar "ende vijf" gestaan heeft, omdat 55 Karolusgulden het totaal is van zoengeld en kosten.

COMMENTAAR

Dit accoord is evenals het vorige zeer summier ook in de variatie van de voorwaarden. De kosten van de uitvaart worden hier concreet aangegeven. Dat wil niet zeggen, dat die kosten bij andere slachtoffers even hoog waren, maar toch wel in dezelfde orde van grootte. De familie van Kerckoerle hoorde wel bij de beter gesitueerden en de uitvaart "volgens hun stand" zal wel iets meer gekost hebben dan bij vele anderen. De oud-secretaris en oud-schout, die we in zoen nr. 66 ontmoetten als arbiter, wordt hier als enige buiten de broer met naam bij de familieleden genoemd. Toch zal hij slechts een achterneef geweest zijn van de vader van het slachtoffer, maar het zal in die tijd wel niet anders geweest zijn dan tegenwoordig: als iemand belangrijk is hoort hij al gauw tot de familie.

nr. 69

1587 februari 21

ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP AERD WILLEMSZOOM WOUTERS

Oirschots schepenprotocol van 1587, fol. 231.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Aerd Willemszoon Wouters
Dader: Ghysbert van den Heuvel

Zoencommissie: niet met name genoemd: "... doer tusschenspreecken van goede mannen daertoe genomen".

Uitspraak

- A. Verzoening. Er wordt geen uitdrukkelijke uitspraak van de commissie over verzoening vermeld, maar aan het einde van de akte beloven beide partijen zich te houden aan de voorwaarden, die zij door bemiddeling van "goede mannen" zijn overeengekomen.
- B. Voorwaarden
1. materiële vergoeding
 - a. zoengeld: 50 zoengulden (termijn niet genoemd)
 - b. kosten: voor uitvaart, kerkerechten en dertigste: 15 Karolusgulden
 2. geestelijke genoegdoening
 - a. 1 zielmis
 - 1 dertigste (zie 1.b.)
 - e. 6 vat rogge voor een spynde in augustus

3. schulderkenning

- b. wijken op wegen en in herbergen als gewoon. Hier wordt er echter bijgevoegd: "in kercken".

AFWIKKELING

Hierover is niets gevonden.

COMMENTAAR

De naam van het slachtoffer.

Wij hebben deze naam vermeld, zoals hij in de akte staat. Het is echter duidelijk, dat in dit geval de naam Wouters geen echte familienaam is. Zijn vader, die namens de familie optreedt, wordt immers genoemd Willem Wouterszoon Jacops. Men noemt de personen dus met de vaders- en grootvadersnaam, zoals dat nog onder oude Oirschotse families voorkomt. Zij kunnen daarnaast best een vaste familienaam gehad hebben, die eenvoudig niet aan bod komt.

In de volgende aflevering zullen we daarvan een paar voorbeelden tegenkomen, die de zaak vermoedelijk duidelijker maken dan een theoretische uiteenzetting. Graag dus drie maanden geduld.

De voorwaarden.

Deze liggen niet buiten de gewone orde. Ofschoon bij het zoengeld geen termijn wordt genoemd, nemen we aan, dat de gewone bepaling geldt: "van XVII weken tot XVII weken", wat betekent, dat in drie termijnen van elk vier maanden binnen het jaar de afgesproken som in drie gelijke gedeelten betaald moet zijn.

Bij het wijken wordt hier voor de eerste maal vermeld: "in kercken". Wij dachten oorspronkelijk aan een aparte bepaling voor dit geval, maar in de volgende zoen komt dezelfde bepaling terug. Waarschijnlijk is het dus slechts een vollediger formulering, de eerste keer misschien gebruikt omdat er een speciale aanleiding voor bestond en daarna gewoonte geworden. We moeten ons realiseren, dat de bedoeling van het wijken was, door het vermijden van elke ontmoeting tussen de dader en de familie van het slachtoffer ook elke aanleiding tot wraak uit te sluiten. De dader als schuldige had de taak deze ontmoetingen te vermijden. Nu was het heel goed mogelijk, dat de familie van het slachtoffer en de dader gewoon waren 's zondags in dezelfde dienst te komen en daar hun gewone plaats hadden dicht bij elkaar. Aan de dader was dan de plicht een andere tijd of een andere plaats te kiezen.

Het slachtoffer had blijkbaar een minderjarige dochter. Van andere kinderen wordt niet gesproken; wij kunnen wel aannemen, dat ze er niet geweest zijn. Een van haar voogden, waarschijnlijk van moeders kant, treedt op bij het sluiten van het accoord. Vermoedelijk was de broer van haar vader, die in deze kwaliteit optreedt bij het sluiten van het accoord, haar "vaderlijke" voogd.

nr. 70

1588 juni 26

**ZOEN-ACCOORD VOOR MOORD OP HENRICK DANELS DICTUS'
ZOON VAN BERENDONCK**

Oirschots schepenprotocol van 1588, fol. 299vo.

SAMENVATTING

Slachtoffer: Henrick zoon van Danel zoon van Dictus van Berendonck

Dader: Gerit Henrickszoon van Berendonck

Zoencommissie: niet met name genoemd (Zie commentaar)

Uitspraak

A. Verzoening.

Aan het einde van het accoord wordt geconstateerd: "Ende hiermede is het voernoemde feyt grondelyck ende geheelyck vergeven", waarna de partijen hun instemming betuigen.

B. Voorwaarden

1. materiële vergoeding

- a. zoengeld: 70 zoengulden (waarin de kerkerechten begrepen zijn)
Bovendien wordt een dubieuze achterstallige schuld van de familie van het slachtoffer aan de familie van de dader als afgedaan beschouwd.
- b. kosten: kerkerechten, zie 1. a.
kosten van vertering bij gelegenheid van het sluiten van het accoord (niet gespecificeerd)

2. geestelijke genoegdoening

Er wordt alleen gevraagd, dat de dader zal bidden voor de ziel van de overledene.

3. schulderkenning

- b. wijken in kerken, herbergen en op wegen als gewoon

AFWIKKELING

In het schepenprotocol van 1591, fol. 415 werd een akte gevonden van 15 maart 1591, waaruit blijkt, dat de weduwe van het slachtoffer hertrouwd was met Willem Henrickszoon Happen. Deze belooft daarin, dat hij de 30 Karolusgulden, die hij heeft ontvangen als zoengeld, na de dood van zijn vrouw zal overdragen aan de drie minderjarige kinderen van het slachtoffer.

COMMENTAAR

De zoencommissie.

Aanvankelijk dachten we, dat er voor dit accoord geen zoencommissie was aange-
wezen. Er wordt van het accoord gezegd, dat het "bij tusschenspreeken van goe-
de mannen geraempt, gemaect ende gesloten" is. Uit deze woorden hoeft niet
meer geconcludeerd te worden dan tot het optreden van peysmekers, die met een
natuurlijke autoriteit de partijen tot elkaar brengen en deze helpen met het tot
stand brengen van het accoord. Reeds enkele malen constateerden wij, dat op de-
ze wijze een zoen-accoord gesloten werd. De onder "Verzoening" aangehaalde
zin is echter o.i. een gezagvolle uitspraak van buitenstaanders, die autoriteit daar-
toe hebben en dus in de Oirschotse omstandigheden daarvoor moeten zijn aange-
wezen. Wij menen daarom, dat ook hier een commissie van arbiters is benoemd,
wier namen echter niet bekend zijn.

Het zoengeld.

Uit de akte, die wij onder "Afwikkeling" hebben aangehaald, omdat daaruit
blijkt dat er inderdaad zoengeld betaald is, menen we te mogen afleiden, dat de
kerkerechten, die in het zoengeld begrepen waren, 10 zoengulden of 5 Karolusgul-
den bedroegen. Immers de 30 Karolusgulden, die worden gegarandeerd aan de
kinderen van het slachtoffer, staan gelijk met 60 zoengulden. Wij hebben overig-
ens de indruk, dat onder de benaming "kerkerechten" soms de uitvaartkosten
begrepen zijn, terwijl deze soms ook apart genoemd worden naast de kerkerech-
ten.

De verhouding van slachtoffer en dader.

De naam van Berendonck aan beide zijden doet een familierelatie vermoeden.
Enige zekerheid hierover hebben we niet kunnen bereiken. Wel kunnen we uitslui-
ten, dat de dader een zoon was van het slachtoffer, omdat Arike, de vrouw van
het slachtoffer, aan de ene kant optreedt en Aleydt, de moeder van de dader, aan
de andere kant.

De - in de formulering dubieus blijvende - schuld van de familie van het slachtof-
fer aan de familie van de dader, die nu als afgedaan wordt beschouwd, geeft aan-
leiding om te denken, dat de ruzie tussen de twee daarover ontstaan is. De schuld
bestond blijkbaar in een achterstallige roggepacht. Een dergelijke pacht sproot di-
kwijls voort uit een erfdeling, waarbij de ene partij alle of meer onroerende goe-
deren kreeg en daar tegenover aan de andere erfgenaam of erfgenamen een jaar-
lijkse uitkering in natura moest geven. Het is slechts een kleine versterking van het
vermoeden van (min of meer verre) bloedverwantschap.